

Mellom kunsten og kundene

Arkitekters yrkessosialisering og profesjonelle praksis

Ragnhild Skogheim

Avhandling for dr.polit-graden
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
2007

© Ragnhild Skogheim, 2008

*Doktoravhandlinger forsvart ved
Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 120*

ISSN 1504-3991

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Inger Sandved Anfinsen.
Trykk og innbinding: AiT e-dit AS, Oslo, 2008.

Produsert i samarbeid med Unipub AS, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Unipub AS i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver eller enheten der doktorgrad er forsvart.

*Unipub AS er et heleid datterselskap av
Akademika AS, som eies av Studentsamskipnaden i Oslo.*

Forord

Denne avhandlingens tema er arkitektprofesjonen; en profesjon som har interessert og opptatt meg siden jeg på 1980-tallet leverte magisteravhandling om byplanprofesjonene og arkitektenes rolle innenfor byplanlegging. Da jeg senere ble ansatt ved Oslo byplankontor hadde jeg fortsatt en interesse og nysgjerrighet for hvordan arkitektene fremsto som yrkesgruppe, hvordan de definerte seg selv i relasjon til andre yrkesgrupper/disipliner og hvordan de nærmet seg oppgavene. Både gjennom magistergradsarbeidet og erfaringene fra byplankontoret festet det seg et inntrykk av at kjernen i arkitekters selvforståelse, og som utdanningen også hadde hovedvekten på, var prosjektering. Den formgivende rollen syntes å være hovedvarianten av yrkesrollen. I doktorgradsarbeidet ønsket jeg å gå videre til å undersøke veien inn i yrket, sosialiseringprosessen, og hva slags arkitekter studentene ønsker å bli – hvordan de ønsker å utforme arkitektrollen. Jeg ønsket også å undersøke hva som vektlegges i utdanningen, gjennom intervjuer med lærere i arkitektur samt oppfatningene til prosjekterende arkitekter om hvordan de utformer og forstår arkitektrollen.

Jeg skylder flere personer en stor takk for at denne avhandlingen til slutt er kommet mellom to permer. Først og fremst vil jeg takke min hovedveileder Fredrik Engelstad for kloke, kritiske og konstruktive kommentarer og for hans tålmodighet, oppmuntring og støtte i alle faser av doktorgradsarbeidet. Jeg vil også takke ham for inspirerende samtaler og entusiasme for temaet som har vært viktig og motiverende. Jeg vil også takke min biveileder, Arvid Strand, for hans gode og konstruktive veiledning, hans evne til å slå ned på språklige svakheter og hans grammatikalske kompetanse. Takk skylder jeg også Petter Næss, som med et «arkitektblikk» leste utkast til flere kapitler.

En særlig takk går til informantene som satte av tid til å la seg intervju. Det gjelder studenter og lærere ved Arkitektthøgskolen i Oslo (nå Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo), NTH (nå NTNU) og utøvende arkitekter.

Takk også til Jens, som har vært en god og kritisk samtalepartner om arkitekter, arkitektur og sosiologi.

Og sist, men ikke minst, vil jeg vil takke gode venninner gjennom lang tid for oppmuntring og hygge underveis. Det gjelder spesielt Inger Furseth, Lill Karin Mathisen og Vibeke Nenseth.

Oslo, oktober 2007.

Innhold

Kapittel 1. Innledning, avgrensning, problemfokusering og metode	11
1.1 Arkitektprofesjonen som forskningsobjekt	11
1.2 Problemfokusering og problemstillinger.....	13
1.3 Å studere en profesjon	15
1.4 Data og metode	16
1.5 Tilgang og frafall.....	18
1.6 Presentasjon og analyse	19
1.7 Profesjoners selvpresentasjon, sosiale fronter og andre tilgangsproblem	20
1.8 Validitet og reliabilitet.....	21
1.9 Avslutning	23
Kapittel 2. Profesjon og kunnskapsformer - teoretiske tilnærminger og perspektiver	25
2.1 Studiet av profesjoner med vekt på definatoriske trekk	25
2.2 Funksjonalistiske tilnærminger	28
2.3 Kritikk av trekktilnærmingen og funksjonalistiske tilnærminger	29
2.4 Omstendigheter og betingelser for profesjonalisering.....	31
2.5 Felles verdier og holdninger	32
2.6 Profesjon og kunnskap.....	33
2.6.1 Kunnskaper som epistème, techne og phronesis	35
2.6.2 Skjønnsmessige kunnskaper	37
2.6.3 Taus kunnskap	38
2.6.4 Kunnskapens symbolske betydning.....	39
2.7 Profesjoner og makt	40
2.7.1 Diskursivt felt	43
2.8 Autonomi og heteronomi	45
2.8.1 Jurisdiksjon og autonomi	48
2.9 Relasjonen mellom profesjonell og klient	50
2.9.1 Prinsipal–agent-teori	51
2.9.2 Klienter og autonomi	52
2.10 Sosialisering, roller og profesjoner.....	54
2.11 Avslutning	56
Kapittel 3 Arkitekters kunnskaper og betraktningsmåter	57

3.1 Praktiske kunnskaper – techne	58
3.1.1 Tekniske/ håndverksmessige kunnskaper	59
3.1.2 Skisser, modeller og andre visuelle fremstillinger	60
3.1.3 Kunnskaper om praktisk gjennomføring av prosjekter.....	61
3.2 Teoretiske kunnskaper – epistème	62
3.2.1 Tekniske kunnskaper som epistemiske kunnskaper.....	62
3.2.2 Estetikk, form, designprinsipper	63
3.3 Kunnskap som phronesis – dømmekraft/skjønn	68
3.3.1 Phronesisk kunnskap som taus kunnskap.....	69
3.3.2 Arkitektonisk blikk	70
3.3.3 Det individuelle skjønnsmessige og unike versus kumulativ kunnskap	71
3.4 Arkitektur som diskurs	72
3.5 Kunnskapens autonomi, autoritet og legitimitet	76
3.6 Kunnskapsanvendelse og kunnskapsformer. Sammenligning med psykologer og andre profesjoner.....	79
3.6.1 Hvert case unikt	79
3.6.2 Skjønn, artisteri og personlig kunnskap som metode	80
3.6.3 Teoretiske, vitenskapelige kunnskaper	82
3.6.4 Lover, regler og bestemmelser.....	83
3.6.5 Samtalen som metode, men hva slags?.....	84
3.7 Arkitekters kunnskaper – sammenfatning	85
Kapittel 4: Veien inn i yrket. Utdanning og yrkessosialisering.....	89
4.1 Innlemmelse i en yrkeskultur	90
4.2 Typologisering av studenter	91
4.2.1 Sosial bakgrunn og habitus	93
4.3 Preferanser og betraktningmåter	94
4.3.1 Sosial bakgrunn versus sosialisering.....	94
4.4 Innføringsriter	95
4.4.1 Forsakelse og oppslukthet.....	95
4.5 Mesterlære	96
4.6 Tabula rasa-idealet	98
4.7 Personlig teori og trossystemer	99
4.8 Utdanningens fremstilling av arkitektarbeid.....	100
4.9 Sosiale aspekter ved arkitektur, en mangelvare i arkitektutdanningen?.....	101

4.10 Utdanning og yrkessosialisering; foreløpige konklusjoner	103
Kapittel 5. Arkitektstudenters motiver, faglige orienteringer og forbilder	105
5.1 Undervisningsopplegg ved AHO og NTH (NTNU)	105
5.2 Utvalg	107
5.3 Bakgrunnsspørsmål.....	108
5.3.1 Foreldrenes yrker	108
5.2.2 Tidligere utdanning og yrkespraksis, viderekomne studenter	110
5.2.3 Tidligere utdanning og yrkespraksis, nyopptatte studenter	112
5.2.4 Foreløpig konklusjon	113
5.3 Motiver for utdanningsvalget	113
5.3.1 Sosial bakgrunn og motiver.....	114
5.3.2 Tidligere utdanning, praksis og motiver	116
5.3.3. Tidligere erfaring, utdanning og sosial bakgrunn	117
5.4 Interessecfelter	118
5.4.1 Nyopptatte studenter	118
5.4.2 Viderekomne studenter.....	119
5.5 Fremtidige arbeidsfelter og -former.....	121
5.6 Forbilder og inspirasjonskilder.....	122
5.6.1 Inspirasjonskilder	123
5.6.2 Forbilder	124
5.7 Studenters oppfatninger om beslektede fag og yrkesgrupper	126
5.8 Læreres oppfatninger om beslektete fag og yrkesgrupper.....	128
5.9 Hva karakteriserer en dyktig arkitekt?	129
5.9.1 Nyopptatte studenter	129
5.9.2 Viderekomne studenter.....	130
5.9.3 Læreres oppfatninger.....	132
5.10 Sammenfatning og konklusjon	134
Kapittel 6. Kunnskaper, undervisning og utdanningens innhold og mening.	
Arkitektstudenters og læreres oppfatninger	135
6. 1 Studentenes vurderinger av undervisning og utdanningens innhold	135
6.2 Teori, faglitteratur og annet skriftlig materiale.....	140
6.3 Hva bør studentene lære? Læreres oppfatninger	142
6.4 Blir arkitektstudenter godt nok rustet for arbeidslivet?	149

6.4.1 Studentenes oppfatninger	149
6.4.2 Læreres oppfatninger.....	151
6.5 Distansert brukerorientering	152
6.6 Utdanningens mening	153
6.7 Paradokser i arkitektutdanningen.....	155

Kapittel 7. Arkitekters klienter og andre mennesker. Oppfatningene til fagets

helter og andre arkitekter.	157
7.0 Innledning.....	157
7.1 Typologisering av klientrelasjonen	161
7.1.1 Relasjonen mellom arkitekt og klient	162
7.2 Klientrelasjonen og den profesjonelle tjenesten; sammenligning mellom arkitektur og andre profesjoner	164
7.2.1 «Eierskap» til verket	164
7.2.2 Profesjonell og klient, ulike mål?	165
7.3 Hvilke hensyn er viktigst? Noen toneangivende arkitekters syn på klienter, brukere og sin egen rolle	169
7.3.1 Forestillinger om individet; «de edle» og «massen».....	174
7.4 Arkitektur som autonomt konsept og kulturuttrykk	175
7.5 Kvinnelige arkitekters «mennesker».....	177
7.6 Klienters oppfatninger av arkitekter	179
7.7 Ideelle klienter	179
7.8 Klienten som mesén	181
7.9 Oppdragelse av klienten.....	184
7.10 Studenters og utøvende arkitekters mennesker	185
7.11 Sammenfatning og konklusjoner	186

Kapittel 8. Arkitekters profesjonelle praksis -utforming og utførelse av yrkesrollen

8.1 Kunnskaper, ferdigheter og arbeidsmetoder	189
8.2 Arkitektutdanningens styrke og svakheter	192
8.3 Arbeidsprosessen; inspirasjonskilder og forbilder.....	194
8.4 Beslektede fag og yrkesgrupper	196
8.5 Arkitektonisk kvalitet	197
8.5.1 Rammebetingelser.....	200
8.5.2 Arkitektens innflytelse og autoritet i designprosessen.....	200

8.6 Foreløpig sammenfatning og drøfting	203
8.7 Hva bør arkitekten ikke fire på i et byggeprosjekt? Hvilke hensyn er særlig viktige?... 203	
8.8 Hva slags prosjekter vil man ikke ha – og hvorfor?	205
8.9 Hvordan skaffer man seg oppdrag? Hvilke faktorer er gunstige?.....	209
8.10 Hva skal til for å overleve – og lykkes – som arkitekt?	210
8.11 Har arkitektyrket svart til forventningene?	212
8.12 Utforming og opplevelse av yrkesrollen.....	213
Kapittel 9. Arkitektprofesjonens makt- og legitimeringsgrunnlag: i spenningsfeltet	
mellom faget, kundene og opinionen	217
9.1 Profesjoners eksistensberettigelse – klienter	218
9.2 Arkitekters særegne maktbase.....	219
9.3 Respekt og tillit	222
9.4 Lovverket.....	223
9.5 Byplanfeltet	224
9.6 Mestringsstrategier – exit, voice and loyalty	225
9.7 Arkitektur et heltefag?	226
9.8 Filmens arkitekter	229
9.9 Sammenfatning og konklusjoner	231
Kapittel 10. Sammenfatning og konklusjoner	233
10.1 Profesjonstilnærming til arkitektur	234
10.2 Skjønn.....	235
10.3 Estetikk som profesjonens hovedanliggende.....	236
10.4 Det arkitektoniske blikket.....	237
10.5 Paradoksal profesjon.	238
Referanser	241
Appendix 1: intervjuguide arkitektstudenter	257
Appendix 2: intervjuguide lærere.....	259
Appendix 3: intervjuguide utøvende arkitekter	261

Kapittel 1. Innledning, avgrensning, problemfokusering og metode

Building is the activity by which human beings make their shelter and their mark upon the earth. It is as closely associated with the celebration of power and the sacred as with humble everyday uses (Larson 1993:3).

Arkitekter befinner seg i spennet – til tider også spenningsfeltet – mellom kunst og business, mellom ideer, visjoner og oppdragsgiveres ønsker og penger, mellom det heroiske og det alminnelige. De skal lage noe som ikke finnes, gi ideer form, og formen skal helst tilfredsstillende så vel arkitektens egne estetiske kriterier som praktiske og tekniske hensyn relatert til oppgavens art.

Flere andre profesjoner i det moderne samfunn oppfattes kanskje både som viktigere og mer innflytelsesrike enn arkitekter, men deres virksomhet er likevel kanskje ikke så merkbare for folk flest som resultatene av arkitektenes virke, som omfatter store deler av våre materielle omgivelser. Arkitektur henvender seg til, og vurderes, av arkitekter og andre som er innvidde i det arkitektoniske feltet, men også av dem som berøres av arkitektur som beboere, brukere eller publikum for øvrig.

Et sentralt spørsmål er hvorfor individer eller grupper vurderer som de gjør, for eksempel hvordan bestemte betraktningmåter og «smaksregimer» etableres. For denne forskeren er det interessant å undersøke arkitekters oppfatninger og vurderinger om fag, yrkesrolle(r), kunnskaper og annet. Det er nærliggende å ta utgangspunkt i Bourdieus habitusbegrep (1984). Alle er fra barndommen bærere av en habitus eller internaliserte disposisjoner, som innebærer en tilbøyelighet til å handle på bestemte måter, selv om denne tilbøyeligheten modifiseres gjennom erfaring, utdanning og annet. Habitus gir oss evne til å mestre sosiale situasjoner, forteller oss «instinktivt» hva vi skal gjøre og preger våre oppfatninger, holdninger og praksiser. «Habitus styrer ikke, men den veileder», sier Stevens (1995:59).

1.1 Arkitektprofesjonen som forskningsobjekt

Utgangspunktet for denne avhandlingen er en interesse for profesjonssosiologi generelt og arkitekter og deres virksomhet spesielt. Det sentrale temaet er arkitektprofesjonen, ikke arkitekturteori, arkitekturhistorie eller estetikk og design. Slike temaer er ikke fraværende, men de relateres hovedsakelig til profesjonen, dens kunnskapsgrunnlag og faglige felt samt til arkitektens vurderinger.

Inspirert av Bourdieu (1984) kan arkitektur betegnes som et felt. Dette består av arkitekter (utøvende arkitekter, lærere, representanter for profesjonen og andre), konkurrerende og samarbeidende yrkesgrupper, kritikere, klienter, myndigheter og brukere i alminnelighet. Ved å betrakte arkitektur som et felt blir man oppmerksom på at arkitekter inngår i relasjoner preget av samarbeid, strid (på tvers av ulike grupper, eller innenfor profesjonen selv), makt og kontroll.

Arkitektprofesjonen er lite utforsket i samfunnsvitenskapelig sammenheng, og representerer derfor en vesentlig faglig utfordring. Utenfor helse- og velferdsfeltet har hver enkelt profesjonsforsker i stor grad derfor måttet brette ut lerretet selv, for eksempel i studiet av arkitektprofesjonen.

Cohen, Wilkinson, Arnold and Finn hevder at i tillegg til at arkitektur har vært forholdsvis oversett innenfor profesjonslitteraturen, har det vært forsket lite på enkeltarkitekters vurderinger og meningskonstruksjoner i forhold til andre aspekter ved arkitekters virksomhet, som for eksempel sosiale rammebetingelser for arkitektarbeid (2005:776, 777).

«Architecture is a hard case for the sociology of professions across all historical periods, including today», hevder Sciulli (2005). Selv om arkitektur skulle være et «vanskelig tilfelle», betyr det ikke at man skal avstå fra å ha arkitektprofesjonen og arkitekter som forskningstema. Snarere bidrar det til å skjerpe interessen for å få mer innsikt i arkitektur som profesjonell virksomhet og i arkitekters vurderinger, oppfatninger og meningskonstruksjoner, for eksempel arkitektstuderents og utøvende arkitekters oppfatninger om fag, yrkesrolle(r), kunnskaper og arkitekturens hensikt(er). I tillegg til at det er interessant å studere en profesjon som betegnes som «et vanskelig tilfelle», gjør også arkitekturens preg av synlighet og nærvær i folks tilværelse, kombinert med arkitektprofesjonen sentrale posisjon innenfor bygningskonstruksjon og byplanlegging, arkitektur til en interessant profesjon å studere.

Gjennom en profesjonstilnærming kan man få innsikt i hva det er som knytter medlemmer av en yrkesgruppe sammen, hvordan det utvikles felles faglige holdninger og yrkesidentitet, få innsikt i formelle og uformelle profesjonelle normer og forskjeller og likheter mellom ulike profesjoner og yrkesgrupper relatert til noen bestemte egenskaper:

If one becomes over-enamoured of a particular occupation, he is likely to describe it in terms which suggest that it is not comparable to others. If he seeks common dimensions, the differences between occupations become clearer and more impressive (Hughes 1958:420).

Dimensjonene kan for eksempel dreie seg om kunnskapsgrunnlaget, jurisdiksjon, relasjonen mellom profesjonell og klient (eller kunde, oppdragsgiver eller andre som etterspør profesjonelle tjenester), profesjonenes makt, innflytelse, berettigelse, omdømme i opinionen og annet. Hva som peker

seg ut som eventuelle forskjeller og likheter med andre profesjoner når det gjelder måtene de presenterer seg selv og sin berettigelse utad, kan også være et aktuelt tema i en profesjonstilnærming.

Et sentralt spørsmål når temaet er arkitektur som profesjon, er om det er mulig å oppnå profesjonell autonomi, etablere en maktbase og knytte en særskilt autoritet til sine (arkitekters) faglige vurderinger innenfor det mange kanskje vil oppfatte som «smaksfeltet», der det i prinsippet finnes like mange oppfatninger som det finnes talere.

1.2 Problemfokusering og problemstillinger

Det overordnede temaet i denne avhandlingen er hva det innebærer å *bli* og å *vere* arkitekt.

Hva slags profesjonsutdanning er det her snakk om og hvorfor ønsker noen å bli arkitekter?

Hva slags forståelse av fag og yrkesrolle har arkitektstudenter og utøvende arkitekter?

Hva er profesjonens viktigste anliggender, grunnlaget for deres eksistens, legitimitet og makt? Legitimeringsgrunnlaget er for de fleste profesjoner knyttet til å løse sosiale/samfunnsmessige problemer for enkeltindivider eller grupper. Dette gjelder for leger, psykologer, prester og jurister, men er det også slik for arkitekter? Og hvilke problemer er det de skal løse? Hva oppfatter de som sine særlige ansvarsområder og anliggender?

Utdanning og øvrig innlæring til yrkesutøvelse kan betegnes som former for yrkessosialisering hvor rekruttene utvikler en yrkesidentitet og innlemmes i en yrkeskultur som kan antas å ha visse særtrekk som er spesifikke for profesjonen/yrket. Et sentralt siktemål er å få grunnleggende innblikk i hva en slik sosialisering inneberer for arkitekter, det vil si hvordan arkitektstudenter formes og preges gjennom utdanningsprosessen – hva utdanningen gjør med dem.

I studiet av profesjoner generelt og arkitektprofesjonen spesielt er det også relevant å undersøke hva som er utdanningens hensikt og mening og hvordan den «formelle læreplanen» samsvarer med studenters oppfatninger om utdanningens mening. Siden arkitektur er et handlingsorientert fag, primært orientert mot å produsere bygninger av ulike typer, er det relevant å undersøke hvilke forestillinger om yrkesrollen/-roller som arkitekt det er som utvikles gjennom utdanningen. For eksempel hvilken plass kunstner- eller designarkitekten har i utdanningen og som forbilde for studentene sammenliknet med andre måter å utforme arkitektrollen på. Hvilke arkitekter og arkitektoniske retninger som oppgis som forbilder og inspirasjonskilder kan gi innsikt i hvordan studenter og utøvende arkitekter ønsker å utforme – eller utformer – yrkesrollen som arkitekt.

Sentrale spørsmål i avhandlingen er hvordan arkitektutdanningen bidrar til å etablere, vedlikeholde og reprodusere felles verdier og holdninger, yrkesidentitet og yrkeskultur, hvilke særskilte faglige betraktningmåter eller forståelsesformer det er som formidles og etableres gjennom ut-

danningen og via andre faglige arenaer; altså hva det innebærer å lære å vurdere og å handle som arkitekt. Hvordan etableres for eksempel visse forståelser av hva som er god og dårlig arkitektur og gyldige og mindre gyldige faglige standpunkter innenfor profesjonen, og hvem har mandat til å utforme den (de) arkitektoniske diskursen(e)?

Det kan antas at et viktig grunnlag for profesjoners virksomhet er profesjonell selvråderett eller autonomi, som blant annet dreier seg om retten til å utøve faglig kvalifisert skjønn i komplekse situasjoner (Rolf 1991) og håndtere usikkerhet på basis av formelle kvalifikasjoner og erfaring (Stevens 1995).

Det er derfor et siktemål også å se nærmere på divergenser – eventuelt spenninger - mellom den autonome yrkesrollen som ofte formidles gjennom utdanningsprosessen og den uformelle sosialiseringen, og den heteronomi utøvende arkitekter i deler av sin virksomhet kan antas å oppleve, i møtet med komplementære og konkurrerende fagfelter, oppdragsgivere og opinionen. Hvilke spenninger, konflikter og dilemmaer opplever arkitekter når de skal realisere arkitektoniske ideer og visjoner? Hvilke muligheter har de til å sette makt bak (profesjons)kravene, for eksempel sammenliknet med andre profesjoner? Hvilke forhold er det eventuelt som begrenser handlingsrommet, og hvordan håndteres og opplever arkitekter avveiningen mellom ideelle faglige overbevisninger og tilpasninger av yrkesrollen i arkitekters virksomhet?

Det må understrekes at profesjoners makt over bestemte samfunnsområder og rett til å utøve faglig kvalifisert skjønn ikke er gitt dem en gang for alle. Det innebærer at profesjoner må begrunne og sannsynliggjøre den samfunnsmessige betydningen av sin virksomhet og kunnskapsgrunnlaget de hviler på.

Profesjoners virksomhet karakteriseres gjerne som kunnskapsbaserte, men det er flere måter å kategorisere og å forstå kunnskaper på. Det kan antas at profesjoners yrkesutøvelse ikke utelukkende baseres på formaliserte kunnskaper – enten de er teoretiske eller praktiske – men at også personlige, skjønnsmessige og erfaringsbaserte kunnskaper utgjør det faglige grunnlaget for profesjonelle handlinger. I ulike deler av avhandlingen vil kunnskapsformer og kunnskapsbruk relateres til arkitektprofesjonen.

1.3 Å studere en profesjon

En forsker kan tilhøre den profesjon eller yrkesgruppe det forskes på eller ha utdanning innenfor beslektete fag. Det kan kanskje betraktes som en fordel å kjenne en profesjon eller yrkesgruppe fra innsiden, og det er selvsagt ingen ulempe å ha inngående kunnskaper om arkitekturhistorie, design og estetikk når en forsker på arkitekter. Grensene for hva man *må* eller *bør* ha kunnskaper om når det gjelder den aktuelle profesjonen kan være vanskelige å fastsette, men vil hovedsakelig utledes av spørsmål og problemstillinger. Men siden arkitektur også griper inn i denne forskerens livsverden og interesseområder, er det selvsagt mye som anses som interessante og nyttige kilder som kan ligge i grenselandet for avhandlingens tema og problemstillinger.

En fordel med å ikke tilhøre den profesjonen som er gjenstand for forskning er at forskeren kan ha et utenfra perspektiv, der fagenes premisser, betraktningmåter og verdigrunnlag i mindre grad tas for gitt enn om forskeren selv tilhører den aktuelle profesjonen. Det kan for eksempel innebære at forskeren stiller spørsmål medlemmer av en profesjon ikke selv stiller, og at utenforstående belyser forhold ved profesjoner og deres virksomhet som kanskje i mindre grad hører hjemme i profesjonenes selvframstillinger. De kan problematisere det som for profesjonsmedlemmene fremstår som uproblematisk og/eller ikke er opptatt av. Man bør ha som utgangspunkt at profesjonelle har ideelle motiver som går ut på å utføre oppgaver og anvende sine kunnskaper til beste for dem som benytter seg av og berøres av disse tjenestene, men at profesjoner også har mer egennyttige motiver og interesser, for eksempel knyttet til makt, status, prestisje og penger. Hvis en utelukkende betrakter profesjoners virksomhet i et altruistisk perspektiv, eller utelukkende som streben etter makt, kan forståelsen av profesjoners handlinger bli begrenset.

Når man har arkitektprofesjonen som forskningsfelt, får man høre en del historier om hvordan arkitektene «er» fra folk som kjenner arkitekter, har møtt noen, hørt om, har benyttet seg av arkitekttjenester eller av andre grunner har bestemte oppfatninger om profesjonen og dens utøvere. Slike historier skal man selvsagt være forsiktig med å bruke som kilder til innsikt i en profesjon, samtidig som det nærmest er umulig å ikke ha noen egne forestillinger om det fenomen man studerer, eller bli presentert for andres, enten det dreier seg om yrkesgrupper eller andre fenomen. Forskeren kommer sjelden forutsetningsfri til feltet, men har gjerne noen antakelser og forestillinger om mulige sammenhenger og noen forutforståelser knyttet til det som er tema for undersøkelsen. Problemet oppstår først og fremst dersom forestillingene blir styrende for møtet med feltet og blokkerer for andre forestillinger og fortellinger, ikke minst profesjonsmedlemmenes egne. Jytte Fog kaller forskerens selverkjennelse i møtet med forskningsfeltet for «erkjennelsesmessige grunnbetingelser i kvalitative studier» (1994:139). Denne selverkjennelsen

kan innebære at vi gjør noe med våre egne forestillinger, bearbeider dem og kommer til klarhet over hva de dreier seg om og eventuelt forandrer eller korrigerer dem.

Feilkilder finnes det flere av. Gjennom en hermeneutisk, fortolkende tilnærming kan det for eksempel være vanskelig å komme fram til en felles forståelse av et fenomen (jf. Taylor 1985, Gadamer 1975). Dersom noen er uenige i våre fortolkninger, kan vi alltid peke på andre passasjer i en tekst, eller på andre aspekter ved handlingskonteksten som støtter våre oppfatninger. Dette kan gjøre seg gjeldende i studier der det ikke er opplagt hva som er riktig eller rimelig forståelse av et fenomen, for eksempel en yrkesgruppe/profesjon.

Med utgangspunkt i Taylor (1985:18) kan vi bare overbevise andre om rimeligheten i bestemte forståelser eller tolkninger dersom de til en viss grad deler vår forståelse: «If he does not, there is no further step to take in rational argument; we can try to awaken these intuition in him, or we can simply give up; argument will advance us no further». Dersom vi ikke klarer å overbevise en gjenstridig samtalepartner, hvordan kan jeg klare å overbevise meg selv, og hvordan kan jeg være sikker på at min tolkning er riktig? spør Taylor.

Det er forskerens ansvar, basert på hennes eller hans faglige skjønn, materiale og kilder, å sannsynliggjøre at vurderinger som foretas og slutninger som trekkes er rimelige.

1.4 Data og metode

De spørsmålene som er reist i det foregående belyses i det følgende gjennom informantintervjuer, og relateres til profesjonsteori, studier av arkitektprofesjonen/annet materiale om arkitekter og studier av andre profesjoner og yrkesgrupper.

For å få kunnskaper om hvordan veien inn i yrket arter seg for arkitektstudenter ved norske utdanningsinstitusjoner, hva det innebærer å bli arkitekt og studentenes oppfatninger om arkitektprofesjonen og yrkesrolle(r), er det foretatt personlige intervjuer med nyopptatte og viderekomne studenter ved Arkitektthøyskolen i Oslo (nå Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo) og viderekomne studenter ved arkitektutdanningen ved Norges Tekniske Høyskole (nå NTNU). Også lærere ved disse institusjonene er intervjuet. Videre er utøvende arkitekter intervjuet for å få kunnskaper om oppfatninger om fag og yrkesrolle er annerledes blant utøvende arkitekter enn hos studenter og lærere. Det var et siktemål å få tilgang til arkitekter/kontorer som arbeider med design og prosjektering av bygninger (så vel private eneboliger som større private eller offentlige bygninger); altså det som fremstår som den sentrale yrkesrollevarianten. Det betyr ikke at dette er det eneste feltet disse arkitektene arbeider med, da arkitekter/kontorer i mange tilfeller også arbeider med byutviklings- og planleggingsspørsmål og annet. Det var videre et siktemål å inkludere

både yngre og eldre generasjoner av arkitekter/kontorer. I alt 41 personer (19 studenter, 12 lærere og 10 utøvende arkitekter) er intervjuet. Disse blir nærmere presentert i kapittel fem og åtte.

Utøvende arkitekter som er intervjuet er tilknyttet arkitektkontorer som er lokalisert i Oslo, og det kan dermed hevdes at det er Oslo-arkitekters betraktningmåter som presenteres. Det kan tenkes at det å være arkitekt arter seg annerledes for arkitekter som er lokalisert andre steder i landet, og at de har andre oppfatninger om fag, yrkesrolle og annet enn det Oslo-arkitekter har. Hvorvidt, og på hvilke måter, materialet er begrenset på grunn av Osلودominansen i utvalget kan selvsagt diskuteres, for eksempel om Osloarkitekter på vesentlige måter skiller seg fra arkitekter i andre deler av landet. Det er ikke grunnlag for å si at så er tilfelle, eller at det ikke er det, med utgangspunkt i datamaterialet i denne avhandlingen. Det kan ellers bemerkes at rundt 60 prosent av norske arkitekter bor i Oslo eller omegn, noe som tilsier at Oslo-baserte arkitekter også har flertallet av oppdrag (ifølge kilder i Norske Arkitekters Landsforbund).

Det finnes imidlertid flere kilder enn personlige intervjuer som gir innsikt i arkitektkulturen og i hvordan arkitekter presenterer seg selv og presenteres i ulike sammenhenger, for eksempel i faglitteraturen, bransjeblader (som Arkitektnytt og Byggekunst) og annet materiale om norske arkitekter (som biografier, intervjuer med og presentasjoner av arkitekter og arkitektur i aviser, designmagasiner og andresammenhenger samt skriftlige bidrag fra arkitekter i slike fora). Inntrykket fra slike kilder er at oppfatninger om fag og yrkesrolle ikke varierer nevneverdig i forhold til hvor i landet arkitekter befinner seg, selv om kontekstene de arbeider innenfor og oppdragstypene kan variere.

Faglige oppfatninger vil trolig preges av en rekke ulike forhold som ikke har å gjøre med hvor man utøver yrket, som faglig spesialisering, tidligere erfaringer, hvor man er utdannet og annet. Informantene i denne avhandlingen er, i likhet med andre norske arkitekter, utdannet ved ulike utdanningsinstitusjoner i Norge, som Arkitektthøyskolen i Oslo, arkitektutdanningen ved Norges Tekniske Høyskole og utdanningsinstitusjoner utenfor Norge. Det preget utdanningen setter på dem kan sikkert variere, men variasjonene har ikke nødvendigvis sammenheng med geografi; altså at en arkitekt i Oslo har andre faglige holdninger enn en arkitekt i Bergen eller Tromsø. Faglige oppfatninger vil trolig også preges av når man er utdannet, slik at synspunkter kan tenkes å variere med alder eller generasjon. Aldersmessig spenner informantene fra ca. 30 til 70.

De som er intervjuet har oppdrag i Oslo, i landet for øvrig og i utlandet. Arkitektkontorer lokalisert andre steder i landet kan på tilsvarende vis oppdrag utenfor sitt geografiske nærrområde.

Studenter og lærere (hvor enkelte av lærerne også er utøvende arkitekter) som er intervjuet, har tilknytning både til Trondheim (NTH) og Oslo (Arkitektthøyskolen), så den geografiske spredningen er i dette tilfellet noe større. Men også når det gjelder studenter og lærere er det

foretatt en utvelgelse av informanter (gjennom studentutvalgene ved lærestedene), og det er ikke grunnlag for å generalisere til arkitektstudenter eller lærere i alminnelighet fra det foreliggende materialet. Dette gjelder for kvalitativt materiale generelt, som i dette tilfellet innebærer at det gis et bilde av hva informantene i denne studien mener, og som kan «testes» i forhold til teoretiske perspektiver og andre studier av tilsvarende forhold, samt bidra til teoriutvikling og økt innsikt på feltet. Med utgangspunkt i casemetode, som kan ha overføringsverdi til andre former for kvalitative studier, inkludert denne, knytter King med flere blant annet følgende krav til gode generaliseringer: De bør være i stand til å sammenfatte et komplekst casemateriale på en enkel måte, uten at det oppfattes som at vesentlige sider ved et case går tapt. Et annet er at generaliseringer bør være forenlige med annen eksisterende kunnskap på området (1994:19f).

Utgangspunktet for samtalen har vært en intervjuguide med spørsmål det var ønskelig å få belyst. Ikke alle har hatt synspunkter på samtlige spørsmål og temaer i intervjuguiden, og noen brakte inn andre momenter og temaer enn det som ble fanget opp i intervjuguiden. Intervjuet gir med sitt individperspektiv og sin nyanserikdom tilgang til et problemfelt som det ellers er vanskelig å få innpass i (Kaijser og Öhlander1999). Valget av det kvalitative intervjuet som metode ble gjort fordi det var best egnet til å besvare de spørsmålene det var ønskelig å få belyst, få mulighet til å følge opp og utdype temaer og spørsmål som dukket opp underveis i samtalen og dermed få frem flere aspekter ved det aktuelle temaet enn forskeren hadde forestilt seg på forhånd, samt: å «få fat i de betydninger, som personer, ting og sager har for interviewpersonen» (Fog 1998:14). Formålet med samtalen er å få dokumenterbar innsikt – praktisk og teoretisk – i de saksforhold man er interessert i (Fog 1998:14).

1.5 Tilgang og frafall

Utøvende (byggende) arkitekter er gjerne travle, og det betyr at noen av dem som ble kontaktet takket nei, og begrunnet dette med at de hadde for mye å gjøre. Men det kunne også være et problem å få dem som ønsket å la seg intervjuet til å sette av tilstrekkelig tid til å få utdypet en del temaer og spørsmål, og å til å ta seg tid til å reflektere over ulike sider ved yrkesrollen som arkitekt. Travelheten kan også resultere i at man ikke får tilgang til de mest fremtredende arkitekter og arkitektkontorer. Selv om enkelte i denne kategorien som ble kontaktet ikke hadde anledning til å la seg intervjuet, har andre i tilsvarende posisjon stilt opp.

Travelhet som begrunnelse for ikke å ville la seg intervjuet kan muligens kamuflere at man ikke ønsker å la seg intervjuet, hvor en grunn kan være at man ikke ser hensikten med det og/eller ikke har noe å oppnå ved å la seg intervjuet. En parallell kan trekkes fra studier av profesjoner eller

yrkesgrupper til studier av eliter (Nader 1972). Kvalitative studier av individer eller grupper som betegnes som eliter, med utgangspunkt i besittelse av økonomisk, kulturell og sosial kapital, kan representere noen særlige metodiske utfordringer og tilgangsproblemer. Samfunnsforskningen har tradisjonelt konsentrert seg om individer og befolkningsgrupper med ulike typer problemer. Forskningsobjektene kan i slike tilfeller se seg tjent med å bli forsket på, ut i fra et ønske om å få oppmerksomhet omkring sin sak. Individer eller grupper som tilhører samfunnets eliter har ikke like mye å vinne på å bli gjenstand for forskning, og må trolig i større grad overbevises om betydningen av å stille seg til disposisjon for forskere. Forskere foretrekker da forskningsobjekter som fremstår som enklere å få tilgang til:

Certainly the time, effort and expense of negotiating access makes it prohibitive for many projects (Winkler 1987:137).

1.6 Presentasjon og analyse

Presentasjon og analyse av informantenes synspunkter baserer seg på en sammenligning på tvers av informantene, en såkalt cross-case sammenlikning, det vil si at de ulike svarene på de enkelte spørsmålene (eller temaene) presenteres samlet, istedenfor at hver informant og dennes svar i sin helhet presenteres, og utgjør et eget case (jf. Patton 1990: 376). Cross-case sammenlikning kan forstås som en form for syntetisering av synspunkter og oppfatninger.

Som Patton understreker, er ikke disse to tilnærmingene (case versus cross-case) gjensidig utelukkende. Det kan i noen tilfeller være relevant å gi en mer inngående presentasjon av de enkelte informantene for å forstå hvorfor de mener det de gjør. I dette avhandlingsprosjektet vil analysen blant annet dreie seg om hvorvidt det er variasjoner i oppfatninger mellom studenter og lærere og mellom utøvende arkitekter og studenter og lærere. Variasjoner innenfor de enkelte kategorier (studenter, lærere og utøvende arkitekter) må også kunne fanges opp. Variasjoner i oppfatninger kan ha sammenheng med lærested, det vil si at AHO-studenter og lærere har andre oppfatninger om fag og yrkesrolle enn studenter og lærere ved NTH har, og variasjoner i synspunkter kan ha sammenheng med hvor og når man er utdannet (gjelder både lærere og utøvende arkitekter).

Variasjoner i svar kan ha sammenheng med personlige egenskaper ved informantene. For å få innsikt i hvorfor informantenes vurderinger og oppfatninger, vil derfor også forhold ved informantene ble trukket inn dersom det fremstår som relevant. Til grunn for analysen ligger utskrift (eller caseprotokoll) av intervjuene for hver enkelt informant, hvor all informasjon som er relevant å bruke i analysen befinner seg. I denne protokollen utgjør hver informant et eget case slik at det er enkelt å sjekke om det er forhold ved den enkelte informant som bør trekkes inn i

analysen. Alle informantene er anonymisert i presentasjonen, ved at de er gitt fiktive navn, og det gis ingen opplysninger som kan identifisere informantene.

1.7 Profesjoners selvpresentasjon, sosiale fronter og andre tilgangsproblemer

Et grunnleggende spørsmål i samfunnsvitenskapen er hvordan man kan oppnå gyldig kunnskap om samfunnet, og hvilke feilkilder og mekanismer som hindrer oss i å nå dette målet. «Sannhetssøking» i sosiologien - spesielt innenfor interaksjonistiske/ forstående paradigmer - tar gjerne utgangspunkt i at informanternes virkelighetsforståelser, fremstillinger og oppfatninger er gyldige. Med utgangspunkt i Giddens kan samfunnsforskerens rolle i møte med informanter være å kritisk undersøke hvordan informanter rettferdiggjør og gir berettigelse til sine overbevisninger, og samtidig ha respekt for autentisiteten i disse overbevisningene (1979:251).

Det må imidlertid tas i betraktning at informanter på ulike måter kan regissere fremstillingene av seg selv når de er gjenstand for forskning. Dette er i tråd med den dramaturgiske grenen av symbolsk interaksjonisme, som særlig forbindes med Goffman (1962), og som blant annet går ut på at individer i møtet med andre forsøker å styre inntrykket av seg selv eller gruppen de tilhører (impression management). Overført til profesjoner kan profesjonelle handlinger forstås som kollektiv selvpresentasjon hvor yrkesutøverne har en «front» de gjerne vil vise frem, hvor overbevisninger og yrkesidealer fremheves, og et «bakrom» («backstage») som det kan være vanskeligere å få tilgang til. Med utgangspunkt i teatermetaforen betegner «backstage» områder hvor rollen ikke spilles, publikum ikke har adgang og/eller hvor forestillingen forberedes.

Innenfor sosialantropologisk og sosiologisk feltforskning har det vært vanlig å forbinde tilgangsproblemer med å få innpass i kulturer som befinner seg i fjerntliggende deler av verden, eller miljøer i egen kultur som av ulike grunner kan være vanskelige å få innpass i. Tilgangsproblemer – for eksempel når forskningen foregår i egen kultur – kan også dreie seg om mulighetene for å komme bak det inntrykket de det forskes på ønsker å gi av seg selv.

Til å belyse hvordan profesjoner og profesjonelle yrkesutøver i en del sammenhenger forsøker å regissere inntrykket av profesjonen og medlemmene, kan derfor Goffmans dramaturgiske perspektiv være egnet, kombinert med andre perspektiver. Goffman peker selv på hvordan det dramaturgiske perspektivet kan kombineres med et kulturperspektiv. Det betyr for eksempel at kulturelle verdier i et miljø er sentrale for medlemmenes holdninger i flere spørsmål, og at disse holdningene ifølge Goffman etablerer et rammeverk for fremtredelsesformer som må opprettholdes av medlemmene (1990: 234-235).

Også begrepsparet «forfektet teori» (espoused theory) og «anvendt teori» (theory in use) (Argyris & Schön 1974), kan egne seg til å få innsikt i profesjoners selvpresentasjoner. Forfektete teorier er gjerne teorier som vises fram, det vil si ideelle, faglige overbevisninger og annet som inngår i profesjoners/profesjonelles selvfremstilling. Forfektet teori kan divergere fra teorier som faktisk anvendes i konkrete situasjoner, og som kan være mer praktisk og pragmatisk begrunnet. Intervjuer kan et stykke på vei være egnet metode til å få innsikt i profesjonelles forfektete og anvendte teorier.

1.8 Validitet og reliabilitet

Spørsmål om dataenes validitet (gyldighet, relevans) og reliabilitet (nøyaktighet, pålitelighet) er et gjennomgående spørsmål i alle typer undersøkelser, uansett metodisk opplegg. Kvalitative studier har tilsvarende det som gjelder for kvantitative undersøkelser krav til systematikk, argumentasjon, etterprøvnbarhet og troverdighet (Fog 1998:135).

Reliabilitet dreier seg om at datamaterialet man baserer seg på, utskrifter av intervjuer eller annet, gjengis slik at det er dekkende for det informantene har sagt og ment, og kommer til uttrykk når dataene presenteres og analyseres. Det betyr ikke at alt informantene har sagt skal frem, med mindre det er et poeng i seg selv, men at meningsinnholdet i det de har sagt blir korrekt gjengitt. I mye som skrives om reliabilitet knyttes dette ofte opp mot «måleinstrumenter», som innebærer at ulike forskere kan «måle» et gitt fenomen på en ensartet måte (jf. Coolican 1990:108, Travers 2001:10). Når det er tale om et kvalitativt forskningsintervju må imidlertid ordet *måle* erstattes med *undersøke* (Fog 1998:157). Det påhviler forskeren å bruke sitt beste skjønn i tolkningen av det informantene sier, og slik at det gir et mest mulig dekkende bilde av hva som er fremkommet i intervjuet. Forskeren har et etisk og moralsk ansvar for å sikre at slike hensyn ivaretas.

Til grunn for samtale var en intervjuguide som var vinklet mot henholdsvis studenter, lærere og utøvende arkitekter. Noen spørsmål ble stilt til alle. Det som fremkom av samtale ble notert av undertegnede og i umiddelbar etterkant skrevet fullstendig ut, der også tolkninger og vurderinger av det som var kommet frem ble foretatt. Hensikten var å få frem et så dekkende bilde som mulig av det som kom frem i intervjuet når det gjaldt informantens oppfatninger, refleksjoner og vurderinger og sikre at meningsinnholdet i det som ble sagt ble korrekt gjengitt.

En målestokk på reliabilitet er om gjentatte undersøkelser av samme fenomen ved bruk av samme metode vil gi identisk resultat (jf. Kvale 1989, Fog 1998). Når metoden er personlig intervju, vil situasjonen preges av dem som deltar og dynamikken som oppstår i møtet mellom informant og forsker. Det er dermed ikke gitt at en annen forsker ville fått nøyaktig samme svar hos de samme informantene. For eksempel kan ulike forskere tolke det som sies ulikt. Heller ikke er

det gitt at forskeren, ved å gå tilbake til de samme informantene senere, ville fått samme svar som forrige gang, da informanter forandrer oppfatninger, situasjonen kan ha endret seg i mellomtiden, oppfatninger kan preges av «dagsformen» og annet. Kvale er blant dem som stiller seg kritisk til antakelsen om at vitenskapelige funn kan dupliseres gjennom identiske betingelser, da det verken i naturen eller i samfunnet finnes absolutte a-historiske standarder som gjør det mulig å få identiske resultater. Om variasjoner skyldes tilfeldige eller ikke-tilfeldige feil kan man aldri være sikker på verken innenfor naturvitenskap eller samfunnsvitenskap. Kvale, vil derfor, i likhet med Fog, reservere begrepet reliabilitet til å omhandle nøyaktighet når det gjelder praktiske og logiske prosedyrer (utskrift av intervjuer, avspilling av bånd og liknende). Hellevik påpeker at det stilles ekstra store krav til intervjuere når det brukes åpne spørsmål enn når spørsmålene har faste svar som intervjuobjektene kan velge mellom. Med faste svar reduseres faren for tilfeldige målefeil (1995:93).

Validitet (gyldighet) forstås vanligvis som at det er samsvar mellom data og problemstilling(er), altså at dataene er relevante i forhold til det man ønsker å undersøke; måler det de antas å skulle måle (jf. blant andre Kvale 1989, Hellevik 1995, Ragin 1994). Kravet om gyldighet dreier seg om at forskeren i arbeidet med sitt empiriske materiale dels skal sikre sammenhenger og konsistens i den utførte analysen, plausibiliteten i tolkninger og dels skal sikre analysens samsvar med andre analyser eller andre forskningsresultater (Kvale 1989, Fog 1998). Av spørsmål forskeren bør stille seg er ifølge Fog dette: «Gitt min forskningsmessige interesse for nettopp dette fenomen: a) hvordan tjener da denne samtalen (det kvalitative intervjuet) til å belyse fenomenet, og b) hvordan vet jeg at det jeg finner er troverdig?» (1998:164). Kriteriene og vurderingene er ifølge Fog å finne i en tilnæringsprosess hvor forskeren for hvert skritt begrunner dels internt ved å sammenholde de enkelte intervjuer, dels eksternt ved å sammenholde med en relevant teoretisk/praktisk viten om fenomenet som hentes fra andre kilder (Fog 1998:167). Ragin trekker sammenlikninger mellom journalistikk og samfunnsforskning. I begge tilfeller er representasjoner av sosialt liv (sluttproduktet av å si noe om samfunnet) fortettete beskrivelser strukturert i samsvar med journalistens/forskerens ideer. Representasjonene oppstår gjennom en systematisk dialog mellom forskerens (journalistens) ideer og materialet som understøtter disse (1994:22).

I denne avhandlingen er det tilstrebet en slik dialog mellom ideer (spørsmål, problemstillinger, antakelser og forutforståelse) og datakilder (intervjuer med studenter, lærere og utøvende arkitekter) for å sikre at dataene er gyldige i forhold til det jeg ønsket å undersøke; arkitekters utdanning, yrkessosialisering, yrkesutøvelse, kunnskaper og betraktningsmåter. Dette materialet er relatert til andre studier av arkitektprofesjonen, profesjonsteori og annet relevant materiale.

I etterkant har det dukket opp spørsmål og innfallsvinkler som kunne vært tatt med, og som kunne ha styrket materialet. Dette er en erkjennelse som gjerne kommer i analyse av materialet

og gjennom den økte innsikten på feltet forskeren gjerne får i løpet av et avhandlingsarbeid. Men jeg kan ikke se at det er grunnlag for å hevde at mer kunnskap og innsikt på noen avgjørende måte svekker materialets gyldighet.

1.9 Avslutning

En profesjon som beskrives, fremstår og fremstiller seg på mange ulike måter, pirrer nysgjerrigheten, og gjør arkitekter til en interessant og krevende profesjon å finne ut av. Et spørsmål, og som blant annet ligger til grunn for min interesse for arkitekter, er hva som holder en tilsynelatende så sprikende profesjon sammen.

Arkitektur betegnes for eksempel som en profesjon preget av «uløselige motsigelser» (Crawford 1991), mangler en kollektiv «raison d'êtré» (Frampton 1991), er «langt fra så akademiske som leger og kjemikere» (Stevens 1995). Arkitekter fremstilles som idealistiske samfunnsbyggere, men også som lite interessert i arkitekturens sosiale aspekter. Lewis (1998) finner innenfor arkitektur flere rendyrkede primadonnaer enn hva som er tilfelle innenfor andre profesjoner, men også pragmatiske «down to earth» typer, renessansearkitekter og andre som besitter det som betegnes «poetisk makt». Beskrivelser som disse kan være mer eller mindre treffsikre. Hensikten her er å illustrere at det er mange oppfatninger og beskrivelser av arkitekter, og deres måter å utforme og vise frem arkitektrollen på, og som profesjonen selv, arkitekturpublikasjoner, biografier og andre målbærer og gir næring til.

Kapittel 2. Profesjon og kunnskapsformer - teoretiske tilnærminger og perspektiver

«The professions dominate our world. They heal our bodies, measure our profits, save our soul»
(Abbot 1988).

I dette kapitlet presenteres og drøftes ulike måter profesjoner og profesjonalisering forstås og analyseres på innen ulike faglige disipliner og tilnærminger. Siktemålet er å få frem noen hovedposisjoner og hva som peker seg ut som grunnleggende forskjeller mellom dem.

Enhver systematisk analyse av profesjoner og profesjonalisering, uansett forskningsmessig tema og problemstilling, krever en analytisk avgrensning eller definisjon av hva som forstås med «profesjon», med mindre en inntar den anti-analytiske posisjonen at alle yrker er så like i struktur og innhold at det ikke har noen hensikt å lage noen form for distinksjon mellom dem. Freidson er blant dem som avviser en slik tilnærming, men understreker samtidig at en definisjon må være av en slik karakter at det er mulig å i identifisere fenomenet profesjonen i den empiriske verden, det vil si spesifisere egenskaper eller definatoriske kjennetegn som egner seg i forståelse av det fenomen som er gjenstand for analyse (1983: 22).

2.1 Studiet av profesjoner med vekt på definatoriske trekk

En tilnærming til studier av profesjoner som betegnes som egenskaps- eller trekktilnærmingen (som heretter betegnes som trekktilnærmingen) var spesielt dominerende fra 1930-årene til midten av 1950-årene. Representanter for denne tradisjonen var opptatt av å identifisere hvilke trekk som ble forbundet med yrker som kunne kalles profesjoner, og hva som skilte profesjoner fra andre yrkesgrupper. En av de første som på en systematisk måte tok opp profesjonaliseringsprosessen en del yrker gjennomgikk, var Carr-Saunders (1928), som beskrev fremveksten i nye profesjoner i England som hadde foregått i løpet av det nittende århundre. Han presenterte en del trekk som han forbandt med profesjoner: *spesialiserte ferdigheter og trening, minimumslønn eller honorarer, yrkesorganisasjon og etiske koder* som rettesnor for den profesjonelle virksomheten (Vollmer og Mills 1966:2). I boka *Professionalization*, som Carr-Saunders skrev sammen med Wilson (1933), som også regnes som en av de tidlige klassikerne innenfor profesjons sosiologien, ble disse perspektivene videreutviklet. Der vektla de blant annet at profesjoner baserer seg på systematisk teori og intellektuell teknikk i sin virksomhet. Med utgangspunkt i de trekk som ble

forbundet med ekte profesjoner kunne de som arbeidet innenfor denne tradisjonen lage klassifikasjoner over yrker, og bestemme om disse kvalifiserte til betegnelsen profesjon eller ikke (Abbot 1988:4). Senere definisjoner av profesjoner bygget i mer eller mindre grad på Carr-Saunders og Wilsons liste over trekk, der bestemte trekk ble utbrodert og noen flere ble tilføyd. Gross tilføyde gruppeidentitet, pliktfølelse og betydningen tjenesten hadde i samfunnet (Gross 1958, gjengitt i Vollmer og Mills 1966: 9). Greenwood la vekt på at profesjoner forbindes med autoritet, blant annet av profesjonenes klienter, og klientene tilkjenner profesjonene vurderingsmonopol, noe de mente profesjoner streber etter å oppnå. Teoretisk basert utdanning utstyrte de profesjonelle med typer av kunnskaper som bidro til å tydeliggjøre lekfolks komparative uvitenhet. Dette «faktum» var grunnlaget for profesjoners autoritet (Greenwood 1957, gjengitt i Vollmer og Mills 1966:12).¹ Men for Greenwood var det eksistensen av særskilte yrkeskulturer, som det knyttet seg bestemte verdier, normer og symboler til, som i størst grad skilte profesjoner fra andre yrkesgrupper (Vollmer og Mills 1966:16).

Carr-Saunders og Wilson kombinerte to metodologiske tilnærminger i analyser av profesjoner, nemlig naturalisme (yrkesgruppers livshistorie) og typologisering av yrkesgrupper. Wilensky, som spesielt knyttes til livshistorietilnærmingen, betraktet profesjonalisering som en form for evolusjonsprosess, hvor aspirerende profesjoner passerer ulike stadier i sin utvikling mot status som «ekte» profesjoner. Variasjonsbredden var stor når det gjaldt hvilke trekk aspirerende profesjoner var i besittelse av, noe Wilensky (1964) forklarte med at profesjonell status var en slutttilstand de færreste hadde nådd. Wilensky fant empirisk belegg for sin evolusjonsteori med henvisning til amerikanske profesjoners utvikling, som angivelig utviklet seg gjennom bestemte sekvenser (gjengitt etter Abbot 1988:10). Caplow (1954, gjengitt i Vollmer og Mills 1966:20-21) var på linje med Wilensky, og hevdet at profesjonaliseringstrinnene og sekvensene var definitive og eksplisitte. Slik ble det mulig å gradere yrkesgrupper ut fra hvilket profesjonaliseringsnivå de hadde oppnådd, og skille ut yrker som ikke var verdig profesjonstittelen. Goode brukte bibliotekaryrket som eksempel på et yrke som trolig ikke kunne oppnå statusen profesjon fordi offentligheten neppe ville tilkjenne yrket den grad av kollektiv selvråderett (kontroll) som rene profesjoner, det vil si mer profesjonaliserte yrker hadde oppnådd (1961: 306-318).

¹ Greenwood opprettholdt i utgangspunktet et skille mellom profesjoner/ikke-profesjoner, men understreket samtidig at det ikke er noe absolutt skille mellom dem: «We must think of the occupations in society as distributing themselves along a continuum» (gjengitt i Vollmer og Mills 1966:9). Også ikke- profesjonelle kunne ifølge Greenwood utføre kompliserte oppgaver «mastery of which require lengthy training», og viste til konsertpianister, møbelsnekkere eller gravører som eksempler. Den avgjørende forskjellen mellom slike yrkesutøvere og yrkesutøvere som tilhørte profesjoner var at de ferdigheter som kjennetegnet profesjoner sprang ut av og ble opprettholdt av en teoretisk kunnskapsbase, og som var fraværende hos ikke-profesjoner.

Ved å fokusere på trekk eller stadier ble det mulig å skille «ekte» profesjoner (som medisin og jus) fra «semiprofesjoner» (som sykepleiere og lærere). Mangelen på enighet om definisjoner og hvilke trekk som skulle vektlegges, forvirret imidlertid bildet:

Of the dozens of writers on this subject few seem able to agree on the real determinants of professional status (Millerson 1964).

Det er imidlertid visse trekk som hyppig nevnes av representanter for denne tilnærmingen: organisasjonsfelleskap, teoretisk eller vitenskapsbasert utdanning av en viss lengde og omfang, sertifisering og etiske koder. Noen av disse trekkene fremheves også av forskere som ikke forbindes med trekktilnærmingen, noe som blir tatt opp senere i kapitlet.

Blant norske profesjonsforskere kan Berg (1979) knyttes til oppfatningen som går ut på at noen profesjoner er ekte mens andre er såkalte «semiprofesjoner». Hans kriterier på om profesjoner er ekte er at de har teori- og verdiorienteringer som ikke kan utledes fra andre fag. Mens medisin-, teologi- og jusprofesjonene etter Bergs oppfatning har egne teori- og verdiorienteringer, «låner» aspirerende profesjoner verdisystemer og premisser fra andre profesjoner. Det mener han gjelder for en del av helseyrkene, som låner fra medisin. Slik formulerer han det: «Yrkesgrupper som fungerer på grunnlag av premisser utledet fra «fremmede» vitenskaper, er altså ikke, mener jeg, profesjoner, men kan i høyden omtales som semiprofesjoner. Således er de fleste yrkesgrupper innen helsetjenesten, utenom medisin (og odontologi), ikke profesjoner. I høy grad fungerer de, og må fungere, på premisser som kommer fra medisin. Sosialt arbeid er heller ikke et profesjonelt yrke: sosialarbeidernes virksomhet preges av integrasjon av premisser fra en rekke vitenskaper og fra «common sense- sfæren» (Berg 1979:37). Berg stilte ikke spørsmål ved rimeligheten i graderingen av profesjoner ut i fra slike kriterier eller hva som skulle være hensikten med slike klassifiseringer. En annen norsk profesjonsforsker, Torgersen (1972), tar også utgangspunkt i bestemte kriterier, men stiller seg langt mer kritisk til hvilke motiver og aspirasjoner som ligger til grunn for yrkesgruppers profesjonaliseringsbestrebelse også hos de «klassiske profesjonene» (jus og medisin) enn Berg og andre representanter for trekktilnærmingen gjorde. Bergs tilnærming til profesjoner kan imidlertid være interessant i studier av profesjoners premisser og deres kunnskapsgrunnlag, noe som er et sentralt tema i denne avhandlingen.

Tilnærmingen som går ut på at man skal komme frem til en bestemmelse av hvilke yrkesgrupper som er profesjoner versus yrkesgrupper som ikke er det, kan betegnes som en form for metodologisk essensialisme. Dette perspektivet går ut fra at vitenskapens mål er å komme frem til tings sanne natur gjennom intuitiv forståelse av hva som er deres vesen (essens), hvor den vitenskapelige forståelsen av fenomener kommer til uttrykk gjennom definisjoner (jf. Popper

1969:20,103,104). I sin kritikk av essensialistiske tilnærminger vektla Popper blant annet betydningen av å utsette sine teorier for de strengeste tester, der forskeren aldri være helt sikker på at nye tester innebærer at teorier modifiseres eller forkastes. Trekktilnærmingenes talsmenn utsatte i liten eller ingen grad sine forståelser eller definisjoner for slike kritisk gransking eller tester.

2.2 Funksjonalistiske tilnærminger

Frem til slutten av 1960-årene var profesjonssosiologien preget av et funksjonalistisk samfunnssyn, og sterkt influert av Durkheim, som la vekt på at arbeidsdelingen utgjorde moderne samfunns moralske basis (Macdonald 1995:2).² Profesjonene var for Durkheim eksempler på institusjoner som befant seg mellom individ og samfunn, og som kunne redde det moderne samfunn fra moralsk sammenbrudd. Profesjonene var samfunnets viktigste organer, og selv om de delvis var autonome systemer av relasjoner, kunne de ikke eksistere uten kontakt med andre samfunnsorganer (Durkheim 1957).

Funksjonalistiske tilnærminger og trekktilnærminger oppfattes gjerne som nært beslektet, det vil si at trekktilnærmingens representanter gjerne hadde et funksjonalistisk syn på profesjonene og deres rolle i samfunnet, og representanter for funksjonalismen listet gjerne opp trekk som ble antatt å være funksjonelle for samfunnet som helhet eller for relasjonen mellom profesjonelle og klienter; trekk som i stor grad var sammenfallende med dem som trekktilnærmingens representanter forbandt med profesjoner (Johnson 1972:33). Den funksjonalistiske orienteringen la blant annet vekt på at profesjoner var bærere av generaliserbar og spesialisert kunnskap, hvor kunnskapen representerte en viktig og mektig kontroll over natur og samfunn. Det var viktig at denne kunnskapen primært ble benyttet i samfunnets tjeneste, slik blant andre funksjonalisten Bernhard Barber understreket (1963: 672). En annen av de sentrale funksjonalistene, Talcott Parsons, la vekt på at profesjonelle var bærere av kognitiv rasjonalitet, og at denne rasjonaliteten preget alle sider ved den profesjonelle virksomheten. Klientrelasjoner var preget av affektnøytralitet, altruisme og kollektivorientering og av det tekniske og vitenskapelige grunnlaget ved yrkesrollen, mens relasjoner hvor dette i mindre grad var til stede, ble betraktet som avvik fra profesjoners normale historie (Parsons 1968: 536-46). Rangordningen mellom ulike yrkesgrupper som innebar ulikheter i sosial belønning (penger og heder) ble oppfattet som funksjonelt relatert

² Ifølge Østerberg (1994) var det Herbert Spencer som først anvendte begrepet om sosial struktur, i verket *Principles of Sociology* (1877). Spencer betraktet struktur og funksjon som to uatskillelige kjennetegn ved samfunnsforhold og – institusjoner, og profesjoner som det vesentlige trekket ved siviliserte samfunn. Profesjonenes funksjoner var å forbedre livet; legen forlenger livet, kunstneren høyner emosjoner og gode følelser, den lærde mannen hever menneskets mentale tilstand (Spencer 1886; gjengitt etter Vollmer og Mills 1966: 64).

til hierarkiet av talent, hvor denne rangordningen var til beste for at talentet kunne oppfylle samfunnets behov og løse viktige samfunnsproblemer (Davis og Moore 1945; 242-9).

Også Carr-Saunders og Wilson kan knyttes til en funksjonalistisk forståelse av profesjoner. De betraktet profesjoner som et av samfunnets mest stabile elementer:

Profesjoner overfører tradisjoner, etablerte måter å leve og tenke på og vurderingsstandarder som kan være et bolverk mot farlige krefter som truer en stabil og fredelig utvikling (1933:497).

2.3 Kritikk av trekktilnærmingen og funksjonalistiske tilnærminger

Trekktilnærmingen (og andre essensialistiske tilnærminger) er blant annet blitt kritisert for å basere seg på hvordan et fåtall yrkesgrupper definerte seg selv, presentert som nøytrale kategorier. Siden profesjonstrekkene var utledet fra de mest prestisjefylte av yrkesgrupper som i alminnelighet ble kalt profesjoner, oppfylte følgelig disse yrkesgruppene kravene for å kalle seg profesjon. Kriteriene var dermed selvopplyllende (Hoyle og John 1995:3). Disse yrkesgruppene ble gjerne målestokk for andre yrkesgrupper når det gjaldt profesjonalisering, og spesielt gjaldt det medisin:

By and large, medicine has been taken as the paradigm profession, and the character of its institutions and practices has considerably influenced the criteria which are most frequently stipulated (Hoyle og John 1995:5).

Trekktilnærmingens representanter var lite opptatt av om yrkesgrupper som ble oppfattet og karakterisert som profesjoner selv oppfylte trekkene som ble forbundet med profesjoner; som «besittelse av systematisk teori», «etiske regler», «autoritet» eller annet. Selander (1989) stiller, i likhet med Freidson (2001), spørsmålsteget ved om juristene egentlig besitter systematisk teori og vitenskapelig grunnlag, men snarere juridiske regler og tilpasninger av disse, eller om ingeniører har noen kodifisert etikk (1989:14). Slik blant andre Selander kan tolkes, dreier det seg ikke om å diskutere om jurister eller ingeniører er «verdige» profesjonstittelen eller ikke, men snarere å få frem at man innenfor trekktilnærminger ikke gikk nærmere inn på hva som egentlig var å forstå som systematisk teori eller etiske regler, samtidig som man ekskluderte yrkesgrupper fra profesjonstittelen på grunnlag av å ikke være i besittelse av slike eller andre trekk. Det å legge vekt på opprettelse av yrkesorganisasjoner eller utvikling av særskilte yrkeskulturer som det som skiller profesjoner fra andre yrker, er det også stilt spørsmålsteget ved. Horobin (gjengitt i Dingwall og Lewis 1983) hevder at yrker som er blitt tildelt tittelen profesjon, gjør krav på sin særskilte status med henvisning til forhold som like gjerne kan gjelde for andre yrker. Abbot hevder at

profesjonsforskere har vært mer opptatt av hvordan profesjoner organiseres og av profesjonaliseringsprosessen enn av hva profesjoner faktisk gjør (1988:1).

En annen innvending som har vært reist mot trekk- og funksjonalistiske tilnærminger til profesjoner er at de undervurderer profesjonenes egeninteresser og konkurransen mellom profesjoner om makt og hegemoni (se blant andre Johnson 1972, Larson 1977, Abbot 1988, Selander 1989). (Se avsnitt 2.7 om profesjoner og makt).

Arbeidsdelingen mellom profesjoner, eller mellom profesjoner og andre yrkesgrupper, som funksjonalister oppfattet som hensiktsmessig for å utføre viktige oppgaver og løse problemer, kan ut i fra andre perspektiver betraktes som makthierarkier hvor siktemålet er å sikre sin egen posisjon vis a vis andre. Makt og konflikt hørte ikke hjemme innenfor det funksjonalistiske perspektivet, for eksempel at klienter kan ha makt over profesjonelle (profesjonelle kan for eksempel være økonomiske og sosialt avhengige av klienter). Den autoritet som Parsons og andre funksjonalister mente var rotfestet i den profesjonelle rolle kan dermed bli underminert (Johnson 1972:36).

Problemet med definisjoner og avgrensninger oppstår i særlig grad når siktemålet er politisk/ideologisk og ikke teoretisk, forskningsmessig, og hvor yrkesgrupper ekskluderes fra betegnelsen profesjon fordi de mangler den verdighet man forbinder med profesjoner (Freidson 1994:170). Dersom man mislikte bestemte typer arbeid, kunne de som hadde mandat til det ganske enkelt formulere noen trekk som ekskluderte bestemte typer av virksomheter fra den prestisjefylte betegnelsen «profesjon». Roth (1974) hevdet for eksempel at bare profesjoner hadde spesifikke yrkeskulturer, at bare deres tjenester representerte sosiale goder og at bare profesjonelle hadde uklare skiller mellom arbeid og fritid. Men det var ikke vanskelig å gjenkjenne slike trekk også hos yrkesgrupper som ikke ble ansett som profesjoner. Becker (1971) hevdet for eksempel at det å knytte slike trekk (eller andre) spesifikt til profesjoner dreide seg mer om en moralsk gradering av arbeid enn om en forståelse av profesjon som en objektiv aktivitetskategori.

På tross av innvendingene som kan reises mot trekktilnærmingen og funksjonalistiske tilnærminger, eller mot politisk/ideologisk funderte måter å definere profesjon på, er det, som påpekt innledningsvis, ikke irrelevant å være opptatt av distinksjonen «profesjon» – «ikke-profesjon» i studiet av yrkesgrupper, siden profesjonsstatusen blant annet gir grunnlag for lovfestet rett til å utføre bestemte oppgaver og som videre er utgangspunkt for makt og status vis a vis klienter og andre yrkesgrupper, og i samfunnet for øvrig.

2.4 Omstendigheter og betingelser for profesjonalisering

vEn av dem som skiftet fokus fra å bruke sjekklister på om yrker var profesjoner eller ikke, til å se på omstendigheter og betingelser for profesjonalisering, var Hughes (1958), som formulerte sin endring av perspektiv slik:

in my own studies I passed from the false question: «Is this occupation a profession?» to the more fundamental one: «What are the circumstances in which people in an occupation attempt to turn it into a profession, and themselves into professional people?» (Hughes 1958:45).

Hughes var blant profesjonsforskerne som brakte tid-kontekst-dimensjonen inn i profesjonsdebatten gjennom å påpeke at profesjoner har utviklet seg forskjellig og fått ulik betydning i ulike samfunnstyper og regimer. «Profesjon» blir i en slik forståelse først og fremst en tittel visse yrkesgrupper i visse perioder påberoper seg, og i mindre grad noe som har en presis og unik definisjon som er universelt gyldig. Oppgaven blir dermed ikke å lage noen absolutt bestemmelse av hva en profesjon er, men snarere å undersøke hva som oppfattes og anerkjennes som profesjon i visse samfunnstyper og i visse perioder.

Tilnæringer som legger vekt på omstendigheter og betingelser for profesjonalisering er til forskjell fra representanter for trekktilnærmingen og funksjonalistiske tilnæringer mer opptatt av *hvorfor* yrker profesjonaliseres enn av hvilke egenskaper yrkesgrupper må besitte for å kunne kalle seg profesjoner. Ulikheter i profesjonaliseringsprosesser blir ikke betraktet som avvik fra profesjoners «normale» utviklingshistorie, da man erkjenner at det er mange forskjellige veier til profesjonsstatusen. Gjennom å studere ulike profesjoners historie (narrativ tilnærming) kan variasjoner og kompleksitet i profesjonaliseringsprosesser anskueliggjøres.

Vektleggingen av tid/kontekst og betingelser/omstendigheter for profesjonalisering er også et argument for betydningen av komparative tilnæringer i studier av profesjoner. Det manglet i stor grad et begrepsapparat og tilnæringer som var egnet for analyser av andre yrkesgrupper enn medisin og jus, eller analyser av profesjoner utenfor den anglo-amerikanske konteksten (Freidson 1994:5). Den beste måten å øke kunnskapene om yrkesgrupper og profesjoner på er, slik blant andre Freidson ser det, gjennom å utvide universet av eksempler:

The outcome of such a program would be at the very least to add to our knowledge about a number of occupations – knowledge which would be all the richer for its emphasis on the special characteristics of each rather than on the comparatively little they share that corresponds to some simplistic model or ideal type (1994:24).

Selv om tilfanget av undersøkelser som sammenligner bestemte profesjoner i ulike land, eller ulike profesjoner i en nasjonal kontekst har økt fra 1980-årene, er det studier av «klassiske» profesjoner som jus og medisin, og andre yrker innenfor helse- og velferdsfeltet, som dominerer profesjonsfeltet (se Freidson 1970; Hafferty and McKinley 1993; Abel og Lewis 1988a, 1988 b; Hanlon og Shapland 1997; Kuhlmann 2006). Det finnes imidlertid flere studier der arkitekt- og ingeniørprofesjonene nevnes, og gjerne da som kontraster til mer idealtypiske profesjoner (se blant andre Abbot 1988, Freidson 2001). De mest rendyrkede studiene av arkitektur som profesjon er Blau 1987; Blau, La Gory og Pipkin 1985; og Cuff 1991. Andre studier av arkitektprofesjonen, som også omfatter studier av profesjonsmedlemmers eller studenters holdninger og vurderinger, er Östnäs 1984; Ödmann 1986; Stevens 1998; Cohen, Wilkinson, Arnold og Finn 2005); Sancar og Eykan 1998.³

2.5 Felles verdier og holdninger

Fra 1980-årene ble profesjonsteoretikere mer opptatt av hvordan utdanning bidrar til å etablere, vedlikeholde og reprodusere felles verdier og holdninger, yrkesidentitet og yrkeskultur. Dette avspeiles også i en del av profesjonslitteraturen fra denne tiden (jf. Broadhead 1983; Olgiaiki, Orzack og Saks 1998; Symes med flere 1995; Coffey og Atkinson 1994). Profesjonsforskere er imidlertid også blitt kritisert for å legge for stor vekt på profesjoners homogenitet og felles betraktningmåter i faglige og andre spørsmål i forhold til variasjoner og fragmentering *innenfor* profesjoner. For eksempel hevder Brante at profesjonsmedlemmer i stadig mindre grad utgjør en samlet, kollegial enhet, og at de ofte utvikler ulike normer, karrieresystemer, verdier og interesser relatert til forskjellige sosiale kontekster som de er tilknyttet. De felles verdiorienteringene svekkes eller forsvinner, og tilknytningen til profesjonen avtar til fordel for andre institusjoner som kan fremme ens interesser (1988:134).

En annen kritikk som rettes mot en del profesjonsforskere er at de har en tendens til å legge for liten vekt på at utdanningssosialiseringen ikke har samme effekt på alle rekruttene, da individer har ulike verdier og oppfatninger som har betydning for identitetsutviklingen. Videre er det blitt hevdet at utdanningssosialiseringen kan tilpasses *en rekke* identiteter og roller (Broadhead 1983:4).

Til tross for betydelige skillelinjer mellom profesjonsmedlemmer som personer, og eventuelle tendenser til fragmentering som bidrar til å svekke profesjonenes homogene preg, er det likevel relevant å undersøke hvilke verdier og holdninger som utvikles gjennom felles utdanning, men

³ Lista må ikke uttømmende i den forstand at det ikke kan finnes andre studier av arkitekters holdninger og vurderinger. I de påfølgende kapitlene blir det også relatert til forskning om arkitekter, men som det ikke var hensiktsmessig å presentere her.

i dette arbeidet bør man være bevisst at profesjoner på enkelte områder er homogene, på andre heterogene. Profesjonsstudier bør derfor også forsøke å tydeliggjøre hvilke områder som er preget av medlemmenes ensartethet, og hvilke som ikke er det.

2.6 Profesjon og kunnskap

Profesjoner er som oftest dannet for å løse tekniske, praktiske, kroppslige og sosiale problemer/samfunnsoppgaver. Den problemløsende kapasiteten som er nedfelt i profesjoners kunnskapssystemer er et viktig aspekt ved profesjoner (Torstendahl 1990:3). Men, som Torstendahl også sier, dreier kunnskapen seg ikke bare om umiddelbar problemløsning, men også om makt, prestisje og symbolsk verdi, noe som markerer profesjonen i omverdenen som viktig og profesjoners kunnskaper som imponerende (Torstendahl 1990:2-3).

Freidson formulerer det særskilte ved profesjoners kunnskaper på denne måten:

Professionalism entails commitment to a particular body of knowledge and skill both for its own sake and for the use to which it is put – that is to say, commitment to preserve, refine, and elaborate that knowledge and skill, and, where it has application to worldly problems, to perform it well for the benefit of others – to do Good Works (1994: 210).

Doyle (1990) skiller profesjonell kunnskap fra andre kunnskapsformer ved at den skal være testet gjennom vitenskapelige metoder og underbygget av ulike teoretiske modeller og erfaringer, som tillater anvendelse i spesifikke tilfeller. Dette er i tråd med Moores forståelse av profesjonell kunnskap:

A profession involves the application of general principles to specific problems, and it is a feature of modern societies that such general principles are abundant and growing (1970:56).

De som først og fremst passet inn i en slik forståelse av profesjonell kunnskap og som kunne opprettholde sin posisjon og status i det yrkesmessige hierarkiet, var medisin og jus, mens det kunne være vanskelig å relatere slike forståelser til en del andre yrkesgrupper, for eksempel lærere (Hoyle og John 1995:46). Ifølge Pearsons (1989) nedtonet denne forståelsen betydningen av erfaring og case-kunnskaper (gjengitt etter Hoyle og John 1995: 46), noe også Freidson (1970: 169-70) påpekte, med henvisning til medisin:

Dealing with individual cases, he cannot rely solely on probabilities or on general concepts or principles: he must also rely on his own senses. By the nature of his work the clinician must assume responsibility for practical action and in doing so he must rely on his concrete, clinical experience.⁴

Abbot betegner profesjoner som yrkesgrupper som anvender en eller annen form for abstrakt kunnskap på bestemte felter, og ser besittelse av abstrakt kunnskap som den viktigste egenskapen som skiller profesjoner fra andre yrkesgrupper (1988:8). Besittelse av vitenskapsbasert, teoretisk og spesialisert kunnskap regnes som det kanskje viktigste grunnlaget for profesjoners autoritet og legitimitet. Særlig påberopelse av abstrakt kunnskap fremheves av Abbot (1988) som et trekk som bidrar til å skille profesjoner fra andre yrkesgrupper, og som gir grunnlag for status, prestisje og makt. Mens mange yrkesgrupper kan oppnå sertifisering, utvikle etiske regler og annet, er det innehaverne av abstrakte kunnskaper som kan redefinere sine problemer og oppgaver, forsvare seg mot inntrengere og gripe nye problemer, påpeker Abbot. Det er særlig én form for abstrakt kunnskap, eller abstrahering, som oppfattes som mest gunstig for dem som besitter den, nemlig den som forbindes med et begrenset emne, og hvor det er flere lag av abstraheringer knyttet til dette emnet (Abbot 1988:102). Lavt abstraksjonsnivå oppfattes av omverdenen som håndverkskunnskap, og mangler den særlige legitimiteten som forbindes med abstrakt kunnskap. Abbot bruker betegnelsen kunnskapens renhet (purity) til å beskrive visse typer kunnskap; jo renere kunnskapen oppfattes å være – det vil si jo mer ikke-profesjonelle saksforhold kan ekskluderes fra den profesjonelle virksomheten – desto høyere status får den profesjonelle innad i profesjonen, og en profesjon vis à vis andre profesjoner (Abbot 1981:823). Eller som Beckman (1990) formulerer det:

While the authority of professions on the one hand is efficient on the ground that the followers assume it to be «specific» in the sense of being rooted in demonstrable knowledge and confined to the area of action covered by that knowledge, it is at the same time «diffuse», as the follower is typically unable to check its specificity and boundaries (1990:127).

Når en profesjon ikke kan gjøre krav på spesialisert kunnskap som «samfunnet trenger», eller når kunnskaper og yrkesfelter fremstår som diffuse og vanskelige å identifisere eller avgrense i forhold til andre yrkesgruppers kunnskaper og yrkesfelt, kan det oppstå legitimitets- og autoritetsproblemer.

I studier av profesjoner og deres kunnskaper finner jeg det mest fruktbart med en forståelse av kunnskap som fanger opp en del av dimensjonene som er presentert i det foregående, for eksempel den direkte problemløsende hensikten med profesjoners kunnskaper, kunnskap relatert til profesjoners egeninteresser, kunnskapens autoritet og symbolske betydning og hvordan profesjonell

⁴ Skjønne og erfaringsbasert kunnskap utdypes senere i dette kapitlet.

kunnskap bidrar til utvikling av felles verdier og holdninger og yrkesidentitet. Men det er også relevant å gå nærmere inn på hva slags kunnskapsformer profesjonell kunnskap kan omfatte.

2.6.1 Kunnskaper som *epistème*, *techne* og *phronesis*

I studiet av profesjonell kunnskap kan det tas utgangspunkt i det aristoteliske skillet mellom ulike intellektuelle dyder, aktiviteter eller kunnskapsformer: kunnskap som *epistème*, kunnskap som *techne*, og kunnskap som *phronesis* (Aristoteles, oversatt av Irwin 1985).⁵

Epistème blir gjerne oversatt med, eller utlagt som, vitenskap og kunnskap/vitenskapelig kunnskap.⁶ Epistemisk kunnskap kan forstås som universell kunnskap som er kontekstuavhengig (varierer ikke i tid og rom):

For we all suppose that what we know scientifically does not even admit of being otherwise; and whenever what admits of being otherwise; and whenever what admits of being otherwise escapes observation, we do not notice whether it is or is not, [and hence we do not know about it]. Hence what is known scientifically is by necessity. Hence it is eternal; for the things that are by unconditional necessity are all eternal, and eternal things are ingenerable and indestructible (1985: 151, 1139b25, 5.21).⁷

Vitenskapelig kunnskap, slik den ideelt forstås, knyttes til kriterier som universalitet, systematikk, diskrethet, kontekstuavhengighet, søking etter allmenne forklaringsmodeller, forutsigbarhet og logikk (Flyvbjerg 1993, inspirert av Dreyfus 1982 og Bourdieu 1977). Andre kriterier er universalitet, systematikk (teorier utgjør et hele og hvor kontekstuavhengige elementer er relatert til hverandre gjennom regler eller lover), diskrethet, fullstendighet og forutsigbarhet. Teori innenfor naturvitenskap skal i sin ideelle form forklare og forutsi hendelser i menneskers verden ved hjelp av kontekstuavhengige karakteristika, det vil si karakteristika som er abstrahert fra menneskets verden, interesser, tradisjoner, institusjoner med videre (Flyvbjerg 1993:55). De bør være eksplisitte, det vil si utlagt klart og tydelig og ikke bygge på fortolkning eller intuisjon.

⁵ I tillegg til disse tre dydene er det hos Aristoteles to til: *sophia* (klokskap) og *nous* (forståelse).

⁶ (jf. blant annet ordbok i Aristoteles 1985: 397 og Parry 1993).

⁷ Aristoteles bruker geometri som eksempel på epistemisk kunnskap (jf. Parry 1993:3). Dette vitenskapsidealet har vært dominerende hos Sokrates og Platon, i opplysningstidens tradisjon og utover i det 20. århundret (Flyvbjerg 1993:71).

Techne betegner en form for formålsrasjonelt, praktisk arbeid som er orientert mot produksjon, gjerne oversatt som håndverk eller kunst (jf. Parry 2003:8).⁸ Slik forklarer Aristoteles det særskilte ved techne og som skiller det fra epistemisk kunnskap:

[...]every art is concerned with coming to be; and the exercise of the craft is the study of how something that admits of being and not being comes to be, something whose origin is in the producer and not in the product. For a craft is not concerned with things that are or come to be by necessity; (som er epistèmets domene) or with things that are by nature, since these have their origin in themselves (Aristoteles, oversatt av Irwin 1985:153, 1140a30, 6.32).

Aristoteles skiller også mellom handlinger som er et mål i seg selv og handlinger som har frembringelse av et produkt som mål (acting; *dyd* eller *aretê* og making; håndverk eller *technê*). Som eksempel på handlinger som er mål i seg selv (acting) bruker Aristoteles fløytespilling: «typically there is no further product of playing; playing the flute is an end in itself» (Aristoteles 1985: 1140a1-20, gjengitt etter Parry 2003). I det andre tilfellet (making) er produktet atskilt fra aktiviteten som frembrakte produktet. Skip er skipsbyggingens mål, helse er medisinenes mål og seier er generalenes mål. I disse eksemplene er produktet atskilt fra aktivitetene som frembrakte dem (Aristoteles 1985: 1,2, 1094a, 10,11, gjengitt etter Parry 2003).

Phronesis (prudence) forstås gjerne som klokskap, praktisk fornuft og dømmekraft, og er den intellektuelle aktivitet som dreier seg om analyse av verdier – «godt eller dårlig» – med henblikk på handling. Phronesis kan relateres til skjønnet, valgenes og erfaringenes domene. Til forskjell fra epistemisk kunnskap er både techne og phronesis kontekstavhengige og det partikulære og situasjonsbetingete fremheves fremfor det universelle, det konkrete og praktiske fremfor det teoretiske (Flyvbjerg 1993: 73).⁹ Utgangspunktet for phronetisk forskning kan blant annet være følgende verdirasjonelle spørsmål: hvor er vi på vei? Hvem vinner og hvem taper på det? Er det ønskelig? Hva bør gjøres? (Flyvbjerg 1993:76). Dette er spørsmål som er relevante å stille for

⁸ Techne blir i noen oversettelser av Aristoteles oversatt med craft, altså håndverk (se Irwins oversettelse, 1985), mens Weldon (1892) oversetter det med kunst, med arkitekter som eksempler på håndverkere/kunstnere (se kapittel 3 hvor kunnskap som techne i relasjon til arkitekter utdypes).

⁹ Klokskap kan også knyttes til en annen av Aristoteles' dyder, *sofosyne*. I ordforklaringen i Irwins oversettelse av *Nicomachean Ethics* fra 1985, heter det blant annet at en egnet oversettelse av phronesis ville vært klokskap (wisdom) men at det er mer dekkende for *sophia* (soprosune), mens phronesis oversettes med intelligens, det vil si «intelligent awareness», som kanskje ikke er så langt unna en vanlig forståelse av phronesis, det vil si som praktisk fornuft, klokskap, dømmekraft. Aristoteles resonnerer slik omkring en intelligent person: «an intelligent person is able to deliberate finely about what is good and beneficial for himself, not about some restricted area – e.g. about what promotes health or strength – but about what promotes living well in general» (1985: 1140a25, Irwins oversettelse), og: «intelligence is a state grasping the truth, involving reason, concerned with action about what is good or bad for a human being». I Webster's *encyclopedic unabridged dictionary of the english language* (1994:1086) oversettes phronesis med klokskap til å avveie hvilke mål som skal nås med hvilke midler, i tråd med det vi finner i filosofisk ordbok (Hanneborg 1974), der phronesis forstås som praktisk klokskap; evne til fornuftig atferd ut i fra hva som er riktig.

fagfolk fra alle faglige disipliner, selv om Flyvbjerg mener det først og fremst er samfunnsvitenskapen som er opptatt av slike spørsmål, mens naturvitenskapen ikke bidrar mye til reflektert analyse om verdier og interesser. Hvordan naturvitenskapen og teknologien brukes (og misbrukes) og hvilke interesser og verdier teknologien ivaretar og tjener, på godt og vondt, har imidlertid ikke vært fraværende i moderne vitenskapshistorie. For eksempel hvordan teknologi ble (mis)brukt i fascismens og nazismens tjeneste, betegnet som «reaksjonar modernisme» (jf. Herf 1984). Hiroshima-bomben er et annet eksempel.

En distinksjon – med paralleller til kunnskapsformene som er gjennomgått i det foregående – kan trekkes mellom påstandskunnskaper, ferdighetskunnskaper og fortrolighetskunnskaper (Nordenstam 1984). Påstandskunnskaper dreier seg om kunnskaper som nedfeller seg gjennom vitenskapelige prinsipper og teorier, ferdighetskunnskaper om praktiske kunnskaper som er nødvendig for å utføre bestemte oppgaver/handlinger mens fortrolighetskunnskaper kan ha elementer av taus kunnskap i seg (se 2.6.3).

I studiet av profesjoner er det viktig å ta i betraktning at innslaget av skjønn, akkumulert erfaring og formaliserte kunnskaper kan variere i ulike faser av problemløsninger. I kapittel 3 relateres arkitektens kunnskaper til andre profesjoners kunnskaper og metoder, for å få frem likheter og forskjeller i kunnskapsformer og -anvendelse.

2.6.2 Skjønnsmessige kunnskaper

Skjønnsmessige kunnskaper kan forstås som kunnskap som ikke så lett lar seg standardisere, formulere i form av regler eller manualer, men snarere dreier seg om beslutninger og handlinger som baserer seg på personlige vurderinger (jf. Jamous og Peloille 1970, Larson 1977, Boreham 1983). Det er kunnskaper som kommer inn når reglene ikke strekker til. Yrkesgrupper som påberoper seg å være profesjoner må ha et vesentlig innslag av skjønnsmessige kunnskaper, som også betegnes som ubestemmelige (Jamous og Peloille 1970:113). Mens tekniske, håndverksmessige kunnskaper i prinsippet kan gjøres tilgjengelige for enhver yrkesgruppe eller lekfolk gjennom manualer og bruksanvisninger, bidrar ubestemmelige eller skjønnsmessige kunnskaper til å gjøre dem som er bærere av slike kunnskaper uangripelige overfor lekfolk eller klienter som ikke har forutsetninger for kritisk å vurdere deres handlinger. Macdonald sammenlikner innslaget av skjønn eller ubestemmelighet i legers, sykepleieres og sosialarbeideres kunnskapsbasis, og anså sykepleiere og sosialarbeideres kunnskaper som for «hverdagslige» og gjennomtrengelige og underordnet legenes kunnskaper til å kunne betegnes som «virkelig» ubestemmelige (1995:135). Profesjonalisering kan blant annet betraktes som en rett til å utføre faglig kvalifisert skjønn i komplekse situasjoner

(planlegge, utføre og evaluere sitt eget arbeid) koblet med plikten til å utøve kollegial kvalitetskontroll og engasjere seg aktivt i kvalitetsutviklingen av arbeidet (Rolf 1991).

Jamous og Peloille er opptatt av å få frem spenninger og motsetninger mellom en tiltakende rasjonalisering og teknologisering av arbeidsoppgaver på den ene siden, og profesjoners vektlegging av ikke-formaliserte kunnskaper på den andre. Formalisering, rasjonalisering og prosedyrer vil ifølge forfatterne i økende grad gjøre profesjonell virksomhet tilgjengelig for innkikk og intervensjon fra lekfolk, noe profesjonene er lite tjent med dersom de skal beholde sin makt og autonomi. Disse forskerne representerer et kapitalismekritisk, marxistisk perspektiv, hvor profesjonelle eliter betraktes som viktige elementer i opprettholdelsen av en kapitalistisk samfunnsorden ved at de utfører en rekke oppgaver som er gunstige for det kapitalistiske systems opprettholdelse (altså en funksjonalistisk forklaring). Dette marxistiske synet er senere blitt kritisert for blant annet å mangle analytisk stringens og empirisk belegg (Macdonald 1995:166). Det er heller ikke snakk om enten regel- og manualbaserte eller skjønnsmessig baserte beslutninger og handlinger når vi snakker om profesjonelles kunnskapsanvendelse, eller at regler er entydige. Snarere kan også regler tolkes og anvendes på ulike måter, og det kan være snakk om en skjønnsmessig utvelgelse av hvilke regler som er mest aktuelle i den enkelte situasjon. Lorentzen(2005:11) understreker at begrepene skjønn og regel ikke må forstås som en dikotomi, men heller som et kontinuum. Det ene ytterpunktet består av beslutninger hvor det utøves skjønn for å ta stilling til hvilke hensyn som skal være med, hvordan de skal forstås og hvordan hensynene skal avveies. I det andre ytterpunktet er skjønnstøvelsen eliminert gjennom presise regler som foreskriver hvilke hensyn som skal trekkes inn, hvordan de skal operasjonaliseres og hvor stor vekt de skal tillegges.

Det må antas at grunnlaget for profesjoners vurderinger og handlinger i stor grad baserer seg på akkumulerte kunnskaper og erfaringer, enten det dreier seg om tolkning av regler, diagnostisering eller annet. I avveilingen mellom ulike løsninger, kommer skjønnnet inn i bildet.

2.6.3 Taus kunnskap

Begrepet taus (tacit) kunnskap ble introdusert av Polanyi (1967). Direkte oversatt betyr det «stilltiende», «taus», «uuttalt», men kan også betegnes som intuitiv, implisitt eller personlig kunnskap. Et sentralt poeng hos Polanyi er at man kan kjenne igjen ting/fenomener, uten at man vet hvordan man kjenner dem igjen. Og man kan utføre oppgaver, uten å kunne eksakt si hvordan. Det kan for eksempel dreie seg om det riktige håndgrepet eller det oppmerksomme og kyndige blikket for hva som skal gjøres og når. Taus kunnskap synes å ligge i grenselandet mellom profesjonsmessige, praktiske kunnskaper og individuelle egenskaper som ikke så lett lar seg standardisere, og

som blant annet kan formidles fra en «mester» til «elev». «Mester–elev–læreformen», for eksempel innenfor arkitektur, er brukt som eksempel på formidling og fremvisning av taus kunnskap; det vil si tekniske, praktiske og andre ferdigheter som «sitter i kroppen» som fortrolighetskunnskaper. Et annet aspekt ved den tause kunnskapen knytter seg til den underforståtte, det vil si implisitte viten, fortolkningsmåter og profesjonstypiske konvensjoner. Den intuitive ekspertvisdommen gjør seg godt på områder der man allerede har teorier som anses som pålitelige.

Molander (1993) er en av dem som stiller seg kritisk til hvordan begrepet taus kunnskap er blitt brukt nærmest om alt man ikke kan sette ord på. Det blir lett et begrepsmessig fluepapir som likt og ulikt fester seg til. Taus kunnskap må for eksempel ikke forveksles med uartikulerthet eller brukes som unnskyldning for at man ikke evner eller vil formidle det man gjør til andre. Dersom taus kunnskap først og fremst handler om at fagfolk vil beholde sine kunnskaper for seg selv, handler det ikke om «taus» kunnskap, men om andre ting, for eksempel mystifisering av ekspertkunnskap og/eller om et ønske om å unndra seg kritikk og innsyn i fagets forutsetninger og premisser, og i grunnlaget for å foreta faglige vurderinger. Molander (1993) representerer det syn at ingen kunnskap er helt taus. Sykling er ofte blitt brukt som eksempel på taus kunnskap; man kan ikke gi en fullstendig beskrivelse av sykling som kan tjene som bruksanvisning for en som skal sette seg på en sykkel for første gang, og man kan godt lære seg å sykle uten noen form for skriftlig eller verbal instruksjon. Samtidig er det sjelden totalt fravær av beskrivelser, råd, advarsler knyttet til læring av en slik ferdighet («trakk skikkelig, se fremover» og så videre). Tilsvarende eksempler kan hentes fra andre praksisfelter, for eksempel ballett. Læreren viser sine elever gjennom handling ulike posisjoner, hun/han korrigerer, og forklarer med ord: «strekk vristen», «strak rygg» og så videre. Gradvis får elevene dette inn i kroppen som fortrolighetskunnskap (som i denne sammenhengen kan betegnes som kroppslig kunnskap), hvor de vet hva som skal gjøres, og noen utvikler også en virtuositet som består i å gjøre noe mer enn å «herme» læreren.

2.6.4 Kunnskapens symbolske betydning

I mange henseender er ikke et teoretisk, akademisk kunnskapsgrunnlag nødvendig for å utøve profesjoners arbeidsoppgaver, men tjener først og fremst som en eksklusiv inngangsbillett til bestemte oppgaver (Hoyle og John 1995:9). Det symbolske aspektet er vektlagt av blant andre Hughes: «Profession is a symbol of man's work and hence of himself» (1958:63). Med dette mente han at siden profesjoner har høy status i samfunnet, vil profesjonelle yrkesutøvere forsøke å heve sin status gjennom å få sitt yrke anerkjent som profesjon. Collins (1979) hører til dem som hevder at vitenskapsbasert kunnskap *først og fremst* har en slik symbolsk verdi. Selv om Collins

ikke utelukker at profesjonelle *også* kan løse problemer innenfor sine felter, ser han ikke dette som det viktigste grunnlaget for den respekten de nyter. Respekten knytter seg mer til at vitenskapsbasert kunnskap åpner dørene til en høyere verden av ideer som andre, som ikke besitter slik kunnskap, er utestengt fra. Dette gir altså grunnlag for symbolsk makt. Abbot (1988) vektlegger, til forskjell fra Collins, at profesjonell kunnskap ikke kan løsrives fra dens anvendelse, da anvendelse etter Abbots syn er kunnskapens viktigste hensikt. Samtidig bidrar akademisk kunnskap til å legitimere profesjonelt arbeid blant annet ved at måter å løse samfunnsproblemer på settes inn i en vitenskapelig sammenheng:

Academic professionals demonstrate the rigor, the clarity, and the scientifically logical character of professional work, thereby legitimating that work in the context of larger values (1988:54).

2.7 Profesjoner og makt

Makt og maktbegrepet relateres i ulike deler av avhandlingen til profesjoner. Et sentralt utgangspunkt er Webers definisjon av makt:

Ved «makt» vil vi her allment forstå et eller flere menneskers sjanse til å sette gjennom sin egen vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre deltakere i det kollektive liv skulle gjøre motstand (1975: 53).

En forståelse av makt som også fremstår som relevant i studier av profesjoner angir et skille mellom makt som kapasitet eller mulighet til å realisere noen bestemte mål (makt til) og makt i et relasjonelt perspektiv (makt over) (jf. blant andre Meadows 1985, Isaac 1992, Rorty 1992, Dovey 1995, Lukes 1995 og 2005). Makt som kapasitet dreier seg om muligheter til å forestille seg noe og til å gjennomføre det man forestiller seg (Dovey 2001). Dovey understreker imidlertid at makt som kapasitet og makt som relasjon ikke er to atskilte maktformer; for makt til å gjennomføre noe vil i mange tilfeller også dreie seg om makt over noen. Eller som Rorty formulerer det:

Power is the ability... to define and control circumstances and events so that one can influence things to go in the direction of one's interests (1992:2).

Grunnlaget for makt kan basere seg på en særskilt tilgang til kunnskaper, ferdigheter, innsikt og visdom som fremstår som utilgjengelige for andre, og som gir autoritet til dem som besitter slik

kunnskap, fordi kunnskapen anses som viktig (Lukes 1995:19).¹⁰ Lukes knytter også makt til «anerkjennelseskulturer», og som dreier seg om aktørers makt til å inkludere eller avvise andre fra ønskede miljøer/sirkler (Lukes 1995:39). Utgangspunktet for medlemskap kan for eksempel være felles yrke. Det å tilhøre en «anerkjennelseskultur» innebærer gjensidig forståelse og oppfatninger om hvem de er, hvordan de ser på seg selv (gjennom andres blikk) og som konstituerer en felles identitet.

Makt kan også gjøre seg gjeldende i form av paternalisme, og som til forskjell fra en del andre maktformer er fordelaktig for den som blir utsatt for denne formen for maktutøvelse, selv om det kanskje ikke oppleves slik, da det innebærer tap av autonomi (Lukes 1995:38). Lukes bruker familien, og oppdragelse av barn, som eksempel på paternalisme, men det kan også gjøre seg gjeldende i andre sammenhenger, for eksempel i relasjonen mellom profesjonelle og klienter. Se avsnitt 2.9.2 der dette utdypes.

Makt knyttes også til profesjoners muligheter (selvråderett eller autonomi) til å kontrollere sine egne affærer (Portwood og Fielding 1981:758).¹¹ Se avsnitt 2.8 om profesjoner og autonomi. Makten dreier seg blant annet om kontroll over rekruttering til yrket, innhold i utdanningen, sertifisering og profesjonell atferd. Makt dreier seg videre om makt til å definere klienters behov, basert på spesialisert kunnskap, makt til å velge hvem som skal få tilgang til/omfattes av de profesjonelle tjenestene og hva disse tjenestene skal gå ut på, og makt til å velge hvem som ikke skal omfattes av tjenester. Prioriteringer i helsevesenet, hvor noen eventuelt utelates fra behandling ut i fra bestemte kriterier (for eksempel høy alder), kan tjene som eksempel på maktutøvelse gjennom fravær av handling (se i avsnittet nedenfor om makt vis à vis klienter).

Med et maktperspektiv på profesjoner og profesjonalisering – som hadde sitt utspring på 1970-tallet, da forskere begynte å stille spørsmål ved rådende oppfatninger om profesjoner og deres formål og motiver – ble profesjonskriterier som blant annet yrkesorganisasjon, lang utdan-

¹⁰ Utgangspunkt for Lukes' tilnærming til makt har blant annet vært kritikk av endimensjonale tilnæringer til makt, der maktulikheter og eksistensen av makteliter var fraværende. Blant andre Robert Dahl (1961) ble knyttet til et slikt perspektiv makt der var fordelt pluralistisk og demokratisk. Det to-dimensjonale perspektivet, som blant annet forbindes med Bachrach og Baratz (1975, trykket på nytt i Scott (red) 1994), kritiserte den første dimensjonen for å lage et for skjønnet og konsensuspreget bilde av amerikansk politikk, og vektla at makt handler om makt til å velge hvilke saker som settes på dagsorden, og hvilke som ikke når opp. Forfatterne låner en formulering av Schattschneider (1960:71): «Noen saker organiseres inn i politikken og andre organiseres ut». Et sentralt poeng var at makten til å få sine saker på dagsorden, og sine interesser gjennom, ikke var likt fordelt i befolkningen. Lukes' tredje dimensjon går ut på at makt kan være mer effektiv når de mektige kan regne med stilltiende samtykke fra andre, og når de kan påvirke og endre folks oppfatninger og preferanser. Slik maktutøvelse er av mer skjult og subtil karakter og åpne konflikter unngås (Lukes 1995 og 2005). Disse tre dimensjonene kunne utfylle hverandre.

¹¹ Portwood og Fielding betrakter makt som ett av tre definitoriske kjennetegn ved yrkesgrupper som har oppnådd en privilegert posisjon i samfunnet (altså ikke som en definisjon av profesjon som sådan, da vi kan tenke oss at yrkesgrupper kan betraktes som profesjon uten nødvendigvis å ha oppnådd materiell velstand). De andre kjennetegnene er velstand (materiell og sosial (forstått som velvære)) og status (legal status (som beskyttelse av yrkestittel) og sosial respekt) (1981: 757, 758).

ning, sertifisering og etiske koder betraktet som midler til å skaffe seg økonomisk monopol og kontroll over yrkesfelter, konkurrerende yrkesgrupper og klienter (jf. blant andre Johnson 1972 og Larson 1977). Med utgangspunkt i marxistisk og weberiansk teori, analyserte Larson (1977) profesjoner som interessegrupper nært knyttet til klassesystemet i kapitalistiske samfunn, og profesjonalisering som et «kollektivt mobilitetsprosjekt» hvor yrkesgrupper søker å forbedre sin egen økonomiske og sosiale posisjon, og prestisje.¹² Innenfor dette perspektivet var man opptatt av å se på hva profesjoner gjør for å oppnå og opprettholde sin særskilte posisjon i arbeidsdelingen (Larson 1977:xii) og å gå bak de funksjonalistiske oppfatningene av profesjoner og profesjonalisering, slik Brante formulerer det:

Professions are still understood as occupational groups with long and high education. But the resulting credentials and alleged theoretical competence is employed strategically to seek monopoly of sectors of the labour market; a speciality (knowledge monopoly) is used to obtain occupational monopoly; that is, to eliminate competition (1990:76).

Et weberiansk begrep som «social closure» (utestengning) har også vært benyttet i analyser av profesjoner og profesjonalisering (Parkin 1979, Murphy 1988). Begrepet henspeiler på prosesser hvor sosiale grupper ved hjelp av ulike mekanismer forsøker å maksimere sine egne muligheter gjennom utestengning av andre (Parkin 1979, sitert i Selander 1989:16). Leger brukes som eksempel på profesjonelle som har benyttet seg av utestengningsmekanismer for å beskytte eget faglig revir mot inntrengere fra så vel det legitime helsefeltet (sykepleiere) som det mindre legitime («kvakksalvere»). Profesjoners makt og hegemoni er imidlertid ikke gitt dem en gang for alle, og både legers og andres kunnskapsmonopol kan utfordres og endres. Når for eksempel optikere ønsker å definere seg som et helseyrke og få ansvar over diagnostisering på noen utvalgte områder, kan det betraktes som uttrykk for et ønske om økt innflytelse over sitt antatte kompetansefelt, og som en utfordring av legeprofesjonens diskursive makt innenfor deler av helsefeltet.

Profesjonalisering er også blitt kritisert fra liberalistiske perspektiver, ved at favorisering av bestemte yrkesgrupper hindrer fri konkurranse og et effektivt fungerende arbeidsmarked (Freidson

¹² En forskjell mellom et marxistisk og et weberiansk perspektiv dreier seg blant annet om grunnlaget for sosial stratifisering. Mens Marx betraktet individers plassering i klassesystemet som utelukkende betinget av eiendomsforhold over produksjonsmidlene, tok Weber også i betraktning forhold som ikke hadde noen direkte sammenheng med kontroll over produksjonsmidlene (Giddens 1979; Macdonald 1995). For eksempel kan felles verdier, livsstil, utdanning og en rekke andre egenskaper danne basis for sosiale gruppedannelser, verdifellesskap og kollektiv handling (Macdonald 1995: 42-43). Profesjoner kan, med referanse til Weber, utgjøre statusgrupper. I studiet av profesjoner er det lite fruktbart å bringe kampen «Marx versus Weber» videre, men at man snarere bygge videre på viktige innsikter hos begge, med sikte på å etablere en begreps- og forståelsesramme for studiet av dagens yrkesgrupper, og som kan øke vår innsikt både i «klasser» og «profesjoner» (Macdonald 1995:25).

1994:4). Det maktkritiske perspektivet på profesjoner og profesjonalisering har vedvart, uten at kritikken nødvendigvis har marxistisk, weberiansk eller liberalistisk utgangspunkt. Det betyr for eksempel at funksjonalistiske forståelser av profesjoner og måtene profesjoner presenterer seg på i økende grad er blitt gjenstand for kritisk oppmerksomhet fra forskere og opinionen. For eksempel kan taushetsplikten, som profesjoner gjerne er underlagt, beskytte klienten mot at sensitiv informasjon når omverdenen, men den kan også skjerme de profesjonelle mot innsyn.

Med en forståelse av at profesjonalisering dreier seg om strategier for økt kontroll over kunnskaps- og yrkesfelter for mange typer yrker (gjennom ulike typer institusjonelle ordninger som legitimerer profesjoners yrkesutøvelse), snarere enn å være en betegnelse på en prosess for noen få, utvalgte yrker, ble også feltet av yrker som blir utsatt for kritisk oppmerksomhet utvidet. Det gjelder for eksempel det store feltet som betegnes som «velferdsstatens yrker», hvor det profesjonelle prosjektet har dreiet seg om å løfte disse yrkenes makt og status i samfunnet.

2.7.1 Diskursivt felt

Et annet perspektiv på kunnskap, makt og profesjoners virksomhet er inspirert av Foucault (1989) og Faircloughs (1992) tilnæringer til diskurs. Hos Foucault (1989) refererer diskursbegrepet blant annet til ulike måter å strukturere kunnskap og sosial praksis på, og diskursen manifesterer seg i spesifikke måter å bruke språket på, eller gjennom annen symbolsk aktivitet. De som kan utvikle og monopolisere språk og begreper som anvendes på visse samfunnsområder, besitter en makt som er grunnlagt i kunnskaper, og da kunnskaper av det mer esoteriske eller ubestemmelige slaget (Macdonald 1995:178, 179). Autorisasjon og makt til å produsere bestemte «sannhetsregimer» eller bestemte forståelser av virkeligheten som gyldige står sentralt i (spesielt) Foucaults diskursbegrep.

Fairclough (1992) betoner det dialektiske ved at diskursene konstituerer men også konstitueres; diskurser reproducerer og forandrer forståelse av kunnskap, identitet og sosiale relasjoner, herunder maktreasjoner, og samtidig blir diskurser formet av andre sosiale praksiser og strukturer. Diskursanalyse egner seg til å få innsikt og forståelse når det gjelder hvilke interesser, argumenter og faglige oppfatninger som får legitimitet og gjennomslag i forhold til hvilke som ikke får det. Et sammenhengende sett av utsagn, begreper og formuleringer konstituerer bestemte måter å omtale og skrive om bestemte saker:

thus framing the way in which people understand and respond with respect to that issue (Watson 1995:814).

Betegnelsen diskursivt felt kan forstås som et (saks)område som forener, splitter og som det knytter seg interesser til. Med utgangspunkt i Foucault, betrakter Larson diskursive felter som kamparenaer: «[...]wherein different kinds of experts fight for pre-eminence and where other, «non experts» forces to intervene» (1990:35).

Relatert til profesjoner, kan kunnskaper og kunnskapssystemer forstås som konstituerende for profesjoners diskursive felter og autoritet. I tillegg konstitueres slike felt av eksplisitte og implisitte normer, samt av profesjonenes måter å anvende og utlegge regler for yrkesutøvelse og legitimere praksis på. Larson sier det slik: «Specific categories of specialists profess in specific discursive fields, in which and by means of which they act with authority» (1993:12). Profesjonenes diskursive felter brukes altså både som redskaper for gjensidig forståelse og identitet blant profesjonsmedlemmene, og som forsvar mot andre profesjoner og lekfolk, som ikke uten videre forstår de profesjonelles «koder» og fagspråk. Det kan eksistere mange diskurser samtidig, men de vurderes sjelden som like sanne, fordi sannhet er et spørsmål om autorisasjon og makt, hvor noen har makt til å påberope seg en vitenskapelig sannhet som regnes som overlegen andres forståelse av hva som er sant og falskt. De som får autorisasjon til å definere hva som er sannhet (innenfor et bestemt samfunnsområde) besitter diskursiv makt. Med et Foucaultperspektiv kan man si at makten bestemmer hva som er sann viten (jf. Foucault 1989:38).

Profesjoners diskursive felter er gjenstand for stadige debatter, refortolkninger og stridigheter, både innenfor profesjoner, mellom profesjoner og i opinionen.¹³ Abbot (1988) understreker at profesjonelle idealer og kunnskapsformer bare opprettholdes dersom omverdenen gir sin tilslutning til disse. Profesjoner kan endre sitt verdi- og kunnskapsgrunnlag på måter som er mer i overensstemmelse med hva omverdenen ønsker, men i kraft av sin ekspertise gjør imidlertid profesjoner og fagdisipliner krav på retten til å utvikle sine faglige diskurser på eget grunnlag – autonomt. Selv om det i en del tilfeller er vanskelig i praksis, tåler profesjonene i prinsippet ikke innblanding fra utenforstående når det gjelder deres kunnskapskjerner (eller diskursive regioner), hva som er sentrale spørsmål for profesjoner, faglige tilnærminger, teorigrunnlag og så videre. Typer av lekfolk kan imidlertid mobilisere motstand og utfordre praksiser som vedrører dem. Det er i tråd med Foucaults teori at de nettopp skal utfordre diskursenes erklærte sannheter som bidrar til å opprettholde disse praksisene.

Samtidig kan et Foucaultinspirert perspektiv på profesjoners virksomhet kritiseres for at det i for liten grad fanger opp humanistiske og sosiale aspekter ved kunnskap; kunnskap til beste for brukere

¹³ Det finnes flere studier som tar opp bestemte felter hvor det eksisterer konkurrerende diskurser. Hegnas (1994) analyse av «boligsaken» fra perioden 1910–1920 viser hvordan den medisinske diskurs kom til å dominere dette feltet. Et annet eksempel er Røyseng (1998) sin analyse av «Operasaken», hvor ulike parter forsøker å etablere sine diskurser som gjeldende. Til forskjell fra Hegnas studie (1995) er det i det siste eksemplet i mindre grad snakk om en dominerende diskurs, men om flere konkurrerende.

og klienters muligheter til å utfordre profesjonelles kunnskaper. Han åpnet i liten grad opp for alternative forståelser, eller stilte spørsmål om *hvorfor* det var som han hevdet (Macdonald 1995:179).

Den arkitektoniske diskurs' legitimeringsgrunnlag, autoritet og innhold vil bli nærmere drøftet i senere kapitler, blant annet i kapittel 3.

I det følgende utdypes et annet viktig aspekt ved profesjoner og profesjonell kunnskap og som dreier seg om profesjoners selvråderett eller autonomi.

2.8 Autonomi og heteronomi

Dworkin (1988) definerer autonomi på følgende måte:

The capacity to reflect upon one's motivational structure and to make changes in that structure. Thus, autonomy is not simply a reflective capacity but also includes some ability to alter one's preferences and to make them effective in action (1988: 108).¹⁴

Autonomi er et relativt fenomen; det vil si at det er noe profesjoner og profesjonelle eller lekfolk i større eller mindre grad kan ha, slik det formuleres av Hoyle og John:

We consider professional autonomy to be the relative freedom enjoyed by practitioners in making and implementing choices regarding their professional practice (1995:78).

Retten til profesjonell autonomi er en spesiell rett til *frihet*; ikke en rett til å gjøre hva en vil; det er en rett til å gjøre egne valg samtidig som andres valg respekteres, påpeker Solvoll (2000:103). Hvordan autonomiidealet, som kan oppfattes som et liberalt ideal (jf. Root 1993), kan ivaretas i situasjoner preget av maktulikheter, for eksempel dersom den underordnede ønsker å gjøre valg som rokker ved rådende profesjonelle makthierarkier, er imidlertid et spørsmål som kan stilles.

Autonomi kan blant annet begrenses av prosedyrer, retningslinjer og liknende, og profesjoners autonomi kan variere i tid og mellom ulike samfunn (Hoyle og John 1995:78). Autonomiens relative preg understrekes også av Beckman, som betegner autonomi som en «kompleks variabel sammensatt av juridiske, sosiale, økonomiske og kulturelle kjennetegn på relativ avhengighet/uavhengighet i arbeidet» (1990:118).

Faglig autonomi kan betraktes som en betingelse for å kunne foreta vurderinger som den profesjonelle anser å være til beste for klienten og for å løse sentrale samfunnsoppgaver, men kan

¹⁴ Rent etymologisk består autonomi av termene *autos* (selv) og *nomos* (regel eller lov), og ble først relatert til de greske bystatene. En by var autonom når borgerne utformet sine egne lover, til forskjell fra å være underlagt andres kontroll. En forlengelse av begrepet til enkeltindivider går ut på at en person er autonom når deres beslutninger og handlinger er deres egne (Dworkin 1988:108).

også relateres til kunnskapsmessig makt og kontroll, hvor bestemte yrkesgrupper får kontroll – eventuelt monopol – over et knapt kunnskapsmessig gode som etterspørres i markedet for profesjonelle tjenester. Innenfor et maktperspektiv på profesjoner vil autonomi være en av drivkreftene i profesjonaliseringsprosesser. Profesjonell autonomi dreier seg blant annet om å motstå forsøk utenfra på å bestemme innholdet i arbeidet og i de regler som styrer arbeidet (Hughes 1984:293). Light og Gjerløw Aasland betegner legenes kollektive autonomi som en sosial konstruksjon som historisk sett ble nødvendig fordi ikke alle utenforstående til enhver tid kunne ha full oversikt over hva som skjedde og hvorfor (2003:1870). Forfatterne påpeker imidlertid flere problematiske sider ved legenes autonomi; at legenes individuelle autonomi langt på vei har ført til at både pasienter og myndigheter langt på vei har mistet troen legenes evne til å kontrollere hverandre og sikre kvaliteten i arbeidet (Light og Gjerløw Aasland 2003:1870). Hoyle og John peker på at autonomi kan utgjøre et forsvar mot legitime krev til innsikt snarere enn en rett til å gjøre sitt beste for klienter (2005:8).

Også klientens autonomi vis à vis den profesjonelle er et viktig aspekt i relasjonen mellom profesjonell og klient (noe som utdypes i avsnitt 2.9).

Omfattende formell utdanning betraktes som et viktig utgangspunkt for autonomi.

Grad av autonomi og utdanningsomfang dikotomiserer Beckman i følgende tabell:

Beckman (1990:118)

	Little or no formal training required	Substantial formal training required
Heteronomous Work	«Proletarian work»	«Skilled labour work»
Autonomous Work	«Vocational work»	«Professional work»

I tabellen defineres fire hovedtyper av arbeid. Beckman setter disse i anførselstegn for å antyde at mer konvensjonell bruk av betegnelsene ikke nødvendigvis er sammenfallende med hans. «Proletært» arbeid refererer til manuelt arbeid som ikke krever spesielle kvalifikasjoner, utover at individer kan selge sin arbeidskraft.¹⁵ Faglært, manuelt arbeid forutsetter en fagutdanning, men forbindes med svak autonomi, ved at det gjerne er liten frihet og kontroll over arbeidet. Kallspreget arbeid er for eksempel arbeid i frivillige organisasjoner og politisk virksomhet, og som ikke forutsetter bestemte, formelle kvalifikasjoner, men snarere knyttes til personlige egenskaper og engasjement (i tillegg til oppslutning om bestemte idealer). Det kan imidlertid knytte seg betydelig personlig autonomi til slik virksomhet. Profesjonelt arbeid karakteriseres av stor grad av autonomi, kombinert med høye krav om formell utdanning for å utføre bestemte oppgaver (Beckman 1990: 120-21). Colnerud og Granström forbinder høy grad av autonomi med profesjoner som har «[...] lyckats avgränsa ett

¹⁵ Beckman er, på begrepsplanet, her inspirert av de vilkårene som Marx hadde som utgangspunkt for sine skrifter om proletariatet.

kompetanseområde och sina egna arbetsvillkor i så hög grad att klienter och andra intressenter får acceptera och i vissa fall anpassa sig till dessa villkår» (1993:24).

I empirisk forskning kan det imidlertid i mange tilfeller være vanskelig å bestemme profesjoners og yrkesgruppers grad av autonomi versus heteronomi. Det kan også være oppgaver som ikke så lett lar seg plassere i noen av de aktuelle kategoriene, men som befinner seg mellom dem. Beckman nevner «semiprofesjoner», som kan befinne seg mellom faglært og profesjonelt arbeid (jf. blant andre Berg tidligere i kapitlet). Som analytiske kategoriseringer kan slike inndelinger være egnet til å få frem forskjeller mellom ulike profesjoner.

Beckman betrakter autonomi som et definitorisk kjennetegn ved profesjoner, noe for eksempel Abbot (1988) ikke gjør, da han mener at det innenfor enhver profesjon kan befinne seg både autonome og heteronome utøvere. Autonomi og heteronomi er, slik han ser det, betinget av de kontekster den profesjonelle arbeider innenfor. Abbots forståelse av dette begrepspar er at autonome profesjonelle arbeider enten for seg selv eller for «profesjonelle likemenn» (peers), mens heteronome profesjonelle er ansatt i organisasjoner som ikke er ledet av personer fra egen profesjon.

I diskusjonen omkring autonomi–heteronomi er Abbot (1988) spesielt opptatt av profesjoners utvikling i USA og Storbritannia, hvor profesjonelle historisk sett har vært frie og konkurrerende i et åpent marked. Profesjonelle i en europeisk og skandinavisk kontekst har i større grad har vært ansatt i privat eller offentlig sektor. Svenske profesjonsforskere, som Beckman (1990) og Brante (1990), tar i sine analyser utgangspunkt i en svensk kontekst, med en ekspanderende stat som har vært (og er) et viktig marked for profesjoner, særlig innenfor helse og velferdsfeltet, og som i stor grad er regulert av lover, regler og bestemmelser for hvordan tjenestene skal utføres. Læreryrket er eksempel på en profesjon hvor en rekke eksterne forhold regulerer yrkesutøvelsen (læreplaner og ulike offentlige rammebestemmelser), og som bidrar til å begrense yrkets (og kunnskapens) autonomi (Søreide 1997:138; Hoyle og John 1995). Samtidig vil det i utførelsen av mange av tjenester innenfor helse- og velferdsfeltet legges stor vekt på formell kompetanse. Dette kan styrke bestemte profesjoners posisjon og autonomi, ved at de får vesentlig innflytelse over hvordan arbeidsoppgaver skal løses, hvilke faglige metoder og verktøy som anvendes. Gjennom personlige egenskaper og spesialisering har de også muligheter til å forme den profesjonelle rollen.

2.8.1 Jurisdiksjon og autonomi

Jurisdiksjon, eller myndighet over bestemte saksområder er et viktig grunnlag for profesjonell autonomi. Abbot (1988) sier det slik: «In claiming jurisdiction, a profession asks society to recognize its cognitive structure through exclusive rights» (1988:59). De rettigheter som profesjoner ber om, kan dreie seg om kontroll over utdanningens innhold, rekruttering til utdanningen og autorisasjon til å utføre bestemte oppgaver. Krav om jurisdiksjon kan fremmes på flere arenaer; i *rettsystemet*, som kan tilkjenne profesjoner lovfestet kontroll over bestemte oppgaver, i *opinionen*, som er svært viktig for profesjoners oppslutning og legitimitet og på *arbeidsplasser*. Den mest varige og effektive formen for jurisdiksjon er lovfestet rett over bestemte yrkesfelter eller enkeltoppgaver, men dersom en profesjon har sterk oppslutning og legitimitet i opinionen kan det være en brekkstang i forhold til å få jurisdiksjon gjennom lovverket (Abbot 1988: 63). Jurisdiksjon i forhold til opinionen dreier seg blant annet om å oppnå forståelse og aksept i opinionen for profesjonens særskilte kompetanse i bestemte spørsmål. Videre dreier opinionsmessig jurisdiksjon seg om å en form for diskursiv autoritet og definisjonsmakt som går ut på å få oppslutning om hvordan et problem skal forstås og løses: «[...] public jurisdiction, in short, is a claim of both social and cultural authority» (Abbot 1988:60).

Jurisdiksjon relatert til arbeidsplasser dreier seg om mandat til å ha kontroll over bestemte arbeidsoppgaver, mandat til å delegere oppgaver (for eksempel rutinearbeid) til andre, og til å definere profesjoner/yrkesgrupper som underordnet sin egen. Jurisdiksjon er i denne sammenheng ikke nødvendigvis basert på lovfestet rett til dette, men kan basere seg på sedvane og sosiale normer. Selv om ulike former for arbeidsdeling er nødvendig for å få utført viktige oppgaver (og regnes som «funksjonelt»), innebærer det samtidig elementer av utestengning og tvang, som kan gi seg utslag i utsagn (fra legehold), av typen: «nurses don't need to know why», og (fra sykepleierhold): «We do it because the doctor ordered it» (Abbot 1988:73). Dette befester den overordnede kontroll over den underordnede, ut fra (formelt sett) ulike ansvars- og kvalifikasjonsnivåer. Dette signaliserer også overfor omverdenen hvilke profesjoner og kunnskapsformer som rangeres høyest i det kunnskapsmessige hierarkiet, hvor teoretiske kunnskaper gjerne rangerer over praktiske kunnskaper og ferdigheter. En strategi for å befeste kontroll over et felt betegnes som «reduksjonisme», det vil si at spesielle problemer, oppgaver eller felt reduseres til bestemte profesjoners særlige anliggende, og hvor de tilkjennes spesialisert kompetanse og innsikt (Abbot 1988:98). Profesjonene er gjerne aktive i slik reduksjon. Abbot bruker eksempler som avvikende atferd blant barn som reduseres til sykdommen hyperaktivitet, og dermed til medisinsens område,

byplanlegging som reduseres til designspørsmål, og dermed til arkitektenes domene. Hvilke områder som reduseres til hvilke profesjoners domene kan variere i tid og mellom ulike land.

I praksis vil arbeidsdelingen ofte tilpasses forholdene på den enkelte arbeidsplass, noe som kan innebære at oppgaver i en del tilfeller blir utført av personer uten formell kompetanse. Det foregår ifølge Abbot en form for «arbeidsplassassimilering» hvor underordnede profesjoner eller andre yrkesgrupper lærer seg en ferdighetsversjon av en gitt profesjons kunnskapssystem: «Boundaries between professional jurisdiction therefore tend to disappear in worksites, particularly in overworked worksites» (1988: 65). Dette er imidlertid ikke tilfelle på det som Abbot betegner som «elitearbeidsplasser» – sykehus tilknyttet universiteter som utdanningsinstitusjoner, velrenommerte advokat- eller arkitektkontorer. På slike steder er det ingen uklare grenser mellom profesjonelle/ikke-profesjonelle med hensyn til hvem som skal gjøre hva, da profesjonene ifølge Abbot er representert ved sine beste utøvere, og vertikal og horisontal assimilering er minimal.

Autonomi som følge av jurisdiksjon opprettholdes blant annet gjennom at det har dannet seg et bilde av at bestemte profesjoners kunnskaper er viktige og nødvendige for å ivareta bestemte oppgaver, og ved at profesjoner har vunnet kamper med andre profesjoner over bestemte samfunnsfelt. Det å definere (redusere) noen problemer eller oppgaver som «sine», krever at profesjoner klarer å overbevise klienter, opinionen og myndighetene om at løsningen av de spesifikke problemene forutsetter denne profesjonens kunnskaper, kompetanse og ferdigheter (Macdonald 1995:163). Krav om jurisdiksjon over problemer/saksområder dreier seg om å påberope seg særskilte forutsetninger til å *klassifisere* problemer (diagnostisere), *resonnere* (trekke slutninger) og *handle* (angi løsninger). Macdonald betegner disse som de tre profesjonelle praksishandlingene, hvor kunnskapsanvendelse i praktiske handlinger alltid har en akademisk versjon, det vil si det formelle, abstrakte kunnskapssystemet, som spesifikke cases eller problemer relateres til. Dette kunnskapssystemet bidrar både til profesjoners legitimitet og til den vitenskapelige utviklingen som er nødvendig for å opprettholde profesjoners jurisdiksjon over bestemte praksisfelt (1995:163, 164).

Profesjoners autonomi er truet dersom omverdenen (for eksempel potensielle klienter) kan søke alternativ ekspertise, og anser denne som vel så egnet til å løse de aktuelle problemene. Med hensyn til oppgaver som det ikke er gitt at en bestemt profesjon og bare denne har lovbeskyttet rett til å utføre, vil stridigheter mellom profesjoner – eller såkalte «gråsonekonflikter» – kunne oppstå. Gråsonekonflikt kan blant annet forstås på følgende måte: «Med gråsonekonflikt menes aktivitet knyttet til uenighet om kompetanse, ansvar og myndighet mellom to eller flere yrkesgrupper som påberoper seg (potensiell) kompetanse innenfor samme arbeidsområde» (Myrvold og Hagen 1991:5). Dersom en profesjon deler klienter med andre profesjoner og det ikke er klare

kompetansegrenser mellom profesjonene, kan dette representere et potensielt spenningsfelt hvor også «gråsonekonflikter» kan oppstå.

I mange tilfeller vil profesjoner definere bestemte oppgaver som sine kjerneoppgaver, mens andre oppgaver defineres bort, noe som i praksis innebærer en arbeidsdeling mellom profesjoner/yrkesgrupper (Abbot 1988:65). Autonomien kan imidlertid svekkes dersom oppgaver profesjoner tidligere har utført, eller som det er rimelig å forbinde med dem, avgis til andre. Abbot (1988) mener det har vært tilfelle med arkitektprofesjonen, med svekket jurisdiksjon som resultat. På den annen side kan en avgrensning av yrkesrollen bidra til å tydeliggjøre profesjoners kompetanse- og ansvarsområder.

2.9 Relasjonen mellom profesjonell og klient

Klientene gir profesjonene deres eksistens, sier Eckhoff (1967:310), og peker med dette på at det å ha klienter/oppdragsgivere/»brukere», det vil si noen som trenger/etterspør de profesjonelle tjenestene, trolig er det viktigste legitimeringsgrunnlaget for profesjoner. Torstendahl (1990) sier det slik: «Klienter blir klienter fordi de har stått overfor problematiske situasjoner som har fått dem til å overlate problemene til «sin» lege, advokat, konstruksjonsingeniør eller andre som måtte komme inn i bildet» (Torstendahl 1990: 7). I Europa på 1800-tallet var klientene gjerne aristokrater som ba om underkastelse snarere enn råd fra sin prest, mesterbygger eller andre. Denne klienttypen «holdt seg med» sin arkitekt, lege eller prest i sin egen bolig eller i en kontekst som var sosialt eller politisk kontrollert av klienten (Johnson 1972:68). I begrepet «patron» ligger det også elementer av beskyttelse (*patronage*) og nedlatenhet (*patronize*). Det å ha rike og mektige klienter kan bidra til å øke den profesjonelles sosiale status vis a vis andre profesjoner og til å etablere statushierarkier innenfor profesjoner (Eraut 1994:5), men kan samtidig svekke den profesjonelles faglige selvstendighet (Freidson 1994). Dette profesjonsaspektet utdypes i avsnitt 2.9.2. Ifølge Eckhoff kan det imidlertid være like viktig å ha «miserable» som velhavende klienter dersom de førstnevnte representerer et viktig arbeidsmarked. Han peker videre på den konkurranse som kan oppstå mellom profesjoner om visse klientgrupper (som rusmiddelmissbrukere, ungdom med ulike typer problemer eller andre), det vil si at profesjoner prøver å redusere de aktuelle problemene til sitt kompetansefelt (jf. Abbot 1988).

Det er flere måter relasjonen mellom profesjonell og klient kan typologiseres på, hvor for eksempel den følgende inndelingen kan være egnet: *omsorgsrelasjonen*, *servicerelasjonen*, *behandlingsrelasjonen*, *demokratirelasjonen* og *byråkratirelasjonen* (Storvik 1993). Fordeling av makt og status i relasjonen mellom profesjonell og klient står sentralt i disse typologiene, og relasjonen

mellom profesjonell og klient kan variere i forhold til sektor (offentlig/privat), i forhold til rammebetingelser for den profesjonelle virksomheten og annet (dette utdypes og relateres til arkitekter i kapittel 7). Visse paralleller kan trekkes til Eraut (1994) som skiller mellom tre former for profesjonell–klient relasjoner: En betegnes som *velgjører-relasjonen*, preget av rike og mektige klienter, en annen som *kommersiell*, «fee-for service» relasjon, og en tredje betegnes som *velferdsrelasjon*, hvor klientene oppfattes som «trengende» mottakere av offentlige tjenester (Eraut 1994:5).

I studiet av jusprofesjonen har følgende typologier over relasjoner vært anvendt: *Juristen som «gudfar»*, *juristen som «leiemorder»*, *juristen som «guru»* og *juristen som venn* (Shaffer og Cochran, 1994).¹⁶ I likhet med typologiene som er presentert i det foregående er disse ikke gjensidig utelukkende, men de kan allikevel være egnete i analyser av relasjonen mellom profesjonelle og deres klienter. Shaffers og Cochrans inndelinger dreier seg også om hvem som styrer samhandlingen i relasjonen mellom profesjonell og klient (jf. Storvik 1993). «Gudfaren» har ikke full kontroll i relasjonen, men klienten overgir i stor grad ansvar og beslutninger til advokaten, noe som i enda større grad gjøres når advokaten er «guru». Vennerelasjonen er tilnærmet likeverdig, mens klienten har full kontroll over «leiemorderen» (som kan antas å være en mer ekstrem versjon av klientrelasjoner).

2.9.1 Prinsipal–agent-teori

Også «prinsipal–agent-teori» (Eisenhardt 1988) kan anvendes i analyse av profesjonell–klientrelasjoner, og når det gjelder hvem som styrer samhandlingen. Denne økonomiske kontraktteorien har vært brukt for å analysere situasjoner preget av spesialisering og arbeidsdeling i økonomiske relasjoner. Agenten er den som utfører en oppgave for en annen, det vil si prinsipalen. Prinsipal–agent-relasjoner oppstår fordi agenten ofte besitter ferdigheter som er nødvendige for å utføre en oppgave, og som prinsipalen mangler, eller ikke kan utføre like effektivt som agenten (Petersen 1993). Aktørene inngår ofte i langvarige kontraktsforhold, og kjernes spørsmålet i relasjonen mellom dem er hvordan prinsipalen kan få agenten til å handle i samsvar med sine interesser (Langeland 1999:38). Det såkalte agentproblemet oppstår fordi prinsipalen har ufullstendig informasjon om hva en agent har gjort eller skal gjøre, når målene mellom aktørene er ulike og det i tillegg er arbeidsdeling mellom dem (Eisenhardt 1988). Agentteorien forutsetter blant annet at agentene forfølger sine egeninteresser, om nødvendig med ufine midler, som tilbakeholdelse

¹⁶ Juristen som «guru» foretar moralske vurderinger for klienter, og har en slags oppdragerrolle: «they tell their followers what to do». (Shaffer og Cochran 1994:32). Juristen som «leiemorder» gjør «the dirty job» for klienten, på dennes ordre, uansett konsekvenser. «Gudfaren», som er inspirert av italiensk mafia, foretar i likhet med gurun moralske vurderinger for klienter, men der andres interesser ignoreres. I vennerelasjonen kjemper de sammen om å løse de moralske beslutningene, og det er et ønske fra advokaten at klienten skal bli en bedre person (Shaffer og Cochran 1994:3-4).

av informasjon, lyving og juksing, dersom det tjener deres interesser (Langeland 1999:40). I delegeringen av oppgaver og ansvar til agenten ligger det altså (ut fra dette teoretiske ståsted) en risiko for at agenten vil utnytte dette til sin egen fordel.

Prinsipal-agent-teorien er blant annet blitt kritisert for å studere aktørens handlinger løsrevet fra sosiale kontekster og sosiale strukturer som handlinger er forankret i og for å neglisjere betydningen av sosiale relasjoner og nettverk aktørene inngår i og som påvirker deres handlinger (Granovetter 1985). Den moralske dimensjonen ved sosial handling, blant annet knyttet til tillit mellom ulike parter, og at belønning i arbeidslivet dreier seg om mer enn penger, synes også å være nedtonet innenfor denne teorien, selv om Granovetter og andre som har kritisert teorien heller ikke mener at mistillit, opportuniste og uorden er fraværende i det økonomiske liv. I følge Petersen (1993), er ikke innvendingene mot teorien inkonsistente med teorien, snarere kan de innarbeides i og styrke den, uten at dette følges videre i denne sammenhengen.

Overført til profesjoner er agenten den profesjonelle og prinsipalen klienten, kunden eller oppdragsgiveren. Til å nyansere oppfatninger om at profesjonelle til enhver tid er styrt av altruisme og kollektivorientering, kan teorien, med de nevnte innvendinger som har vært rettet mot den, bidra til å få frem at egeninteresser (for eksempel økonomiske) kan være elementer også i profesjoners handlinger. De mest konspiratoriske elementene i denne teorien – som at individer nærmest gjennom ethvert middel søker å maksimere egen gevinst – synes i liten grad å være egnet til innsikt i profesjoners handlinger. Samtidig må det tas i betraktning at profesjonelle (det vil si agenter) på ulike måter kan dra fordeler av kunnskapsoverlegenhet i forhold til klienter (prinsipaler), men da må man gå nærmere inn på *hva slags* fordeler dette kan dreie seg om for den enkelte profesjon.

2.9.2 Klienter og autonomi

Som nevnt i det foregående, er klienter profesjoners viktigste legitimerings- og eksistensgrunnlag. Men klientene kan også tenkes å representere en begrensning av den profesjonelles autonomi ved at de stiller krav, er kritiske til den profesjonelles kunnskaper, har sine egne oppfatninger om hvordan oppgaver/problemer skal løses, og så videre. Dette avhenger selvsagt av hva slags problemer/oppgaver det dreier seg om, i hvilken grad klienten har mulighet for å fastsette premisser for hvordan oppgaven/problemet skal løses, hvor avhengig klienten er av den profesjonelles tjeneste, om det eksisterer alternativ ekspertise, hvilke ressurser og kunnskaper klientene er i besittelse av, hva slags type klienter profesjonen har og om det er mulig å trenge inn i den profesjonelles kunnskapsbasis. Autonomi kan også være betinget av om tilgangen på problemer er konstant (som i

deler av helsevesenet), eller er mer konjunkturavhengig (arkitektur). Dersom det er overkapasitet av profesjonelle i forhold til de problemer/tjenester som skal løses/ytes, kan det også begrense autonomien i forhold til klientene (de må i større grad «tekkes» kundene). De færreste profesjonelle vil trolig åpent erkjenne at klienter er et problem i forhold til faglig frihet; å klage på brukerne hører ikke med i det offisielle bildet av profesjoner (men hører mer hjemme «back-stage»).

Tap av profesjonell autonomi er mest sannsynlig når klienter er sofistikerte, mektige organisasjoner eller organiserte klienter av en eller annen type (Freidson 1994:216). En problemstilling Freidson reiser, og som truer profesjoners autonomi, er hvorvidt det er vanlig å gi kunden det denne ber om, selv om denne har begrensede forutsetninger for å vurdere hva som er best, og ønskene går på tvers av hva den profesjonelle anser som beste løsningen. Dersom dette er tilfelle, er ikke den profesjonelle, ifølge Freidson, lenger i stand til å utøve virksomheten med den nødvendige faglige autoriteten som forbindes med profesjonelle:

They become mere servants in the cafeteria, doing whatever is demanded of them and seeking above all to please (Freidson 1994: 211).

Den profesjonelles forhold til klienten bør, slik Freidson ser det, preges av den subtile balansen mellom faglig autoritet og respekt for klientens rett til selvbestemmelse. Dette mener han imidlertid i stadig mindre grad preger relasjonen mellom profesjonell og klient hos profesjoner som er avhengige av foretaksklienter (corporate clients), for eksempel innenfor arkitektur og jus. På den annen side er det dem som mener at profesjoner er *for* opptatt av å ivareta autonomi, beskytte seg mot kritikk, og at krav om autonomi snarere dreier seg om å forsvare sine egne interesser enn om friheten til å gjøre det beste overfor klienter. Freedman (1990) sier det slik, med utgangspunkt i den juridiske profesjonen: «The attorney acts both professionally and morally in assisting clients to maximize their autonomy. The attorney acts unprofessionally and immorally by depriving clients of their autonomy, that is, by denying them information regarding their legal rights, by otherwise preempting their moral decisions, or by depriving them of the ability to carry out their lawful decisions» (Freedman 1990, sitert etter Shaffer og Cochran 1994:17).

Et prinsipielt spørsmål, som er relevant i profesjonsstudier, er: når kan paternalisme rettferdiggjøres; når går ivaretagelse av en klients interesser eventuelt over til paternalisme, slik at klientens autonomi krenkes, og når bør den profesjonelle bruke paternalisme for å beskytte klienten mot at en faglig dårlig eller uforsvarlig løsning velges? Siden det ikke alltid er noen entydig sammenheng mellom hva et individ ønsker og hva som er bra for det, eller mellom det som er i individets interesse på lang sikt og det som tilfredstiller dets umiddelbare ønsker, og man også vet at det kan finnes situasjoner hvor man ville ønske at ens egen autonomi ble begrenset, er det

også mulig å rettferdiggjøre paternalistiske intervensjoner. Dette paternalismeperspektivet har overføringsverdi til profesjonsstudier, da det berører mange aspekter ved profesjonell virksomhet og relasjonen mellom profesjonell og klient. Dette vil senere bli belyst i relasjon til arkitekter.

2.10 Sosialisering, roller og profesjoner

Yrkessosialisering innebærer tilegnelse av formaliserte kunnskaper og ferdigheter så vel som utvikling av profesjonstypiske betraktningmåter, holdninger, normer og verdier. Denne prosessen foregår både i løpet av utdanningen og etterpå (jf. Lortie, I Vollmer og Mills (1966:98). Individet internaliserer et profesjonelt selvbylde som blir et svært viktig aspekt ved dets selvforståelse (Vollmer og Mills 1966:98). Slik formulerer Blau det:

Similar training, common work experiences, and the shared recognition of how mastery is acquired and exercised provide a basis for social bonding among the members of any group of professionals who work together (1987:27)

Cusick understreker at profesjonell sosialisering er en kontinuerlig prosess, der individet forandrer og modifierer den profesjonelle rollen gjennom interaksjon med andre profesjonelle:

Things that were considered important early in a career may change and the professional role may be adjusted accordingly (2001: 91).

Slik det fremkom tidligere i kapitlet, forstår Greenwood (1957) en profesjons verdier som dens grunnleggende trossystem, de udiskutable premissene som profesjonens eksistens hviler på, og profesjonelle normer som handlingsanvisninger i konkrete situasjoner; innenfor profesjonen og vis a vis klienter eller i opinionen (I Vollmer og Mills 1966:16). I nyere tid er profesjoners premisser i økende grad blitt utfordret utenfra enn det som var tilfellet da Greenwood skrev om profesjoner. Forståelsen av profesjonelle normer som handlingsanvisninger fremstår imidlertid som relevant også i analyser av samtidens profesjoner.

Biddle forbinder roller med en sosial og kulturell identitet som gjenkjennes av omverdenen (1979:87). Det sosiale aspektet ved identitet dreier seg blant annet om å definere individets posisjon i en sosial kontekst, og dets relasjoner til andre med tilsvarende eller ulike posisjoner. Gjennom sin kulturelle identitet blir individet ikke bare i stand til å uttrykke sine spesifikke egenskaper eller kvalifikasjoner innenfor en bestemt gruppe eller et fellesskap, men kan også markere sitt medlemskap og tilhørighet i denne gruppa overfor omverdenen. Grupper (for eksempel yrkesgrupper) utgjør det som betegnes som «anerkjennelseskulturer» (som også kan forstås som referansegrupper) hvor medlemskap konstituerer medlemmenes identitet og de også ser seg selv

gjennom de andres blikk (Lukes: 1995: 30). Yrkessosialiseringen rokker ikke nødvendigvis ved individers etablerte verdisystemer og holdninger, eller ved individers personlige identitet, men «de andre» (referansegruppen eller «generaliserte andre») er viktige for profesjonsmedlemmenes selvforståelse og forståelse av verden (Carmon og Mannheim 1979:170; Mead 1934, I Østerberg 1978: 136). Individet må også, på samme måte som det overtar andre individers holdninger til seg selv og andre, overta deres holdninger til forskjellige deler av eller aspekter ved de felles sosiale forpliktelser som alle deler av et organisert samfunn eller av en sosial gruppe er knyttet til (Mead 1934, i: Østerberg 1978:136).¹⁷

Et annet perspektiv på rollebegrepet og identitet enn det som fremkommer i det foregående, er det dramaturgiske perspektivet som forbindes spesielt med Goffman. Innenfor dette perspektivet «spiller man rollen», og rollen brukes strategisk for å holde en fasade overfor et publikum. Et sentralt begrep i Goffmans rolleforståelse er inntryksstyring («impression management»), som betegner aktiviteter som går ut på å forme og kontrollere det inntrykket man ønsker at andre skal få. Språk, miner, måter å kle seg på og liknende kan være elementer i en slik inntryksstyring. For å oppnå en tilfredsstillende inntryksstyring er det ifølge Goffman visse krav som må oppfylles. Det må eksistere en dramaturgisk lojalitet og disiplin blant teammedlemmene, det vil si at de vet når de skal stå frem med en felles front, og når de kan «tre ut av» en foreskrevet rolle. Inntryksstyringen dreier seg om hva medlemmer av et system bør si utad, og som kan knyttes til eksistensen av felles verdier og trossystemer som medlemmene forventes å dele (Goffman 1990:207). Ifølge Goffman vil profesjonelle yrkesutøvere som tilhører «høyere profesjoner» (leger og jurister) presentere et inntrykk av seg selv som noen som i løpet av utdanningsprosessen er blitt distansert fra «vanlige» mennesker, og som gjennom ulike mekanismer opprettholder og manifesterer dette inntrykket. Slike mekanismer kan være språklige og kulturelle koder som nye medlemmer sosialiseres inn i, og som kan tjene som sosiale fronter mot omverdenen, og det kan være ulike rutiner og symboler som gir inntrykk av kompetanse og profesjonalitet. For eksempel kan innrammete vitnemål og diplomer på legekantoret tjene som synlige uttrykk for formell kompetanse, og legens hvite frakk og advokatens svarte kappe symboliserer profesjonalitet. Arkitektkontorers utforming, og arkitekters måte å presentere seg på (overfor klienter, i arkitektpublikasjoner eller i opinionen) kan på tilsvarende vis betraktes som profesjonell selvpresentasjon

¹⁷ Begrepet holdning kan blant annet forstås på denne måten: «A relatively enduring organization of beliefs around an object or situation predisposing one to respond in some preferential manner» (Rokeach 1972:450). Det kan være vanskelig å skjelne mellom holdning og verdi, men verdier regnes gjerne som mer grunnleggende enn holdninger. Rokeach sier det slik: «Values constitute standards guiding our behavior, helping us to make decisions, for example, in our presentation of ourselves to others, in our comparison of different actions or objects, in our attempts to influence others, in our formulations of attitudes, in our evaluations and our condemning of others, and so forth» (1972:450).

og sosial front. Hva man viser frem, og hvordan man viser seg frem, avhenger av hva man ønsker å signalisere. Hvorvidt man kommer bak de ulike frontene, avhenger også av hva studiet går ut på, og om informantene oppfatter det som avslørende og belastende å vise frem «hele bildet».

Goffmans dramaturgiske tilnærming til sosial handling er blitt kritisert for å ta for lite hensyn til variasjoner i individers motiver og handlinger og forklaringer på slike, for å være fremmed i forhold til interaksjonsprosesser og for å overbetone de strategiske sidene ved sosiale handlinger hvor individer primært streber etter å få oppslutning om et presentert inntrykk. Blumer (1972) er blant dem som har kritisert denne tilnærmingen for å gi et fordreid bilde av sosiale handlinger, og hevder at folk vanligvis ikke føler at de er involvert i former for teateraktige forestillinger, med unntak av situasjoner som jobbintervjuer, eller når det dreier seg om individer med mentale lidelser. Også Travers (2001) ser problemene med å karakterisere individers handlinger som skuespilleri når de selv ikke er bevisst at de gjør dette.

2.11 Avslutning

Betegnelsen profesjon brukes i hverdagspråket om å gjøre bra arbeid på nærmest et hvilket som helst område. Men dersom en befatter seg forskningsmessig med yrkesgrupper, vil det i mange tilfeller være nødvendig å foreta en form for avgrensning og bestemmelse av hva man forstår med betegnelsen profesjon til forskjell fra andre yrkesgrupper. Det gjelder om man er opptatt av makt-hierarkier i den sosiale arbeidsdelingen som profesjoner og andre yrkesgrupper inngår i, komparasjon mellom ulike profesjoner eller enkeltprofesjoners livshistorier. Som det fremkommer i dette kapitlet, er det gjennom profesjonshistorien gjort mange forsøk på å foreta grensdragninger mellom profesjoner og ikke-profesjoner. I mange tilfeller har det å fastsette trekk eller egenskaper hatt preg av definatoriske øvelser som ikke har tjent andre formål enn å klassifisere yrker som profesjon, semiprofesjon eller ikke-profesjon og/eller det har tjent ideologiske formål hvor noen yrker er blitt ansett som «verdige» profesjonstittelen, andre ikke. Profesjoner som medisin var gjerne målestokken for hva som var å anse som profesjon, men hvorvidt denne eller andre antatte profesjoner selv oppfylte kriteriene ble lite problematisert i profesjonsforskningen før mer kritiske tilnærminger kom til å prege profesjonsforskningen fra 1970-tallet, da forskere begynte å stille spørsmål representanter for funksjonalistiske og trekkorienterte perspektiver ikke hadde vært særlig opptatt av, blant annet at profesjoner også kunne ha egennyttige motiver knyttet til makt, status og prestisje.

Tilnærminger og perspektiver på profesjoner og kunnskap som er gjennomgått i dette kapitlet relateres i de påfølgende kapitlene til arkitektprofesjonen.

Kapittel 3. Arkitekters kunnskaper og betrakningsmåter

Let him be educated, skilful with the pencil, instructed in geometry, know much history, have followed the philosophers with attention, understand music, have some knowledge of medicine, know the opinions of the jurists, and be acquainted with astronomy and the theory of the heavens (Vitruvius, sitert i Macdonald 2000:39)¹⁸

Som sitatet ovenfor indikerer, er det ikke lite arkitekter forventes å besitte av kunnskaper og ferdigheter. Det er ganske stor samstemthet mellom synspunktene til Vitruvius fra mer enn 2000 år tilbake og mer dagsaktuelle oppfatninger om arkitekten og dennes rolle og kunnskaper, slik det for eksempel formuleres av Roger K. Lewis: «For å lykkes må arkitekter ha omfattende tekniske kunnskaper, kunnskaper om ledelse, markedsføring og økonomi. De må ha sosiologisk og politisk sensitivitet, for ikke å snakke om designtalent og vilje til hardt arbeid» (1998: 167).

Et sentralt siktemål i dette kapitlet er å se nærmere på hvilke kunnskaper og kunnskapsformer som forbindes med arkitekters utdanning og virksomhet som (spesielt) prosjekterende arkitekter. Arkitekters kunnskaper og kunnskapsformer vil blant annet bli drøftet i lys av teoretiske perspektiver på kunnskaper i kapittel 2. Som det fremkommer i kapittel 2 er besittelse av abstrakt, vitenskapsbasert og spesialisert kunnskap det kanskje viktigste grunnlaget for profesjoners legitimitet, autoritet og makt, og bidrar til å markere et skille mellom profesjoners kunnskaper/vurderinger versus andre yrkesgruppers og «folk flest» sine kunnskaper/vurderinger og oppfatninger.

I dette kapitlet sammenliknes arkitekter med andre profesjoner blant annet når det gjelder kunnskapens autonomi, legitimitet og diskursive autoritet i omverdenen, i fagmiljøer og i andre sammenhenger. Kunnskap som symbolsk kapital er også et viktig tema i tilknytning til profesjoner.

Det er spesielt Aristoteles' begreper *epistème*, *techne* og *phronesis*, forstått som teoretiske, praktiske og skjønsmessige kunnskaper (dømmekraft), som fremstår som egnet i en analyse av arkitektprofesjonen. Disse kunnskapsformene har visse paralleller til inndelingen i påstands-, ferdighets- og fortrolighetskunnskaper (Nordenstam 1984).

Arkitektur forstås gjerne som en kombinasjon av kunst, håndverk, teknikk og konstruksjon, hvor kjennetegnet på en arkitekt er en person som behersker disse aspektene ved arkitektur og har

¹⁸ Vitruvius (fra 80/70 år f.Kr.) regnes som en av fagets grunnleggere. Hans innflytelse ble særlig merkbar fra Renessansen og fremover. De skriftlige arbeidene dreier seg blant annet om arkitektoniske prinsipper, bygningsteknikk og andre sider ved bygningskonstruksjon. Vitruvius var, som typisk for sin tid, en selvlært arkitekt, en som kunne håndverket og faglige prinsipper (Macdonald 2000:38).

overblikket/overvåker konstruksjon av bygninger (se blant andre Wasserman, Sullivan og Palermo 2000:72).¹⁹ Dette er også i tråd med hvordan fagets klassikere som Vitruvius, Palladio og Alberti oppfattet arkitektur, og som er utdypet i deres skrifter (henholdsvis 1486 (opprinnelig første århundret før vår tidsregning), 1570 og 1755). Ivaretagelse av praktiske aspekter ved bygninger, relatert til at noen skal bruke dem, og evne til å formidle representasjoner av bygninger overfor klienter i form av modeller og tegninger, var også noe fagets klassikere mente arkitekter burde beherske.

Prosjektering av bygninger har en sentral plass i arkitekters virksomhet, og omfatter i tillegg til det som er nevnt i det foregående, også kunnskaper om økonomi, beslutningssystemer, administrasjon og organisering av byggeoppgaver, samt oppgave- og ansvarsdelingen i byggeprosjekter. Kunnskaper om konstruksjon og formgivning er spesifikke arkitektkunnskaper som tilegnes gjennom utdanningen, mens en del andre kunnskaper er mer i utkanten av det som forbindes spesielt med arkitekter, og som kan betegnes som erfaringskunnskaper som utvikles gjennom praktisk virksomhet og fortrolighet med ulike aspekter ved byggeoppgaver.

Skillet mellom teoretiske, praktiske og fortrolige/vurderende kunnskaper kan forstås som analytisk; som en måte å kategorisere ulike *former* for kunnskap og tydeliggjøre hovedforskjellene mellom dem. Hvilke kunnskapsformer som anvendes vil variere i forhold til hva slags byggeoppgaver det er snakk om, og de kan i praksis gli over i hverandre.

3.1 Praktiske kunnskaper – *techne*

Som påpekt i kapittel 2 er håndverk/kunst orientert mot produksjon, det vil si bringe noe som ikke tidligere eksisterte til realisering (væren). Arkitektur har en utpreget praktisk og handlingsorientert side, hvor målet med virksomheten i de aller fleste tilfeller er å produsere bygninger.

Praktiske kunnskaper (eller ferdighetskunnskaper) kan relateres til den intellektuelle dyd som Aristoteles betegner som *techne* og som dreier seg om praktisk intellektuelt arbeid som er orientert mot produksjon. Det å kunne frembringe noe ekstraordinært som ikke mennesket men naturen hadde i seg, ble sett på som et mirakel. Den som var i stand til det ble på Aristoteles' tid oppfattet som overlegen og klokere enn andre (Vesely 2004: 287).

Wasserman, Sullivan og Palermo (2000:59) bruker, med henvisning til Aristoteles og senere MacIntyre (1966), arkitekter som eksempel på fagfolk som er bærere av den intellektuelle dyden *techne*.

¹⁹ Ifølge Wasserman, Sullivan og Palermo sammenfatter denne forståelsen av arkitektur ordet arkitekturs greske røtter: arkhitekton, arkhî – chief, principal, first in authority + tekton, som er blitt oversatt med : builder, workman, craftsman, master builder og snekker (2000:72).

3.1.1 Tekniske/ håndverksmessige kunnskaper

Tekniske/ håndverksmessige kunnskaper omfatter kunnskaper som er nødvendige for å kunne realisere arkitektoniske ideer, det vil si få en bygning til å stå oppreist, motstå krefter som bygningsstrukturer kan utsettes for og gi den en egnet form, ut fra oppgaven/programmet og arkitektens vurdering. Noe dreier seg om generelle prinsipper som må tas hensyn til i ethvert prosjekt (matematiske, tekniske beregninger og annet), mens andre hensyn er knyttet til lokale forhold, for eksempel klimatiske.

Tekniske aspekter ved bygninger dreier seg om bygningsmaterialers egenskaper; for eksempel hvilke belastninger ulike materialer og bygningselementer/bærende elementer kan utsettes for og tåler. Videre omfatter det konstruksjonsmessige forhold som statikk eller likevekts- og balanselære, bygningsfysikk, oppvarming og ventilasjon av bygninger, akustikk, vann, varme og sanitæranlegg (vvs), elektriske installasjoner og andre distribusjonssystemer for energi, elektroniske kommunikasjonssystemer, brannsikring og annet som har med brukernes sikkerhet og komfort å gjøre.²⁰ Arkitekter forventes å ha tilstrekkelige kunnskaper til å kunne samarbeide med dem som utfører og har ansvaret for tekniske, strukturelle aspekter ved bygninger, blant andre ingeniører, og kunnskaper om hvordan tekniske og strukturelle forhold influerer på så vel den overordnede bygningsdesign som på ulike typer detaljer. Gjennom utdanningsløpet tilegnes slike kunnskaper gjennom praktiske øvelser hvor oppgavene øker i kompleksitet og detaljeringsnivå, og får i økende grad et «realistisk» preg gjennom å relateres til ulike situasjoner, infrastruktur, ulike typer byggherrer/brukere, funksjoner, klimatiske forhold og annet.²¹

Kunnskaper om konstruksjons- og bygningsteknologi kan kanskje oppfattes mer som ingeniørers enn arkitekters domener, eventuelt som et fellesområde mellom de to profesjonene. Estetikk og teknikk kan gli over i hverandre blant annet ved at eksempelvis ventilasjonsanlegg og andre tekniske elementer utgjør det estetiske, formale uttrykket ved en bygning.²² Ifølge Lewis er det «ingeniøren i arkitekten» som fascineres av de tekniske, konstruksjonsmessige sidene ved

²⁰ Kilder her er blant annet studieplaner for arkitektutdanningene i Norge (det vil si ved Arkitektthøgskolen i Oslo (AHO, nå Arkitekturhøgskolen i Oslo) og arkitektutdanningen ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU, nå TNU), som er de mest sentrale utdanningsinstitusjonene). Betegnelsene på kursene kan variere, det samme gjelder vektleggingen av ulike kurs, hva det gis særkurs i og liknende.

²¹ Det heter i studieplanen for arkitektthøgskolen i Oslo at byggteknologi dreier seg om både generelle kunnskaper og metoder (altså både epistemiske kunnskaper/påstandskunnskaper og teknikkunnskaper/ferdighetskunnskaper).

²² Den engelske arkitekten Richard Rogers er en av de fremste eksponentene for en slik teknologisk orientert arkitektur, hvor tekniske installasjoner, rørsystemer etc. legges utenpå bygningskroppen slik at bygningene nærmest «vrenses». Lloyd's hovedkvarter i London og Pompidousenteret i Paris er de kanskje mest kjente eksemplene på bygninger av denne typen.

arkitektur, og at dette også er en kilde til kunstnerisk inspirasjon for arkitekter, og ikke bare har hensikt i betydningen å få bygninger til å henge sammen: «For them technology can generate architectural art as much as any other generative theory» (1998: 106).

3.1.2 Skisser, modeller og andre visuelle fremstillinger

Utvikling av skisser, modeller og andre materielle og visuelle fremstillinger er en viktig del av arbeidet til prosjekterende arkitekter, og har en sentral plass i arkitektutdanningen. Dette dreier seg om teknikker for å frembringe arkitektoniske representasjoner og komposisjoner, gi en ide en form og vise hvordan en arkitektonisk oppgave kan løses.

Denne formen for praktiske kunnskaper eller techne omfatter kunnskaper som utvikles, læres og praktiseres gjennom å *gjøre* noe. Det foregår blant annet gjennom frihåndstegning, som kan omfatte aksonometriske tegninger og perspektivtegning i flere dimensjoner. Et viktig siktemål er å få kunnskaper om proporsjoner, målestokker, vinkler med mer. Studentene skal også utvikle evnen til å vurdere hvordan det som er formet på papiret, i en modell eller liknende, vil ta seg ut og fungere som ferdige bygninger.

Gjennom skisser kan arkitektoniske ideer formidles til oppdragsgivere, opinionen, juryer i forbindelse med arkitektkonkurranser, til sensorer i forbindelse med studentarbeider og til dem som står for konstruksjon av bygninger. Skisser kan i slike sammenhenger også være midler til å frembringe positive følelser; til å overbevise, friste og forføre. Skisser kan også være kulturelle uttrykk og historiske dokumentasjoner – utstilt i gallerier og museer – som viser hvordan arkitekter har tenkt i ulike perioder, og hvordan denne tenkningen har nedfelt seg på papiret (Knox 1988:43-44).

Skisser eller arbeidstegninger ble spesielt fra det 15. århundre en betydelig del av arkitekters designvirksomhet, men det var særlig i det 18. århundret, da kunnskaper om målestokk og perspektivering ble utviklet, og arkitektur vokste frem som en egen profesjon, at skisser ble en måte å utforske og formidle arkitektur på (Porter 1997). Gjennom utvikling av skissearbeidet ble arbeidsdelingen mellom den kreative, intellektuelle delen av byggeprosesser, som var arkitektenes anliggende, og praktisk, konstruksjonsmessig arbeid, som andre kunne utføre, tydeliggjort (Knox 1988:43). Skissearbeid, for eksempel i form av kopiering av andres verk, har vært en vanlig måte å lære å kjenne verkene til forbildene innenfor arkitektur, få innsikt i karakteristiske trekk eller «logikken» i arkitekters måter å gjøre ting på og bli kjent med ulike arkitektoniske retninger (Hägström 1997:9).

Innenfor arkitektprofesjonen er det dem som betrakter skisser som den «reneste» form for arkitektur; det som eksisterer før ulike hensyn, krav og kompromisser gjør seg gjeldende, illustrert gjennom Philip Johnsons beskrivelse av en av Michael Graves' bygninger: «It would be more fair

to Graves to judge the building by looking at his sketches» (Diamondstein 1985:154). Johnsons syn kan her relateres til Kants sinnelagsetikk hvor intensjoner (i dette tilfellet hva arkitekten har tenkt og skissert) betraktes som mer moralsk høyverdig enn handlingers konsekvenser eller utfall (det realiserte verk).

Ulike former for grafisk og visuell representasjon hører også med til ferdighetskunnskap, for eksempel bruk av elektroniske medier (dataassistert konstruksjon). Elektroniske medier muliggjør eksperimentering og utprøving med strukturelle og andre egenskaper; for eksempel når det gjelder ulike materials styrke og tyngde, som hvor mye et byggverk tåler av belastninger, og ulike romlige løsninger og uttrykk.²³ Selv om slik utprøving nærmest er uunnværlig i større, komplekse prosjekter, er dette allikevel kun et verktøy, ute av stand til å tenke kritisk og generere ideer, og kan derfor aldri erstatte arkitekten, hevder Lewis (1998:204).

Skissekunnskap kan også forstås som påstandskunnskaper eller epistemisk kunnskap ved at det også omfatter studier av historiske og nåtidige skisser, samt som fortrolighetskunnskaper eller phronesisk kunnskap.

3.1.3 Kunnskaper om praktisk gjennomføring av prosjekter

I arbeidet som prosjekterende arkitekt trengs det også kunnskaper om formelle sider ved byggeprosesser, for eksempel hvordan man får byggesaker gjennom plan- og beslutningssystemet, kunnskaper om reguleringsmessige forhold relatert til arealet som skal bebygges og dets omgivelser, eierforhold og annet. Dette forutsetter innsikt i lovverket (i Norge er det blant annet Plan- og bygningsloven), veiledninger og annet materiale som angir rammebetingelser og forhold som må tas hensyn til i byggeoppgaver.

For å gjennomføre en byggeoppgave trengs også kunnskaper om hvordan byggeprosesser organiseres, hvem som har ansvar for *hva* og *når*. Hvor mange personer som er involvert, og hva slags fagfolk, avhenger blant annet av prosjektets type, størrelse og kompleksitet. Lewis (1998) deler byggeprosessen inn i tre faser: prekonstruksjons- eller tilretteleggingsfasen (som også kan kalles prosjekteringsfasen), konstruksjonsfasen og bruksfasen, det vil si når bygget tas i bruk. I prekonstruksjonsfasen har arkitekter og rådgivende ingeniører ansvaret for planlegging av bygget, i form av arbeidstegninger for en bygnings overordnede form og ulike tekniske/strukturelle detaljer. I konstruksjonsfasen har håndverker- og entreprenørbedrifter ansvaret for selve byggingen

²³ Guggenheimmuseet i Bilbao, Spania, som Frank O. Gehry er opphavsmannen til, er et eksempel på et byggverk som er utformet ved hjelp av dataverktøy. Prosjektets matematiske kompleksitet, den bølgeformete utformingen nødvendiggjorde datamaskin som arbeidsverktøy, og byggverket hadde neppe latt seg realisere i den utforming det fikk gjennom tradisjonelle metoder (kilde er her blant annet internettetsiden «Great Buildings»).

og for dem som gjør det praktiske arbeidet; som murere, snekkere, blikkenslagere, rørleggere og malere. Dette arbeidet utføres etter tegninger fra prosjekteringsgruppen. I tillegg er produsenter og forhandlere av ulike byggevarer involvert i byggesaker. I større byggeprosjekter er også landskaps- og interiørarkitekter – og kanskje også kunstnere til å utsmykke bygningen – involvert.

Evne til å håndtere og forutse mulige konflikter mellom ulike interesser og hensyn, særlig der en utbygging kan oppfattes som kontroversiell i opinionen eller blant naboer eller andre berørte, er kanskje ikke å forstå som kunnskap eller ferdighet, men er forhold som må tas i betraktning i gjennomføringen av prosjekter. En del egenskaper som skal til for å få en byggeoppgave i havn, kan forstås som personlige egenskaper som ikke uten videre kan læres, men som kan utvikles gjennom erfaring (for eksempel strategiske og diplomatiske evner, fleksibilitet og forhandlingskompetanse), mens hvordan byggeprosesser arter seg i større og mindre prosjekter, forståelse av hva som kreves for å gjennomføre en byggeoppgave og arbeidsdelingen mellom ulike fagfolk kan læres og videreutvikles gjennom praksis.

3.2 Teoretiske kunnskaper – epistème

Dette dreier seg om vitenskapelig og abstrakt kunnskap som studenter tilegner seg gjennom bøker, annet skriftlig materiale og/eller formidlet av lærere. Denne kunnskapsformen skiller seg fra kunnskaper som tilegnes gjennom å gjøre noe håndverksmessig og praktisk. Det kan omfatte mekaniske lover (naturvitenskapelige lover), «estetiske lover» eller prinsipper og arkitekturhistorie/profesjonshistorie.

3.2.1 Tekniske kunnskaper som epistemiske kunnskaper

Tekniske kunnskaper forstås gjerne – for eksempel innenfor arkitektur – som praktiske og handlingsrettete. Formålet med teknikk er vanligvis å få realisert en bygning: «Det går ut på att veta hur man skal göra. Det grunnläggande kravet er att det skall fungera» (Lindquist 1997:20-21, ref etter Duner 1997:7). En måte å trekke et skille mellom teori og praksis har forankring i det 17. århundrets forståelse da teori ble brukt for de delene av kunst eller tekniske emner som omfatter kunnskaper, påstander om faktiske forhold som kunsten/teknikken er avhengig av, eller prinsipper og metoder som er forskjellig fra anvendelsen (Johnson 1994:31).

Tekniske kunnskaper i betydningen epistemiske eller teoretiske kunnskaper kan for eksempel dreie seg om tekniske og fysiske lovmessigheter (statikk, dimensjonering av bærekonstruksjoner, fundamentering, varme, fukt, lyd, lys og annet). Som påpekt i kapittel 2, forbindes epistemisk

kunnskap med kriterier som universalitet, systematikk, diskrethet, kontekstauhengighet, søking etter allmenne forklaringsmodeller/lover, forutsigbarhet og logikk (Flyvbjerg 1993:55). Kontekst kommer inn i bildet også når det gjelder tekniske, lovmessige kunnskaper, men det er kanskje de områder av arkitekters kunnskaper som er *minst* kontekstavhengige, ved at tekniske og fysiske lover må følges for å gjennomføre byggeoppgaver.

3.2.2 Estetikk, form, designprinsipper

Estetikk, form og design kan oppfattes som personlig, ubeskrivbart og skjønnsmessig (*phronesis*), og som praktisk preget kunnskap (*techne*). Men kunnskaper om estetikk, form og design er også blitt fortolket som epistemiske (teoretiske) kunnskaper. Det kan for eksempel omfatte prinsipper for arkitektoniske representasjoner og komposisjoner; overordnede oppfatninger om hvordan ideer skapes, utvikles og gis et formalt uttrykk. Videre kan epistemiske kunnskaper dreie seg om arkitekturens og bygningsteknologiens historiske utvikling, grunnlaget for arkitektoniske former, byplanmessige prinsipper og endringer i slike.

Et epistemologisk skille kan trekkes mellom en *a priori* og en *a posteriori* forståelse av arkitektur. En *a priori* forståelse av arkitektur betrakter arkitektoniske former som utledet av tidløse formprinsipper og som overskrider kulturelle og situasjonsbestemte forhold, og som er gyldige uavhengig av erfaring. For eksempel at det innenfor design finnes en type stil- og situasjonsuavhengig «universell grammatikk» knyttet til proporsjoner, rytme, balanse (Willenbrock 1991:112). Det er rene anskuelses- og forstandsformer som her utgjør nødvendige betingelser for erkjennelse.

Videre kan ideen om «arketyper» i arkitekturen (Thiis-Evensen 1987) forstås som uttrykk for *a priori* tilnærming til arkitektur, hvor arketyperne representerer arkitektoniske første former. Også Le Corbusier var opptatt av å avdekke allmenngyldige prinsipper for arkitektoniske former, og søke mot de «rene» formene.

Slike *a priori* forståelser av grunnlaget for arkitektoniske former har forbindelseslinjer til Platons idelære om eksistensen av ideelle tidløse og universelle former som eksisterer i en metafysisk, oversanselig verden, og som i mindre perfekt form kommer til uttrykk i den fysiske, sansbare verden. Platons betydning for dette perspektivet vektlegges blant andre av Gelernter:

Any rationalist theory which claims access to timeless principles of the world without recourse to the senses will have its roots in Plato, even though its proponents would never consciously countenance the concepts of immortal souls and metaphysical realms (1995:52).

Aristoteles utfordret denne idelæren blant annet ved å stille spørsmål om hvordan objekter i den sansbare verden kan relateres til former i den metafysiske verden, og hvordan sjelen oppfatter formene når de er immaterielle og usynlige. Platon snakket noen ganger om at sjelen «ser formene med sine egne øyne», mens han andre ganger antydte at sjelen kunne oppfatte formene gjennom en slags intellektuell intuisjon, selv om han ikke forklarte nærmere hvordan dette foregikk (Gelernter 1995:52). Også Aristoteles trodde på eksistensen av universelle former, det vil si at sann kunnskap er kunnskap om former, men at det var gjennom empiriske observasjoner man kunne få kunnskaper om universelle og perfekte former.²⁴

Også Vitruvius representerte en a priori tilnærming til arkitektoniske former. Han tok sikte på å avdekke allmenngyldige og universelle former i arkitekturen, som kunne tjene som en rettesnor for utøvende arkitekter i deres søken etter å oppnå universell gyldighet og skjønnhet i sitt arbeid. Sannhetskriterier var at arkitekturen var i overensstemmelse med bestemte regler for symmetri og proposjoner. Måten Vitruvius kom frem til disse prinsippene på var gjennom egne erfaringer som utøvende arkitekt, og gjennom en systematisering av hvordan arkitekturen frem til hans tid hadde utviklet seg mot perfektjon. Kildene til arkitektoniske former hadde hos Vitruvius en klar forankring i den fysiske, sansbare verden, og kan altså ikke forklares med henvisning til noe utenfor-sanselig.

En annen toneangivende teoretiker, Guadet (1909), hevdet, i tråd med Descartes (1931), at objektive og sanne ideer om kunst var preget inn i menneskesinnet fra fødselen av, klare til å bli oppdaget. Disse sannhetene åpenbarte seg ikke for alle og enhver, ellers ville jo alle blitt suksessfulle designere i det øyeblikk de vendte oppmerksomheten mot design, uten utdanning eller erfaring (Guadet 1909, gjengitt etter Gelernter 1995:228).

Arkitekter/teoretikere som John Ruskin og Augustus Pugin etablerte en arkitekturkritikk på et moralsk/religiøst grunnlag der de betraktet kunst og arkitektur som om de var deler av et religiøst system. Pugin anså gotisk stil som overlegen alle andre: «on the grounds that it was created by the only proper social order, medieval Catholicism» (1969, gjengitt i Gelernter 1995:202). John Ruskin understreket kunstnerens forpliktelse overfor skjønnhet – som var ekvivalent med sannhet. Han forutsatte at «sann» arkitektur bare kunne frembringes av moralsk gode og følelsesmessig stabile mennesker (Gelernter 1995:204-205). Kunstnere og arkitektoniske uttrykksfor-

²⁴ Mens Platon betraktet form og substans som to helt ulike fenomener, plassert i hver sine sfærer, betraktet Aristoteles form og substans som to ulike attributter som hørte hjemme i den samme sansbare verden. Aristoteles illustrerer dette gjennom å bruke eiketreet og eikenøtta som eksempel. Nøtta er substansen som utvikler seg til en bestemt form, eiketreet. Treet er det perfekte målet som den unge planten streber etter å realisere. Form og substans er uløselig knyttet til hverandre, og form ble tydelig plassert i den fysiske verden (Gelernter 1995:52).

mer som de verdsatte ble oppfattet som «sanne og gode», mens uttrykksformer de mislikte ble oppfattet som «usanne» og «moralsk mindre høyverdige».

Senere teoretikere, som ikke nødvendigvis hadde en religiøs forankring, fortsatte å bruke begreper og formuleringer med religiøst og metafysisk tilnitt, og betraktet noen arkitektoniske former som moralsk sett mer høyverdige og «sannere» enn andre. Det gjelder for eksempel to-nangivende representanter for den moderne bevegelsen/funksjonalismen i arkitekturen, hvor «afekt- og ornamentfrie» arkitektur ble betraktet som sannere enn mye av fortidens arkitektur. Le Corbusier (1970, opprinnelig utgitt i 1923)²⁵ beskriver for eksempel den nye moderne tid, preget av en «ny ånd hvor stilartene er løgn», og Walter Gropius (1922) argumenterte for den nye tid og den nye arkitektur på følgende vis:

... all the architecture and «art and craft» of the last generation... is, apart from very few examples, a lie. In all these creations is the cramped intention of «making art» (Gropius, gjengitt i Whitford 1988: 120).²⁶

Adolf Loos (1997/98, opprinnelig 1908) beskrev den ornamentfrie, moderne arkitekturen som åndelig sett mer høyverdig enn arkitektur med ornamenter. Ornamenter var for Loos svindlerens og den underprivilegertes «erstatningsestetikk», og fravær av ornament var tegn på åndelig styrke.

A *posteriori* kunnskap er erfaringsbasert. Arkitekturhistorien de siste 200 årene har vært preget av konflikt mellom a priori og a posteriori tilnærminger til arkitektur: «To the extent that knowledge is held to be *a priori*, empirical knowledge appears to be random, unfounded and subject to contingency. To the extent that knowledge is held to be *a posteriori*, the terms are reversed and it is a priori knowledge that becomes unsure and dependent on authority, received ideas, or habit» (Colquhoun:1989:58).

Siden arkitektfaget har en utpreget praktisk side, er det følgelig problematisk å ekskludere praksisens og erfaringens innflytelse på teori, det vil si å fastholde et syn som går ut på at erfaringsuavhengige prinsipper alene leder arkitektoniske handlinger. Da må i så fall disse handlingene kunne stå i mot press fra ulike hold, og handlingene må basere seg på et grunnlag som besitter en universell overbevisningskraft som gjør at handlingene ikke endrer seg i forhold til prinsippene, det vil si at teori transcenderer praksis. Blant andre Fish stiller seg kritisk til en slik

²⁵ Le Corbusier het opprinnelig Charles-Edouard Jeanneret, men skiftet navn til Le Corbusier.

²⁶ Bakgrunnen for utarbeidelsen av dette, og andre memorandumene fra samme periode, må ses i sammenheng med endringer i Gropius' arkitektursyn og de forandringer Bauhaus gjennomgikk. I memorandumet uttrykte Gropius blant annet bekymring for at Bauhaus kunne komme til å isolere seg fra den virkelige verden med sin tilbakeskuende holdning; tilbake til en roussausk naturtilstand der man skyter med pil og bue i stedet for rifle (I Whitford 1988:120). Memorandumene var for Gropius et oppgjør med utopisk sosialisme, romantisk «arts and craft» arkitektur og et program for «Die Neue Sachlichkeit»; preget av troen på maskinalderen, rasjonalitet og fremskrittstro. Det innebar også at bygningskunsten var frigjort fra det dekoratives etterlatenskaper (jf. Gropius 1965).

oppfatning, og hevder at teori i stor grad låner fra, og ikke transcenderer, praksis, og at teori og praksis går over i hverandre ved at holdninger, antakelser og annet fra den arkitektoniske erfaringsverden blir en del av teorigrunnet (1989:321).

Ifølge Gelernter (1995) er det spesielt fem teorier som kan sies å dekke ulike oppfatninger om hva som kan være grunnlaget for arkitektoniske former og ideer, og som sammenfatter sentrale elementer i det foregående, eller bidrar til å utfylle bildet:

1. Arkitektoniske former skapes gjennom deres intenderte funksjoner

Innenfor dette perspektivet går arkitekten vitenskapelig til verks, samler «fakta» om oppgaven og utleder (deduserer) en form som nærmest gir seg selv, eller ligger latent i funksjonene den skal ivareta. Arkitektens personlige preg, hans/hennes preferanser og kreative skjønn settes her til side til fordel for «vitenskapelig rasjonalitet». Innvendinger som kan reises mot denne forståelsen er blant annet at det ikke tas i betraktning at en rekke andre forhold enn intenderte funksjoner influerer på en bygnings form, for eksempel byggherrers ønsker (og makt), ulike rammelbetingelser og annet. Videre kan det stilles spørsmål ved om det er mulig å sette sitt eget skjønn og personlig preg til side til fordel for «vitenskapelig rasjonalitet». Primært må det forstås som en ideologisk posisjon, knyttet til et positivistisk vitenskapssyn med den profesjonelle som en verdifri tekniker/teknokrat.

2. Arkitektoniske former genereres utelukkende innenfor den kreative fantasi

Dette er en individualistisk forklaring, hvor det er designeren og hennes/hans personlige egenskaper som er kilde til god arkitektur (selv om disse egenskapene settes på prøve av eksterne forhold). Dette kan forstås som et solipsistisk perspektiv, og er i tråd med det som kan betegnes som en romantisk myte knyttet til geniets uutgrunnlighet (Olsen 1997/98:102).

3. Arkitektoniske former skapes av den rådende tidsånden

Selv om en designer tror at han/hun bruker sin egen intuisjon og følger sine egne ideer, går denne forklaringen ut på at arkitekten ubevisst følger rådende oppfatninger, smaksregimer og «tidsånden». Men hvordan kan man da forklare brudd med «tidsånden» hos noen designere, spør Gelernter (1995), som mener at det ikke finnes én kollektiv tidsånd, men flere, som designere står fritt i å forholde seg til. Det er lett å si seg enig i noe av det Gelernter her sier, at det ikke finnes en

kollektiv tidsånd men flere (bortsett fra at tidsånd er et både mytisk og ullent begrep), men han synes å overse betydningen av yrkessosialisering når det gjelder hvilke faglige standarder og oppfatninger som utvikles. Det betyr blant annet at arkitekter forholder seg til rådende oppfatninger og smaksregimer, knyttet til arkitektoniske uttrykksformer, men ikke nødvendigvis ubevisst.

4. Arkitektoniske former bestemmes av rådende sosiale og økonomiske forhold

Hvilke arkitektoniske former som genereres av rådende sosiale og økonomiske forhold er imidlertid noe uklart, utover at en kan si at økonomiske og sosiale forhold influerer på arkitekters virksomhet. Gelernter (1995) mener det knytter seg noe av den samme uklarhet til denne forståelsen av grunnlaget for arkitektoniske former som til teorien om «tidsånden».

5. Arkitektoniske former utledes fra tidløse prinsipper om form som transcenderer bestemte designere, kulturer og andre partikulære forhold

Et problem med denne tilnærmingen er at dersom det finnes noen universelle former eller typer, hvordan kan da brudd og nye former oppstå? Og når det åpenbart er tale om nye uttrykksformer, hvordan kan man da henvise til allmenngyldige og evige prinsipper? spør Gelernter, som mente at oppfatningen om at evige og universelle sannhets- og skjønnhetsprinsipper var preget inn i individet kunne opprettholdes så lenge det arkitektoniske uttrykket eller formspråket ikke endret seg (1995).

En parallell til dette perspektivet kan knyttes til det romlige, for eksempel om det er mulig å komme frem til et generelt begrep om arkitektonisk rom, og som blant annet arkitekturteoretikeren PhillippeBoudon har vært opptatt av. Det forutsetter, slik Boudon ser det, i såfall at man kan trekke et skille mellom arkitektoniske og ikke-arkitektoniske rom for eksempel at arkitektoniske rom er prosjekterte, noe ikke-arkitektur ikke er. Men det krever ytterligere presiseringer om hva det spesifikt prosjekterende består i (Boudon 1971, gjengitt i Oxvig 1997/1998:64-65). Siktemålet kan være, slik Oxvig ser det, å skille ut det spesifikt, «rent» arkitektoniske fra sosiale og andre forhold som virker inn på arkitekters vurderinger.

Johnson (1994) hevder at arkitektfaget ikke har etablert, og ikke vil klare å etablere, designprinsipper som er konkrete nok til å anvendes i enhver situasjon, og som samtidig er hevet over tid, sted og kultur. Selv innenfor miljøer som ble oppfattet som enhetlige med hensyn til faglig ideologi, som Den moderne bevegelsen i mellomkrigsårene, ble det ikke etablert et konsistent sett av designprinsipper. Snarere dreide det seg om proklamasjoner og programerklæringer, selv

om de fjorten veiledende «prinsippene» *kan* oppfattes som designprinsipper – men ikke hevet over tid, sted, kultur.²⁷

3.3 Kunnskap som phronesis – dømmekraft/skjønn

Phronesis anvendt innenfor arkitektur er praktisk visdom eller klokskap som blant annet dreier seg om å være i stand til å se forskjeller på gode, dårlige og mulige løsninger på en oppgave, basert på utdanning, erfaringer og prinsipper i faget (jf. Janson 1998:198).

Utdanningsinstitusjonene er sentrale formidlere av profesjonstypiske holdninger, konvensjoner og forståelsesformer. Cuff hevder at slik stilltiende kunnskap er substansen i det profesjonelle trossystem (1991: 43). Fortrolighetskunnskaper formidles ofte fra en «mester» (lærer) til en elev. Denne læreformen har lange tradisjoner i arkitektfaget, med røtter tilbake til middelalderens håndverkslaug, hvor faglige kvalifikasjoner ble utviklet i nær kontakt med en læremester. Som blant andre Werne påpeker, kan denne læreformen egne seg til å overføre kunnskaper og ferdigheter som det kan være vanskelig (eller umulig) å formidle verbalt, for eksempel hvordan man river av skissepapir til mer subtile saker som hva man kan og ikke kan gjøre i designarbeid. Det kan resultere i en kunnskapsoverføringen som Werne betegner på følgende vis: [...] overførande av koncensus från den grupp, stilriktning, strömning eller «filosofi» som professorn tillhör för tilfellet (1990:145). Om idoliseringen er sterk blir eleven negativt innstilt til alle som ikke vurderer som «mesteren» (Werne 1990:145).

Denne kunnskapsoverføringen kan relateres til Bourdieus habitusbegrep (1990), og hvordan man lærer eller innprentes bestemte former for kultivert habitus. Bourdieu skjelner mellom en *skolastisk* og en *karismatisk* form for innprenting. Den *skolastiske* formen dreier seg om læring av formelle og eksplisitte kunnskaper og ferdigheter, med sikte på å produsere *viten* – det vil si påstands- og ferdighetskunnskaper - mens den *karismatiske* formen er en uformell og implisitt «pregingsmetode» (Bourdieu 1990, sitert i: Stevens (1995:117). Stevens forbinder spesielt den karismatiske formen med arkitektutdanningen og ser studiomodellen, preget av mester–elev relasjonen, som den ypperste arena for karismatisk innprenting (1995:117). Denne «innprentingen» er trolig også viktig i utviklingen av en spesifikk «arkitektonisk betraktningssmåte». Denne be-

²⁷ De funksjonalistiske prinsippene er blant annet de følgende: funksjonalisme er helse, volum, klart artikulert form og funksjon, maksimal enkelhet, som får bygningene til å «flyte» uanstrengt, funksjonalismen betyr flate tak for å oppnå lys og renhet i de geometriske formene, regularitet oppnås ved repetisjon og standardisering, materialer brukes med ærlighet, man skal innta en vitenskapelig og sosiologisk tilnærming til problemer, bruke hvite eller lyse toner til å oppnå vektløshet og til å maksimere lys, unngå symbolisering av funksjon, unngå ornamenter (Arup 1979: 317, 319). Noen av disse anvisningene kan oppfattes og anvendes som designprinsipper – innenfor en gitt kontekst – mens det å innta en «vitenskapelig og sosiologisk tilnærming» neppe kan oppfattes som det.

traktningmåten videreutvikles gjennom erfaring og praksis som arkitekt. Dette belyses nærmere under punkt 4.1.5.

3.3.1 Phronesisk kunnskap som taus kunnskap

Så vel arkitekter som andre kan oppleve at de vet hvordan de skal utføre bestemte oppgaver, de har en fornemmelse eller «følelse» av hva som er bra eller mindre bra løsninger, men kan ikke alltid formulere denne kunnskapen i ord. Taus kunnskap kan derfor knyttes til skjønnet og phronesisk kunnskaps domene. For arkitekter kan den tause kunnskapen gjøre seg gjeldende i ulike faser av designprosesser, for eksempel skissearbeidet, slik det formuleres av Ashwin:

few design practitioners, theorists or educators would challenge the central importance drawing has in their professional discipline; equally few would deny that at the same time drawing is extraordinary difficult to talk about (Ashwin 1989).

For Ashwin er det nettopp dette «ikke-uttrykkbare» elementet som gjør skissering verdifullt og uerstattelig: [...] if everything could be converted into other forms of expression there would be no point in drawing» (Ashwin 1989:199). Paralleller kan trekkes til Van Dijk som sier: «There is nothing about architecture to be said» (1995:14). Også andre er inne på den arkitektoniske kunnskapens tause karakter:

whatever rules and principles the practitioners may use are hard to formulate generally apart from the person and situation. Hence they become hard to discover and verbalize or to express discursively. They are best communicated through illustrative examples (Torstendahl og Burrage 1990:62).

Taus kunnskap synes å ligge i grenselandet mellom profesjonsmessige, praktiske kunnskaper og individuelle egenskaper som ikke så lett lar seg standardisere, slik for eksempel kunnskapsoverføring kan foregå innenfor arkitektur, hvor en «mester» (lærer) overfører kunnskaper til en «elev» (student). Gjennom lærerens fremvisning av fortrolighetskunnskap og gjennom studier av eksempler, er siktemålet blant annet å utvikle studentenes intuitive ekspertvisdom og fortrolighet med de fenomener det dreier seg om (jf. Schön 1983 og Werne 1990). Stilltiende, implisitte eller «tause» kunnskaper kan ikke utelukkende knyttes til profesjonelles kunnskapsformer. Det finnes mange eksempler på ikke-verbalisert kunnskapsanvendelse innenfor manuelle yrker; kunnskaper som ikke kan kodifiseres eller beskrives på systematiske måter, men må læres gjennom praksis og blir en del av øyet (eller blikket), øret og hånden (Freidson 2001:26).

3.3.2 Arkitektonisk blikk

Utviklingen av et særskilt, profesjonsbestemt blikk eller betraktningsmåte innebærer å lære seg å vurdere og å handle på bestemte måter – for eksempel som lege, psykolog eller arkitekt. Blikket eller betraktningsmåten kan også relateres til phronesisk kunnskap; til dømmekraft, skjønn og praktisk visdom, basert på utdanning og erfaring.

Den arkitektoniske betraktningsmåten innebærer en sterk fokusering på det visuelle. Når arkitekter omtaler, vurderer og viser frem arkitektur er det de visuelle aspektene som står i fokus, kanskje fordi andre måter å sanse omgivelsene på oppfattes som utenforliggende. Andre mennesker kan kanskje unngå å «se» et byggverk fordi omgivelsene er preget av støy og lukt fra (eksempelvis) trafikk. Det kan også innebære at et byggverk som arkitekter ikke verdsetter som «god» arkitektur, ut fra et visuelt perspektiv, kan lekfolk verdsette fordi omgivelsene for eksempel preges av stillhet. Devlin viser i en undersøkelse at arkitekter og ikke-arkitekter knytter ulik mening til bygninger og beskriver også arkitektur ulikt. Ikke-arkitekter beskrev arkitektur gjennomgående gjennom affektive og beskrivende formuleringer (som preferanser, farger og materialer), mens arkitekter gjennomgående la mer vekt på ideer og begreper (som historisk betydningsfull, designkvalitet, relasjon til omgivelsene og form/funksjon) (1990: 241).

Hvordan vi oppfatter omgivelsene kan knyttes til atmosfære, og som involverer alle våre sanser og berører oss følelsesmessig (Albertsen 1999:7). Når vi sanser atmosfærer, er det sjelden de enkelte sanser hver for seg som involveres, men en syntese av sammensatte persepsjoner, som for individet antyder det sted som omgir ham, som definerer den arkitektoniske eller urbane «ambiance» (Adolphe 1998:7, gjengitt etter Albertsen 1999:9). Atmosfærebegrepet rehabiliterer ifølge Adolphe således de andre sanser i forhold til den sedvanlige interesse for synssansen innenfor arkitektur.

Når den visuelle dimensjon har en såpass sterk forankring i arkitektfaget, kan det ses i sammenheng med at arkitekter, liksom malere, har «mandat» til å uttrykke seg gjennom form, og at utgangspunktet for tolkninger gjerne er bygninger, byer og andre synlige, konkrete størrelser (Blau 1987: 49). Hvilke regler og prinsipper arkitekter anvender, formidles primært gjennom visuelle presentasjoner (som lysbilder og videoanimasjoner). Fagtidsskrifter har også en utpreget visuell profil. Den arkitektoniske, formorienterte betraktningsmåten innebærer at arkitekter «ser» andre ting i et byggverk, en bystruktur eller annen romlig struktur enn ikke-arkitekter: Dette kommer blant annet frem i et intervju med arkitekten David Childs (Rehak 1999:20):

Every architect is cursed to go into his own building and think they didn't do that corner quite right or that's where I lost that argument with someone over the budget. You see these things that nobody else sees.

Det å være bærer av en arkitektonisk betraktningmåte betyr ikke nødvendigvis at arkitekter i ett og alt er enige seg i mellom i arkitekturspørsmål. Felles utdanning og yrkessosialisering innebærer imidlertid at det utvikles noen felles standarder for forståelse av arkitektur og av arkitekturens betydning, og noen felles oppfatninger av hvilke spørsmål arkitekter bør mene noe om. Svarene er de ikke nødvendigvis enige om.

3.3.3 Det individuelle skjønnsmessige og unike versus kumulativ kunnskap

Et sentralt spørsmål i en profesjonsanalyse er i hvilken grad kunnskap er kumulativ, det vil si at den bygger på eksisterende kunnskaper som utvikles videre.

Argyris og Schön (1974) presenterer et veletablert syn på vitenskapens offisielle rolle, som formidler av teorier, metoder og resultater slik at andre kan teste dem og dra nytte av dem. Slik er det imidlertid ikke alltid i virkeligheten; ofte vurderer ikke profesjonelle hva de kan lære fra tidligere situasjoner, og de formidler i for liten grad til andre hva de er kommet frem til eller grunnlaget for dette (Argyris og Schön 1974:144). Dette mener de er mer fremtredende for noen profesjoner enn for andre, blant andre arkitektur, fordi faget er lite utviklet når det gjelder formidling av faglige innovasjoner og henvisning til teoretisk grunnlag for faglige vurderinger. Også Blau (1987) peker på det ikke-kumulative preget ved arkitektonisk kunnskap. Flere felt av profesjoners virksomhet baserer seg på teorier som forandrer seg gradvis, hevder Blau, som mener at det ikke er slik i arkitektfaget. Snarere er det slik at oppfatninger om design, funksjon og andre aspekter ved arkitektur kontinuerlig vurderes og revurderes (paralleller trekkes her til kunstneriske fag). Bygninger kan konstrueres uten forbindelse til noen bestemte teorier eller designretninger, og på svært ulike måter, mulighetene til å introdusere nye tilnæringer er åpne for enhver, og relasjonene mellom designteori og teknologiske virkemidler er høyst varierende: «Such flux implied by these uncertainties is an important reason why members of the profession are not closely integrated and often unable to act in concert on major issues facing the field» (Blau 1987:135).

Betydningen av det individuelle, skjønnsmessige og unike og forbindelsen mellom person og verk fremheves også som et trekk ved arkitektprofesjonen og arkitekters tilnæringer til design (jf. Blau 1977, Cuff 1991 og Lawson 1990). Det finnes mange mulige tolkninger og alternative løsninger, og de trenger ikke basere seg på tidligere eksempler og forbilder eller på teoretisk grunnlag, men snarere på arkitektenes egne personlige erfaringer. Et spørsmål som kan reises er om dette kan hindre utviklingen av systematisk teori- og metodeutvikling og kumulativ kunnskapsutvikling.

Variasjoner mellom utdanningsinstitusjonene når det gjelder faglige vektlegginger kan også ha betydning for kumulativ kunnskapsutvikling, eller fravær av slik. Variasjoner kan relateres til

nasjonale, regionale, historiske, kulturelle og andre særtrekk. Noen institusjoner rendyrker spesielt det kunstnerisk kreative, andre har en mer teknologisk orientering, andre igjen har en økologisk profil. Pluralisme i hvordan faget forstås og vinkles kan bidra til å begrense profesjonens kumulative og enhetlige kunnskapsoppbygging, selv om en variant av arkitektrollen, kunstneren, antas å være hevet over eller befinne seg utenfor spesifikke utdanningsformer.

Det kan trolig hevdes at det kumulative ved arkitektfaget må relateres til at inspirasjonskilder og forbilder ofte hentes utenfor den lokale/nasjonale konteksten. Det innebærer at ulike designmessige retninger representerer et kunnskapsmessig fellesgods, som «podes» med lokale/regionale forhold. Et begrep som «kritisk regionalisme» betegner det at lokale forutsetninger kombineres med inspirasjon fra verden utenfor (Frampton 1985). Hvordan kunnskapsoverføring, internasjonalisering og globalisering virker på det som bygges, og videre til kumulativ kunnskapsutvikling, er et spørsmål som krever ytterligere forskning for å gi noe kvalifisert innhold, for eksempel om det er slik at vi alle blir innbyggere av et konseptuelt Singapore, hvor lokalt særpreg er borte (Koolhaas 1996:239). Men det må også tas i betraktning at internasjonalisering og kunnskapsoverføring snarere kan innebære en brobygging mellom ulike nasjonale «arkitekturer» og som danner grunnlag for kumulativ kunnskapsutvikling. Det kumulative består kanskje i størst grad i innovasjoner og utvikling når det gjelder teknologiske løsninger, materialtyper og egenskaper ved disse, energiløsninger og annet som hører inne under forsknings- og utviklingsarbeid.

3.4 Arkitektur som diskurs

I kapittel 2 ble det redegjort for det teoretiske utgangspunktet for diskursbegrepet, og hvordan Foucault (1989) og Fairclough (1992) forstår og anvender begrepet. Videre er betegnelsen diskursivt felt, som kan forstås som et (saks)område som forener, splitter, og som det knytter seg ulike interesser til, relevante i studier av arkitekter og andre profesjonelle. Slike forståelser og avgrensninger av diskursbegrepet er tema i dette delkapitlet.

Standarder for hva som anses som bra og mindre arkitektur og hva som anses som sentrale faglige spørsmål og «stuerene» synspunkter, fastsettes av dem som betegnes som eliten innenfor profesjonen. Deres synspunkter og vurderinger formidles via arkitekturtidsskrifter, faglige organisasjoner og foreninger og utdanningssystemet, hvor den profesjonelle eliten gjerne har sentrale posisjoner. Dette er arenaer hvor normer for hva som er fagets viktigste anliggender etableres. Den diskursive eliten utgjøres av toneangivende arkitekter, og er gjerne karismatiske, markante og taleføre personer. Disse har «mandat» til å komme med autoritative utsagn i ulike sammenhenger hvor arkitektur debatteres, og blir opinionsledere innenfor profesjonen. Også en del av dem som ikke

tilhører den diskursive eliten, eller ikke deler elitens oppfatninger, deltar i slike sammenhenger. Det kommer som regel ganske tydelig frem hvem som snakker med autoritet på vegne av standen og hvem som ikke gjør det og som tilhører en slags profesjonsmessig «pariakaste». De sistnevnte fremstiller seg – eller fremstår – gjerne som outsiders, de vektlegger ofte ansvar og omsorg overfor byggherren som et hovedansvar og føler seg mindre ansvarlige overfor faget og profesjonen.

Profesjonens elite er sentral når det gjelder hvilke arkitektoniske paradigmer eller uttrykksformer som får gjennomslag (eventuelt hegemonisk posisjon) innenfor profesjonen, selv om arkitektoniske paradigmer i stor grad etableres utenfor en norsk kontekst og i større eller mindre grad importeres.²⁸

Den arkitektoniske diskursen baserer seg på bestemte oppfatninger om hva som regnes som arkitektonisk kvalitet, arkitektur med stor A. I Norge har modernismen hatt en dominerende plass som forbilde i arkitektutdanningen, innenfor den arkitektoniske diskurs og i arkitektmiljøet i alminnelighet, uten at det nødvendigvis avspeiles i det som bygges. Det vil si at modernismen ikke har hatt noe hegemoni når det gjelder den norske «byggeskikken». Dette må blant annet ses i sammenheng med at mye av det som bygges skjer uten arkitekters medvirkning:

Through the centuries, only a fraction of the built environment has ever been affected by the architectural profession (Kostof 2000:3).²⁹

Arkitekter må også foreta ulike tilpasninger og kompromisser som innebærer at de ikke alltid kan realisere sine arkitektoniske preferanser, samt at det finnes arkitekter som ikke bekjenner seg til modernismen og som også setter sitt preg på omgivelsene.

Flere diskurser kan eksistere samtidig, men de vurderes sjelden som like sanne, fordi «sannhet» her er et spørsmål om autorisasjon og makt til å definere noen faglige oppfatninger eller betraktningsmåter som mer gyldige og autoritative enn andre (jf. Fairclough 1992). Den makten eliten besitter autoriserer visse faglige oppfatninger eller betraktningsmåter (jf. Foucault 1989). Disse betraktningmåtene kan imidlertid utfordres innenfra, fra profesjonsmedlemmer som er uenige i det som forstås som profesjonens diskursive felt og faglige sannheter, og de kan utfordres utenfra, fra andre fagfolk eller lekfolk.

²⁸ Kuhns paradigmebegrep (1970) anvendes her metaforisk, da begrepet ifølge Kuhn bare gjelder for naturvitenskap, selv om paradigme → «paradigma» – ble brukt i antikkens Hellas til å betegne en fysisk modell eller mønster laget av en kunstner eller arkitekt. Begrepet hadde altså et omfattende betydningsinnhold (Pollitt 1974:211-214).

²⁹ Bare om lag 5-10 prosent av eneboliger som bygges i Norge er bygget av arkitekter (ifølge fagsekretær i Norske Arkitekters Landsforbund). Det betyr at det er «anonymt byggeri», ferdighusfirmaer eller andre, og som er utenfor det tradisjonelle arkitektfeltet, som står for vesentlige deler av eneboligmarkedet.

Et par eksempler kan illustrere hvordan synspunktene til den diskursive eliten og «den folkelige smak» kan tørne sammen. Debatten rundt Norsk Forms utstilling «Vi bygger landet» høsten 1995 er et eksempel. Arkitekter og interiørdesignere (med modernistisk/ funksjonalistisk bakgrunn) kritiserte i heftige ordelag ulike «folkelige smakkategorier», slik de kom til uttrykk i måtene ulike deler av befolkningen innredet hjemmene sine på.

Et annet eksempel er debatten for og imot byggingen av et funkishus på Nesodden, hvor de fremtidige naboene protesterte mot prosjektet (blant annet fordi det ville ta fra dem utsikten over Oslofjorden). Byggherren (arkitekt) fikk støtte fra andre arkitekter, og fra den diskursive eliten som mente at arkitekter må ha det avgjørende ordet i spørsmål om hva som er pent og stygt, og at arkitektfaglige vurderinger må erstatte det politiske skjønn (Dugstad og Rønnov 1999). Flere av innleggene fra lekfolk kan leses som en kritikk av «arkitektsmak/ ekspertsmak» som sådan, noe som ikke er uvanlig når temaet arkitektur kommer opp, i likhet med mange kunstdebatter, hvor «elitesmak» og «folkelig smak» ofte tørner sammen.

Ifølge Ellin eksisterer det et gap mellom den arkitektoniske diskurs og lekfolks estetiske preferanser (1996:217). Det vises blant annet til Huxtable, som tukter offentligheten for deres økende uvilje mot å forholde seg til noe annet enn «glatte kommersialiserte substitutter som gir umiddelbar kontakt» (1992:29, sitert i Ellin 1996:217). Huxtable har en oppfatning om at det er en av grunn mellom en offentlighet som ønsker en uanstrengt liksom-tilfredsstillelse på den ene siden og en profesjon som kjemper med kunstens og livets kompleksitet på den annen side. Slike holdninger kan sette arkitektprofesjonen i en utsatt posisjon ved at den støter fra seg potensielle klienter, men dyrkes ifølge Ellin ikke desto mindre innenfor profesjonen, blant lærere i arkitektur og blant kritikere. For mange arkitekter er det beste kompliment de kan få at deres verker blir oppfattet som uforståelige og nærmest høster ringeakt i offentligheten, men lovprising fra den arkitektoniske ekspertisen (Ellin 1996:218). Som også Ellin påpeker, er vi ikke tvunget til å se en film (eller andre kunstneriske uttrykksformer), men kan bli nødt til å forholde oss til arkitektur, og arkitekter må derfor ha et visst ansvar overfor klienter og mulige brukere. Det gjør at arkitekter i mindre grad enn andre kunstnere kan tillate seg å sjokkere, drive gjøn med, kritisere og provosere sitt publikum (Ellin 1996:218). Som profesjonelle tjenesteytere, og relatert til normer som vanligvis forbindes med profesjonell virksomhet, anses det vanligvis som uakseptabelt å kritisere, eventuelt sjokkere, sitt publikum, men i «rollen som kunstner» (det vil si når de *inntar* rollen som kunstner) eller når arkitekter hever seg over det å skulle tekkes kunder og være tjenesteytere, gir arkitekter seg større friheter.

Selv om diskurser i prinsippet er åpne for alle som føler seg meningsberettiget, fremstår det diskursive feltet som et område hvor arkitekter (i likhet med andre profesjonelle) kan «søke tilflukt» og vedlikeholde sin faglige integritet, autonomi og identitet, og som i det daglige arbeidet

kan oppleves som truet. Men utenfor det avgrensede diskursive feltet som forbindes med profesjonell arkitektur, undermineres selv elitens autoritet, spesielt på grunn av arkitektprofesjonens uunngåelige avhengighet av klienter og andre deltakere i byggeprosjekter. Larson sier det slik:

In other words, when architects talk or think about architecture, they have primarily other architects in mind or across the table. The common discursive field holds autonomy and heteronomy together in a permanent and constitutive contradiction (1993:14).

Selv om arkitekter eventuelt måtte beklage seg over diskrepansen mellom de estetiske preferansene til «folk flest» og deres egne, ser de seg ikke desto mindre tjent med å opprettholde distinksjonen mellom arkitektur og annen byggevirkosomhet, mellom legitim og mindre legitim arkitektur og mellom sine egne og andres perspektiver for på den måten å beskytte sin status som kunstnere og sin faglige identitet (jf. Ellin 1996:222). Det er gjerne de få arkitektene som betegnes som form-skapere og som forbindes med «den legitime arkitekturen» som blir forbilder for andre arkitekter. Prak hevder at en oppfatning som går ut på at kunstneriske og formale aspekter ved arkitektur er overlegne praktiske hensyn/hensynet til brukere, er fremherskende hos toneangivende arkitekter, og at denne oppfatningen overføres fra lærere til studenter ved arkitektskolene:

An architect who has succeeded in obtaining a place in that category of excellence stands a good chance to get into the history books and thus to go down to posterity as having significantly contributed to the culture of his time (1984:87).

Den arkitektoniske diskursen kan altså oppfattes å ha flere siktemål. Det ene dreier seg om å skape legitimitet for arkitekters synspunkter og utsagn i faglige spørsmål innenfor sine områder, tilsvarende det andre profesjoner bestreber seg på innenfor sine. Det andre handler om å utvikle faget når det gjelder epistemologi (teori og begrepsutvikling), hvor siktemålet blant annet kan dreie seg om å utvikle faget som teoretisk disiplin. Et tredje siktemål kan dreie seg om å utvikle nyskapende design, gjerne i grenselandet mot kunst og/eller hvor grensene mellom arkitektur og kunst er mer eller mindre utvisket. Hvordan overføringen fra abstrakte representasjoner av rom til faktiske rom foregår, og hvorvidt arkitekturens konkrete former kan utledes fra arkitekturteori, er vitenskapsteoretiske spørsmål som ikke skal forfølges videre her, og er temaer innenfor de mer teoretiske delene av arkitekturfaget.

Det foregående dreier seg om å kunne opprettholde faglige, profesjonelle standarder, slik profesjonen oppfatter disse, ikke minst i spørsmål der det kan være mer uklart hva som er de «riktige» svarene eller løsningene på oppgaver.

3.5 Kunnskapens autonomi, autoritet og legitimitet

Det tas her utgangspunkt i en forståelse av autonomi som et relativt og kontekstavhengig fenomen (jf. kapittel 2), det vil si at autonomi er noe profesjoner og profesjonelle (eller andre) i større eller mindre grad kan ha. En slik forståelse gir muligheter for et mer nyansert syn på profesjoner og yrkesgrupper enn om en betrakter dette som et definitorisk kjennetegn, med de problemene dette gir når kriterier for autonomi/heteronomi skal fastsettes.

Som påpekt i kapittel 2, er det å ha lovfestet rett til å utøve et yrke, kontroll over visse yrkesfelter, over utdanningens innhold, rekruttering og sertifisering et viktig utgangspunkt for profesjonell autonomi (Abbot 1988). Profesjonell kunnskap kan imidlertid oppfattes som viktig og nødvendig, og knyttet til bestemte yrkesgrupper, uten at profesjonsmedlemmene har lovfestet monopol (jurisdiksjon) over bestemte yrkesfelter. Dersom det ikke er opplagt at en bestemt yrkesgruppe, og bare denne, kan løse bestemte oppgaver, men at andre oppfattes som like kompetente, vil det kunne begrense en profesjons autonomi, og såkalte gråsonekonflikter vil kunne oppstå, det vil si uklare grenser mellom yrkesgruppers domener.

Når det gjelder jurisdiksjon i forhold til arbeidsoppgaver, er det viktigste spørsmålet hvem som har autorisasjon til å kontrollere og overvåke andres arbeid og til å delegerer oppgaver til andre (jf. Abbot 1988). Eksempler hentes først og fremst fra helse- og velferdsfeltet; for eksempel knyttet til legers rett til å delegerer en del oppgaver til sykepleiere, som igjen delegerer nedover i helsehierarkiet. Slik delegering forekommer også innenfor andre felt. Også innenfor arkitekturfeltet, der arkitekter inngår i relasjoner til en rekke andre fagfolk, kan det oppstå makt- og revirkamper, for eksempel mellom arkitekter og landskapsarkitekter. Det kan for eksempel tenkes at det eksisterer en form for rangordning av sosial og kulturell karakter mellom arkitekter og landskapsarkitekter, hvor det kanskje knytter seg høyere anseelse og status til å det å være sivilarkitekt versus landskapsarkitekt. selv om relasjonen ideelt sett består av likeverdige parter som arbeider innenfor sine respektive kompetanseområder, kan rangordningen gjøre seg gjeldende ved at arkitekter i større grad blander seg inn i, og utfører, landskapsarkitektenes arbeidsoppgaver enn det omvendte. Enkelte arkitekter ser på landskapsarkitekter som noe underordnet gartneraktig og godtar ikke at landskapsarkitekter er formgivere på lik linje med dem selv (arkitekt Ragnhild Aslaksen intervjuet av Ødegården i Arkitektnytt 18. oktober 2005).

Arkitektprofesjonen har ikke like sterk kontroll over bygningsprosjektering og annet innenfor det arkitektoniske feltet som leger og jurister har over sine, selv om boliger av en viss størrelse og kompleksitet krever arkitektkompetanse. Men siden bygninger som arkitekter står bak ikke nødvendigvis skiller seg fra bygninger som byggmestere, snekkere eller andre har laget, i hvert

fall ikke for alle og enhver, kan det bidra til å svekke profesjonens autonomi. Det å etablere en standard som går ut på å betegne utelukkende arkitekttegnede bygninger som arkitektur, og bygninger ikke-arkitekter har frembrakt som «byggeri» kan kanskje oppfattes som et forsøk på grensedragnings mellom profesjonelt og ikke-profesjonelt arbeid. En slik forståelse baserer seg på en oppfatning om at arkitektur er kunst, og videre til en oppfatning av at kunst har et moralsk siktemål som formidler av og skaper av kultur (Ghirardo 1991:11). I den vestlige kultur gjør arkitekter krav på å kunne frembringe estetisk vakre bygninger (jf. den arkitektoniske syllogismen som ble presentert i kapittel 4), og profesjonens elite, kunstkritikere og arkitekturhistorikere spesialiseres på å fortelle omverdenen hva denne skjønnheten består i og at blant annet opphavsmann/-kvinne er et viktig grunnlag for å skille arkitektur fra ikke-arkitektur og kulturuttrykk fra det som ikke kommer inn under den betegnelsen. Det er arkitektur der arkitekten aspirerer til å lage noe utover en praktisk tjeneste som klienten trenger. De forsøker å transcendere det begrensede mandat de har fått (jf. Larson 1991:144).

Forbindelsen mellom arkitektur og kultur, og forskjellen mellom arkitektur og det som ellers bygges, understrekes også av en sentral, norsk arkitekt, Kristin Jarmund:

Arkitekturen står i fare for å bli mer kommersiell. Det gjør det desto viktigere å huske på hva arkitektur egentlig handler om. Arkitektur er kulturuttrykk. Det er ikke bare byggeri (Paulsberg 2005).

Et «utrent øye» vil kanskje ikke oppfatte all arkitektur som kulturuttrykk selv om det står arkitekter bak, men knytte noen kriterier til sine vurderinger av hva som anses som kulturuttrykk (som kan gå på alder, typer bygninger og annet), og i mange tilfeller kanskje heller ikke se forskjell på arkitektur og annet byggeri. Og om de ser forskjellen betyr det ikke nødvendigvis at de vil foretrekke og/eller velge et arkitekttegnet hus fremfor et ferdighus. Et problem som knytter seg til å trekke et skille mellom arkitektur og ikke-arkitektur, som blant andre Jarmund forsøker å gjøre, er at kriteriene eller det teoretiske grunnlaget for å trekke et slikt skille i liten grad blir gjort eksplisitte, og kanskje heller ikke er tydelige for profesjonsmedlemmene selv. Arkitekter kan dermed også få problemer med å forklare og begrunne hva skillet mellom arkitektur og ikke-arkitektur består i, bortsett fra at det første har en opphavsperson.

Det synes å være snevrere grenser for hva arkitekter uttaler seg om – i kraft av profesjonsstatusen – enn det er for leger og jurister, som har erobret viktige posisjoner i forvaltning, politikk og samfunnsliv for øvrig. Arkitekter har i langt mindre grad oppnådd slike posisjoner. En sammenlikning av noen profesjoners involvering i politiske beslutninger og i de politiske eliter (Portwood og Fielding 1981) viser at leger og jurister scorer svært høyt – både som enkeltpersoner og gjennom sine organisasjoner – sammenliknet med prester og lærere (arkitekter var ikke

med i utvalget). Det at noen profesjoner får makt og innflytelse har med historiske og samfunnsmessige forhold å gjøre, og samfunnets forståelse av ulike kunnskapsformers anvendelighet og allsidighet. Dette kan også ses i sammenheng med kunnskap som symbolsk kapital, det vil si at kunnskapen ikke bare tjener som inngangsbillett til bestemte arbeidsfelter, men også gis «mandat» til å uttale seg med autoritet om ulike samfunnsproblemer. Kanskje har leger og andre helse- og velferdsprofesjoner vært spesielt flinke til å redusere (jf. Abbot) et bredt spekter av spørsmål og problemer til medisinske, helsemessige og sosiale anliggender? Muligens er det også slik at arkitekter ikke er interesserte i å engasjere seg på arenaer utenfor sine fagområder. Lewis peker for eksempel på at arkitekters lave profil og svake involvering i bredere samfunnsproblemer oppfattes som et vedvarende problem, og dette leder til konklusjoner om at arkitektur er ingen mektig profesjon (1998:29). En av arkitektprofesjonens sentrale navn, Peter Eisenman, hevder at arkitekters anbefalinger ikke tas på alvor siden deres ekspertise ikke hviler på et autonomt teorigrunnlag, og en annen arkitekt, Henry Cobb, hevder at selv om arkitektur kan forstås som kunstprodukt, og som gir arkitekter en form for kulturell makt, gir det ikke arkitekter en tilsvarende form for manipulativ makt som jurister og økonomer har over sentrale samfunnsområder (intervju med Eisenman og Cobb i Skyline, juni 1984, gjengitt i Larson 1991:145,146).

Ulikhet i autonomi og autoritet kan også ha å gjøre med forskjeller mellom profesjoner når det gjelder grunnlaget for, og strukturen i, relasjonen mellom profesjonelle yrkesutøvere og klienter/oppleggere. Legenes klienter er i stor utstrekning avhengige av legenes tjenester, og de vil i begrenset grad bestride legenes kompetanse i sammenheng med hvor liv og helse står på spill. Man kan selvfølgelig velge ikke å la seg behandle, eller søke ikke-medisinsk kompetanse, men de fleste – så vel pasienter som andre – oppfatter trolig legenes kompetanse som mest egnet i diagnostisering og behandling av sykdommer. Legene taper kanskje noe anseelse når fatale feil avdekkes eller når kunnskapen deres utfordres av ressurssterke pasienter som finner frem til alternative behandlingsformer på egen hånd. Men dette rokker likevel ikke ved den autoritet legene gjennomgående har i medisinske spørsmål. Jurister har en tilsvarende posisjon på sine områder, selv om tiltalte i straffesaker kan velge å føre sitt eget forsvar. De færreste vil imidlertid bestride juristenes kompetanse i juridiske spørsmål.

Ingeniørenes autoritet er kanskje mer diskutabel enn det som gjelder for disse to profesjonene, men de arbeider i mange tilfeller med kompliserte og avanserte tekniske spørsmål, og ofte på områder som til dels kan oppfattes som utprøvende og eksperimentelle (slik tilfellet også kan være innenfor medisin). Ingeniører konstruerer verdens største boreplattformer, undersjøiske tunneler eller broer som er lengre enn noen som er bygget før. Slike prosjekter innebærer ofte en viss risiko. Når uhell eller ulykker inntreffer, blir disse illustrasjoner på hvor kompliserte ting

ingeniører driver med, men også at de ikke er ufeilbarlige. Men det truer ikke ingeniørers posisjon innenfor det tekniske feltet. Når det gjelder arkitekter kan deres kunnskaper – i likhet med flere andre profesjoners – ikke oppfattes som livreddende, og kanskje heller ikke avgjørende for å løse viktige oppgaver. Bygninger kan i prinsippet både designes og bygges uten arkitekters bistand, byer kan planlegges og utvikles uten arkitekters medvirkning, og arkitekttabber er sjelden fatale i ordets grunnleggende betydning, men kan bidra til å svekke arkitektens og profesjonens omdømme og autoritet i omverdenen.

3.6 Kunnskapsanvendelse og kunnskapsformer. Sammenligning med psykologer og andre profesjoner

Som påpekt tidligere i dette kapitlet, kan det trekkes et skille mellom på den ene siden personlige, skjønnsmessige kunnskaper versus kunnskaper som er underlagt lover og regler og ulike rammebetingelser. Innslaget av skjønn versus mer regelstyrt kunnskap kan innenfor mange profesjoner og yrkesgrupper variere med faser i arbeidsprosesser, og regler, lover og virkemidler kan også være åpne for skjønnsmessige tolkninger. Åpningen for skjønn kan trolig også relateres til i hvilken grad problemforståelser og løsninger oppfattes som entydige. Jo mer entydig et problem fremstår og bestemte løsninger peker seg ut, jo mindre rom kan man anta at det er for skjønn og vurderinger. Disse dimensjonene ved kunnskap og kunnskapsanvendelse relateres her særlig til arkitekter og psykologer. Videre diskuteres innslaget av teoretisk, vitenskapsbasert kunnskap i yrkessituasjoner og betydningen av samtale som metode i tilknytning til disse to yrkesgruppene.

Ulikheter mellom de to nevnte profesjonene når det gjelder problemenes og oppdragenes karakter indikerer at det er en del forskjeller blant annet når det gjelder mulighetene for standardisering og repetering av problemløsninger versus mer uforutsigbarhet i oppgaveløsningen. Klientenes/oppdragsgivernes innflytelse over hvordan problemer og oppgaver skal løses kan også tenkes å være forskjellige for de to profesjonene. Dette belyses nærmere i det følgende.

3.6.1 Hvert case unikt

For psykologen kan møtet med en ny klient være preget av usikkerhet i den forstand at psykologen kanskje ikke vet så mye om personen og dennes historie og spesifikke problemer. Hvert psykologisk case fremstår som unikt og utgjør et «univers for seg selv» (Schön 1983:108). Dette kan også gjelde for arkitekter i møte med nye oppdrag. Psykologer må imidlertid i større grad enn arkitekter utarbeide individuelle løsninger for de enkelte klienter (som kan være enkeltindivider,

par eller familier). For begge profesjonene vil man imidlertid bygge opp et repertoar av eksempler og løsninger fra tidligere oppgaver som de kan trekke veksler på i nye situasjoner og gjennom formidling av eksempler i fagmiljøene (1983:138), slik det også illustreres av arkitekten Shigeru Ban: «Hvert hus jeg lager preger det neste. Arkitektur er et resultat av konstant akkumulering av erfaring» (Heathcote 2006). Psykologers klienter vil trolig i mindre grad enn arkitektenes oppdragsgivere ha forutsetninger for å utfordre og overprøve ekspertisens faglige tilnærming og kunnskapsgrunnlag, eller anvise hvordan de vil ha oppgaven eller problemet løst. Arkitektenes oppdragsgivere har kanskje ikke omfattende kunnskaper om formale og byggetekniske sider ved prosjektene, men de er involvert i ulike faser av prosessen, for eksempel når det gjelder fremdrift, budsjett, valg av løsninger og liknende. Videre har de vanligvis rimelig grad av kontroll over hvordan det ferdige resultatet skal se ut (de vet i hvert fall *hva* det skal bli). For psykologenes klienter er det mer uforutsigbart og usikkert hva resultatet av behandlingen blir. Psykologers klienter er involvert i løsninger av problemer på helt andre måter enn arkitekters klienter ved at *personlig involvering* gjerne er en del av selve behandlingsformen innenfor psykologi. Samtalen skal få klienten til – litt enkelt sagt – til å kjenne seg selv og sin egen situasjon bedre, bli i stand til å se muligheter og foreta noen valg. Psykologen må på sin side involveres med sin personlighet på andre måter enn det som gjelder for arkitekter, selv om det her også er noen likhetspunkter, noe som belyses nærmere i senere avsnitt/kapitler.

3.6.2 Skjønn, artisteri og personlig kunnskap som metode

Både arkitekter og psykologer inkluderer personligheten som et «instrument» i problemløsningen (Svensson 1990:56). Med dette forstås blant annet at den profesjonelles idéer, innsikter og vurderinger er viktige kunnskapsmessige ressurser. Arkitekter og psykologer synes å ha til felles at det ikke foreligger *en* standardløsning på en oppgave, men flere mulige. Medisinere kan i større grad ha standardiserte eller entydige løsninger på en del problemer, selv om de også møter tilfeller hvor det er vanskelig å stille en klar diagnose og foreskrive relevant behandling, og hvor man kan anta at det foretas skjønnsmessige vurderinger. Schön refererer for eksempel til en øyeleges erfaringer, hvor et stort antall pasienter kommer til ham med problemer som ikke «finnes i boka», mellom 80 og 85 prosent av pasientenes symptomer passer ikke inn i de vanlige kategoriene for diagnose og behandling (1983:64).

Det medisinske feltet som har med psykiatri å gjøre er også i stor grad preget av skjønn, da de problemene de er satt til å løse i mange tilfeller er de samme som psykologer arbeider med. En forskjell mellom de to profesjonene er at leger har mandat til å skrive ut medisiner, noe psykologer

ikke har.³⁰ Sakkyndige i alvorlige kriminalsaker – som gjerne er psykiatere og psykologer – anvender faglig skjønn til å avgjøre om en person er strafferettslig tilregnelig eller ikke, noe som er avgjørende for om personen kan idømmes fengselsstraff eller ikke. At det her dreier seg om skjønn snarere enn eksakt vitenskap, hører kanskje ikke med i sakkyndiges selvframstilling eller faglige front, for å bruke Goffmans (1990) begrep.³¹ Backstage, i kulissene, kommer trolig tvil og usikkerhet i større grad frem. Det å fremstille kunnskaps- og beslutningsgrunnlaget som eksakt, vitenskapelig, entydig og liknende kan betraktes som en strategi for å ivareta faglig autonomi, renommé og autoritet. Alvesson (2001:866) peker på at mange beslutninger og handlinger baserer seg mer på løselige «trossystemer» enn på formaliserte kunnskaper. Det kan også tenkes at henvisning til skjønn og intuisjon er en måte å gjøre sin kunnskap uangripelig overfor omverdenen på.

Skjønnsmessige kunnskaper kan oppfattes som erfarings- og fortrolighetskunnskaper, og som gjerne utvikles gjennom langvarig praksis. Det kan her dreie seg om den erfarne legens *sikre og kyndige blikk* som gjør at denne kan foreta en korrekt sykdomsdiagnostisering og anbefale relevant behandling, den erfarne arkitektens fortrolighet med arkitektoniske prinsipper og materialer som gjør at den gis en egnet form, forsvarsadvokatens juridiske og kommunikative og retoriske kompetanse som gjør at denne vet hva som skal sies i en prosedyre.

Arkitekters kunnskaper forbindes kanskje i større grad enn psykologers med personlig kreativitet og kunstneriske evner. Men kreativitet eller artisteri er også noe som forbindes med profesjoners virksomhet generelt. Dette gjelder for eksempel kreativitet til å finne løsninger i hvert enkelt tilfelle, håndtere komplekse situasjoner, forholde seg selektivt til en flom av informasjon og utvikle alternative løsninger eller nye måter å se problemer på (Schön 1983:132). Fremhevingen av artisteri og kreativitet i profesjonell problemløsning kan ifølge Schön blant annet betraktes som en kritikk av positivistiske, rasjonalistiske og instrumentelle forståelser av profesjonell handling. Kritikken dreier seg blant annet om at de ikke fanger opp kompleksiteten i de sammenhenger mange profesjonelle arbeider innenfor og er utilstrekkelige når det gjelder å forklare profesjonelles kunnskaper og kunnskapsbruk i ulike situasjoner, og at man i større grad må se på de artistiske (virtuose) og personlige aspektene ved de kunnskaper yrkesutøvere bringer med seg til situasjoner preget av usikkerhet, unikhet, ustabilitet og verdikonflikter (Schön 1983:49).

³⁰ Det er også en del behandlingsformer innenfor dette feltet, for eksempel elektroshokk, som psykiatere til forskjell fra psykologer, har anledning til å gjennomføre. Hensikten her er imidlertid ikke å lage en fullstendig oversikt over arbeids- og ansvarsfordelingen mellom leger og psykologer på dette eller andre felt.

³¹ Også på andre samfunnsområder kommer skjønn inn i bildet, også eksplisitt. Det sies for eksempel av forskningssjefen ved Norsk institutt for vannforskning at kvalifisert skjønn må brukes ved all vannprøvetaking (dette relaterte seg til opprensing av forurenset grunn og forurensete sjøsedimenter). Utgangspunktet for dette utsagnet var at vannprøver i mange tilfeller ikke holder kvalitetsmessige mål (Teknisk Ukeblad 2001, vol. 27).

3.6.3 Teoretiske, vitenskapelige kunnskaper

I hvilken grad arkitekter og psykologer henviser til teoretiske, vitenskapelige kunnskaper som grunnlag for handling, og i hvilken grad de faktisk anvender slik kunnskap, må undersøkes empirisk (dette tas opp senere i forbindelse med intervjuer med arkitekter). Svensson hevder imidlertid at disse to profesjonene har problemer med å gi eksempler på arbeidssituasjoner hvor de har basert seg på teoretiske kunnskaper eller påstander på en systematisk måte (1990:62). Når utøvere innenfor disse fagene ofte henviser til intuisjon, prøving og feiling og tidligere erfaringer som arbeidsmetoder, kan det stå i kontrast til teoretisk, vitenskapelig kunnskap som forfektes i andre sammenhenger. Dette er neppe særskilt for disse profesjonene, men andre profesjoner kan kanskje i større grad enn disse vise frem en front av vitenskapelighet, som påpekt tidligere i kapitlet.

Det er ofte erfaringsbaserte know-how kunnskaper snarere enn kodifisert, lærebokspregete kunnskap som anvendes i arbeidssituasjoner, og som sjelden er nedtegnet i bøker (Eraut 1994: 42). Det er også slik kunnskap som ofte får betegnelsen «taus»; kunnskap som er personlig og som kan være vanskelig å beskrive med ord, og som dreier seg om akkumulerte kunnskaper og erfaringer. Samtidig kan mye av kunnskapen som anvendes i praktiske yrkessituasjoner i ettertid bli systematisert og diskutert blant kollegaer. Med henvisning til psykologer sier Svensson at en viktig hensikt med teoretiske kunnskaper er å etablere samhold og faglig integrasjon blant profesjonsmedlemmene og at dette styrkes ved at profesjonsmedlemmene har en felles referanseramme og et felles faglig språk som bruker anvendes når de utveksler erfaringer og gir hverandre faglige råd og støtte (1990:59). Man kan også anta at henvisning til teori bidrar til å skape legitimitet for valg av bestemte løsninger og metoder i situasjoner der det ikke er gitt hva som er den beste behandlingsmetoden og der det ikke finnes entydige, udiskutable løsninger (slik det ofte er i psykologers og arkitekters virksomhet).

Arkitektprofesjonen har en praktisk, teknisk og håndverksmessig forankring som psykologer i mindre grad har. I de tekniske sidene ved arkitektoppgaver er teori noe håndfast, eksakt og entydig, knyttet til konstruksjonsmessige og byggetekniske forhold. En del av dette arbeidet involverer ingeniører og andre fagfolk, og dreier seg om sider ved byggeoppgaver som arkitekter må forholde seg til og ha innsikt i, uten nødvendigvis å måtte beherske og anvende disse arbeidsoppgavene selv (fordi det er andres kompetanseområder og eventuelt vurderes som hensiktsmessig arbeidsdeling). I de kunstneriske og formgivende sidene kan teori relateres til designretninger, arkitekturhistorie, prinsipper for valg av formalt uttrykk og tilsvarende. I konkrete prosjekter tar arkitekter kanskje mer utgangspunkt i det som ble betegnet som et repertoar av tidligere erfaringer, i forbilder som hentes fra bøker, tidsskrifter og andre kilder, trender og tendenser i samtidens arkitektur, histo-

riske referanser og liknende enn teoretisk kunnskap. Det kan tenkes at teori mest har en intern oppbyggende betydning ved at det kan etablere en del felles og samlende standarder, betraktningmåter og referanserammer, og som også Svensson (1990) påpekte i forbindelse med psykologer.

3.6.4 Lover, regler og bestemmelser

I hvilken grad lover, regler og bestemmelser må tas i betraktning i profesjoners arbeidssituasjoner og preger faglige avgjørelser, vil variere både mellom profesjoner og mellom ulike deler av profesjoners virksomhet. Arkitekter må (som nevnt tidligere i dette kapitlet) ta hensyn til bygningsnormer, lovverk, ulike bestemmelser og rammebetingelser. Videre må arkitekter forholde seg til budsjett- og tidsrammer. Til arkitektoppgaver knytter det seg gjerne et program, og gjennom arbeidsprosessen kreves det ulike former for detaljerte spesifikasjoner, arbeidstegninger og andre typer skriftlig dokumentasjon. Arbeidet blir også gjenstand for kontroll i ulike faser av byggeprosessen. Den direkte kontrollen fra andre er større for arkitekter enn for psykologer. Det er for eksempel ofte flere personer og instanser til stede i møter og forhandlinger, og dermed synes også nødvendigheten av etiske regler som regulerer forholdet til oppdragsgivere å være mindre for arkitekter enn for psykologer. For psykologer griper trolig administrative regler, lover og bestemmelser i mindre grad direkte inn i arbeidet med klienter. Psykologer kan overfor klienter sjelden vise til regler og liknende som klart viser hvilket grunnlag beslutninger er fattet på, hevder Svensson (1990:55). Fraværet av legale, tekniske og andre regelsystemer gjør psykologene desto mer avhengige av etiske regler for både virksomhet, kontrakter og avtaler med klienter. På denne måten fastsettes gjensidige forpliktelser, hensikten med behandlingen og andre premisser.

Oppfatninger om at arkitektarbeid i stor grad er styrt av regler, bestemmelser og liknende mens psykologer kan konsentrere seg om «rent» faglige oppgaver, trenger å nyanseres noe. Det må understrekes at ikke alle arkitekter må forholde seg like mye til administrative oppgaver og ulike formaliteter. Noen kan delegere papirarbeidet til andre og konsentrere seg om «rene» designoppgaver. Men arkitektoniske produkter (selv mindre byggeoppgaver) er av en helt annen type og kompleksitet enn det psykologer «produserer». Det medfører at arkitekter må ta en rekke hensyn, og som i mindre eller større grad kan oppleves som forstyrrende og begrensende i forhold til de kreative sidene ved arbeidet deres. Å forholde seg til bygningsnormer, reguleringsbestemmelser og tilsvarende kan på den annen side betraktes som en del av designprosessen, selv om kanskje ikke alle ser det slik. Hvordan administrative oppgaver og rammebetingelser oppleves, belyses nærmere i forbindelse med intervjuer med utøvende arkitekter.

3.6.5 Samtalen som metode, men hva slags?

Hvilken plass har samtalen i relasjonen mellom profesjonell og klient? Hva betyr samtalen som metode for arkitekter og psykologer innenfor deres respektive yrkesfelt? Samtalen er sentral i relasjonen mellom psykolog og klient; den er ofte *selve* behandlingsmetoden (som i psykoanalyse). Det dreier seg om en terapeutisk samtale hvor siktemålet er at klientene blir i stand til å se mulige løsninger på sine problemer. Psykologen kan, ut fra hva klienten forteller om sin situasjon, sine problemer og sine opplevelser fortolke og «gjenta» det pasienten sier og hjelpe denne til å komme nærmere en løsning. Utgangspunktet for de fleste psykologer er at det oftest er klienten selv som har best innsikt i sitt problem, men at denne trenger hjelp til å finne en løsning på dette. Gruppesamtaler inngår også i mange behandlingssituasjoner, og hvor psykologer (og andre fagfolk) på ulike måter er involvert i samtalen. Også hos andre profesjoner er samtalen en viktig del av problemløsningen, eller *bør* være det, blant annet i møtet mellom lege og pasient.

Samtalen er også et viktig element i arkitekters yrkesutøvelse. Schön legger vekt på samtalsens plass i den ideelle relasjonen mellom lærer og elev i arkitektutdanningen, hvor læreren gir hint og antydninger om hvordan eleven kan gå frem, og som eleven forsøker å tolke (Schön 1983:81).³² Eksperten unngår altså å presentere ferdige løsninger, men forsøker å få klienten/eleven til å tenke selv.³³ Også i psykologutdanningen finner man «mesterlære», der hensikten er å konkretisere problemstillinger som kan være til hjelp for å nærme seg virkeligheten, uten å måtte «gå ut i den», og hvor lærerne setter sammen et kasus som de mener er relevant fordi de kjenner til området (Jensen 2001:15). I større grad enn for psykologer er kanskje samtalen for arkitekter et strategisk og pedagogisk virkemiddel, snarere enn en metode, ved at arkitekter i mange tilfeller skal formidle og kommunisere til oppdragsgivere (eller potensielle slike) hvordan en oppgave bør løses, og få oppdragsgivere til å se andre løsninger enn de kanskje opprinnelig hadde tenkt seg. Samtalen er også et strategisk og pedagogisk virkemiddel til å overbevise omverdenen, opinionen, om hvordan omgivelsene bør utformes, spesielt i saker som oppfattes som omstridte. En vesentlig forskjell mellom arkitekter og psykologer er at psykologers virksomhet, klientbehandling, sjelden er et offentlig anliggende, selv om klienter kan gå ut i offentligheten med sine problemer, og mer prinsipielle, overordnede spørsmål (knyttet til behandlingsmetoder, feilbehandling og annet) kan også bli gjenstand for omtale, diskusjon og kritikk i offentligheten. Videre blir anonymiserte

³² Lærer-elev relasjonen er blant annet tema i kapittel 4, «Veien inn i yrket».

³³ Mestermodellen fremstilles av Jensen (2001) (med henvisning til psykologfaget) som blant annet egnet til å formidle empati, hvor eleven gjennom å følge mesterens daglige arbeid kan få innblikk i hvordan denne ser og fortolker verden omkring seg. Men Jensen peker også på at det er viktig at studentene får en kritisk distanse til sine mestre, at det ikke bare blir en reproduksjonsprosess uten utvikling. En mestertradisjon er egentlig veldig konservativ, hevder Jensen (Jensen 2001:14).

eksempler (i psykologers virksomhet) diskutert i fagtidsskrifter og i andre faglige sammenhenger. Men selv om mange sider ved relasjonen byggherre-arkitekt ikke angår offentligheten, kan hvem som helst mene noe om arkitektur. Arkitektenes prosjekter blir gjenstand for omtale i fagtidsskrifter og i mediene, hvor klienten gjerne navngis og ulike sider ved prosjektet diskuteres. Kommunikasjon eller samtale blir for arkitekter i større grad enn for de fleste andre profesjoner en kunnskapsmessig ressurs som må anvendes overfor andre enn klienten.

De strategiske elementene i samtalen (overfor omverdenen) er heller ikke ukjent i psykologers virksomhet, for eksempel når det gjelder å skape legitimitet for behandlingsmetoder som oppfattes som omstridte, som bruk av tvang i behandling av psykisk utviklingshemmete, for å gi et eksempel. Men det er trolig mindre fremtredende i relasjonen mellom terapeut og klient. Svensson uttrykker samtals strategiske betydning når det gjelder arkitekter på følgende måte: «Generally for all architects, this is a matter of creating confidence in different conversational situations. They claim to be strongly aware of who the clients and principals are, in order to know «which arguments can strike home» (1990:66). Likhetspunkter som Svensson finner mellom psykologers og arkitekters tilnærminger er at samtalen og personlige egenskaper hos den profesjonelle er vesentlige for oppgaveløsningen, og hvor det spesielle problemet og oppgavens unike karakter gjør at man ikke kan komme med ferdige løsninger. Dette gjelder trolig i enda større grad for psykologer enn for arkitekter.

3.7 Arkitekters kunnskaper – sammenfatning

For å gjennomføre byggeoppgaver trengs kunnskaper og ferdigheter fra en rekke områder, men det er først og fremst tekniske, håndverksmessige og formgivende/estetiske kunnskaper og ferdigheter som forbindes med arkitektprofesjonen. Det teknisk, praktiske og produksjonsorienterte – som også omfatter utarbeidelse av skisser – kan knyttes til den intellektuelle dyd *techné*. Arkitektprofesjonen hviler ikke på noen særskilt arkitekturvitenskap (arkitekturologi), snarere består arkitekters kunnskapsmessige basis av elementer fra en rekke fag og disipliner; naturvitenskapelige, tekniske, kunstneriske, humanistiske og samfunnsvitenskapelige. Fagets epistemiske grunnlag synes primært å kunne relateres til tekniske og fysiske lovmessigheter; altså kunnskaper som er mest kontekstuavhengige. Men også det som kan betegnes som «estetiske lover» eller prinsipper for arkitektoniske representasjoner og komposisjoner, grunnlaget for arkitektoniske former og bygningsteknologiens historiske utvikling kan knyttes til epistemisk kunnskap. Estetiske, formgivende kunnskaper, som anses som arkitekters særlige kompetansefelt (for eksempel sammenliknet med ingeniører), verdsettes høyt innenfor den diskursive eliten. Det å lage arkitektur

som forbindes med arkitektonisk kvalitet, og som fremstår som unik og nyskapende (slik det til enhver tid forstås innenfor diskursen) er kanskje det som verdsettes mest innenfor profesjonen. En del av de tekniske, håndverksmessige sidene ved byggeoppgaver kan andre i større eller mindre grad ta seg av, mens designkvalitet «eier» arkitektene. Til ferdighetskunnskaper regnes også innsikt i ulike rammebetingelser for arkitektarbeid; for eksempel relatert til byggesaksbehandling, arbeids- og ansvarsfordeling mellom deltakerne i byggeprosessen, og annet som er nødvendig for å kunne gjennomføre en byggeoppgave. Slike rammebetingelser er kontekst- og tidsbestemte; for eksempel gjennomgår lovverket knyttet til byggesaksbehandling fra tid til annen endringer som arkitekter må sette seg inn i og forholde seg til. Mye av dette er ikke spesifikke «arkitektkunnskaper» (som vektlegges spesielt i utdanningen), men er forhold utøvende arkitekter må ha kjennskap til.

Arkitekters kunnskapsgrunnlag – slik det blant annet fremstilles i flere skriftlige kilder om arkitektprofesjonen – har innslag av ubestemmelighet, talent, mystikk, intuisjon og skjønn. Arkitekten forbindes også med det geniale. Vitruvius hevder for eksempel at de beste resultatene kan også oppnås gjennom glimt av genialitet, og ikke bare gjennom vitenskapelighet (Vitruvius, gjengitt etter Gelernter 1995). Gelernter tolker dette som at arkitekten til tider bør tre tilbake fra mekaniske regler og basere seg på sine egne intuitive vurderinger eller følelse av hva som er bra (jf. phronesisk kunnskap). Innslaget av skjønn og det personlige elementet i kunnskapsgrunnlaget kan på den ene siden gjøre profesjoner uangripelige fordi utenforstående vanskelig kan få innsikt i hva som er grunnlaget for bestemte vurderinger og beslutninger, men kan på den andre siden medføre at vurderingene overprøves og utfordres av oppdragsgivere, andre profesjoner og lekfolk fordi grunnlaget for vurderingene oppfattes som subjektive og ikke basert på «fakta». Mesterlære regnes som eksempel på en læreform hvor ulike typer kunnskaper formidles fra en lærer (mester) til en elev (svenn), og hvor formidlingen kan ha form som taus kunnskapsoverføring. Tilegnelse av yrkesmessige verdier, holdninger og overbevisninger forbindes også med denne læreformen, hvor studentene innarbeider en arkitektonisk betraktningssmåte.

Det kan synes som arkitektene besitter mindre diskursiv makt enn en del andre profesjoner ved at deres skjønn i større grad betraktes og fremstår som et spørsmål om «smak og behag». Innenfor den arkitektoniske diskursen kan profesjonsmedlemmene imidlertid opprettholde faglig autonomi og fastholde noen felles standarder for hva som er god og dårlig arkitektur. De som utgjør arkitektprofesjonens diskursive elite fastsetter kriteriene for dette. Siden arkitekter arbeider innenfor ulike arbeidsområder, og (dermed) kan være uenige seg imellom om hvordan arkitektrollen skal utformes, hvilke faglige egenskaper som er viktigst og liknende, kan også avstanden og motsetningene mellom profesjonens diskursive senter og arkitekter som befinner seg fjernere fra dette, bli stor.

Samtidig gir kanskje det som forfektes av eliten, i det diskursive senter, inspirasjon til arkitekter generelt i en arbeidsmessig hverdag preget av kompromisser og begrenset handlingsrom.

Det er i ulike deler av dette kapitlet trukket paralleller til andre profesjoner og yrker, blant annet til psykologer når det gjelder kunnskapsanvendelse. Det peker seg ut noen likheter mellom arkitekter og psykologer. For eksempel inngår skjønn, artisteri og personlig kunnskap som metode både i arkitekters og psykologers løsning av oppgaver/behandling av problemer. Dette er neppe unikt for disse to profesjoner, men slik kunnskap blir hos flere profesjoner kanskje underkommunisert i forhold til mer «vitenskapelig og faktapreget» kunnskap. Samtalen er helt sentral som metode og problemløser i psykologers virksomhet og fremstår også som vesentlig i arkitekters virksomhet. Dette belyses nærmere i senere kapitler, blant annet relatert til utdanning og yrkesutøvelse.

Kapittel 4. Veien inn i yrket. Utdanning og yrkessosialisering

Utdanningen gir ikke bare kunnskaper;
den introduserer rekruttene til et arbeidsbasert
sosialt liv og til et kontinuerlig sett av
personlige verdier
(Symes med flere 1995:12)

Temaet i dette kapitlet – og som videreføres i neste kapittel – er hva det innebærer det å bli arkitekt; hva innlemmelsen i en arkitektonisk yrkeskultur dreier seg om.

Det tas utgangspunkt i at utdanningen er vesentlig for hva slags faglige synspunkter, holdninger og vurderinger arkitektstudenter utvikler og senere tar med seg ut i «det virkelige liv» som utøvende arkitekter. Som påpekt blant annet i kapittel 2, kan det antas at yrkesidentitet og faglige holdninger er resultat av så vel formalisert læring (formelt pensum) som av uformell sosialisering (uformelt pensum). I tillegg kan de gjennom sin sosiale bakgrunn være bærere av bestemte arkitektoniske betraktningmåter.

Spørsmål som belyses er blant annet hvilke forhold og faktorer som peker seg ut som sentrale for utviklingen av arkitekters yrkesidentitet, faglige betraktningmåter og oppfatninger om yrke og yrkesroller. Arkitekters yrkessosialisering relateres til teoretiske perspektiver om profesjoners – og akademiske yrkers - yrkessosialisering mer allment, som Bourdieus (1984) habitusbegrep. Det trekkes også linjer til sammenliknbare studier, som Ödmanns (1986) undersøkelse av svenske arkitektstudenter holdninger og vurderinger, og Eikseths (1997) undersøkelse av arkitektstudenters profesjonaliseringsprosess.³⁴ I enkelte deler vil intervjuer som er gjort i forbindelse med denne avhandlingen trekkes inn.

³⁴ Eikseth fulgte fire studenter ved arkitektutdanningen ved NTNU i Trondheim gjennom første året av utdanningen, og undersøkte hvordan arkitektidealer, fagkunnskap og holdninger utvikles (og endres) i løpet av dette året. Videre har hun undersøkt diplomstudenters arkitektidealer.

4.1 Innlemmelse i en yrkeskultur

Å gjennomføre en utdanning innebærer blant annet at man gjennomgår en profesjonell eller yrkesmessig sosialisering hvor man utvikler visse fellestrekk og fratas noen særegenheter (Stelling og Butcher 1977). Man tilegner seg yrkesrollens kulturelle innhold og internaliserer yrkesgruppens verdier og normer for hvordan man fremtrer, hvor det oppstår et skille mellom «vi» som er innenfor (inngruppen eller referansegruppen), og «de andre» som er utenfor (utgrupper) (jf. Sumner 1906). Den intensive sosialisingsperioden som er et kjennetegn ved enhver utdanning kan betraktes som potensielt bestemmende for hvilke profesjonelle oppfatninger og verdier studentene utvikler generelt og på det bestemte lærestedet spesielt (Wilson 1996). Det er ikke nødvendigvis slik at alle som gjennomgår en profesjonsutdanning utvikler en slik «vi» og «de andre»-følelse. Det kan også innvendes mot dette perspektivet på utdanning at det innenfor enhver utdanning finnes flere typer verdier og «kulturer», og at økt individualisering gjør at man i større grad enn tidligere konstruerer sin egen identitet, også yrkesidentitet. Yrkes sosialisering rokker ikke nødvendigvis ved individers personlige identitet, men inngruppen er viktig for profesjonsmedlemmers selvforståelse og deres forståelse av verden (Carmon og Mannheim 1979:170). Yrkesidentitet kan, sett i lys av det foregående, forstås som *en* av flere identiteter individer er bærere av.

Innenfor enhver utdanning vil læreres arbeidsmetoder og faglige oppfatninger ha betydning for studentens handlinger, holdninger og synspunkter, men spesielt kan det gjøre seg gjeldende innenfor profesjoner som driver med teknisk/praktisk problemløsning (som medisin, sykepleie, ingeniør- og arkitektarbeid). I slike fag lærer studentene faget blant annet gjennom læreres/veilederes demonstrasjon av visse tekniske/håndverksmessige/ «personlige» ferdigheter: «the influence of clinical or practical instructors may be particularly great as role models, because they lead busy problem-solving lives similar to that which the students feels will be his or her own» (Houle 1980:87-88).

Stevens hevder, med referanse til arkitekter, at lærernes habitus eller kroppsliggjorte kulturelle kapital blir en målestokk for hvordan man skal *være* som arkitekt:

Architectural education is intended to inculcate a certain form of habitus and provide a form of a generalized embodied cultural capital, a «cultivated disposition» (1995: 112).

Betegnelsen *habitus* eller *kroppsliggjort kulturell kapital* er hentet fra Bourdieu (1984) og er en av formene for kulturell eller symbolsk kapital (i tillegg til formene sosial, institusjonalisert og objektivert symbolsk kapital). Denne formen for kulturell kapital dreier seg ikke om hva man *eier* eller *har* (materielle ting eller utdanning), men om hvordan man *er*. Med *kroppsliggjort* mener Bourdieu at den eksisterer i eller hos individene som holdninger, smak, preferanser og atferd.

Habitus er både psykologisk (i folks hoder) og sosial ved at vi kan referere til en gruppe eller klasse og deres spesifikke habitus:

[...] habitus multiplies educational capital. Those with the right habitus and capital, those with the feel of the game, will find that doors open more readily, their peers and superiors come to respect them more easily, and clients look more favourable upon them (Stevens 1995:112).

Habitus er et produkt av vår personlige historie; de materielle og symbolske eksistensbetingelsene knyttet til sosial bakgrunn (klasse). Habitus bestemmer ikke våre handlinger, men rettleider dem.

4.2 Typologisering av studenter

I det følgende presenteres en typologi over «studenttyper» som er utformet av Ödmann (1986). Den kan forstås som en måte å tydeliggjøre forskjeller mellom ulike arkitektstudenter når det gjelder holdninger til blant annet fag, yrkesrolle og brukere av arkitektur (hvor brukere forstås både som oppdragsgivere og «folk flest»).

Arvtakerne

Arvtakerne preges av sikkerhet, selvtillit og fortrolighet med faget, som forklares med at de rekrutteres fra arkitektfamilier eller tilsvarende akademikeryrker/frie yrker.³⁵ Arvtakerne fremstår som eksponenter for et elitistisk/solipsistisk syn på yrke og yrkesrolle, selv om det finnes variasjoner og nyanser i arvtakernes oppfatninger og holdninger. Det er den kunstnerisk innrettete arkitektrollen som er deres ideal, og de stiller seg avisende til kunnskapsformidling med et sosialt innhold – med mindre en slik undervisning resulterer i at de kan markedsføre seg selv som arkitekter bedre (Ödmann 1986:53). Arvtakerne oppfattes av lærerne i Ödmanns materiale også som spesielt talentfulle og lovende (beste elever).

Arvtakerne har visst fra de var barn eller ungdom at de ville bli arkitekt, og de har blikket rettet mot en fremtid på toneangivende arkitektkontorer.

³⁵ Betegnelsen er hentet fra en undersøkelse av franske studenters sosiale bakgrunn (Bourdieu og Passeron 1964). «Arvtakerne» (les héritiers) ble rekruttert fra de øverste sosiale sjiktene i samfunnet, og var i besittelse av høy økonomisk og kulturell kapital.

Idealistene

Utgangspunktet for betegnelsen idealister er at disse studentene er opptatt av hvordan samfunnet kan eller bør forandres. De uttrykker en større respekt og interesse for brukerne og deres ønsker, oppfatninger og kompetanse enn det arvtakerne gjør (Ödmann 1986:70). Det er mer tilfeldig at idealistene har valgt arkitektur, og de er kritiske til flere sider ved yrkesrollen, som de mener i for stor grad dreier seg om status og posisjoner. De er ikke, som arvtakerne, primært opptatt av å tegne vakre hus (slik de defineres av arkitekter), men kan like gjerne tenke seg å arbeide med rehabilitering i byområder og i sammenhenger hvor de ikke er underlagt markedskreftene (ibid.: 60). Idealistene er i større grad enn de andre studenttypene interessert i å tilegne seg kunnskaper på ulike fagområder og delta i samfunnsvitenskapelige forskningsprosjekter som de mener tilfører dem kunnskaper de vil ha nytte av i arbeidet som arkitekt, for eksempel om menneskers livssituasjon. Mens arvtakerne primært søker kunnskaper gjennom internasjonale tidsskrifter, henter idealistene kunnskap og ideer fra ulike sammenhenger i det svenske samfunnet. Det har ikke vært opplagt at de skulle velge arkitektur som utdanning.

Syntetisørene

Mens arvtakerne blir inspirert av byggete eksemplarer eller papirprosjekter, det vil si arkitektur som ikke blir realisert, leser syntetisørene faglitteratur og forskningsrapporter, og uttrykker i likhet med idealistene en kritisk holdning til forbildetenkningen i faget. Syntetisørene er ikke eksponenter for en autonom kunstnerrolle (slik arvtakerne er), men mener i likhet med idealistene at det trengs kunnskaper fra en rekke fagområder for å utøve yrket, og ønsker derfor å samarbeide med fagfolk med supplerende kunnskaper. De er kritiske til studenter som bare har tegnet og malt og som er uinteresserte i samfunnet rundt dem, og som heller ikke utvikler interesse for samfunnet gjennom utdanningen. Men de er i likhet med arvtakerne, og til forskjell fra idealistene, kritiske til å gå ut og gjøre intervjuer med beboere eller andre; det er vanskelig å stille riktige spørsmål og få svar man forstår, ble det sagt. De synes arkitektrollen er uklar og at de ikke får noe grep om den gjennom utdanningen. Man får ikke vite noe om de ytre betingelser for yrkesrollen, men får snarere en falsk oppfatning om at arkitekten har en avgjørende rolle i samfunnet (Ödmann 1986:85).

De usikre

Studenter som betegnes som usikre har diffuse forestillinger om hva arkitektyrket dreier seg om og hvilke kunnskaper utdanningen er ment å gi dem. Studentene det her er snakk om opplever fraværet av verbale og skriftlige referanser i studiet som problematisk, og det gjelder også måten kunnskapsformidlingen foregår på, som de mener i stor grad dreier seg om å tilegne seg lærernes koder for riktig og galt, godt og dårlig. De som ved starten på utdanningen ikke vet hvorfor de har valgt arkitektur risikerer gjennom den spesielle kunnskapsformidlingen som preger arkitekturutdanningen å ha like diffuse forestillinger om yrket når de er ferdige med utdanningen (Ödmann 1986:92).

Ödmann mener imidlertid at studenter som arvtakerne, som fremstår som nesten overdrevent selvsikre, og som avviser all kunnskap som ikke faller innenfor den «rene» designtilnærmingen til arkitektur kanskje skjuler usikkerheten gjennom å benytte arkitektspråkets fraser: «Med frasene konstruerer de en verden uten å ha egne konkrete erfaringer. De befinner seg i konflikt mellom de budskap forbildene leverer og de budskap et samfunn i forandring formidler» (Ödmann 1986: 93).

4.2.1 Sosial bakgrunn og habitus

Med utgangspunkt i sine undersøkelser knytter Ödmann arvtakere til *sosialgruppe 1* (øvre middelklasse), idealister og syntetisører til *sosialgruppe 2* (middelklasse), mens «de usikre» i større grad forbindes med *sosialgruppe 3* (arbeiderklasse). Hun trekker i likhet med Stevens (1995) paralleller til Bourdieu, Passeron og Bisseret (1964), og finner likheter i holdninger mellom arvtakerne i sin undersøkelse og elevene i de høyeste sosialgruppene i de franske studiene. For eksempel betrakter studentene i begge undersøkelsene sin egen yrkesrolle med en selvsikkerhet man i mindre grad finner hos studenter fra lavere sosiale lag.

Relatert til Bourdieu i det foregående synes arvtakerne å være bærere av en form for kulturell kapital eller habitus som gjør at veien inn i yrket er mindre besværlig enn hva som er tilfellet for studenter uten tilsvarende sosial og kulturell bagasje. De har det Stevens betegner som en «følelse for spillet» («feel of the game»), det som skal til av designferdigheter, og de vet hvordan de kan forvalte denne «kapitalen». For å ta det motsatte ytterpunktet, de usikre, så har de kanskje også designferdigheter og intellektuell kapital, men deres habitus fremstår som mindre gunstig for å beherske fagets koder og kultur. Syntetisørene og idealistene behersker i større grad enn de usikre kodene og anerkjennelseskriterier, men reserverer seg mot dem.

4.3 Preferanser og betrakningsmåter

Undersøkelser av arkitektstudenter, både i Norge og i andre land, viser at de endrer sine betrakningsmåter i løpet av utdanningen. I Eikseths (1997) undersøkelse endrer førsteårsstudentene i løpet av første semester sine betrakningsmåter fra en «folkelig», med vekt på følelser og personlig tilnærming til arkitektur, til et mer distansert og analytisk arkitektblikk hvor verket og konseptet er det sentrale. De er på vei mot en profesjonell tilnærming til arkitektur, og den «rene smak», samtidig som de har noe av lekmannen i seg (Eikseth 1997:92). Mens diplomstudentene primært var opptatt av boligen som unikt verk og av den kunstneriske idèen, la førsteårsstudentene mer vekt på hvordan boligen var å bo i, og var også mer opptatt av at boligen skulle gi muligheter for hjemmekos. Kos som begrep var totalt fraværende hos diplomstudentene.³⁶

Alle førsteårsstudentene påpekte at lærerne hadde spilt en viktig rolle for deres prosjekters ferdige utforming. De utvikler gradvis et nytt repertoar av eksempler på «god arkitektur» og et sett av forbilder som de blir kjent med i undervisningen, hvor spesielle arkitekter og byggverk blir trukket frem som en målestokk for studentene (Eikseth 1997:101).

4.3.1 Sosial bakgrunn versus sosialisering

Det er flere forhold som må tas i betraktning når en skal forklare studentenes syn på fag, yrkesrolle og egne muligheter; for eksempel sosial bakgrunn (klasse) og sosialiseringen som skjer gjennom utdannelsen. Når man først er rekruttert til en utdanning er det trolig mer uklart hvordan den klassemessige bakgrunnen slår ut – for eksempel i en norsk sammenheng – med hensyn til faglige holdninger og annet. Man kan allikevel anta at studenter med arkitektbakgrunn eller tilsvarende sosial bakgrunn lettere blir fortrolige med og tilegner seg de ikke-formaliserte sidene ved arkitektutdanningen og arkitektkulturen.

Inspirert av Bourdieu, relaterer Eikseth (1997) habitusbegrepet til studentene i sin undersøkelse, og hevder at utdanningen gir økt kulturell kapital, noe som igjen påvirker studentenes habitus, eller smaksdisposisjon. Dette er i tråd med Wilson (1996) som i en undersøkelse viser hvordan arkitektstudenter sosialiseres til arkitektoniske preferanser. Et sentralt poeng i Wilsons studie er at

³⁶ Eikseth viser blant annet hvordan førsteårsstudenter kom i klemme mellom en arkitektfaglig tilnærming og en mer personlig, følelsesmessig tilnærming da de ble spurt om hva de syntes om Steven Holls utkast til Hamsunsenteret på Hamarøy; illustrert gjennom utsagn som: «hadde jeg vært nabo hadde jeg kanskje hatet det», mens studentene på et mer faglig grunnlag kunne snakke om bygningens arkitektoniske kvaliteter. Diplomstudentene uttrykte ingen tilsvarende ambivalens i sitt syn på Hamsunsenteret, men vektla bygningens unike karakter og arkitektens tolkning av stedet, selv om de også hadde forståelse for at lokalbefolkningen hadde motsatt seg at det skulle bygges.

studentene lærer standarder for godt og dårlig, hva de skal like og mislike, og hvilke arkitekter som bør verdsettes. De begynner å tenke som *arkitekter*.

Verken Wilson eller Eikseth tar imidlertid opp den kulturelle kapitalen studentene eventuelt bærer med seg inn i utdanningen gjennom sin sosiale bakgrunn, og som gjør at de i utgangspunktet kan være «disponert» for bestemte betraktningmåter, og som videreutvikles gjennom utdanningsløpet, slik arvtakerne i Ödmanns undersøkelse kan være eksempler på.

4.4 Innføringsriter

Arkitekters sosialiseringssprosess inneholder trekk som er typiske for innføringsriter: en stor grad av oppslutning omkring ritene, en viss grad av isolasjon fra ikke-medlemmer, samhold innen gruppen, forsakelse og ulike overgangsritualer i løpet av studieforløpet (Cuff 1991). Innlemmelsen består blant annet i å lære hva som ventes i miljøet; som for eksempel kan dreie seg om å tilbringe mest mulig tid på tegnesalen og hovedsakelig omgås andre arkitektstudenter. Gjennom intenst arbeid på tegnesalen utvikles en type samhold og fellesskap som bidrar til dannelsen av en sterk referansegruppe (jf. «inngruppe» og «utgruppe»)³⁷.

4.4.1 Forsakelse og oppslukthet

Studentene ved NTH og AHO som er intervjuet i forbindelse med denne avhandlingen fremstiller faget som noe de er oppslukt av, ja, nærmest holder på med døgnet rundt: «du faller utenfor hvis du ikke er oppslukt», hevdet en student. Utdanningen har også preg av forsakelse og offer. Denne forsakelsen vises ved å oppholde seg sent og tidlig på tegnesalen, helst natta gjennom i perioder, og illustreres gjennom utsagn som de følgende: «slit fra ende til annen», «det skal være våkenetter», «flere får magesår». Man er ikke «ordentlig» student uten at man er villig til å periodevis forsake privatliv og utenomfaglige aktiviteter. Disse utsagnene uttrykker normer for atferd i studentmiljøet, hvor «våkenetter» kan fungere som et av profesjonens innføringsriter, og hvor kunstnerisk/kreativ aktivitet er noe altoppslukende som skiller arkitekters virksomhet fra «vanlig» lønnsarbeid. Dette bildet av studentkulturen kan også oppfattes som en måte å presentere seg selv og vise frem en sosial front på (jf. Goffman 1990).

³⁷ Begrepet referansegruppe ble opprinnelig innført av Hyman (1942), og går ut på at ethvert menneske tenker, føler og handler i en mer eller mindre åpen, mer eller mindre klart samfunnsmessig sammenheng, hvor det tolker sin egen stilling i lys av, og med henvisning (referanse) til visse andre mennesker, som da sies å utgjøre vedkommendes referansegruppe(r). Referansegruppe kan utgjøre stender, sosiale miljøer og omgangskretser, gjenger, klikker, samfunnsklasser osv. (Østerberg 1994:117-118). Det synes å være relevant å anvende i forbindelse med arkitekter og andre profesjoner (som i Webersk forstand utgjør stender).

«Våkenetter»-ritualene betegnes av Cuff som «charrette», og betegner det slitet som går forut for innlevering av prosjekter og medfølgende offentlig evaluering, der testen består i å se hvor mange sammenhengende netter man kan jobbe uten søvn.³⁸ Det er en kamp mot klokka, men også en konkurranse med med-studenter når det gjelder prosjekters kvalitet, fremførelsesevner og annet, samtidig som det knytter studentene tettere sammen.

4. 5 Mesterlære

Læring gjennom prosjektarbeid, forankret i «mester-svenn-tradisjonen» (heretter kalt mesterlære), betraktes stort sett som en egnet og nødvendig læreform for læring av kunnskaper og ferdigheter som vanskelig lar seg formidle via lærebøker eller i tradisjonell forelesningsform. Innenfor denne modellen utsetter man seg også for kritikk fra lærere og fra andre studenter (Baird 1996). Mesterlæren er ifølge Nielsen og Kvale (1999) blitt både demonisert og romantisert. Den er (spesielt innenfor den antiautoritære pedagogikken) blitt kritisert for å være et middelalderlig, autoritært system og kan som sådant bare avføde imitativ og reproduserende læring. Romantiseringen bunner i en middelaldernostalgi hvor man lengter bort fra masseproduksjon og masseundervisning til det lille lokalsamfunnets nærhet, der idealet blir læring gjennom det personlige forholdet mellom mester og svenn i kombinasjon med kreativiteten i kunstmesterlæren (Nielsen og Kvale 1999: 25). Gyldigheten av disse kontrasterende oppfatningene kan undersøkes empirisk gjennom studier av hvordan mesterlæreren fungerer på forskjellige områder (ibid: 25). I dette tilfellet altså når det gjelder arkitektur.

Selv om mesterlære er egnet i et fag som arkitektur, er det noen sider ved den som er mer problematiske. Den kan innebære en lite kritisk holdning til den «tause» kunnskapen lærerne er bærere av, fremme konkurranse mellom studentene og læreres dominans over studentene (jf. Nielsen og Kvale 1999). Også feministisk kritikk har vært rettet mot denne læreformen. Anthony (1991) betegner den som en paternalistisk modell som preger designutdanningen:

large egos and self-assurance are in rich supply and this - combined with a dose of charisma - is an explanation for «hero worshipping of design gurus» where an unusual reverence develops (Anthony 1991: sitert i Pressman 1997:334).

³⁸ Ordet charrette kommer fra fransk og betyr «liten kjerre». På slutten av 1800-tallet sirkulerte det på Ecole des Beaux-Arts i Paris små kjerrer som samlet opp studentenes avsluttende arbeider. Studentene fulgte kjerrene for å kunne legge siste hånd på arbeidene helt til siste øyeblikk før innlevering. Ordet er blitt amerikanisert og kommet til å stå som uttrykk for det intensive og kreative arbeidet som går forut for innlevering av et planforslag (Cars 2001:14).

Med henvisning til arkitektutdanningen ved Harvard, peker Schön på at lærerne i liten grad reflekterer over sine designhandlinger, snarere fremstår prosjektrettet undervisning som fremvisning av «taus» kunnskap hvor det å lære seg å tolke hva læreren mener – lære seg kodene – blir viktig (Schön 1983:104). Dette kan innebære at studentene mister forståelsen av hvilke overveielser og vurderinger læreren foretar underveis i prosessen og ikke skjønner hva læreren mener fordi språket er vagt og antydende. Stevens illustrerer dette gjennom følgende eksempel: «We would be working in the studio, designing swimming pools (which our professor called «negative volumetric spaces»). The professor would walk around the studio as we worked, pausing before each student's drawings to say: «[...]the..space...it lacks..the purpose of essence... in its own idea of..limitation... but within...time...it reflects...conscience....» And he would look off into space for a while in silence and then just wander off. Behind him came the assistant professor who would whisper to us: «[...] you should make that line heavier, clean up those eraser marks, and re-draw that curve here.» It was a curious mix of the ephemeral with the practical» (studentsitat, sitert i Stevens 1995:119).

Det kan tenkes at det foregående illustrerer en læringsmodell som muligens er mer autoritær og elitistisk enn den som gjelder for norsk arkitektutdanning, uten at det her kan sies at eksemplene er uten relevans for norske forhold. Dette belyses og utdypes nærmere i forbindelse med intervjuer med arkitektstudenter.

Hensikten har ikke her vært å gi noen entydig konklusjon om hvordan mesterlæren virker, men å vise at det kan være noen sider ved denne læreformen som fremmer idolisering og avhengighet av læreren. Samtidig synes det å arbeide i tett kontakt med en «mester» å være en viktig forutsetning for å lære faget og håndverket. På sitt beste kan dialogen mellom lærer og elev være en gjensidig utveksling av ideer, hvor studenten utfordrer, snarere enn underlegger seg, lærerens oppfatninger.

Willenbrock (1991), mener at arkitektutdanningen, slik den i mange sammenhenger foregår, i liten grad setter studentene i stand til å utfordre og overprøve lærernes vurderinger, men at de snarere prøver å gjøre det de tror passer med lærernes/sensorenes oppfatninger av designkvalitet, og at de som kommer nærmest «malen», lykkes best.

4.6 Tabula rasa-idealet³⁹

Arkitektutdanningen har preg av «overføringspedagogikk», hvor lærerne overfører sine tanker til studentene som ideelt sett har kvittet seg med alt de har erfart og tenkt forut for arkitektstudiet (lekmannsoppfatninger og personlige oppfatninger). Dermed blir de mottakelige for det lærerne fyller deres åpne – eller tomme – sinn med (Dutton (1991:90). Bare gjennom en slik avlæring, eller frigjøring, ville arkitekter bli i stand til å se arkitektoniske problemer med et friskt blikk, og bli i stand til å designe. I en kritikk av modernismen generelt og britisk arkitektutdanning på spesielt, tok Crinson og Lubbock et oppgjør med avlæringspedagogikken og modernismen, som de mente var to sider av samme sak; historieløs arkitektur. Krikken rettet seg spesielt mot arkitekter som preget arkitektutdanningen og arkitektkulturen i Storbritannia på 1960- og 1970-tallet, som Llevelyn Davies som anbefalte:

Instead of trying to teach design we must go back to the lessons of the Bauhaus, and consider how best we can free students from the things that stop them being able to design. We have to clear away preconceptions, clichés, a whole mass of accretions, which prevent them from seeing their problems freshly (1961: 13-14).

I en undersøkelse der studentene ble spurt om hvordan de lærte arkitektur, svarte en del studenter at de etterliknet lærere og kolleger eller det de så i «glossy» magasiner, og at studentene innenfor den moderne studio-modellen i stor grad ble preget av lærernes subjektive skjønn og vurderinger og rådende oppfatninger i tiden, enn grunnleggende, formale prinsipper fra Beaux-Art tradisjonen (Crinson og Lubbock 1994:164).

Crinson og Lubbock har en klar agenda; oppgjør med samtidens arkitektur, og blikket rettet bakover, støttet av prinsen av Wales, Charles (som har skrevet forordet i boka). I denne sammenheng er imidlertid det interessante hvordan avlæringspedagogikken, hvis hensikt var å få studentene til å tenke selv, fri seg fra alle forutforståelser, i stor grad innebar at de ble preget av lærere eller andre forbilder.

«Pregingstenkningen» har karakterisert relasjonen mellom flere av fagets helter og deres elever. Mies van der Rohes pedagogiske praksis overfor studentene beskrives av en av hans studenter, Kevin Roche: «Han (Mies) hadde som vane å komme inn i rommet, sette seg ned og tenne en enorm, grønn sigar. Deretter satt han fullstendig stille i omlag to timer. Studentene sa heller ikke noe, men betraktet Mies' sigar som gradvis forsvant, eller de stirret desperat på en eller annen liten

³⁹ Latin for «glattskrappt skrivertavle». Siden Locke (1634-1704) vanligvis brukt om bevisstheten for å uttrykke at den før erfaringen er tom som en ubeskrevet tavle, at det ikke finnes medfødte ideer (Filosofisk ordbok 1975:163).

ting som måtte finnes på bordet. Etter to timer var man nærmest hysterisk, og det var svært oppskakende, men effekten var slående: når han sa noe - og det han sa hadde preg av absolutisme - lyttet du virkelig» (Prak 1984:98). Pregaingen hadde vært total, og elevene utviklet en grenseløs lojalitet til og avhengighet av sin mester. Mies' pedagogiske praksis kan også ses i et maktperspektiv; makten som ligger i tausheten (jf. Engelstad 2004). Engelstad bruker dommeren som eksempel, hvor dommerens taushet blir en del av hans opphøyete posisjon i retten (Engelstad 2004:239). I dette eksemplet må de impliserte si hva de tror dommeren vil høre før han trekker seg tilbake for å felle dommen. I Mies-eksemplet er det ingen som fyller rommet med ord, det er tausheten som rår, og Mies har likhetstrekk med dommeren; når han sa noe var det den autoritative stemmen som talte.

«Pregings- og avlæringstenkningen» har tatt andre former siden Mies' tid, men den er trolig fortsatt virksom, også innenfor norsk arkitektutdanning. Slik formulerer for eksempel en informant i Eikseths studie fra NTNU seg: «[...] jeg synes kanskje at – det er også litt sånn generelt, det er vel kanskje i 1. klasse – at du lett lar deg litt forme. Før du egentlig vet det, så lar du kanskje læreren få litt stor påvirkningskraft i forhold til prosjektet ditt enn du kanskje sjøl ville ønske det. Man er kanskje ikke så sikker på hva man vil sjøl, og lar heller læreren bestemme» (1997:59).

Man kan komme til enhver utdanning med lekmannsoppfatninger; oppfatninger som lærere ser det som nødvendig å korrigere eller avlære. Men det kan synes som arkitektutdanningen legger til rette for en større avhengighet av lærerens oppfatninger enn hva som er tilfellet i andre universitets- og høyskolefag, blant annet ved at utdanningen dreier seg om læring av praktiske og formale ferdigheter som formidles fra lærere til studenter. Hvorvidt dette er dekkende for arkitektutdanningen ved AHO og NTH, og hvordan studenter og lærere ser på en slik eventuell avhengighet, er tema i kapittel 6.

4.7 Personlig teori og trossystemer

Arkitektutdanningen har i liten grad basis i systematisk teori og overordnede (samlende) paradigmer. Intellektuell kapital – som verdsettes i tradisjonelle universitetsfag – nedtones i arkitektfaget, og dette skyldes at slik kapital rett og slett ikke er nødvendig for å oppnå suksess som arkitekt. Det er det å produsere bygninger og ikke papirer som gir anerkjennelse og meritering innenfor faget, hevder Stevens (1995:113). Gutman (1989:107) betegner arkitekters teoriorientering som eklektisk ved at de låner litt herfra og derfra, og leter etter formuleringer som uttrykker deres personlige oppfatninger og gi en form for verbal støtte til arkitektoniske prosjekter. Gutman hevder (i likhet med Stevens) at arkitekters engasjement og interesse er den visuelle dimensjon, ikke skriftlige utsagn.

Pluralismen i oppfatninger, ved at lærerne eventuelt vektlegger fagets hovedanliggende ulikt, relatert til egne holdninger og overbevisninger, og mangelen på samlende paradigmer og systematisk teori kan tenkes å virke forvirrende på en del studenter. Men det kan nettopp være i tråd med hvordan de ønsker at arkitektutdanningen skal være. Dette vil bli nærmere belyst i forbindelse med studentintervjuer.

Med fagets tverrfaglige – generalistiske – preg kan det imidlertid være et problem å fastslå og komme til enighet om hva som skal eller bør utgjøre fagets vitenskapelige basis og samlende paradigmer. Men en økt vitenskapeliggjøring er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med studentenes ønsker eller med lærernes oppfatninger om hva som bør være sentralt i studiet – det er jo ikke sikkert det er en akademisk preget undervisning de ønsker seg, eller mener de trenger for å utøve yrket – noe som belyses ytterligere i forbindelse med intervjuer med studenter og lærere.

Et mangelfullt eller uklart vitenskapelig grunnlag kan representere et problem for arkitektfaget forstått som profesjon, da profesjoner gjerne vil fremstå med legitimitet, tyngde og autoritet i en del spørsmål. Vitenskapelig forankring er ofte en del av grunnlaget for en slik autoritet. For dem som orienterer seg mot forskning, eller som ønsker mer «akademisk tyngde» som profesjonelle yrkesutøvere, kan fraværet av vitenskapelig grunnlag og teoretisk forankring i akademisk forstand representere et problem.

Dersom man ikke har et klart *faglig* grunnlag for det man sier – eller det hersker usikkerhet om man har det – kan det svekke profesjonens kunnskapsmessige autonomi. Når fraværet av akademisk, vitenskapelig grunnlag fremstår som et trekk ved arkitektprofesjonen, er målestokken gjerne andre profesjoner og de krav man vanligvis stiller til yrker som påberoper seg profesjonell status og et visst akademisk nivå. Dette rører ved et viktig spørsmål; hva utdanningen egentlig skal dreie seg om, hva som er kjernen i faget, og om en akademisering av arkitektfaget oppfattes som ønskelig eller nødvendig – for eksempel sett fra studenter, lærere og utøvende arkitekters ståsteder.

4.8 Utdanningens fremstilling av arkitektarbeid

Et spørsmål som kan reises, er om utdanningsinstitusjonene formidler et glorifisert/idealisert bilde av arkitekters arbeidsvilkår, hvor arkitekter får utfolde seg som kreative formgivere uten å måtte gå på akkord med faglige standarder og overbevisninger. Individualismens forrang over samarbeid dyrkes frem i tegnesal-prosjektene, og abstraherer bort andre aktørens rolle i designprosessen, oppdragsgivernes makt og andre rammebetingelser som kan tenkes å begrense handlefriheten, og skolene opererer i en slags urealistisk fantasiverden hvor de forbereder studentene for et yrkesliv som rett og slett ikke finnes (Buchanon 1989:24). Larson hevder at profesjonen baserer seg implisitt

på følgende syllogisme når den påberoper seg å produsere kunst: «Architecture is an art. Only architects produce architecture. Architects are necessary to produce art» (Larson 1991:144).⁴⁰

Fremheving av den estetiske dimensjonen som sitt (det vil si arkitekters) særlige anliggende og kompetanseområde, kan oppfattes som en måte å markere «revir» overfor andre profesjoner og yrkesgrupper på, og en måte å knytte en forbindelse mellom arkitektur og sentrale verdier i samfunnet, knyttet til kunst og kultur.

Men er det et gap mellom hva studenter lærer og tror arkitektarbeid går ut på (autonom designrolle), og virkeligheten som møter dem etterpå? Og er det i så fall et problem, og på hvilke måter? En av dem som mener det er et problem er Gutman (1988), som hevder at et slikt gap kan gjøre det vanskelig å håndtere yrkesmessige problemer på en konstruktiv og kreativ måte; noe arkitektene kunne vært bedre rustet til dersom de blant annet gjennom utdannelsen hadde lært mer om de betingelser som influerer på moderne arkitektarbeid. I intervjuene med utøvende arkitekter vil jeg gå nærmere inn på om disse deler den oppfatning som blant andre Gutman målbærer, og på hvilke måter og i hvilke sammenhenger et eventuelt gap mellom utdanning og yrkesliv representerer et problem. Også studenters oppfatninger om de synes de blir rustet godt nok for yrkeslivet blir presentert.

Selv om det hevdes av Gutman, Larson og andre at utdanningen er for lite realitetsforankret i forhold til den virkeligheten som møter arkitektene, er det samtidig mulig – også i Norge – å utvikle arkitektrollen i samsvar med idealer om kunstnerisk autonomi og frihet, og det gir trolig næring til studenters ønsker om å kunne utfolde seg som autonome formgivere. Å være en kommersiell slave eller en god arbeidstaker er lite å knytte noen drømmer til. Hva slags forestillinger om yrkeslivet studenter har, om det er kunst og berømmelse som utgjør materialet for individuelle drømmer, slik Larson (1991:17) hevder, eller om det er andre forestillinger, er tema i kapittel 6.

4.9 Sosiale aspekter ved arkitektur, en mangelvare i arkitektutdanningen?

Arkitektstudenter lærer for lite om det samfunnet de skal virke i, og om kulturelle og sosiale skillelinjer i befolkningen, hevder Sawyer, som betegner dette som «antropologisk ignorans» (1988:56).

⁴⁰ Det er en omforent enighet innenfor profesjonen at bygninger som ikke-arkitekter har frembragt ikke anses som arkitektur, en oppfatning som går tilbake til 1800-tallet og Ruskin, som knyttet en forbindelse mellom skjønnhet og sannhet, som kunstere (som omfattet arkitekter) hadde spesielle forutsetninger for å etablere (Ghirardo 1991: 11).

Et spørsmål som kan reises, er om det er noen forhold ved utdanningen og profesjonsidealene som bygger opp under en neglisjering av sosiale aspekter ved arkitektur og av brukere utover oppdragsgivere.

Inngående kunnskaper om menneskers handlinger, ønsker og verdier har ikke hatt noen viktig plass i utviklingen av arkitekturteori, hevder Lang, Burnette, Moleski og Wachon (1974:8), som understreker at det sentrale anliggende innenfor arkitekturteori er relasjonen mellom arkitekten og verket. Gjennom samtaler med en del sentrale amerikanske arkitekter på 1970-tallet viste det seg, med få unntak, at kunnskaper om hvordan arkitekturen brukes og oppleves ikke ble betraktet som interessante eller relevante (Cook and Klotz: 1973).

Studentene som er intervjuet er mer interesserte i filosofi, estetisk teori og annet innenfor humaniorafeltet enn i faglige perspektiver og teori fra samfunnsvitenskapelige fag (se senere kapitler der studentenes faglige orienteringer og vurderinger utdypes).

Arvtakerne i Ödmanns studie utviser noe av den «antropologiske ignoransen» Sawyer beskriver. De er skeptiske til forskning om sosiale og kulturelle forhold, eller til å se arkitektur fra beboeres eller andre brukeres perspektiver, og synes primært å være interesserte i kunnskaper om mennesker som bidrar til å styrke deres egen identitet som kreative og autonome kunstnerarkitekter. Det fremstår nærmest om en motsetning for enkelte av arvtakerne å ivareta sin integritet og *samtidig* vise omtanke og interesse for dem som berøres av arkitekters virksomhet. Det ble ansett som tilstrekkelig å forestille seg hvordan mennesker beveger seg rundt i de miljøene arkitekten skaper, mente arvtakeren Germund: «Nu skall vi liksom sänka oss till folket, vi skall gå ut blant folket. Vi ska undertrycka oss själva och så skall vi plötsligt börja tala. Det er som att tala barnspråk med en baby. Det kommer ju att sluta med att vi inte ens kommer att förstå själva» (Ödmann 1986:41). Verden utenfor er for denne informanten forstyrrende og nesten ødeleggende i forhold til de arkitektoniske idealene han er bærer av. Kunnskapsinnhenting baserer seg, i tillegg til å ta utgangspunkt i seg selv eller noen man kjenner, vesentlig på studier av toneangivende arkitekters verker og det som vises frem i arkitekturtidsskrifter.

Idealistene er mer interesserte i kunnskaper om sosiale forhold og samfunnsspørsmål enn arvtakerne er, og heller ikke ensidig orientert mot formgiverrollen. De er kritiske til flere sider ved arkitektrollen og den arkitektoniske betraktningssmåten, uttrykt gjennom følgende sitat: «[...]Bostadsområden kan framstå som sköna och estetiskt tiltalande för en arkitekt til och med på ett papper, medan det för dem som bor där kan vara rena rama fångelset» (Ödmann 1986: 58). Idealisten Marta i Ödmanns undersøkelse mener at arkitekter har mye å lære av menneskers erfaringer med å bo, og at arkitekter bør gå ut og få synspunkter på det de gjør slik at de vet at de

arbeider med saker som mennesker vil ha. Hun sier samtidig at man må passe på at man ikke blir et slags mehe som skifter syn i takt med hva forskjellige mennesker sier (Ödmann 1986: 61).

Syntetisørene ønsker seg mer diskusjon i undervisningen om arkitekters vurderinger og grunnlaget for disse, og (i likhet med idealistene) bedre kunnskaper om mennesker og samfunn. Syntetisørere synes at kunnskaper om ulike kulturelle sjikt formidles som forenklete sjabloner, og at diskusjonene føres på de store fordommenes plan (Ödmann 1986). Torkel uttrykker sin brukerorientering ved å si at det er veldig viktig å ikke fremtvinge at folk møtes om de ikke gjør det av egen fri vilje, og at løsningen ligger i å gi mennesker økte muligheter til å forvalte miljøet (Ödmann 1986:74). Studenten sier imidlertid at man (det vil si arkitekter) må gi menneskene miljøkunnskaper.

Ödmann gir ingen eksempler på de *Diffuse* studentenes oppfatninger om kunnskaper, brukere og sosiale aspekter ved arkitektrollen.

Blant andre Cuff, Frampton, Crawford og Ghirardo mener arkitektstudenter i større grad burde lære å se verden fra «de andres» perspektiv, og få en erkjennelse av at det er ulike måter å forstå og forholde seg til arkitektur på. Det innebærer for eksempel at bygninger eller byområder kan tillegges andre former for mening og symbolverdi enn det som har vært intendert fra arkitekters og planleggeres side, og at ulike «tolkningsskjemaer» kan anlegges på omgivelsene, relatert blant annet til individuelle minner, erfaringer og praksiser. Manglende oppfatthet av brukere og av andre faggruppers kunnskaper kan ha sammenheng med tegnesalmodellens sentrale plass i utdanningen:

It is extremely hard to simulate client politics in the studio/educational realm. It has been easy to push out issues about changing patterns of demand into an area which is not considered to be too chic and not considered to be possible. I think this neglect is very evident in the way in which architecture is taught in the 90's (Stevens 1995:121).

4.10 Utdanning og yrkessosialisering; foreløpige konklusjoner

Det er i det foregående påpekt at det å gjennomføre en utdanning blant annet innebærer at studentene gjennomgår en yrkesmessig sosialisering hvor de utvikler visse fellestrekk og fratas noen særegenheter. De innlemmes i en yrkeskultur som er særegen for yrket/profesjonen, og yrkesidentiteten kan betraktes som *en* av flere identiteter studentene er bærere av. Studentene er noviser som skal utvikle seg til kyndige yrkesutøvere, for å referere til Dreyfus & Dreyfus (1989) sine stadier eller trinn ved læringsprosesser.

Men også *sosial og kulturell bakgrunn, tidligere utdanning og erfaringer* kan antas å virke inn på hvordan de tilnærmer seg faglige motiver, interesser, orienteringer, syn på arkitektrollen, ut-

danningens mening mv. Vi må altså ta i betraktning at studenter *både* er produkter av sin sosiale bakgrunn *og* preges av utdanningen.

Noe av det som kjennetegner arkitektutdanningen er *tabula rasa-idealet* og avlæringspedagogikken. Denne, sammen med mestertradisjonen, gjør at studentene ikke bare lærer faget og håndverket, men også holdninger og vurderingskriterier, gjennom veiledning av en mester (lærer).

Et annet aspekt er hvilken plass teori eller påstandskunnskaper har i arkitektutdanningen, om teoretisk fordypning (og hva slags teori) oppfattes som en forutsetning for å utøve faget av studenter og lærere og/eller som en nyttig ballast, og hvordan teori formidles og forstås i undervisningen.

Et overordnet spørsmål er hva slags forståelse av arkitektur og arkitekters rolle og mening med faget som formidles i utdanningen, og hvordan utdanningen «treffer» ulike typer studenter i forhold til hva de vil med utdanningen.

Kapittel 5. Arkitektstudenters motiver, faglige orienteringer og forbilder

Et siktemål med dette og det følgende kapitlet, er å få innsikt i hvordan prosessen inn i arkitektyrket arter seg og hva arkitektstudenter vil med utdanningen. Det tas utgangspunkt i studenter som er intervjuet i forbindelse med denne avhandlingen. Spørsmål som belyses spesielt i dette kapitlet er hvilke motiver som ligger til grunn for utdanningsvalget, hva som er studentenes faglige orienteringer, forbilder og inspirasjonskilder og hvilke egenskaper som forbindes med en dyktig arkitekt. Svarene gir indikasjoner om hvordan studentene ønsker å utforme yrkesrollen, og hva de ønsker å utrette som profesjonelle yrkesutøvere.

Enkelte spørsmål er også stilt til lærere ved AHO og NTH for å få frem mulige forskjeller mellom studentenes og lærernes oppfatninger om hvilke faglige kvalifikasjoner som verdsettes. Et hovedpoeng i dette kapitlet er å se på hvordan sosialiseringseffekter i utdanningen blander seg med andre forhold, som tidligere utdanning, erfaring og sosial bakgrunn.

Før studenter og læreres syn på fag, yrkesrolle og utdanning presenteres, gis en gjennomgang av studieopplegget ved de to utdanningsinstitusjonene som er case i avhandlingen, da dette blant annet sier noe om valgmuligheter versus fastlagt opplegg i arkitektstudiet.

5.1 Undervisningsopplegg ved AHO og NTH (NTNU)

Undervisningen ved arkitektthøgskolen i Oslo (AHO) er inndelt i fagområdene Bygg, Plan, Form, Teknologi og Historie. Undervisningen er organisert som en rekke delkurs av varierende lengde, og er samlet i to undervisningsdeler; en toårig grunnundervisning og en treårig særkursundervisning. I tillegg kommer diplomarbeidet, som er stipulert til ett semester. Grunnundervisningen er obligatorisk i innhold og rekkefølge, mens særkursene til en viss grad er valgfrie, men velges vanligvis innenfor lærernes og skolens fagområder. Innenfor fagområdene gis det forslag til temaer for diplomoppgaver, men det er anledning til å velge temaer for diplomoppgaver utenfor særområdene.

Ved AHO er faggruppen Bygg en av hovedretningene ved skolen, og dreier seg om undervisning i bygnings- og romkunst. Målet er å hjelpe studentene med å tilegne seg de kunnskaper og ferdigheter som er en forutsetning for å kunne bidra til å løse samfunnets byggeoppgaver, som det heter i studieplanen. Innenfor fagområdet Form, Teknologi og Historie har arkitekturteori og arkitekturhistorie en sentral plass. Den primære målsettingen er her å fremme den generelle arkitekturforståelsen (kilde: studieplanen for Arkitektthøgskolen i Oslo, 1992). Teknologiundervisningen har som mål å gjøre studentene kjent med forskjellige teknologiske

aspekter, mens undervisning i Plan blant annet skal gi studentene de kunnskaper, ferdigheter og innsikt som er en forutsetning for å kunne bidra til å løse samfunnets planleggingsoppgaver.

Studieplanen indikerer at man er tematisk bredt orientert, men i mindre grad går i dybden på en del temaer, samt at utdanningen stort sett er eksempelbasert, med presentasjon av forbillige «didaktiske» eksempler på hvordan byggeoppgaver er løst. Teori dreier seg vesentlig om forelesninger i arkitekturteori, og mindre om egen lesing og fordypning (hva studentene leser av teori og annet fra eget eller andre fag er tema senere i kapitlet).

Særkursene skal imidlertid gi grunnlag for fordypning i ulike aspekter ved faget, og er vanligvis prosjektorientert. Siden studentene må gjennomføre seks særkurs, innebærer det at disse må tas innenfor ulike områder. Betydningen av bredde i valg av kurs fremheves som viktig av informantene i denne avhandlingen, men det er allikevel noen forhold som fremstår som særlig viktige for studentenes valg av særkurs. Hvilke lærere som underviser på de enkelte kurs, deres renommé og evner til å inspirere som veiledere og lærere ser ut til å ha stor betydning for studentenes valg av kurs. «Det hjelper ikke om kurset er bra, dersom læreren er dårlig», ble det påpekt.

Noen fagområder er mer populære blant studentene enn andre, det vil blant annet si at det knytter seg en viss status til å velge dem, og til å ha bestemte lærere som veiledere. Fagområdet «Bygg III» ved AHO har for eksempel hatt en sterk posisjon blant studentene. Dette fagområdet favner kjernen i faget, det vil si komplekse byggeoppgaver uten faste teorier eller modeller, men hvor oppgavene belyses gjennom ulike innfallsvinkler. Det er forholdsvis liten vekt på samfunnsmessig kontekst, teknologiske beregninger eller annet av mer «eksakt» karakter. Altså en noe friere form enn det som preger enkelte andre særkurs. I flere år var et av norsk arkitekturs store navn, Sverre Fehn, den sentrale læreren på dette fagområdet ved AHO, noe som trolig har hatt stor betydning for fagområdets posisjon.

Arkitektutdanningen ved NTH har mange likhetstrekk med utdanningen ved AHO, men det er også noen forskjeller, blant annet når det gjelder hvordan studiet er organisert. Ved NTH er grunnundervisningen stipulert til tre år, og særkursundervisningen til to år (omvendt ved AHO). Følgende fem fagområder inngår i undervisningen ved NTH: arkitekturhistorie, byggekunst, bygningsteknologi, by- og regionplanlegging, form og farge. I tillegg samarbeider man med andre enheter ved NTH; i størst grad med det teknologiske miljøet, men også med humaniora og samfunnsvitenskap. Hvordan dette samarbeidet fungerer, sett fra studenters og læreres synsvinkel, er tema senere i dette kapitlet.

Opptakskravene ved de to skolene er også ulike. Ved NTH vektlegges karakterer (i tillegg til opptaksprøve) ved opptak til studiene, mens opptak ved AHO baserer seg bare på opptaksprøve, og fremstår som mer uforutsigbar (for dem som søker opptak) enn opptakskriteriene ved NTH.

Hvorvidt det gir seg noen utslag i form av ulike syn på fag, yrkesrolle og andre sider ved arkitektur, og om det er mer «kunstnerorienterte» som søker seg til AHO, eller om det er andre forskjeller som kan relateres til de ulike opptakskriteriene, er spørsmål som tas opp senere i dette kapitlet.

5.2 Utvalg ⁴¹

Studenter

Utvalget består av 19 studenter. 13 er tilknyttet arkitektthøgskolen i Oslo, hvorav ni er tatt opp på, men har ikke påbegynt, studiet. Disse har svart på et spørreskjema som ble delt ut på et informasjonsmøte. Det ble foretatt personlige intervjuer med fire videregående studenter ved samme skole. Ved fakultet for arkitektur, Norges tekniske og naturvitenskapelige universitet i Trondheim er seks viderekomne studenter intervjuet.

De viderekomne ble rekruttert via studentutvalget ved skolene, hvor det ble informert om undersøkelsen, og de meldte seg selv. Studentene betegnes i kapitlet som nyopptatte og viderekomne. De nyopptatte studentene er mellom 20 og 25 år. De viderekomne studentene har større aldersmessig spredning. ⁴²

Den yngste er 21 år, den eldste 33 år. Det er flest mannlige studenter som har ønsket å la seg intervjuet.

Lærere

Utvalget omfatter fem lærere ved AHO (alle arkitekter) og sju ved NTH (fem arkitekter, to med annen fagbakgrunn; humanistisk og teknisk). Lærerne ble kontaktet via telefon, og det ble deretter gjennomført personlige intervjuer med dem.

Enkelte av lærerne har egen praksis ved siden av lærerjobben, og kan dermed betrakte fag og yrkesrolle fra så vel lærer- som fra praksisfeltet. Ved begge institusjonene har jeg tilstrebet å få intervjuet så mange lærere som mulig, og som dekket ulike fagområder (planlegging, teknologiske

⁴¹ I perioden undersøkelsen ble foretatt, 1995-1996, var opptakstallet pr. år ved aho ca. 35. Tallet har økt de senere årene, til rundt 50 pr. år. I underkant av 10 prosent av søkerne tas opp på studiet. Tallet på studenter som er tatt opp på studiet ved NTH (senere NTNU) har ligget på vel 70 pr. år fra midten av 1990-tallet. Søkerantallet er vesentlig høyere (og det har økt fra 226 i 1996 til 436 i 2004 og tallet har økt i de påfølgende årene). Skolene har ikke oversikt over hvor lenge studentene faktisk er på studiet eller frafall.

⁴² Når materialet ikke omfatter nyopptatte studenter i Trondheim har det en praktisk forklaring. Ved skolen skulle man dele ut spørreskjemaer til disse studentene, men det ble ved en feiltakelse ikke gjort.

fag og bygningsprosjektering). Det lot seg ikke gjøre å få tak i så mange lærerinformanter som jeg kunne ønsket, og det er også en underdekning på kvinnelige informanter blant lærerne. Når jeg også har intervjuet et par lærere som ikke er arkitekter, er det fordi det kan være interessant å se hvorvidt de har andre oppfatninger om fag og utdanning enn arkitekter har, og om de har et «utenfra-perspektiv» på arkitektutdanningen.

5.3 Bakgrunnsspørsmål

Bakgrunnsspørsmålene (gjelder studentene) dreier seg blant annet om tidligere utdanning og relevant yrkespraksis (fra arkitektkontor eller annet som kan oppfattes som relevant), samt foreldrenes yrker. Et spørsmål som kan stilles er om ulikheter med hensyn til hva studentene har gjort forut for arkitektstudiene gir seg noen utslag når det gjelder oppfatninger om fag, utdanning og yrkesrolle, og i tilfelle hvilke. Foreldrenes yrker sier noe om den sosiale rekrutteringen til yrket slik den ser ut for disse arkitektstudentene, og om det er noen forskjeller i den sosiale bakgrunnen til studentene ved de to skolene.

5.3.1 Foreldrenes yrker

Ingen av de *nyopptatte* studentene som er intervjuet (bare ved AHO) har foreldre med arkitektbakgrunn, men sju av ni har fedre som yrkesmessig kan plasseres innenfor kategorien *håndverksmessige, kunstneriske/estetiske eller tekniske yrker* (som ingeniør, byggmester, møbelsnekker, museumsconservator, formingslærer). Et par av informantene har også mødre innenfor denne kategorien av yrker (kunstner og formingslærer), ellers dominerer helse- og sosialsektoren, samt butikkansatte og hjemmeverende. Se tabell 5.1 over foreldrenes yrker (fars/mors).

Tabell 5.1. Foreldrenes yrker, *nyopptatte* studenter (AHO)⁴³

1. Kristian	Ingeniør (biokjemi)/ arbeidsterapeut
2. Lars	Møbelsnekker/hjemmeverende
3. Martin	Laborant/hjelpepleier
4. Nikolai	Ingeniør/avdelingsansvarlig (uspes.)
5. Olaf	Lege/kunstner
6. Peter	Skipsreder/sosionom
7. Rainer	Byggmester/butikkansatt
8. Sverre	Museumsconservator/sosionom
9. Trygve	Musikklærer/formingslærer

⁴³ Informantene er anonymisert slik at navnene ikke kan tilbakeføres til dem som er intervjuet. Det er heller ingen andre karakteristikk/ beskrivelser som kan tilbakeføres til konkrete personer.

De *viderekomne* studentene ved AHO har blant annet lærerbakgrunn (hos to gjelder det både far og mor), men vi finner også yrker som sivilingeniører og arkitekter. Foreldrenes yrker hos NTH-informantene er sosiologer, agronom, vernepleier, pedagog, bonde, arbeider, kunsthistoriker, lærer og butikkansatt. Fire av informantene har, som det her fremkommer, foreldre som yrkesmessig ikke kan plasseres innenfor det tekniske (ingeniør), håndverksmessige eller kunstneriske/estetiske feltet. Det finnes et noe større innslag av «arbeiderklassepregete» yrker hos NTH-informantene. Se tabell 5.2.

Tabell 5.2. Foreldrenes yrker, *viderekomne* studenter

1. Andreas,	AHO	Lærere
2. Bendik,	AHO	Lærere
3. Christian,	AHO	bygn.ingeniør/lærer
4. Dagny,	AHO	Arkitekt/lærer
5. Erling,	NTH	Samfunnsvitere
6. Frida,	NTH	Ubesvart
7. Gaute,	NTH	agronom/pedagog
8. Hanna,	NTH	arbeider/vernepleier
9. Ivar,	NTH	Kunsthistoriker/lærer
10. Jonas,	NTH	Bonde/butikkansatt

Tidligere data om norske arkitektstudenters sosiale bakgrunn (fra 1974) viser at 74,5 prosent var rekruttert fra sosialgruppe 1 og 2. Bare medisinerstudenter hadde tilsvarende konsentrasjon i høyere sosiale lag, og andre fag spredte seg mer jevnt ut over skalaen (Sosialt Utsyn 1980:149). Svenske tall fra omtrent samme periode viser at 70 prosent var rekruttert fra sosialgruppe 1.

I en engelsk undersøkelse sammenliknes den sosiale bakgrunnen til studentene ved Bartlett School of Architecture med studenter ved andre Londonuniversiteter. Den viser at andelen ved Bartlett som har fedre med yrker i kategorien «management and professional» er høyere enn det som gjelder for studenter ved andre universiteter (78 prosent versus 64 prosent). Enda klarere blir forskjellene når man går nedover i hierarkiet over fedrenes yrker, hvor 20 prosent av Bartlettstudentene har funksjonærbakgrunn og to prosent har fedre i kategorien faglærte yrker. For Londonuniversitetene som helhet er andelen som har fedre med faglært eller ufaglært bakgrunn høyere (Abercrombie, Hunt & Stringer 1969). En senere undersøkelse (fra 1998-1999) om arkitekters sosiale bakgrunn viste en høy andel av dem hadde fedre med tilsvarende sosial bakgrunn (50 prosent av de kvinnelige arkitektene og 67 prosent av de mannlige arkitektene), mens bare henholdsvis 15 og 21 prosent hadde arkitekter i familien (Fowler og Wilson 2004:109).

En fransk undersøkelse (Zeldin 1983) viser at to tredjedeler av alle arkitekter har arkitektbakgrunn eller tilsvarende.

Det kan ikke med utgangspunkt i dette avhandlingsmaterialet sies at det er den sosiale elitens barn som blir arkitekter, slik undersøkelsene til blant andre Ödmann, Stevens og Zeldin indikerer. Det er ingen av informantene som peker seg ut som åpenbare arvtakere verken når det gjelder sosial bakgrunn eller når det gjelder motiver for valg av utdanning, selv om «arvtakeraktige» holdninger kommer til uttrykk i enkelte formuleringer.

I hovedsak har studentene som er intervjuet det som litt upresist kan betegnes som middelklassebakgrunn (lærere, ingeniører, håndverkere, kunstneriske/kreative yrker og helse- og sosialyrker), men med innslag av yrker som bonde, butikkansatt og hjemmевærende (eventuell utdanning ble her ikke avdekket) som nyanserer bildet.

Eventuelle forskjeller i oppfatninger om yrke og utdanning, motiver for utdanningsvalg og annet mellom informanter med *kreativ/kunstnerisk/håndverksmessig/teknisk bakgrunn* og studenter med annen bakgrunn blir belyst i de enkelte spørsmålene. Altså sosialiseringseffekt av studiet versus effekt av sosial bakgrunn.

5.2.2 Tidligere utdanning og yrkespraksis, viderekomne studenter

Utdanning ut over videregående skole omfatter for tre av de viderekomne studentene (AHO) følgende universitetsfag: kunsthistorie, pedagogikk og idehistorie. Når det gjelder NTH-studentene, betegner en av dem seg som «halvstudert fra universitetet», en har vært innom økonomistudier, en har grunnkurs i markedsføring og en har studert sosiologi og statsvitenskap. Tre av de viderekomne (to fra NTH) hadde ingen tidligere utdanning.

Studentenes yrkespraksis (viderekomne studenter) omfatter sommerjobber eller deltidsarbeid ved siden av studiene, som oppmålingsarbeid/ bygningsregistrering (for antikvariske myndigheter), tømrer, snekkerarbeid, vegvesenet og annet relatert til bygg- og anleggsarbeid. Et par informanter hadde praksis fra arkitektkontor. Se tabell 5.3.

Tabell 5. 3. Tidligere utdanning, alder og yrkespraksis, AHO- og NTH-studenter

	Tidligere utdanning	Praksis
1. Andreas, 25 år, AHO (femteårsstudent)	Ingen	Småjobber, data (bl.a. i forb. m. Gardemoenutb).
2. Bendik, 28 år, AHO (fjerdeårsstudent)	Ex.phil, idèhistorie	Fotoarbeid (bl.a. på skolen)
3. Christian, 33 år, AHO (femteårsstudent)	Spesialpedagogikk	Lite av relevans
4. Dagny, 28 år, AHO (fjerdeårsstudent)	Kunsthistorie, tegne- og Malerskole	Arkitektkontor, oppmålings-arbeid
5. Erling, 24 år, NTH (tredjeårsstudent)	Økonomistudier	Byggeplassarbeid, mye snekring i barndommen
6. Frida, 22 år, NTH (tredjeårsstudent)	Nei, kom rett fra videregående	Ingen
7. Gaute, 26 år, NTH (femteårsstudent)	Ex.phil, grunnkurs i markedsføring	Tømrer
8. Hanna, 21 år, NTH (tredjeårsstudent)	Studert sosiologi og statsvitenskap	Litt på plankontor
9. Ivar, 21 år, NTH (femteårsstudent)	«halvstudert»	Arkitektkontor (USA)
10. Jonas, 25 år, NTH (femteårsstudent)	Ingen	Veivesenet (planavd.)

Som det fremkommer i tabell 5.3, har flere av informantene en god del praktisk erfaring. Erfaring fra arkitektkontor og fra snekring, tømrerarbeid, fotoarbeid og planlegging fremstår som svært relevant i forhold til arkitektutdanningen og senere yrkesliv. Både studenter som har foreldre som yrkesmessig kan plasseres innenfor håndverks-, design- og kunstfeltet eller andre yrker, har yrkeserfaringer av de nevnte typer. De to studentene som har erfaring fra arkitektkontor har henholdsvis arkitekt- og kunsthistorikerbakgrunn. Spesielt for den ene (Dagny) er det sammenheng mellom praktisk erfaring og sosial bakgrunn (en av foreldrene er arkitekt).

Sju av informantene har også vært innom universitetsfag, tegne- og malerskole og økonomi- og markedsføring. Med unntak av en, har de også praktisk erfaring. Generelt kan det antas at universitetsfag representerer en faglig ballast og symbolsk kapital som er nyttig å bringe med seg inn i studiet og videre ut i yrkeslivet som arkitekt. Hvorvidt og på hvilke måter utdanningsbakgrunn påvirker synet på fag, yrkesrolle og utdanningsvalg, eller om det er andre forhold, som sosial bakgrunn eller sosialiseringseffekt av studiene (for de viderekomne studentene) som slår ut, vil bli nærmere belyst under de enkelte spørsmålene.

5.2.3 Tidligere utdanning og yrkespraksis, nyopptatte studenter

Fire av de nyopptatte studentene har vært innom universitetsfag (filosofi, etnologi og kunsthistorie, samt ex. phil). En av dem har tømrerutdanning i tillegg til fagene kunsthistorie og etnologi. En har oppgitt kunstscole som tidligere utdanning. Fire har ikke oppgitt noen tidligere utdanning (forutsetter at de har fullført videregående skole). Det er altså flere blant de viderekomne studentene enn blant de nyopptatte som har universitetsfag på meritlisten.

Fem av informantene har praktisk erfaring fra snekkerarbeid, tømring, tegning og registreringsarbeid (eldre bebyggelse). Altså nokså likt de viderekommende studentenes praksis. En av de nyopptatte, som var 38 år, skilte seg ut ved at han hadde flere års praksis som håndverker i bygg- og anleggsbransjen. To av informantene har ikke oppgitt tidligere utdanning eller praktisk erfaring. Alder kan være en forklaring når det gjelder utdanning (i hvert fall for den ene som er 19 år), men hvorfor de ikke har noen praktiske erfaringer er det vanskelig å ha noen formening om. Kanskje det er mer påfallende, utvalget sett under ett, at mange av informantene faktisk har en god del utdanning og yrkeserfaring forut for arkitektstudiet.

Tabell 5.4. Tidligere utdanning og yrkespraksis, nyopptatte studenter (AHO)

	Tidligere utdanning	Praksis
1. Kristian, 24 år	Kunsthistorie, filosofi	
2. Lars, 38 år	Ex.phil.	ca 18 års praksis som håndverker i bygge- og anleggsbransjen
3. Martin, 24 år	Kunstscole	Tegning
4. Nikolai, 24 år	Kunsthistorie, etnologi, tømrer (grunnkurs)	
5. Olaf, 20 år		
6. Peter, 21 år		
7. Rainer 19 år		Snekret i feriene sammen med faren (byggmester) siden han var barn
8., Sverre, 22 år	Ex. Phil., kunsthistorie	Registrering av eldre bebyggelse for Riksantikvaren, filmproduksjon
9. Trygve, 20 år		Litt praktisk arbeid med tre og maling

Informanter med foreldre som arbeider innenfor tekniske, håndverksmessige og kunstneriske yrker har i større grad enn informanter uten en slik bakgrunn praktisk erfaring fra snekkerarbeid, tømmerarbeid og /eller estetiske fag.

5.2.4 Foreløpig konklusjon

Som det fremkommer i det foregående, er det mye praktisk erfaring og tidligere utdanning hos disse studentene. Det er ikke grunnlag for å si at det gjelder arkitektstudenter i alminnelighet, da det kan skyldes at de som har ønsket å la seg intervju i hovedsak har slik bakgrunn (uten at det her går ytterligere inn på hvorfor de skulle være mer motiverte for å la seg intervju).

Det er få av informantene som har sosial bakgrunn tilsvarende «arvtakerne» i Ödmanns undersøkelse («elitens barn», som de betegnes); de fleste har bakgrunn i middelklassen, med lærerdominans, blant annet fra det estetiske feltet. Det kan ikke på bakgrunn av dette sies at det er middelklassens barn som blir arkitekter, men yrker som forbindes med kulturell kapital (som for eksempel lærere kan antas å gjøre) fremstår som en «gunstig» sosial bakgrunn for arkitektutdanning. Det er en vesentlig forskjell i hvilke fag de nyopptatte versus de viderekomne studentene har studert. Fag som de nyopptatte har studert, dreier seg om fag som fremstår som relevante i forhold til arkitektutdanningen (kunsthistorie og etnologi). En av de viderekomne studentene har også studert kunsthistorie, mens resten har studert fag som ikke kan sies å ha noen spesiell relevans i forhold til utdanning og yrkesliv som arkitekt. Hvorvidt utdanningsvalg kan tilskrives studentenes sosiale bakgrunn, det vil si om begrunnelser og motiver relateres til det og på hvilke måter, belyses nærmere i det følgende.

5.3 Motiver for utdanningsvalget

I studier av yrkesgrupper/profesjoner er et av de interessante spørsmålene hvorfor studenter/yrkesutøver har valgt akkurat *denne* utdanningen. Spørsmål om motiver kaster lys over hva de vil bruke utdanningen til og hvordan de ønsker å utforme yrkesrollen. Spørsmål som kan stilles – i dette tilfellet når det gjelder arkitektstudenter – er blant annet de følgende: Har disse studentene *alltid* visst at de skulle bli arkitekt? Har de i utgangspunktet *hatt interesse og anlegg* for kunstnerisk/estetisk/formgivende virksomhet? Har de valgt arkitektur fordi det fremsto som en *sikrere levevei* enn kunstnerisk virksomhet? Eller er det andre grunner for utdanningsvalget? Kunne de like gjerne valgt annen utdanning, slik at det var tilfeldig at de valgte arkitektur? Hva vil de bruke utdanningen til?

5.3.1 Sosial bakgrunn og motiver

Ödmann (1986) har undersøkt sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsvalg (motiver). Undersøkelsen viste at studenter med øvre middelklassebakgrunn (sosialklasse 1), arvtakerne, var sikre i forhold til utdanningsvalg og sin egen kompetanse, og de var eksponenter for en autonom kunstnerrolle. For idealistene, som hovedsakelig har middelklassebakgrunn, var ikke arkitektutdanning et like opplagt valg. De sikter seg ikke inn mot den tradisjonelle formorienterte arkitektrollen, men er mer politisk orientert, og ønsker å bruke arkitektrollen for å forbedre samfunnet.

Syntetisørene har litt sammensatte motiver for utdanningsvalget, men de har valgt arkitektur ut i fra en interesse for formgivning, samtidig som de i likhet med idealistene ønsker å gripe aktivt inn i ulike samfunnsproblemer. Utdanningsvalget var mer nærliggende for disse studentene enn det var for idealistene.

Studentene som betegnes som diffuse preges av usikkerhet, de vet ikke hvorfor de har valgt arkitektur, og kunne like gjerne valgt noe annet.

For å få frem forskjellene mellom studentenes motiver og ambisjoner, betegnes arvtakerne som «elever med profesjonelle ambisjoner», idealistene som «elever med interesse for samfunnet», mens syntetisørene og de diffuse bare betegnes som «øvrige elever».

Anvendeligheten av Ödmanns undersøkelse i forhold til studentene ved AHO og NTH vil bli nærmere belyst i det følgende.

På tross av at noen viderekomne studenter ved AHO gir uttrykk for at det er tilfeldig at de valgte arkitektur, var de rimelig sikre på at arkitektur var et riktig valg for dem. De supplerer for eksempel med svar av typen: «*har alltid likt å tegne*», «*har ønsket å jobbe med noe kreativt*», og liknende.

Det er lite som skiller AHO- og NTH-studentene når det gjelder motiver. Foreldrenes yrkesbakgrunn, dominans av lærere og håndverksmessige/tekniske/kunstnerisk/kreative yrker, kan ha fremmet interessen for å velge en utdanning som kombinerer det kunstnerisk/kreative med noe praktisk. Det kreative, kunstneriske og praktiske ved arkitektur er fellesnevneren når det gjelder motiv for de viderekomne studentene, og de har mest likhetstrekk med arvtakerne i Ödmanns undersøkelse ved at formgivningsrollen og det kunstneriske har vært viktig for å velge arkitektur, men i en mindre rendyrket og «heroisk» variant enn arvtakerne er eksponenter for. De har valgt arkitektur fordi utdanningen gjør det mulig å transformere noe fra ideplanet til et fysisk resultat, eksemplifisert gjennom utsagn som: «*ønsket å skape noe*», «*ønsket å jobbe med kunst og samtidig noe virkelighetsnært*», «*ønsket å jobbe både kunstnerisk/praktisk og teoretisk*». Likhetstrekkene med syntetisørene og idealistene kommer til uttrykk når det gjelder interesser og faglige orienteringer. Idealistiske motiver kommer spesielt til uttrykk hos en av de viderekomne studenter:

[...] syntes det var så mye stygt i verden som jeg ønsket å forbedre, derfor valgte jeg arkitektur (Erling, NTH).

De viderekomne studentene ved AHO gir i større grad enn NTH-studentene uttrykk for at det var «tilfeldigheter» som gjorde at de valgte arkitektur. Siden opptak ved NTH også baserer seg på karakterer, kan det tenkes at det ligger større grad av målrettethet og bevisst valg til grunn for deres utdanningsvalg enn hva som er tilfelle for studentene ved AHO, hvor opptak til studiet i baserer seg på utprøving av kreativitet og fantasi gjennom en opptaksprøve, som er et mer uforutsigbart opptakskriterium enn karakterbaserte kriterier. Det har ikke kostet noe i form av karakterjag å søke opptak, og utdanningsvalget kan ha vært en av flere mulige utdanninger, slik det formuleres av Andreas, (AHO):

Tilfeldighet. Likte å tegne og lage modeller på videregående, uten å ha noen tanker om å bli arkitekt. Var usikker på hva jeg ville bli, men tok opptaksprøven og kom inn.

Begge de kvinnelige informantene ved NTH bestemte seg allerede som barn for at de skulle bli arkitekt; Frida utdypet dette med at det var det eneste hun hadde hatt lyst til. Christian (AHO) sier at han «alltid har vært arkitekt» gjennom sine interesser for tegning og byggevirksomhet. Tilfeldighetene kan imidlertid i like stor grad gjøre seg gjeldende ved NTH, ved at gode karakterer gir grunnlag for opptak på en rekke studier.

Til forskjell fra de viderekomne studentene ved AHO svarer ingen av de nyopptatte informantene ved skolen at det var «tilfeldig» at de valgte arkitektstudiet. Det kan skyldes at utdanningsvalget ligger så kort tilbake i tid at de lettere kan rekapitulere motivene for utdanningsvalget enn det som gjelder for viderekomne studenter, eller det kan rett og slett skyldes at utdanningsvalget var mindre tilfeldig for denne kategorien informanter, slik tilfellet også kan ha vært for NTH-studentene. Klassemessig skiller de seg ikke vesentlig fra de viderekomne, selv om et par har bakgrunn i øvre middelklasse (lege og skipsreder).

Begrunnelsene for utdanningsvalget til de nyopptatte og viderekomne studentene har noen likhetstrekk; for eksempel et ønske om å kunne kombinere en praktisk bakgrunn med teori og tid til å utvikle sine kreative egenskaper og interesser. I tråd med dette oppgir fem av informantene at de har valgt arkitektur fordi det gir muligheter for å kombinere kunst, teknikk, håndverk og teori; en av dem i kombinasjon med sosiologi, psykologi og økonomi (informanten har ingen utdanning innenfor slike fag). Eksempler på begrunnelser er de følgende: «har alltid likt å tegne, og liker å se hvordan bolighus blir bygget» (Rainer). Trygve, som har foreldre som er musikkklæ-

rer/formingslærer, valgte arkitektur fordi «arkitektur kombinerer kunst og praksis, hus som noe skulpturelt og praktisk».

Enkelte av de nyopptatte studentene uttrykker i større grad enn de viderekomne studentene idealistiske motiver for utdanningsvalget:

[...] På en måte skulle jeg redde folket fra alle mistilpassede arkitekter. Det kom som et kall ovenfra - jeg skulle bli arkitekt! (Kristian).

[...] Jeg er opptatt av hus og hva hus/rom kan være. Dessuten er jeg interessert i mennesket og dets sameksistens med medmennesker og fysiske omgivelser (Sverre).

Foreldrenes yrker er for disse henholdsvis ingeniør/arbeidsterapeut og museumskonservator/sosionom. Idealistiske tanker kommer også til uttrykk hos andre informanter når det gjelder interesser og faglige orienteringer, som er tema senere i kapitlet.

Paralleller kan trekkes til førsteårsstudentene i Eikseths undersøkelse (1997) som i begynnelsen av studiet uttrykte en interesse for sosiale aspekter ved arkitektur (hvordan boliger er å bo i) og til «idealistene» – og i noen grad «syntetisørene» – Ödmanns (1986) undersøkelse.

Ser vi svarene i sammenheng med sosial bakgrunn er det to av informantene som skiller seg ut ved at de ikke har foreldre innenfor kunstneriske/ kreative, håndverksmessige og tekniske yrker (laborant/hjelpereleier og skipsreder/sosionom) og som er mindre eksplisitte når det gjelder motiver enn de andre studentene. De har svart henholdsvis: «interessene bar den veien» og: «interessante og varierte arbeidsoppgaver, personlige egenskaper» (hos informanten, slik det kan tolkes).

Mest likhetstrekk, informantene sett under ett, har studentene med syntetisørene, både når det gjelder sosial bakgrunn og motiver (formgivningsrollen med et sosialt innhold). De viderekommende studentenes likhetstrekk med arvtakerne kommer klarere til uttrykk i andre spørsmål enn motiver, for eksempel når det gjelder oppfatninger om arkitektrollen og brukere, samt faglige forbilder og interessefelter.

5.3.2 Tidligere utdanning, praksis og motiver

De som har studert universitetsfag (som kunsthistorie og filosofi) betoner i større grad enn studenter uten slik bakgrunn det *overskridende* elementet ved arkitektur; mulighetene for å arbeide med noe kreativt og samtidig virkelighetsnært.

En praktisk/håndverksmessig bakgrunn kan også lede noen inn i arkitektfaget. En informant (NTH) hadde tidligere jobbet som tømmer, men fremhevet nytten av tømmerpraksisen hvor en

ser resultater og arbeider på materialers premisser. Erfaringer fra andre fag kan gi seg utslag i eliminering av typen:

Ville ikke bli teknolog og heller ikke velge universitetsfag (Ivar, NTH, som betegnet seg som «halvstudert fra universitetet»)

I likhet med de viderekomne studentene er det hos de nyopptatte visse forskjeller mellom hva studenter med universitetsbakgrunn oppgir som motiver versus studenter uten slik bakgrunn. En som har studert kunsthistorie og filosofi oppgir at han: «ønsket balanse mellom noe teoretisk og praktisk; arkitektur muliggjør det».

Kristian (AHO), som har 18 års praksis som håndverker, samt ex.phil svarer slik:

Trangen til å søke slik utdanning er noe som har «modnet» gjennom de senere år. Her kan jeg optimalt kombinere min praktiske bakgrunn med mer teori og tid til å utvikle kreative egenskaper.

For flere av informantene synes altså trangen til å velge arkitektur å ha blitt modnet gjennom studier av beslektete fag og/eller gjennom praksis som tømrer eller annen håndverksmessig virksomhet. Selv om en del har «snust» på andre typer fag, og vurderte fag som medisin, statsvitenskap og fysioterapi, var valget av arkitektur for de fleste nærliggende, siden de alle har hatt kreative, kunstneriske interesser fra de var barn (de har likt å tegne og lage ting). Ingen har valgt arkitektur fordi de ønsket å bli planleggere, kommunale reguleringsarkitekter, forskere, byråkrater eller annet som også er relevante yrkesfelter for arkitekter.

5.3.3. Tidligere erfaring, utdanning og sosial bakgrunn

Studentene har med noen få unntak middelklassebakgrunn, men innenfor den kategorien finner det seg ulike typer yrker, hvor noen mer enn andre peker seg ut som gunstig sosial bakgrunn for en som ønsker å bli arkitekt. Det gjelder for eksempel håndverksmessige, estetiske og kunstneriske yrker (som arkitekt, lærer i kunst- og håndverksfag, kunsthistoriker og bygningsingeniør). Som det fremkommer, har flere av informantene tidligere utdanning og praksis som fremstår som relevant i forhold til arkitektutdanningen. For noen kan vi kanskje snakke om en kumulativ effekt av sosial bakgrunn, utdanning og praksis (for eksempel for informanten med arkitektbakgrunn, praksis fra arkitektkontor eller praktisk, håndverksmessig virksomhet og studier i kunstfag). Men det er ingen forutsetning for å komme inn på studiet at man har praksis eller annen utdanning forut for utdanningen, eller at det gjør at de blir «bedre» arkitekter (selvsagt avhengig av hva man forstår som «god arkitekt»). Det en kan si er at det følgende peker seg ut

som spesielt gunstig utgangspunkt eller bakgrunn for arkitektutdanningen; kreative, kunstneriske interesser og anlegg, foreldre med yrker innenfor dette feltet og praktisk erfaring innenfor «arkitektrelevante» områder. Akademisk utdanning representerer i tillegg en viktig kapital (kulturell, kunnskapsmessig og symbolsk).

5.4 Interessefelter

Hvordan preger utdanningen de viderekomne studentene når det gjelder faglige orienteringer og interessefelter? (sosialiseringseffekter).

Hvilke forskjeller finner vi mellom nyopptatte versus videregående studenter, eller mellom studenter tilknyttet AHO og NTH i dette spørsmålet? Er det for eksempel slik, som man kanskje kan anta, at studentene ved NTH er mer orientert mot de teknologiske aspektene ved arkitektur enn studentene ved AHO?

Hvilke forskjeller finner vi mellom studenter som har universitetsfag versus studenter som ikke har det, og kan det øynes noen sosialiseringseffekter av utdanningen når det gjelder faglige orienteringer og interessefelter?

5.4.1 Nyopptatte studenter

Ettersom de nyopptatte svarte på et spørreskjema var svarene til dels i stikkordsform, men det gav likevel noen indikasjoner om hvilke deler av faget studentene orienterer seg mot, og hvordan de tenker før utdanningen og kulturen ved skolen har satt sitt preg på dem.

Disse studentene gir i liten grad uttrykk for en interesse for den rene formgivningsrollen, konseptet, materialers egenskaper eller arkitektur som kunstform, men fremhever i større grad enn de viderekomne studentene arkitektur i en sosial, bruksmessig sammenheng.

Svarene deler seg hovedsakelig i to kategorier; interesse for: *boligen* som blant annet omfatter hvordan boligen er å bo i (sosiale dimensjoner) og *kulturarven* (bevaring/ restaurering /eldre arkitektur (men hvor også den sosiale dimensjonen betones).

Interesse for boligen:

Jeg er opptatt av å tenke arkitektur som mennesker vil bruke, ønsker å skape gode rom for mennesker (Lars).

Jeg er glad i boliger. Kommer nær mennesker når man jobber med det (Olaf).

Ønsker kunnskaper om hvordan et hus blir bygget helt fra begynnelsen (Rainer).

Interesse for kulturarven:

Interessert i bevaring av eldre bebyggelse, restaurering, samspill mellom arkitektur, miljø og mennesker (Kristian).

Alt innen faget virker spennende. For meg kan antikvarisk virksomhet være et mulig spesialiseringsområde (Sverre).

Eldre arkitektoniske byggverk (Nikolai).

Sammenheng mellom utdanningsbakgrunn og interesser kan spores hos en informant som har studert kunsthistorie og etnologi og arbeidet som tømrer, og som er interessert i eldre arkitektoniske byggverk. Lars, som har 18 års praksis som håndverker, er opptatt av arkitektur som mennesker vil bruke. Erfaringer fra snekring eller annet håndverksarbeid i barndommen kan, slik tilfellet er for Rainer, føre til en interesse for hvordan hus blir bygget.

5.4.2 Viderekomne studenter

Interessene til de viderekomne studentene kretser derimot rundt *form* (formgivning) i en eller annen forstand, men mer abstrahert fra bruk enn det som preger de nyopptatte studentenes interesser.

Form- og designspørsmål som interessefelt omfatter så vel bygningsprosjektering som materialkunnskaper og mer filosofiske/humanistiske spørsmål:

[...] prøver å være innom det meste som studiet omfatter, men interessen går mot form; mindre prosjekter i grenselandet mot industridesign (Andreas, AHO).

Interessert i materialers egenskaper, finne en helhet i det man gjør, og i menneskers forståelse av rom. Forholdet mellom natur og menneske. Også opptatt av økologi og arkitektur i den sammenheng (Dagny, AHO).

Formgivning knyttet til arkitekturteori og filosofi (det arkitekter skriver om filosofi); Derrida-aktige ting, dekonstruktivism (Ivar, NTH)

Det betyr ikke at disse studentene er uten en «sosial agenda», for eksempel er det en student (AHO) som sier at han ikke ønsker å etterlate seg monumenter som virker «tvingende» på omgivelsene.

Ingeniørfag

Man kunne antatt at NTH-informantene var mer orienterte mot fagets tekniske sider på grunn av nærheten til det teknologiske miljøet. Selv om lærere fra teknologiske fag i noen grad trekkes inn i undervisningen, slik også lærere fra andre universitetsfag blir, kan det synes som det har liten betydning for arkitektstudentene at de befinner seg i et teknologisk miljø og at de har nok med seg selv. Både fra lærere og studenter ble det imidlertid påpekt at man kunne benytte det teknologiske miljøet bedre enn man gjør. En student mente det kunne gi litt «pondus» å si at man studerte ved NTH, men at betydningen av nærheten til NTH mest var av symbolsk karakter.

Planlegging

Er det slik at informanter tilknyttet NTH er mer interesserte i by- og regionspørsmål (som omfattes av feltet plan) enn informantene ved AHO, siden planundervisningen har hatt en mer sentral plass i undervisningen ved NTH enn ved AHO? By- og regionspørsmål oppgis som et av flere interessefeltet hos fire av informantene, men interessen for planleggingsfag fremstår ikke som spesielt stor hos NTH-studentene sammenliknet med interessen for andre fagområder (formgivning). To av AHO-studentene uttrykker interesse for planlegging. Den ene beskriver seg som temmelig ensom i sin interesse for planlegging og samfunnsspørsmål, og mente at de fleste av medstudentene var opptatt av arkitektur som kunst. Han knyttet sine interesser til oppveksten i en politisk engasjert familie.

Et par av informantene (AHO) er opptatt av økologi, men en av dem oppfattet den økologiske orienteringen innenfor faget som moralsk og virkelighetsfjern, mens den andre var mest kritisk til fraværet av engasjement i dette og andre temaer som ikke direkte var knyttet til «ren form» ved skolen. NTH-informantene har ikke vektlagt økologi spesielt, men det kan inngå i svar av typen «er opptatt av alle sider ved faget», og liknende.

Teori

Studentene tilknyttet NTH fremsto som noe mer interesserte enn AHO-studentene i teori i en eller annen forstand, for eksempel fra filosofi eller uspesifisert «teori fra andre fag». De var opptatt av å distansere seg fra det de mente var en myte om at arkitektutdanningen ved NTH skulle være mindre teoretisk og kunstnerisk orientert enn arkitektutdanningen ved AHO. By- og regionplanundervisningen ble fremstilt som mer teoretisk vinklet enn andre fagområder, men hvorvidt teoretiske aspekter ved faget – enten det gjelder planleggingsfag eller andre fagområder – vektlegges i undervisningen synes å være mest avhengig av lærernes interesser og kompetanse. Det gjelder ved begge læresteder.

De nyopptatte studentene uttrykte ingen særlig interesse for teori, men det er kanskje en interesse det er vanskelig å ha før man har begynt på studiet. For mange arkitektstudenter er det kanskje også uklart hva som er å anse som teori innenfor arkitektur. Det er ikke faget forstått som teoretisk disiplin som interesserer disse studentene mest, men snarere det å *lage* ting.

5.5 Fremtidige arbeidsfelter og -former

De nyopptatte studentene fremstår som åpne i forhold til hva utdanningen kan brukes til. For eksempel oppgis film, scenografi, snekkerarbeid, bistandsarbeid, lederjobb i næringslivet og anti-kvarisk virksomhet som aktuelle yrkesfelt. En informant ønsket å jobbe hos Riksantikvaren fordi man der kunne være med på å ta avgjørelser om kulturarven. Tre har ikke svart på hva de kan tenke seg å bruke utdanningen til.

De nyopptatte studentene har en yrkesrolleoppfatning som går videre enn å arbeide som prosjekterende arkitekt. Bare to av de nyopptatte studentene gir svar som kan tolkes som at de ønsker å arbeide som prosjekterende arkitekter på arkitektkontor. Svarene indikerer at arkitektutdanningen kan brukes på mange samfunnsområder, men også at de i arbeidet som prosjekterende arkitekt kan ha nytte av ulike typer kunnskaper som ligger litt utenfor det som kanskje vanligvis forbindes med arkitektur, for eksempel kunnskaper om film og scenografi.

I likhet med de nyopptatte studentene uttrykker de viderekomne studentene en åpen holdning til hva arkitektfaget kan brukes til. Alle de viderekomne ser imidlertid for seg en fremtid på et arkitektkontor, men med visse forbehold:

Jeg ønsker å skape «arbeidsrommet» selv. Ser ikke for meg noen klar yrkesrolle.
Ender kanskje på arkitektkontor, selv om det ikke frister (Christian, AHO)

Jeg vil ha egen praksis og styring av den kreative prosessen
(Gaute, NTH)

Jeg ønsker ikke å ha en liten rolle på et stort kontor; ønsker å bestemme selv
(Frida, NTH)

Det konjunkturavhengige ved arkitektyrket representerer en kilde til usikkerhet for alle kategorier informanter, for de vet ikke om det er etterspørsel etter deres tjenester, eller om de får utfolde seg som arkitekter slik de helst ønsker, når de er ferdige. Samtidig mener de fleste at det vil ordne seg på et eller annet vis. Spesielt mener de nyopptatte det.

Ingen av studentene ser for seg planlegging som arbeidsfelt. De ønsker ikke å jobbe med «plansystemer i kommuner», som det ble formulert av en informant (AHO).

De viderekomne studentene er mer «utfersorienterte» enn de nyopptatte, ved at flere kan tenke seg å jobbe i utlandet en periode for å bli bedre kvalifisert som arkitekt, eller at de av andre grunner ønsker å reise utenlands før de etablerer seg i yrkeslivet.

I løpet av utdanningsprosessen blir trolig studentene (også informantene i denne avhandlingen) sikrere på hva de vil med faget, og hvor og hvordan de vil utøve det.

De viderekomne studentene er mindre opptatt enn de nyopptatte studentene av arkitekturens praktiske, sosiale sider i forhold til arkitektur som autonom disiplin, med vekt på arkitektur som verk og som estetisk uttrykk, og de ønsker å skape arbeidsrommet selv. Mens de nyopptatte studentene har en åpen og kanskje noe diffus forestilling om hva de utdanner seg til – de er noviser i Dreyfus & Dreyfus' forstand (1989) – er de viderekomne studentene på vei inn i yrket, med et mer avgrenset syn på utdanningens hensikter. Dette fremstår som den tydeligste sosialiseringseffekt av utdanningen.

5.6 Forbilder og inspirasjonskilder

Innsikt i studentenes forbilder og inspirasjonskilder supplerer og utfyller bildet av hva slags arkitekter de ønsker å bli. Innenfor et fag der det individuelle og personlige har en sentral plass, kan det tenkes at studentene har sine personlige inspirasjonskilder og forbilder. Samtidig er innsikten i hvem som har designet hva en del av det profesjonelle fellesgodset, og det kan derfor tenkes at kjente arkitekter blir forbilder og inspirasjonskilder for studentene i deres egne arbeider. Hvorvidt det gjør seg gjeldende hos informantene i denne avhandlingen kommer jeg tilbake til.

Forbilder og inspirasjonskilder henger i mange tilfeller sammen, det vil si at forbilder (arkitekter eller andre) kan være inspirasjonskilder i studentenes prosjekter, men det kan også være helt andre ting enn arkitektur de henter inspirasjon fra.

5.6.1 Inspirasjonskilder

De nyopptatte studentene er primært opptatt av å nevne hva/hvem som er forbilder, da inspirasjonskilder også er mer relatert til praksisfeltet/studentarbeider. Det legges derfor i det følgende hovedvekten på synspunktene til de viderekomne studentene.

Tidsskrifter/bøker

De fleste oppgir arkitekturtidsskrifter, og hovedsakelig internasjonale, som inspirasjonskilder. Tidsskriftene presenterer arkitektur på en lett tilgjengelig måte og brukes som atspredelse og til å holde seg orientert om hva som skjer i faget når det gjelder nyskapende arkitektur. Det er ikke uvanlig at arkitektstudenter kopierer ting fra tidsskrifter og gjør det til «sitt eget», ble det hevdet. Dette anses som mindre akseptabelt enn å hente ideer fra slike kilder, som de fleste gjør. Hvor grensene mellom kopiering og henting av ideer går kan muligens være vanskelige å angi.⁴⁴

Alt man ser

Informanter (ved begge skolene) fremhever i større grad utenomarkitektoniske forhold enn arkitekter som inspirasjonskilder i deres egne arbeider; for eksempel kan naturopplevelser bli arkitekturopplevelser. Fjellene på Helgelandskysten ble nevnt som eksempel av Bendik (AHO). Alt man ser kan inspirere en i ens arbeid, understreket en av informantene.

Hvordan ulike materialer brukes, kvaliteten i stål, betong eller aluminium, og design som ligger i grenselandet mot industridesign kunne også inspirere studentene i deres egne arbeider slik også papirprosjekter (skisser, tegninger og modeller) kan gjøre. Det trenger altså ikke være fullførte verk som inspirerer. Men det kan være vanskelig å si *hvordan* ting inspirerer, ble det påpekt.

Reiser (spesielt) til andre land er også viktige inspirasjonskilder for arkitektstudenter, slik de også kan være for arkitekter i alminnelighet. Prosjektarbeid og studiereiser i/til andre land er også en vanlig del av læreprosessen i arkitektutdanningen.

⁴⁴ Bøkers og tidsskrifters kunnskapskilder belyses i neste kapittel.

5.6.2 Forbilder

Forbildene til *de nyopptatte studentene* kan grovt sett inndeles i tre kategorier:

a) funksjonalisme/modernisme (en informant, Olaf)

Forbildene er funksjonalistiske og modernistiske arkitekter som tilhører profesjonens anegalleri, som Le Corbusier og Frank Lloyd Wright og norske arkitekter som Arne Korsmo, Knut Knutsen og Sverre Fehn. Le Corbusier er forbilde som «rendyrket» funksjonalist (som det sies), mens norske modernister verdsettes gjennom «naturnære» versjoner av modernismen/funksjonalismen.

b) både funksjonalister/modernister og andre retninger (fire informanter; Lars, Kristian, Nikolai, Sverre)

Vi finner her en kombinasjon av funksjonalistiske forbilder som de som er nevnt i det foregående og arkitekter og arkitektoniske retninger som står mer fjernt fra modernisme/funksjonalisme (som Gaudi, Steiner, Palladio, svensk postmodernisme og norsk og utenlandsk folkearkitektur). Kristian begrunner hvorfor Le Corbusier er et forbilde på følgende måte: «[...] fordi han utgår fra sin kunst når han skaper bygninger».

Av de resterende fire informantene har en svart «alt og alle som har tilført faget nye og inspirerende innfallsvinkler», en har svart «stav og laft» (også utenfor det funksjonalistisk/modernistiske feltet) og to har ikke oppgitt noen forbilder. En av dem betegner seg som «forbildeløs», som kan være uttrykk for at han ikke ønsker å ha noen forbilder eller at han foreløpig ikke har fått noen.

Selv om modernismen/funksjonalismen har godt fotfeste som forbilder hos rundt halvparten av de nyopptatte studentene før de har startet på utdanningen, fremstår de ikke som rendyrkede tilhengere av dette arkitektursynet. De har kanskje fortsatt, i lihet med med førsteårsstudentene i Eikseths (1997) studie, noe av lekmanssynet i seg, det vil si å verdsette andre arkitektoniske uttrykksformer enn funksjonalismen/modernismen.

Den ene «rene» funksjonalisten har lege/kunsterbakgrunn, mens tilhengeren av stav og laft har skipsreder/sosionombakgrunn. Den ene ubesvarte hadde laborant/hjelpepleierbakgrunn, noe som kan tyde på en mindre fortrolighet med faget og etablerte forbilder/inspirasjonskilder enn informanter med foreldre innenfor det kunstnerisk/håndverksmessige og kreative feltet. Oppfatninger om andre sider ved fag og yrkesrolle vil ytterligere få frem om det kan trekkes noen slike skillelinjer, eller om informanten snarere ønsker å frigjøre seg fra forbilder og inspirasjonskilder.

Viderekomne studenter

Betydningen av å utvikle sin egen arkitektoniske identitet, uavhengig av mestre, lærere og forbilder, understrekes i størst grad av AHO-informantene. De ønsker å stå helt «fritt» i egne oppgaver og understreker betydningen av å finne egne svar. Paralleller kan trekkes til «syntetisørene» i Ödmanns studie: «man måste tänka till ordentligt själv och inte utgå från en massa förebilder» (1986: 75).

En av studentene ved AHO (Christian) sa at han ikke har noe forhold til temaet forbilder, med unntak av dem som jobber med økologiske spørsmål (han var den som betegnet seg som samfunnsengasjert og orientert mot planlegging). Dagny, som hadde arkitekt/lærerbakgrunn, understreket at hun ikke ville ha noen forbilder.

NTH-informantene reservertet seg ikke like mye mot å navngi sine forbilder eller si hvilke arkitektoniske uttrykksformer de foretrakk. I likhet med de nyopptatte studentene er det funksjonalister/modernistiske arkitekter (som Le Corbusier og Frank Lloyd Wright) og mer uspesifisert «minimalisme» som dominerer. Andre forbilder, fjernere fra kategorien funksjonalisme/modernisme, men forskjellige fra de nyopptatte studentenes forbilder (og mer «insiderforbilder») er Louis Kahn, Aldo Rossi, Robert Venturi, Richard Fuller, Norman Foster og Santiago Calatrava (teknisk orientert arkitekt, mest kjent for større jernbane- og broprosjekter).

Bare en av NTH-informantene (Erling) sa at han ikke ønsket å ha noen fastspikrete forbilder, men snarere ønsket å få innblikk i noe han ikke kunne. Begrunnelsene for å reservere seg mot forbilder er at man ikke vil la seg påvirke i arbeidet med sine egne ting, at det var viktig å finne egne svar.

For informantene tilknyttet NTH representerte ingen av lærerne ved skolen noen forbilder, og de ønsket seg mer profilerte lærere. Det å ha én toneangivende lærer, eller flere, ved en skole kan være ganske avgjørende for en skoles renommé, og for hvorvidt studentene får noen interne forbilder eller ikke. Når lærere - og andre arkitekter - blir forbilder, slik Sverre Fehn har vært ved AHO, skyldes det at studentene verdsetter det vedkommende står for som arkitekt, men kanskje også hvordan han fremstår som arkitekt. Det dreier seg både om faglige og personlige egenskaper (habitus).

Det ser ut til det er ulik sosialiseringeffekt som gjør seg gjeldende ved de to skolene. NTH-studentene er mer forbildeorienterte enn AHO-studentene, og ønsker seg lærere som kan tjene som forbilder, mens AHO-studentene er, slik de uttrykker seg, lite forbildeorienterte, men har flere lærere som tjener som forbilder. Dette fremstår som et paradoks. AHO-studentene synes i større grad å innlæres i en arkitektrolle preget av individualisme, hvor det å utvikle sin egen arkitektoniske stemme regnes som viktig, samtidig som toneangivende lærere kan komme til å sette sitt preg på hvordan de utformer prosjekter og på hva de verdsettes. Dette kan også forstås som

en del av selvpresentasjonen, hvor det underkommuniseres at man har noen forbilder, det være seg arkitekter eller byggverk, fordi de ønsker å utvikle sin egen arkitektoniske identitet.

I en sammenlikning med ingeniørprofesjonen konkluderer Freidson med at forbildeorientering er mer fremtredende i arkitektur- enn i ingeniørfaget, og at dette inntrykket holder seg også når det sammenliknes med andre profesjoner/fag (2001:173). Dette har blant annet sammenheng med den sentrale plass fremvisning av eksemplarer og arkitektoniske trender og retninger har i arkitekturtidsskrifter/designpublikasjoner, i undervisningen og i arkitektmiljøer for øvrig. Til sammen bidrar dette til å etablere noen standarder og forbilder for god, interessant og innovativ arkitektur, og som trolig ligger i de fleste arkitekters (og studenters) bakhoder. Det kan dermed være vanskelig å unngå å bli påvirket av det toneangivende arkitekter gjør.⁴⁵

De viderekomne studentene ved AHO har i stor grad lærerbakgrunn. Det er lite som tyder på at distanseringen fra forbilder har sammenheng med deres sosiale bakgrunn, snarere kan dette knyttes til arkitektkulturen generelt, hvor vektleggingen av å finne egne svar og reservere seg mot forbilder kan forstås som uttrykk for en slik kultur, og som gjør seg mer gjeldende ved AHO enn ved NTH.

5.7 Studenters oppfatninger om beslektede fag og yrkesgrupper

Siktemålet med dette spørsmålet er å få innsikt i hvilket «yrkesmessig landskap» informantene plasserer faget i, og som ytterligere belyser informantenes faglige/profesjonsmessige identitet. I denne sammenhengen er det interessant å se på om hvordan bakgrunn fra andre fag påvirker synet på beslektete fag.

En sammenfatning av svarene indikerer at arkitektfaget er beslektet med mange fag, men det er i størst grad *kunst-, design- og håndverksfag* (som omfatter estetiske fag, musikk, film, scenografi og andre kreative, kunstneriske virksomheter) og *ingeniørfaget* studentene mener har noen likhetstrekk eller slektskap med arkitektur. De nyopptatte studentene trekker i større grad enn de viderekomne studentene frem ingeniøren som faglig slektning (fem av ni av de nyopptatte, tre av ti hos de viderekomne). Disse oppgir *både kunst- og designfag og ingeniørfaget*. En av studentene ved NTH understreker at de *ikke* er i slekt med ingeniørene.

En av de nyopptatte studentene som utdypet sitt svar, forklarer slektskapet med billed- og skulpturkunst på følgende måte:

⁴⁵ I et fjernsynsprogram (nrk1, 19.03.02) om den danske arkitekten og designeren Arne Jacobsen ble en av hans medarbeidere spurt om hun ble påvirket av sin «mester» med hensyn til arkitektonisk uttrykksform. Hun svarte at hun ønsket å være selvstendig, men måtte nok innrømme at hun ble påvirket av måten han gjorde ting på.

Bygningene ter seg som kunstverk som vi hele tiden tvinges til å forholde oss til, og som vi bevisst eller ubevisst påvirkes av, som all annen kunst (Kristian).

En av de viderekomne studentene svarte slik:

Vi er i slekt med yrker som jobber med materialer på deres premisser. Arkitektur er et håndverk, mellom teori og praksis (Andreas, NTH).

Arkitektur *burde* vært beslektet med geografi, samfunnsfag (spesielt sosiologi), mente en informant (som hadde studert idehistorie). Dette utsagnet kan forstås som at slike fag, eller de tilnærmingene samfunnsfag representerer, i liten grad trekkes inn i arkitektundervisningen, står fjernt fra hva de fleste studenter er opptatt av og mener en arkitektutdanning skal konsentrere seg om.

Det er et visst sammenfall i svarene til begge kategorier studenter (nyopptatte og viderekomne), og mellom studenter ved AHO og NTH, men de viderekomne problematiserer dette spørsmålet i større grad enn de nyopptatte (som er mer «grenseløse» når det gjelder slektskap), ved at de stiller spørsmål ved hva en arkitektskole skal være, og hva man eventuelt skal lære av tilgrensende fag. Dette har trolig sammenheng med at de er i gang med studiet, og dermed kanskje lettere kan plassere sitt eget fag i relasjon til andre fag.⁴⁶

Ingeniørfaget fremstår ikke som en sentral faglig slektning for de viderekomne studentene, snarere tvert imot ser det ut til. Dette er kanskje uttrykk for en spenning i arkitektfaget mellom kunst og teknikk, to av bærebjelkene i arkitektfaget, selv om et par av NTH-studentenes forbilder var ingeniører og ingeniøraktige arkitekter. Disse er imidlertid «cross over»- ingeniører som like gjerne kan regnes som arkitekter.

Flere av studentene har andre fag fra før. Et spørsmål som kan stilles er hvorvidt og hvordan det påvirker synet på beslektete fag. Det er vanskelig å se noen direkte sammenheng, det vil si at bakgrunn fra et bestemt fag/fagområde gjør at man betrakter arkitektur som beslektet med dette. Riktignok er det en informant (AHO) som har studert spesialpedagogikk, som mener arkitektur er beslektet med psykologi og andre samfunnsvitenskapelige fag, men det kommer i tillegg til musikk og billedkunst. En av de forbildeløse ved AHO (arkitektbakgrunn) reserverer seg også i dette spørsmålet, det vil si finner det vanskelig å svare på.

⁴⁶ Forskjeller i svarene kan også ha sammenheng med at personlig intervju, som ble benyttet i undersøkelsen av de viderekomne studentene, til forskjell fra spørreskjemaer, som ble benyttet på de nyopptatte, muliggjør større grad av refleksjon og utdyping av spørsmålene.

5.8 Læreres oppfatninger om beslektete fag og yrkesgrupper

Er det slik at lærernes syn gjenfinnes hos studentene, altså at de fagene som nevnes av studentene sammenfaller med lærernes, eller har de andre oppfatninger?

Arkitekturens særtrekk versus samarbeidende yrkesgrupper

Arkitektur er for lærerne primært noe særegent. Det særegne ble av flere relatert til fagets syntetiserende preg, at det inkluderer mange fags kunnskaper:

Vi er i slekt med alle yrkesgrupper, samtidig som ingen kan tilføre oss spesielle ting. Vi må være gode som *arkitekter* (NTH-informant).

Vi er i slekt med landskapsarkitekter og bygningsingeniører. Arkitektur er omgivelsesforming, og vi må alliere oss med mange, men jeg vet ikke om vi ligner på noen andre. Vi er intuitive, kreative, og går ikke, som ingeniøren, ut fra en valgt metode (NTH-informant).

Fagets egenart uttrykkes enda sterkere av følgende to lærere:

Faget er først og fremst noe eget, og egentlig ikke i slekt med noen andre fag. Det kan oppfattes som en syntese av andre fag, men arkitekter skal lage et fysisk svar som de er alene om (AHO-informant).

Arkitektur har sin egen basis, selv om det glir i retning av kunst. Det er en yrkesutdanning med basis i formgivningsfag»(NTH-informant).

Lærerne er gjennomgående mer forbeholdne i sine svar enn studentene, og reserverer seg mot å navngi beslektede fag og yrkesgrupper. Det vises for eksempel til at det er personlig og individuelt hva en oppfatter som beslektete fag, og at det blant annet avhenger av hvilke aspekter ved faget en selv er opptatt av og underviser i. Når lærerne allikevel nevner bestemte fag, er det primært *kunst-, design og håndverksfag, tekniske (ingeniørfag) og humanistiske fag* de oppgir som tilgrensende til arkitektur. Det er seks av ti informanter som har nevnt slike fag, men fire av dem i kombinasjon med fag som sosialantropologi og (uspesifisert) samfunnsfag samt profesjonsfag som jus. Fire av svarene faller utenfor kunst-, design- og det tekniske feltet. Av disse mener to lærere at arkitektur primært er noe eget, en har ikke besvart dette spørsmålet og en mener arkitektur er beslektet med andre handlingsorienterte fag som jus og medisin.

«Målet må være å være humanister, men faget er mangefasettert», svarte en lærer, som fremstilte faget som et humaniorafag med noen naturvitenskapelige, tekniske innslag.

Med utgangspunkt i intervjuene kan det trekkes et skille mellom 1) lærere som er *samfunnsorienterte* og mer orientert mot planlegging enn *den rene formgivningsoppgaven*, og som betrakter samfunnsfag eller profesjonsfag som jus og medisin som faglige slektninger som arkitektfaget og utdanningen *burde* hatt mer kontakt med, og 2) lærere som primært er opptatt av *arkitektur som form- og designfag* og (dermed) vektlegger humanistiske og kunstneriske/håndverksmessige fag som beslektete.

Det kan trolig også trekkes et skille mellom en praktisk og en følelsesmessig (eksistensiell) tilnærming til spørsmålet om beslektete fag, og som også kan leses ut av svarene. Den *praktiske* tilnærmingen dreier seg om fag og yrkesgrupper som arkitekter er avhengige av å samarbeide med som yrkesutøvere. Det gjelder spesielt ingeniører. Flere av informantene synes å ha et ambivalent forhold til ingeniører; de fremstilles som metodisk snevre og lite kreative sammenliknet med arkitekter. De tilhører bakkemannskapet som er nødvendige for å realisere byggeoppgaver. Den følelsesmessige (eksistensielle) tilknytningen dreier seg, slik informantene kan tolkes, om fag de identifiserer seg med; som kunst og designfag, filosofi og humanistiske fag. Slike fag kan de også samarbeide med i yrkesituasjoner, men like gjerne dreier det seg om hvilket yrkesmessig landskap de ønsker å plassere sitt eget fag i.

5.9 Hva karakteriserer en dyktig arkitekt?

Siktemålet her er å få belyst hvilke kvalifikasjoner og egenskaper som studenter og lærere verdsetter spesielt hos arkitekter. Svarene kan gi en indikasjon om hvilke «arkitekttyper» studentene identifiserer seg med og hvilke yrkesrolleidealer de har. Det er for eksempel aktuelt her å trekke linjer til Ödmanns typologi og til fagets helter.

5.9.1 Nyopptatte studenter

En dyktig arkitekt er for disse en som *kan faget* og er sikker på seg selv og sin kompetanse. Han eller hun har fullstendig fortrolighet med materialers egenskaper og muligheter, er flink til å tegne og til å finne nye ideer. En dyktig arkitekt er nytenkende, med forankring i tradisjon, og har en *sikker formsans*. Det er en som behersker fagets tekniske, estetiske og håndverksmessige sider. Det er et vidt spekter av kunnskaper, ferdigheter og personlige egenskaper som arkitekter bør være i besittelse av, og som går langt utover det som vanligvis forbindes med arkitektkunnskaper og -ferdigheter.

I tillegg til å besitte spisskompetanse innenfor det arkitektoniske feltet, er en dyktig arkitekt generalist ved at flere faglige disipliner inngår i kompetansefeltet, formulert for eksempel på følgende måte:

En dyktig arkitekt kan kombinere kunst, sosiologi, psykologi, økonomi, teknikk, natur med et personlig grep og en personlig touch (Olaf).

I tillegg til faglig bredde har en dyktig arkitekt, slik studentene ser det, en sentral rolle i arbeidsdelingen i byggeprosesser. Han/hun er koordinator mellom ulike faggrupper, flink til å samarbeide og har overblikk. Det er en som er tydelig når det gjelder å få frem hva han/hun mener, og som er flink til å fange opp andres signaler. En dyktig arkitekt er en samarbeidsorientert humanist som er forståelsesfull, praktisk, lyttende og natur- og miljøorientert:

Han har et hensynsfullt syn på mennesker, dyr og natur. Han skal forsøke å ha innsikt i sosiale forhold og hvordan bygninger og miljøer han skaper påvirker folk. Han har et bredt perspektiv som gjør at han er åpen for forslag fra andre fagområder (Kristian)

Den allsidige kompetansen vektlegges også av Rainer:

Det er en som er kreativ, praktisk og flink til å tegne. Han er forståelsesfull og samarbeidsorientert og lytter til byggherrer, snekkere og andre. Han er flink til å forklare det han mener og til å finne nye ideer. Han er også natur- og miljøorientert.

Egenskapene som karakteriserer en dyktig arkitekt kan sammenfattes på følgende måte; det er en sikker, faglig allsidig og samarbeidsorientert humanist som har full kontroll over prosess og produkt og som kan faget. De som i mest rendyrket form forbinder dyktighet med på å være sikker på hva han/hun gjør, er Olaf og Peter, med henholdsvis lege/kunstner og skipsreder/sosionombakgrunn. De har på dette spørsmålet likhetstrekk med arvtakerne i Ödmanns materiale.

5.9.2 Viderekomne studenter

Det er mer nyanser enn vesentlige forskjeller i svarene til studentene ved de to skolene på dette spørsmålet. AHO-informantene knytter i noen større grad enn NTH-informantene dyktighet til sikkerhet og myndighet. Brukeraspektet er noe mer fremtredende hos NTH-studentene ved at de forbinder dyktighet med det å kunne lytte og kommunisere med andre. Men dyktighet som formgiver fremstår som det viktigste hos samtlige viderekomne studenter.

Individuelt uttrykk og skjønn

I likhet med de nyopptatte studentene, er det for de viderekomne studentene en kombinasjon av ulike typer kunnskaper og ferdigheter og personlige egenskaper som karakteriserer en dyktig arkitekt. Det er en som har utstråling og som får frem de *individuelle og personlige* dimensjonene ved arkitektur. En dyktig arkitekt er også for de viderekomne studentene en *sikker* arkitekt, som har overblikket, og vet hva som er de sentrale hensynene i en byggeoppgave:

Det er en som tør å ta personlig standpunkt og stå for det, da det formidler kraft og individuelt uttrykk, noe som gir de beste resultater (Bendik, AHO).

Slik formulerer Gaute (NTH) seg:

Det er en som jakter etter det forjettede land og trekker ut essensen av ting og fortolker. Han eller hun har et press på seg selv, og har oversikt.

Bendik forbinder dyktighet med flere andre egenskaper enn sikkerhet, og som demper det «solip-sistiske» inntrykket, for eksempel at man må ha respekt for brukerne og ikke bare tegne for andre arkitekter.

Finner oppgavens egenart

Viderekomne studenter forbinder dyktighet blant annet med det å ha en ide som kan formidles via tegning. Prosjektene kan stå for seg selv uten forklaring, og de har en egenverdi. Faglig dyktighet forbindes med å være i stand til å jobbe systematisk med komplekse problemstillinger, tenke prinsipielt i forhold til form og kunne relatere arkitektur til samfunnsmessige forhold. En av informantene som la vekt på at en dyktig arkitekt må ha respekt og forståelse for situasjonen oppgaven dreier seg om – utlagt til å finne oppgavens egenart – stilte seg tvilende til om disse egenskapene ble utviklet gjennom utdanningen, selv om de *burde* blitt det.

Brukerne

Det humanistiske idealet, med vekt på å være forståelsesfull og lyttende, som de nyopptatte la vekt på, er skjøvet noe i bakgrunnen hos de viderekomne studentene, selv om det også kom frem at man ikke må være for høy på pæra og tro at man kan alt.

Enkelte var spesielt opptatt av hvordan arkitektur formidles til omverdenen og av relasjonen til brukere, men hvor det er arkitekten som til syvende og sist har kontroll og er den styrende i situasjonen:

En dyktig arkitekt må kunne presentere et prosjekt på en forståelig måte til ulike grupper, det vil si kunne snakke ulike «språk» eller «koder» (Christian, AHO).

De viderekomne studentene vektlegger i større grad enn de nyopptatte at en dyktig arkitekt kan se en oppgave i en gitt sammenheng, har en idé som følges opp, og har et press på seg selv og er i stand til å gjennomføre oppgaven innenfor en gitt tidsramme.

De viderekommende studenter forbinder dyktighet i enda større grad enn de nyopptatte med sikkerhet, og har her likhetstrekk med arvtakerne i Ödmanns studie, men i mindre rendyrket form. Arvtakerne bryr seg lite om brukerne, mens spesielt NTH-studentene legger vekt på egenskaper som kommunikasjon, evne til å lytte, innlevelse og liknende – i tillegg til rene formgivningsegenskaper. De viderekommende studentene verdsetter, som vordende profesjonsutøvere det å ha kontroll, overblikk og faglig autonomi. Den litt urealistiske «da Vinci»-arkitekten som materialiserer seg i svarene til de nyopptatte studentene er erstattet av en faglig mer «fokusert» arkitekt.

5.9.3 Læreres oppfatninger

Lærere fremhever i enda større grad enn studenter betydningen av å kunne gjennomføre en oppgave fra idestadiet til ferdig produkt og å kunne skape struktur i en situasjon via planer. Lærerne legger også vekt på at en dyktig arkitekt frembringer design med kreativitet i seg, noe de mener både har en personlig og læremessig side. En dyktig arkitekt behersker og integrerer tre sentrale dimensjoner: den teknisk/fysiske, den kunstneriske/formgivende og den sosiale dimensjonen.

Følgende svar fra en utøvende arkitekt og lærer sammenfatter noen egenskaper flere av informantene forbinder med en dyktig arkitekt:

En god arkitekt er en blanding av humanist, tekniker og kreativ artist som er intuitiv, poet, og som lager god arkitektur, vurdert fra en kunstnerisk målestokk. Noen blir for mye teknikere, humanister eller noe annet. Det er ikke bra. Man må nærme seg en oppgave fra et tema, som man jobber grundig med. Dreier det seg om et gravkapell, må ulike innfallsvinkler til døden - fra kunst, religion eller annet - tas med. Og man må ta utgangspunkt i hva slags mennesketyper man bygger for.

Sikkert skjønn

En dyktig arkitekt er også for lærerne en *sikker* arkitekt. Dette ble forbundet med å tørre å stå på det en tror på, det vil si være profesjonell. Det omfattet blant annet å være i stand til å forme en tanke til et tredimensjonalt uttrykk, ha oversikt over hvilke spørsmål en oppgave dreier seg om, og å kunne håndtere materialer. Han eller hun må ha et personlig engasjement og fantasi og ikke være fornøyd med det middelmådige. Evne til å *se og vurdere* hva som er en god løsning, altså det som er innenfor skjønnets domene, kommer i større grad frem i lærernes svar. Det dreier seg om kunnskaper og betraktningsmåter vi kan anta at lærere er fortrolige med, for eksempel å være i stand til å trekke ut det som kan bli en god løsning på en oppgave. Og man må vite når man har gjort nok, og kunne stoppe.

Lyttende – og autonom designer

Det kan trekkes et visst skille mellom lærere som forbinder dyktighet primært med den «rene» (autonome) designerrollen (hvor det personlige har en sentral plass), og lærere som i større grad legger vekt på å kunne samarbeide og kommunisere med oppdragsgivere og andre; være åpen, presis og lydhør overfor oppdragsgivere. Informanter i den sistnevnte kategorien er gjerne også opptatt av sosiale aspekter ved arkitektur. Dette ble blant annet utlagt til å ha et reelt forhold til verden, det vil si et godt kjennskap til arkitekturens bruk, og til å ha kontekst- og samfunnskunnskap. Det er altså ikke en som primært designer for seg selv eller fagfeller, men som gir et arkitektonisk svar på det brukeren ønsker og som samfunnet vil ha, og som behersker både prosess- og produksiden ved arkitektur. Dette uttrykker ulike yrkesrolleidealer; kunstnerarkitekten versus den samfunnsorienterte, praktisk orienterte arkitekten.

En dyktig arkitekt er altså en *sikker* arkitekt. For de nyopptatte studentene er han sikker på seg selv og sin kompetanse, har sikker formsans, og han er både generalist og spesialist (jf. da Vinci-arkitekten). For de viderekomne studentene består sikkerheten i å ha overblikk og evne til å se de sentrale hensynene i en oppgave. For lærerne er det en som tør å stå på det han/hun tror på, ha oversikt over hvilke spørsmål en oppgave dreier seg om, kunne håndtere materialer og å kunne se og vurdere hva som er en god løsning. Den sikre arkitekt er et yrkesrolleideal, men kombineres med evne til å samarbeide, og, når det gjelder lærerne, evne til å gjennomføre en oppgave fra A til Å. Den dyktige arkitekt er en *profesjonell* yrkesutøver. Hvordan faglig integritet og sikkerhet ivaretas i møtet med oppdragsgivere, andre aktører som er involvert i byggeprosjekter, er tema andre steder i avhandlingen, blant annet i forbindelse med intervjuer med utøvende arkitekter.

5.10 Sammenfatning og konklusjon

Alle studentene har i utgangspunktet hatt interesse for kunstnerisk virksomhet av en eller annen type slik at valget av arkitektur var nærliggende. For noen har valget av arkitektur blitt modnet gjennom studier av andre fag. Både disse og de som ikke har tidligere utdanning har ønsket å arbeide med noe kunstnerisk men samtidig praktisk/virkelighetsnært, hvor arkitektur fremsto som et sikrere levebrød enn «fri» kunstnerisk virksomhet, og overskridende i forhold til akademiske fag.

Heller ikke faget forstått som teoretisk disiplin synes å ha trukket disse studentene til faget, selv om noen av de viderekomne ønsker å kunne kombinere teori med noe praktisk. Primært har de vært motivert ut fra et ønske om å *lage* noe, hvor en teorisk orientering for eksempel kan dreie seg om å lære grunnleggende prinsipper i faget, arkitekturhistorie eller andre former for teori. Teoretisering av arkitektur foregår trolig i større grad innenfor disipliner som filosofi og idehistorie, og blant arkitekter som er orientert mot forskning (ser mer i kapittel 3 om teorier innenfor faget, og neste kapittel om betydning av teoretisk fordyping i utdanningen).

Nyopptatte studenter viser en større interesse enn de viderekomne studentene for boligen som boform og for sosiale aspekter ved arkitektur, og uttrykker mer idealistiske/»romantiske» motiver for utdanningsvalget. Det kan skyldes at de fortsatt har noe av «lekmannsoppfatningene» i seg og ennå ikke er blitt sosialisert inn i en arkitektonisk betraktningmåte.

Både for studenter og lærere forbindes dyktighet med sikkert skjønn, kontroll og myndighet. Det er en dyktig formgiver. NTH-studentene legger noe mer vekt på kommunikative evner og lydhørhet overfor brukere enn AHO-studentene gjør. Dyktighet dreier seg om noe mer enn å kunne lage en bygning, det må være design preget av kreativitet. Det er ikke så enkelt å definere hva kreativitet er, og som skiller kreativ arkitektur fra arkitektur hvor dette er fraværende, men kreativitet har, slik lærerne tolkes, både en læremessig og en personlig side. En god arkitekt er en blanding av humanist, tekniker og kreativ artist. Bidrar utdanningen til å utdanne sikre arkitekter slik studenter og lærere beskriver dem, eller til å utvikle andre egenskaper og ferdigheter som etterstrebes? Dette er noe av det som belyses i neste kapittel.

Kapittel 6. Kunnskaper, undervisning og utdanningens innhold og mening.

Arkitektstudenters og læreres oppfatninger

Mange forelesere er for seriøse; arkitektur er ikke så alvorlig, det er ikke alt (student, AHO).

Det fremkom i forrige kapittel at studentene i hovedsak har valgt arkitektutdanningen ut fra et ønske om å bli prosjekterende, formgivende arkitekter; det er den kunstnerisk preget arkitektrollen som de i størst grad orienterer seg mot. Studentenes interessefelter, forbilder og inspirasjonskilder peker i samme retning. En dyktig arkitekt er for disse studentene en sikker yrkesutøver som utmerker seg som formgiver, slik fagets helter har gjort.

Temaet i dette kapitlet er arkitektstudenters utdanningsprosess; selve læringen. Et sentralt spørsmål er hva arkitektstudenter og lærere på AHO og NTH anser som viktigst å lære i utdanningen for å bli kompetente yrkesutøvere, og om utdanningen for eksempel bidrar til å utvikle de ferdigheter, kunnskaper og egenskaper som studentene forbinder med dyktighet som arkitekt. De viderekomne studentene ved AHO og NTH ble bedt om å angi hva de oppfattet som bra og mindre bra ved undervisningen, hvilke kunnskapsfelter som burde vært mer eller mindre vektlagt i undervisningen, samt sterke og svake sider ved utdanningen slik den foregår ved de to lærestedene. Også lærernes oppfatninger om hva utdanningen bør legge hovedvekten på, og eventuell kritikk mot undervisningen slik den foregår ved egne læresteder (eller generelt), har plass i dette kapitlet. Et siktemål er å få frem eventuelle forskjeller mellom studenters og læreres oppfatninger.

6. 1 Studentenes vurderinger av undervisning og utdanningens innhold

Studentene synes det er positivt at mye av undervisningen er konsentrert rundt prosjektarbeider, der lærerne har en viktig rolle som veiledere. Studentene ved AHO er noe mer positive til kvaliteten på veiledningen enn NTH-studentene er, slik det uttrykkes av AHO-studenten Bendik:

Undervisningen er problemorientert, det er samarbeid – formelt eller uformelt – rundt oppgavene. Positivt med realisme preget på oppgavene

Informantene satte også pris på å ha lærere som er utøvende arkitekter fordi de bringer inn impulser utenfra og (dermed) kan gi en mer virkelighetsnær undervisning enn lærere som kun driver med undervisning, og som også har tendenser til å gjenta seg selv, som det ble sagt. Lærere

med annen fagbakgrunn enn arkitektur ble også verdsatt, da de bringer inn perspektiver fra andre faglige felt enn det arkitektoniske. Det viktigste synes å være å ha lærere som er visjonære, inspirerende og som er *byggende* arkitekter.

Tabell 6.1 viser hva de viderekomne studentene synes er det viktigste å lære i arkitektutdanningen (to av studentene ved NTH har ikke besvart spørsmålet):

Tabell 6.1. *Hva viderekomne studenter synes er viktigst å lære*

1. Andreas, 25 år, AHO	Lære å tenke i rom; tredimensjonalt.
2. Bendik, 33 år, AHO	Personavhengig, det viktigste er kanskje å finne ut hva en selv vil, finne ut av egne greier, og stå på det. Grunnkunnskaper plukker man uansett opp.
3. Christian, 28 år AHO	Mer kritisk enn positiv til undervisningen, men fremhevet prosjektrettet undervisning (når den fungerer på sitt beste).
4. Dagny, 28 år, AHO	Lære å bygge opp prosjekter, lære vurderingskriterier eller målestokker som gjør at en kan verdsette det en ikke nødvendigvis selv liker (men i forhold til intensjonen som ligger til grunn).
5. Erling, 24 år, NTH	Form og farge, prosjektering, det som er vanskelig å lære «ute».
6. Frida, 22år, NTH	Ubesvart.
7. Gaute, 26 år, NTH	Beherskelse av de tekniske tingene, få materialforståelse. Lære å sette strek, kroken på døra, men det er en del av yrkeskulturen ikke å gjøre det.
8. Hanna, 21 år, NTH	Mest opptatt av hva de <i>ikke</i> lærer. Burde lært mer om hvordan man driver kontor.
9. Ivar, 21 år NTH	Det er et sammensatt studium, og vi må ha med alt som inngår i det i dag.
10. Jonas, 25 år, NTH	Ubesvart.

Som det fremkommer av tabellen er svarene nokså uensartete, selv om fire-fem av informan- tene fremhever kunnskaper som kan plasseres i kategorien prosjekteringskunnskaper. Dette er kunnskaper som omfatter epistemiske kunnskaper eller påstandskunnskaper, det vil si teoretiske, læreboksbaserte kunnskaper og/eller regler og retningslinjer «know that»- kunnskaper og ferdig- hetskunnskaper, det vil si praktiske kunnskaper som for eksempel går ut på å lage ting; «know how»- kunnskaper (jf. Ryle 1990, Dreyfus & Dreyfus 1989). Studentene kan ikke utelukkende lese seg til hvordan et bygg konstrueres og gis en form, derfor må de også trene gjennom å lage ting, hvor veiledning fra lærere har en sentral plass. Læreres fortrolighet med feltet og måter å gjøre ting på overføres her til studentene i form av råd, hint og korrigeringer eller formidles på andre måter. Lærere må antas å være eksperter og studentene noviser, eller avanserte nybegyn- nere, for å låne begreper fra Dreyfus & Dreyfus (1989).

Personlig modning, individuell preging av yrkesrollen og selvstendighet («finne ut hva en selv vil») understrekes i størst grad av studentene ved AHO, mens NTH-studentene gir uttrykk for en større opptatthet av å lære mer grunnleggende arkitektkunnskaper, som tekniske og håndverksmessige kunnskaper. Som det fremkom i forrige kapittel, er NTH-studentene like orientert mot den tradisjonelle formgiverrollen som AHO-studentene er, og synes i tillegg å være mer interesserte i teoretiske aspekter ved faget.

Studentene er mest spesifikke når det gjelder hva de er *minst* fornøyde med i undervisningen.

Lærernes holdninger

Arkitektutdanningen ved begge læresteder preges av at det er lærernes holdninger som formidles til studentene, uten at dette nødvendigvis tilkjennegis overfor studentene. Når skolen består av mange lærere som vektlegger og formidler ulike ting, kan det lett skape forvirring hos studentene, ikke minst hos ferske studenter, ble det fremholdt. Hver lærer synes i følge informantene å representere en egen «faglig verden», eller «tankeskole», for å relatere til Blaus betegnelse (1983). Når lærerne presenterer faglige synspunkter i felles fora, fremstår det som en «fremvisning av ulike nykker», hevdet Dagny (AHO). Også Christian (AHO) var inne på noe av det samme, gjennom å beskrive miljøet på skolen som fragmentert, hvor den enkelte lærer står på sitt og fremstår som «isolerte øyer».

Vitenskapelig underskudd

En annen innvending mot utdanningen som spesielt ble reist av studenter ved AHO, og som har sammenheng med det foregående, er at faget fremstår som en «grøt» av fagområder, hvor sammenhengen og inndelingen mellom ulike læreres undervisning ikke ble oppfattet som god nok. En del av ansvaret ble lagt på studentene som, slik en informant formulerte det, mangler kritisk sans og motstand mot lærernes undervisning. Dette ble forklart med at arkitektstudenter ofte har begrenset vitenskapelig skoloring og mangler fagkritisk engasjement. Det er spesielt studenter som har vært innom universitetsfag som påpeker det teoretiske og vitenskapelige underskuddet i utdanningen og som ønsker seg en utdanning som i større grad utvikler og stimulerer deres intellektuelle kapasitet:

Vi burde skrive og snakke mer om arkitektur, hatt ex.phil. i utgangspunktet og lært mer filosofi og vitenskapsteori. Det er ikke noe vi har for mye av (Hanna, NTH, som hadde studert sosiologi og statsvitenskap).

En annen informant uttrykker dette i enda mer kritiske ordelag:

Arkitektfaget faller igjennom som akademisk disiplin og blir ofte latterlig. Vi mangler fagterminologi og studerer med hender og øyner (Gaute, NTH, som hadde tatt ex.phil.).

Dette kan ha sammenheng med det blant andre Stevens (1995) hevder at utdanningen i liten grad har basis i systematisk teori og overordnede paradigmer, som det ble påpekt i kapittel 4.

Enkelte mener også at de lærer for lite når det gjelder å begrunne *hvorfor* ting er bra. Eller at også stygge ting kan være interessant (Andreas, AHO).

Tabula rasa-tradisjonen

For å utvikle sin individualitet og egen arkitektoniske identitet skal studentene i en viss forstand avlæres fra oppfatninger de hadde da de startet på studiet (jf. kapittel 4). En effekt av denne pedagogikken kan være at de formes og preges av lærerne og deres holdninger og av hvordan fagets helter og forbilder har formidlet arkitektrollen.

Undervisningen ble av studenter ved begge læresteder kritisert for å utvikle lite selvstendighet. «Man bør ha sin identitet», understreker en informant (NTH) som er kritisk til tabula rasa-tradisjonen, tilsvarende den kritikk som rettes mot mestertradisjonen fra noen av studentene (spesielt de som har bakgrunn fra universitetsfag).

Betydningen av å finne ut selv hva man vil, fremheves ikke nok i undervisningen, og studentene kan komme til å vektlegge lærernes oppfatninger for mye, ble det understreket. Vi skal renses for alt de har tenkt før og formes av professoren, hevdet Hanna (NTH).

Det er imidlertid ikke alle som oppfatter «pregingen» problematisk:

Tidlig i studiet er lærernes ord lov. Stort sett får vi god korrigerings, og lærerne er bevisste på å ikke gi deg løsninger, men påpeke svakheter. Lærerne er åpne for dine løsninger, bare du kan begrunne dem (Andreas, AHO).

Hvorvidt lærerne oppfattes som dominerende eller korrigerende vil variere med blant annet hvilke lærere man har erfaring med, hvor trygg studenten er på seg selv og sine ferdigheter og om han/hun kan begrunne sine vurderinger. «Kan man ikke begrunne det man gjør, faller man lett igjennom», hevdet en av informantene.

Studentene tilknyttet NTH ønsket seg derimot mer profilerte lærere som kunne tjene som forbilder (med unntak av en student, som mente at fraværet av «personligheter» gjorde at studentene ble mer selvstendige).

Tabell 6.2. Savn i undervisningen

Andreas, AHO	Utprøving av materialer, deres bæreevne, lære å lage ting (en vegg, en stol, en portal; prøve ut hvor tynn en portal kan lages).
Bendik, AHO	Litt flere «matnyttige» ting i undervisningen, samtidig som friheten er viktig.
Christian, AHO	Bedre veiledning, burde tatt mer hensyn til det som er litt på siden av lærernes felt, bedre strukturering av undervisningen.
Dina, AHO	Bedre oppbygging av kunnskap, fremstår litt ad-hoc preget.
Erling, NTH	Valgfag burde kommet tidligere inn, men en bør ikke bestemme for mye i grunnutdanningen. Studiet er fullstappet som det er, kan ikke lære alt.
Frida, NTH	Mer dataundervisning.
Gaute, NTH	Savnet større grad av forbilder på skolen.
Hanna, NTH	Vi burde skrive og snakke mer om arkitektur, det innbefatter også andre ting. Vi burde hatt ex phil. i utgangspunktet, og lært filosofi og vitenskapsteori. Vi lærer ting litt for sent i utdanningen (som burde vært i grunnutdanningen). Får for lite undervisning om <u>hvorfor</u> ting er bra, vi mangler en del grunnleggende kunnskaper. Savner debatt og offentlige diskusjoner.
Ivar, NTH	Få kjenner til at det er noe som heter arkitekturteori, samfunnsdebatten er også fraværende.
Jonas, NTH	Burde vært mer teknologifag, og mer gruppearbeid. Brukersiden er for lite fremme, det lages klisjébilder. Utdanningen burde vært mer idealistisk med vekt på å ta vare på verdier som ikke verdsettes i et konkurransesamfunn.

Oppfatningene om hva som mangler i utdanningen varierer, men noe peker seg likevel ut: Studentene ved AHO ønsker seg mer struktur i undervisningen (mer sammenheng mellom fagene), og begge steder ønsker studentene mer samtale og diskusjon om arkitektur, blant annet om teoretiske aspekter ved faget. Den teoretiske interessen fremstår som noe større hos studentene ved NTH, i tråd med deres faglige interesser som ble belyst i kapittel 5. Det er i hovedsak studenter med interesse for fagets teoretiske og vitenskapelige aspekter ved faget som finner disse aspektene utilstrekkelig dekket i undervisningen.

Som det fremkommer i tabell 6.2 er oppfatningene om hva de ønsker seg varierende. Det er to-tre av studentene (AHO) som etterlyser ferdighetskunnskaper av typen å *lage* ting; som vegger, stoler og annet hvor man prøver ut materialer og deres bæreevne. Det er en som savner bedre veiledning (AHO), en som ønsker seg forbilder (NTH) og en som mener at brukersiden burde vært mer fremme (også NTH).

En kombinasjon av individuell frihet og formalisert, systematisk læring av grunnleggende ferdigheter, formidlet av erfarne, visjonære lærere som også har vært praktiserende arkitekter, synes å være i nærheten av den ideelle læresituasjonen, slik studentene kan tolkes. På tross av motforestillingene som reises mot mestertradisjonen (at den kan bli autoritær og gjøre studentene uselv-

stendige), synes styrken med undervisningen, når den fungerer på sitt beste, å være tett kontakt mellom lærere (veiledere) og studenter knyttet til studentenes prosjekter. Studentene foretrekker tegnesalmodellen (hvor mesterlære inngår), og et fleksibelt opplegg med blanding av formell og uformell læring, fremfor kateterundervisning. Formidling og tilegnelse av kunnskap omfatter i stor grad ferdighets- og fortrolighetskunnskaper snarere enn (teoretiske) påstandskunnskaper, slik disse informantene kan tolkes.

6.2 Teori, faglitteratur og annet skriftlig materiale

Hva mener studentene de trenger – og får – av faglig ballast i form av teoretisk, vitenskapelig kunnskap, eller andre typer kunnskaper? Hva leser de av faglitteratur fra eget fagområde eller fra andre fag? Anses det som viktig å nærme seg faget teoretisk og er det noen forskjeller mellom studenter, for eksempel mellom studenter med og uten universitetsfag/annen utdanning, og mellom lærestedene når det gjelder kunnskapsinnhenting og –kilder? Siktemålet er å få innsikt i hva slags type faglitteratur studentene leser fra eget og andre fag, deres vurdering av egen kunnskapsinnhenting og om det er noen sammenheng mellom tidligere utdanning, sosial bakgrunn (foreldrenes yrker) og kunnskapsinnhenting; for eksempel om de som har studert universitetsfag leser mer fra andre fag, og har en mer «intellektuell» tilnærming til faget.

Tabell 6.3 viser informantenes kunnskapsinnhenting:

Tabell 6.3. Kunnskapsinnhenting

Andreas, NTH	Leser lite faglitteratur, og knapt noe fra andre fag, skjønnlitteratur på lyd-kassett mens han jobbet (for å få inspirasjon). Forelesninger er de viktigste kunnskapskildene for de fleste studentene.
Bendik, AHO	Leser litt tilfeldig, men det er lite skriftlig pensum. Henter kunnskap i tilknytning til konkrete oppgaver og prosjekter; selektivt.
Christian, AHO	Leser en del, men ikke nok, og lite fra andre fag, selv om det var viktig, men liten tid til det.
Dagny, AHO	Leser lite «formålsløst», mest i tilknytning til prosjekter. Bare fra andre fag hvis det var relevant i forhold til prosjekter.
Erling, NTH	Tidsskrifter, de er konsentrerte, men vi burde hatt en generell kunnskapsheving og fått et videre perspektiv på fagfeltet. Har lest litt organisasjonsteori, adm. økonomi og ledelse før, kan tenke seg å lese mer (studere) pedagogikk, statsvitenskap og språk.
Frida, NTH	Leser for lite, det blir veldig praktisk her. Lite obl. pensum. Leser ingenting fra andre fag. Kunnskapsinnhenting er mye knyttet til forelesninger med lysbilder.
Gaute, NTH	Leser bøker, men ikke bare de med tekst, for arkitektoniske problemer bør visualiseres. Leser mest det tidsaktuelle. Blir for liten tid til lesing, selv om teori er blitt mer in.
Hanna, NTH	Leser ikke så mye fra eget fag, mer fra andre, som statsvitenskap (pga interesse for politikk), sosiologi (pga metode) og off. adm. Fra eget fag blir det mest tidsskrifter. Opplever glede gjennom å lese, indirekte nytte. Ser hele tiden i bøker.
Ivar, NTH	Leser litt, særlig tidsskrifter, lite fra andre fag, er interessert, men har liten tid.
Jonas, NTH	Leser litt innen valgfagene, men ofte vanskelig å bruke. Leser teori på by- og regionplanleggingsfaget.

Eklektisk forhold til kunnskap

Studentene har et eklektisk og ad-hoc-preget forhold til kunnskaper, det vil si at de leser det de anser som nødvendig i tilknytning til prosjektoppgaver; da leser de «alt» om et emne. Tidsskrifter utgjør sentrale skriftlige kilder i eget fag, blant annet fordi disse formidler det som skjer i faget på en konsentrert, visuell og lettlest måte (jf. forrige kapittel om tidsskriftenes rolle som inspirasjonskilder).

Lesingen er primært pragmatisk motivert:

Leser «alt» om et tema, gjerne fra andre fag, når det er relevant. Det overdimensjoneres i undervisningen at alt skjer ved tegnebordet (Dagny, AHO).

En av dem som var mest kritisk til tidsskriftenes sentrale plass i arkitektutdanningen, sammenliknet dem med moteblader; «glossy» magasiner som formidler arkitektur slik moteblader formidler kles-

moter, og hvor det visuelle og overflatiske dominerer. Andre mente arkitektoniske problemer må visualiseres, men at den visuelle orienteringen samtidig kan være et problem for faget som vitenskapelig disiplin. Lesingen ble av noen beskrevet som «tilfeldig» og flere mente at de burde lese mer, men at det også må ses i sammenheng med at det er liten vekt på skriftlig, teoretisk orientert pensum i arkitektutdanningen i forhold til det praktiske og visuelle. Flere av informantene betraktet dette som en svakhet ved utdanningen, og ønsket større vekt på teoretiske kunnskaper i utdanningen.

Det er få som sier at de leser litteratur fra andre fag (for eksempel samfunnsfag), utover det de leser fra andre fag i tilknytning til prosjektarbeider. Fire av studentene fremstår som mer «aktivt» lesende enn de andre studentene, og tre av dem har studert ulike universitetsfag. Hanna skiller seg ut ved at hun primært leser ting fra andre fag (sosiologi og statsvitenskap). Denne informanten er blant dem som har arbeiderklasseaktig bakgrunn (arbeider/vernepleier). Kunnskapstørsten peker seg også spesielt ut hos Jonas, som har tilsvarende sosial bakgrunn som Hanna, og hos Gaute som har agronom/pedagogbakgrunn. Det er neppe grunnlag for å hevde at det er deres arbeiderklassepregete bakgrunn som forklarer at de leser mer fra samfunnsfag eller andre fag enn studenter med middelklassebakgrunn gjør.

Tidsgrunner ble oppgitt som en av forklaringene på at man leste lite både fra eget og andre fag. Vel så viktig er det trolig at det ikke oppfattes som viktig eller nødvendig å lese og tilegne seg teori for å bli prosjekterende arkitekt og at intellektuell kapital ikke er nødvendig for å oppnå anerkjennelse som arkitekt. Hovedvekten i utdanningen er eksempelfremvisning, «mesterlære» og praktisk basert læring gjennom prosjektarbeid:

[...] rarely are reading, writing, and broad liberal studies required features of the typical design studio (Ghirardo:1994:21).

Det må imidlertid tas i betraktning at teori i faget kan formidles gjennom visuelle eksempler og kunnskapsoverføring fra mester til elev i tilknytning til prosjektarbeider.

6.3 Hva bør studentene lære? Læreres oppfatninger

Studentene ønsker å lære å lage ting, bygge opp prosjekter og romlig tenkning; alt som er vanskelig å lære utenfor skolen, som det ble sagt. Hva mener så lærerne at studentene bør lære, og hva er det viktigste man som lærer kan formidle om fag, yrkesroller og profesjonen? Lykkes de selv, eller egen utdanningsinstitusjon, når det gjelder å gi studentene de kunnskaper og ferdigheter de anser som spesielt viktige å få med seg fra utdanningen? Kunnskapstypene som anses som

spesielt viktige blir delt inn i noen hovedkategorier, i tillegg er det noen kunnskapstyper som står mer for seg selv, dvs at de ikke passer inn i noen kategorier.

Prosjekteringskunnskaper og skapende aspekter

De fleste lærere - ved begge institusjoner – er nokså samstemte om hva som er viktigst å lære i arkitektutdanningen, det som betegnes som *grunnleggende ferdigheter og prinsipper i faget*, det vil si håndverksmessige, tekniske, estetiske og formgivende kunnskaper og ferdigheter. Forestillingen om hvordan man bygger hus er helt grunnleggende å ha, fra detaljer til helhet:

Prosjekteringsrettet undervisning – studentene må lære arkitektur med stor A (lærer, NTH).

Dette understrekes og utdypes ytterligere:

Man må vite hvordan ting fungerer i forhold til hverandre, det kunstneriske og det funksjonelle. I tillegg har faget en sosial side. Det er viktig å vite hvordan et hus lages, fra fundamentet til kunstnerisk utforming (lærer, AHO).

Det viktigste studentene tar med seg fra utdanningen er arbeidsmetodikk, understreket en lærer fra AHO, som i likhet med flere vektla de skapende og løsningsorienterte aspektene ved faget:

[...] gode studenter problematiserer et arkitektonisk problem og vet hvordan de skal jobbe. Det kan sammenlignes med ballett; man må kunne «strekke vristen».

Slik ble den skapende dimensjonen utdypet av to lærere fra henholdsvis NTH og AHO:

Det er viktig å gi studentene en følelse av at de kan skape noe, og å utvikle de kreative evnene, noe som best oppnås gjennom å arbeide med bevisst urealistiske oppgaver.

Lærer de ikke å bli skapende arkitekter på skolen, blir de det ikke «der ute.»

Noen av informantene (ved begge læresteder) var imidlertid bekymret for at grunnleggende arkitektkunnskaper, det vil si håndverkskunnskaper og tekniske kunnskaper, ikke ivaretas godt nok i norsk arkitektutdanning, og at studentene kan for lite om materialer og konstruksjon, slik det kommer til uttrykk hos tre lærere ved NTH:

Faget bør bli mer håndfast, med en vekselvirkning mellom teori og praksis

Studentene burde øvd mer på å tegne hus, og på å forholde seg til yrkessituasjoner og virkemidler. Det er litt for lekende oppgaver og for liten orientering mot oppdragssiden og forskningssituasjoner.

Studentene må få generell trening i å løse ulike oppgaver. Man må ikke være for praksisorientert i studiet.

I likhet med studentene oppfatter lærerne mestertradisjonen som nødvendig og bra, ved at studentene gjennom denne læreformen får korrigerende og veiledning underveis i arbeidsprosessen. Et par av lærerne ga imidlertid uttrykk for at studentene burde være mer kritiske overfor lærerne, og at de preges for mye av idoldyrking. Dette er i tråd med oppfatningene til noen av studentene, at de i for liten grad utfordrer lærerne og deres faglige synspunkter, men snarere underlegger seg lærernes autoritet. Lærerne er kanskje ikke like bevisste at de selv kan bli idoler og forbilder. Det synes å være en spenning mellom preging og lærerdominans med arv til fagets tabula rasa-tradisjoner og et annet ideal som også utdanningen legger vekt på; utvikling av studentenes egen arkitektoniske identitet, individuelle uttrykk og vurderingsevne.

Det er ingen av lærerne som eksplisitt sier at studentene må avlæres fra det de har lært og tenkt tidligere for å bli i stand til å lære faget, men en lærer (NTH) mente at studentene ikke skjønner hva som ligger i faget når de starter på utdanningen. De knytter arkitektur til forskjønnelse, smak, og preges av en «bring dans ut til folket»-tenkning. De har overdrevne forventninger om hva de skal bringe ut, mente denne læreren. De trenger altså, slik denne informanten kan tolkes, å legge fra seg noen idealistiske og oppdragende oppfatninger om arkitekturens hensikter.

Forskjellene i oppfatninger mellom lærerne gjelder hvilke *andre* kvalifikasjoner enn basis-kunnskaper (prosjekteringskunnskaper) og formgivende kompetanse studenter bør lære. En distinksjon kan trekkes mellom dem som mener at utdanningen primært skal utdanne kunstnerisk orienterte arkitekter, med vekt på individet som skapende kraft, og dem som mener det skal utdanne samfunnsengasjerte generalister, eventuelt med vitenskapelig skolering.

Teori og vitenskap – som inspirasjon, symbolsk kapital eller beslutningsgrunnlag?

De fleste lærere mener at teoretiske kunnskaper er en viktig del av faget. Fagets teorigrunnlag fremstilles som eklektisk ved at man anvender teori (og andre kunnskaper) fra en rekke fag. Flere lærere mente, i likhet med studenter, at teori- og vitenskapsdelen ved faget burde styrkes, og at teori i for stor grad blir noe personlig, knyttet til den enkelte lærers arkitektursyn. Det ble også påpekt av lærere ved begge læresteder at undervisningen burde legge mer vekt på å utvikle studentenes intellektuelle og problemløsende kapasitet.

Det er imidlertid lite sammenfall i oppfatningene når det gjelder hva som bør vektlegges mer eller mindre i utdanningen, slik de følgende utsagn illustrerer:

Faget er svært omfattende som det er, men det kunne vært mer vekt på psykologi og sosiologi. Det er et problem at studentene leser lite annet enn arkitekturteori og arkitekturhistorie, men det må skolen (lærerne) ta sin del av ansvaret for (lærer, AHO).

Det burde vært mer vekt på akademiske fag, for eksempel humanistiske, og mer teoretisk fordypning (lærer, AHO).

Studentene bør lære nok teori til å kunne håndtere kunstneriske spørsmål (lærer, NTH).

Teoridelen i faget må styrkes og vitenskapsdelen forbedres (lærer, ikke-arkitekt, NTH)

Det er langt fra entydig hva slags teori som burde vektlegges mer, noe som kan ha sammenheng med pluralismen i teorioppfatningene blant lærerne og i faget for øvrig, blant annet at det er noe personlig og individuelt hva som er å anse som teori innenfor faget. Det er hovedsakelig teori fra andre disipliner (primært humanistiske og kunstrelaterte fag) som studentene mener burde hatt en større plass i arkitektutdanningen. Det fremstilles nærmest som et problem at studentene bare leser teori fra eget fag, selv om man kanskje kunne tenkt seg at relevansen av arkitekturrelatert teori var større enn det som hentes fra andre fag og disipliner.

Blant andre Fish hevder imidlertid at teori og praksis går over i hverandre ved at holdninger, antakelser og annet fra den arkitektoniske erfaringsverdenen blir en del av teorigrunnlaget (1989:321). Johnson (1994) hevder arkitektfaget ikke har, og ikke vil klare å etablere, designprinsipper som er konkrete nok til å anvendes i konkrete situasjoner, og som samtidig er hevet

over tid, sted og kultur. Prinsippene får ofte mer preg av å være individuelle påstander enn allmenngyldige prinsipper.

Det er uansett ikke vanskelig å forstå at teoretisk fordyping og en økt «akademisering» etterstrebes innenfor en profesjonsutdanning, da det kan øke fagets status og posisjon innenfor academia og vis à vis andre fag og profesjoner. Det kommer imidlertid ikke frem om lærere og studenter mener teori er nødvendig som kunnskapsgrunnlag i arkitektens virksomhet, eller om det primært har betydning som inspirasjon og økt allmenndannelse (men som ikke nødvendigvis gjør dem til bedre prosjekterende arkitekter).

Kommunikasjon og formidling

Fag og yrkesgrupper har gjerne særskilte fagspråk som for uinnvidde kan fremstå nokså ubegripelige (kanskje også uangripelige), noe som også gjelder for arkitekter. Samtidig skal profesjonelle gjerne kommunisere med klienter; og arkitekter må i flere tilfeller også kommunisere med andre yrkesgrupper og lekfolk, for eksempel i større bygge- og byutviklingsprosjekter. De skal både kunne formidle et budskap og lytte til hva andre har å si.

Åpenhet og evne til å lytte ble da også ansett som viktig å lære, samtidig som det skinner igjennom at lærerne mener at arkitektens kommunikative kompetanse kunne vært bedre, og at studentene lærer for lite om formidling og dialog; arkitektrollen blir for innadvendt:

Studentene bør lære å føre dialog, hvor man verken blir utvasket eller har full kontroll. Byggeprosesser er et drama med mange roller, hvor arkitekter har sine replikker (lærer, NTH).

Bedre språkkunnskaper:

Språkkunnskapene bør styrkes; arkitekter er ikke spesielt flinke til å formulere seg (lærer, NTH).

En lærer (ikke-arkitekt, NTH) pekte på språkkodene som et kommunikasjonsmessig hinder:

Arkitektens språkkoder er en lukket verden. De har ofte problemer med å beskrive prosjekter med ord.

Det hjelper ikke hvor bra en ting er hvis man ikke kan formidle det (lærer, AHO).

Slik de foregående utsagn indikerer, er det spesielt lærere tilknyttet NTH som ønsker mer vekt på utvikling av studentenes kommunikative kompetanse.

Holdninger og personlig kunnskap

Holdninger ble blant annet konkretisert til å lære å samarbeide med andre, i team eller andre former, bli kritiske til enerdyrkingen, ha respekt overfor andre fag og formidle disse overfor studentene, ikke sette arkitektfaget over alle andre.

Det synes som lærere i likhet med studenter er litt delte og ambivalente i synet på den holdningspregete undervisningen, men at studentene ser litt større problemer med den enn lærerne gjør, for eksempel at fag, yrkesroller og arkitekturens hensikter blir formidlet nokså ulikt, avhengig av den enkelte lærer og dennes oppfatninger.

Betydningen av å lære holdninger og verdier oppfattes av lærerne gjennomgående som viktig:

Innen prosjektering er kunnskapene i stor grad individuelle og personlige. Det er mange måter å gjøre ting på (lærer, NTH).

Det ble imidlertid også fra lærerne reist som en innvending at deres subjektive holdninger og det de selv er opptatt av kan komme til å sette et for stort preg på undervisningen. Studentene bør få en bevissthet om seg selv og sine holdninger, og være mer kritiske til faglige konvensjoner, understreket en lærer (NTH).

Undervisningen preges av verdier og holdninger og av intuitiv kunnskap. Når den blir dårlig blir det mystifisering, og det kan også resultere i aksept for absolutte sannheter (lærer, NTH).

En av lærerne (AHO) så ikke noe problem med den holdningsbaserte undervisningen, snarere mente han at det viktigste studentene lærer nettopp er holdninger. Men han gjør det klart for studentene at han formidler det han selv er opptatt av.

Individuell kunstnerrolle?

Med utgangspunkt i at arkitektur har en kunstnerisk dimensjon (i tillegg til andre dimensjoner), kan det tenkes at lærere i arkitektur ikke ser noe problem med å gi denne dimensjonen en sentral plass i utdanningen. Imidlertid kom det frem mer kritikk enn bifall av en forståelse av arkitektur primært som kunst og estetikk, og arkitekten som kunstner. Det er flere som mener denne rolleforståelsen burde hatt en mindre plass i utdanningen:

Lærerne ser på studentene som ubearbeidete emner, med en kjerne de skal foredle og forløse, slik at det unike dyrkes frem (lærer, AHO).

Dette ble av denne informanten sett i sammenheng med internasjonale trender fra 1980-årene, hvor forståelsen av yrkesrollen som en individuell kunstnerrolle har hatt økende oppslutning i arkitektkretser, inkludert i arkitektutdanningen. «Fra en politisk orientering på 1970-tallet er det blitt et overslag mot formal ferdighetstrening, og for mye kultur rundt individet og dets skapende kraft; vi trenger å finne en bredere og gyldigere basis», fremholdt en lærer tilknyttet AHO.

Flere mente at ener- og idoldyrkingen var for dominerende blant studentene. En lærer (NTH) mente at det fører til at noen blir høye på pæra, mens andre føler seg mislykket. Derfor burde man utvikle respekt for andre sider ved faget enn design og legge mer vekt på kritisk refleksjon og fagetikk i undervisningen. For å få til dette, burde man ha ulike lærere med ulikt repertoar ved skolene, og gi studentene en forståelse av at det finnes flere ulike arkitektroller. En av lærerne, som hadde bakgrunn som lærer både fra AHO og NTH, mente at det individuelle uttrykket ble vektlagt mest på AHO. Selv om flere er kritiske med hensyn til den sterke betoningen av de kreative, kunstneriske sidene ved arkitektur, er det i et fag som arkitektur neppe omstridt å fremheve betydningen av å stimulere studentenes kreative evner. Kritikken retter seg mot en forståelse av arkitektur som primært kunst og estetikk og som ikke tar hensyn til andre sider ved arkitektrollen.

Det kan trekkes et skille mellom lærere som mener undervisningen skal konsentrere seg om å gi studentene basiskunnskaper som antas å utvikle deres kreative og formgivende evner, og lærere som i tillegg vil trekke inn andre fag og kunnskapsområder i utdanningen. Innenfor denne siste kategorien finner vi dem som vil utvikle fagets teoretiske sider og styrke arkitektfaget som forskningsdisiplin. I denne kategorien finner vi også dem som er mest kritiske til den sterke vektleggingen av «det individuelle uttrykket» og idoldyrkingen i utdanningen, og som er mest eksplisitte når det gjelder fagets og utdanningens svakheter.

En av dem som var skeptisk til å trekke vide grenser for hva studentene bør lære, formulerte seg slik:

Studentene må gå ut som personligheter, ikke som en sammensetning av data (lærer, AHO).

Spesialist eller generalist?

En lærer (med teknologisk bakgrunn, NTH) mente at studentene burde få bedre kunnskaper om byggebransjen og arkitektens rolle vis à vis andre aktører. De burde lære mer om spesialisering innenfor ulike felter da det ikke er realistisk å forutsette at en person kan håndtere mange sider ved en byggeoppgave. Dette kan tolkes som en kritikk av generalistidealet, som er fremherskende blant profesjonsmedlemmene. Det var for eksempel flere av informantene som synes en bred, generalistisk utdanning er å foretrekke fremfor spesialisering, slik at arkitekter kan bli, slik en informant formulerte det, en innsiktsfull allmennpraktiker hvor spesialiteten er generalitet:

Studentene bør ikke bli spesialisert i grunnutdanningen, som kan bety at vi taper terreng på kjerneområdene. Vi er det siste gjenværende renessanseyrket, og den allsidigheten må prege studiet (lærer, NTH).

6.4 Blir arkitektstudenter godt nok rustet for arbeidslivet?

Blir studentene godt nok rustet for arbeidslivet som arkitekt gjennom utdanningen, hva vil det si å bli rustet, og på hvilke områder forberedes de eventuelt for dårlig for møtet med yrkeslivet?

6.4.1 Studentenes oppfatninger⁴⁷

Studentenes oppfatninger kan grovt sett plasseres i to kategorier, hvor man i den ene kategorien finner dem som mener at det ikke er mulig – eller ønskelig – å forberede studentene fullt ut for arbeidslivet, og som muligens betrakter skolen som en frisone i forhold til arbeidslivets krav og rammer, slik det kommer til uttrykk i følgende sitater:

Skole er noe annet enn jobb, og det gjør ikke noe. Det er leit hvis det blir vekt på arbeidsmarkedsforhold, hvordan man driver kontor og annet. Romproblematikk bør prioriteres i studiet, det andre kan læres underveis når man er ferdig (Andreas, AHO).

Utdanningen som en livslang prosess ble også understreket:

Utdanningen til arkitekt er en prosess, hvor en ikke blir ferdig etter 5 eller 15 år. Grunnleggende ting, som konseptuell orden, må læres i utdanningen, men mye må læres i arbeidslivet (Bendik, AHO).

⁴⁷ Et slikt spørsmål kan lett resultere i «ja»- eller «nei»-svar. Ved personlige intervjuer er imidlertid ikke dette noe problem, da informantene kan oppfordres til å gi mer utfyllende svar.

Denne informanten mente imidlertid at det burde vært mer veksling mellom skole og «den virkelige verden», mellom reelle prosjekter og «papirprosjekter».

I den andre kategorien finner vi dem som mener at studentene burde blitt noe bedre forberedt på det som venter dem når de er ferdige med utdanningen. Det er spesielt studenter tilknyttet NTH som synes å mene dette:

Mange blir overrasket i møtet med arbeidslivet. Arbeidslivet er en annen verden, mer businessorientert enn man kan tro. Vi kastes rett ut i konkurranse-samfunnet, og det burde studentene blitt bedre forberedt på (Jonas, NTH).

Vi har mye å lære, for eksempel om praktiske ting på kontorer. Mange blir frustrert (Hanna, NTH).

En av studentene (Christian, AHO) som var mest kritisk til utdanningens innhold og prioriteringer, mente at studentene ikke blir rustet for arbeidslivet på en kritisk og reflektert måte, og at de lærer for lite om overordnede, samfunnsmessige forhold. De lærer primært ferdigheter av mer teknisk, håndverksmessig karakter.

Andre var mer delt i synet på hvor realistisk (og på hvilke felter) utdanningen burde være:

Det burde vært mer realisme i form av sensur fra lærere og andre. Men studentene bør ellers være fjerne fra arbeidslivet (Erling, NTH).

Dagny (AHO) var også litt ambivalent når det gjaldt virkelighetskunnskaper versus skolen som frisone:

Det er viktig å lære å finne sitt eget ståsted i forhold til arkitektur, men også å lære å samarbeide med andre; se at arkitektur er noe allment som du skaper sammen med andre.

«Skal vi utdanne kunstnere eller arkitekter som kan utføre reelle arbeidsoppgaver?» spurte Dagny. Realismepreget dreide seg om å lære å finne en oppgaves egenart, ikke nødvendigvis å lære en rekke tekniske ting.

Det ble påpekt at det burde vært lagt mer vekt på å lære å samarbeide med andre, for arkitektur er ikke noe du gjør alene ved tegnebordet, slik man kan få inntrykk av gjennom undervisningen. «Virkelighetskunnskap» må imidlertid ikke gå på bekostning av å lære arkitektoniske basiskunnskaper, det vil si det som skal til for å gjennomføre en byggeoppgave, da mye av det andre kan læres når man er ferdig, ble det understreket. Det bør også legges vekt på å lære å stille interessante spørsmål, finne sitt eget ståsted som arkitekt og lære å se en oppgave i en sam-

menheng. En gjennomgående oppfatning var at det heller ikke er mulig å bli godt nok rustet for arbeidslivet, for utdanningen er en kontinuerlig prosess. Derfor må man heller ikke tro at man er ferdig arkitekt når man forlater skolen.

6.4.2 Læreres oppfatninger

I likhet med studentene er lærerne litt delte i synet på om studentene bør skjermes eller få mer virkelighetskunnskaper gjennom utdanningen. Siktemålet må være, slik lærerne kan forstås, å lære studentene litt om de ideelle forholdene, og det innebærer en viss form for skjerming i forhold til en del av det prosjekterende arkitekter, planleggerarkitekter eller andre forventes å kunne, og samtidig gjøre dem klare for yrkeslivet. Det siste skjøtter skolene ifølge en del av informantene ikke godt nok. En lærer mente at mange nyutdannede arkitekter mangler en del kunnskaper som skal til for å kunne utøve yrket på en fullgod måte. Særlig skorter det på tekniske kunnskaper, noe som kan resultere i at arkitekter gir fra seg arbeidsmarkeder (til for eksempel ingeniører):

[...]Utdanningen forholder seg for lite til realistiske arbeidssituasjoner, og foretrekker «sirkus i Gdansk» og lignende øvelser (lærer, AHO).

Den idèlle arkitektutdanningen var for denne informanten en kombinasjon av eksperimentering og realisme.

Men utdanningen betraktes også som viktig i seg selv:

Studentene blir ikke forberedt for yrkeslivet i det hele tatt, og det er heller ikke min oppgave å gjøre det (lærer, NTH).

Informanten mente samtidig at studentene burde forberedes på å gå i dialog med oppdragsgivere og ikke skjermes for mye.

Noen mener at studentene rustes godt nok gjennom å få en faglig basis:

Studentene bør få en faglig basis, og denne bør gjøre dem i stand til å komme med motargumenter overfor oppdragsgivere og andre. Men skolene kan ikke – og bør heller ikke – lære studentene det de like gjerne kan lære i arbeidslivet. Studentene bør ha idealiserte oppdragsgivere som basis (lærer, NTH):

Studentene må få generell trening i å løse ulike oppgaver, og få en intellektuell og problemløsende holdning (lærer, NTH).

Det er imidlertid dem som ønsker en bedre balanse mellom skjerming og virkelighetskunnskaper, altså mer av det siste:

Det er for tidlig med «realisme» de første årene av utdanningen, men det bør fokuseres mer på yrkesroller. I slutten av studiet burde man nærme seg virkeligheten mer. Men utdanningen fortsetter hele livet» (lærer, NTH).

Studentene trenger å skjermes i studietiden for å lære fagets grunnleggende ting, men man må være forsiktig med illusjonsmakeri. Skolen bør gi studentene mer virkelighetskunnskap (lærer, AHO).

I likhet med studentene mener lærerne at skolen ikke skal være en «yrkesskole» som lærer studentene å drive kontor. Dette (og en del annen «virkelighetskunnskap») må de lære gjennom praktisk erfaring, men noen mente at de heller ikke lærer faget (tekniske, håndverksmessige ferdigheter) godt nok. Det er et problem at studentene ofte ikke vet hva de har lært, og sirkler for mye *rundt* det de skal lære, ble det hevdet. Her har jo lærerne selv et ansvar, men det synes å være vanskelig å finne den rette balansen mellom skjerming og realisme og bli enige om hva slags realisme det i så fall skal dreie seg om.

6. 5 Distansert brukerorientering

Kunnskaper om brukere, det vil si alle som på en eller annen måte berøres av arkitektens virksomhet, har liten plass i utdanningen, slik også studenter og læreres utsagn kan forstås. Man konsentrerer seg om å lære formale, tekniske og håndverksmessige ferdigheter hvor (bygg)verket står i sentrum for oppmerksomheten. Brukerne blir for de fleste litt fjerne, selv om de gir uttrykk for at en dyktig arkitekt har innsikt i sosiale forhold, og ikke bygger primært for seg selv, har respekt for brukerne og kan kommunisere. Andreas (AHO) mente at bygninger kan ha kvaliteter i seg uten å kunne brukes, men ønsket heller ikke å påtvinge andre sine løsninger. Gjennom mindre prosjekter kunne folk velge om de vil berøres, «delta» eller ikke, mente Andreas.

Det er imidlertid bare en av studentene (Jonas, NTH) som mener at brukerne har for liten plass i utdanningen og som påpeker *fraværet* av slik kunnskap som negativt ved undervisningen.

Christian (også AHO) mente at det viktigste er å være advokat for de ideene man står for, være barske ute i verden, ikke legge seg flate for brukere, oppdragsgivere og deres tilfeldige og lite funderte synspunkter. Folk vet ikke hva som er best, understreket Christian. Selv om Christian var opptatt av samfunnsmessige forhold og planlegging hadde det åpenbart ingenting med brukeres oppfatninger og ønsker å gjøre.

Paralleller mellom Christian og Ödmans arvtakere er i dette spørsmålet nærliggende å trekke.

Lærerne understreket i større grad enn studentene at de *burde* lære mer om arkitekturens konsekvenser for brukere, ikke bare konsentrere seg om å skape et verk. For noen var brukerne primært oppdragsgiver, som studentene burde lære å gå i dialog med. En av dem (med teknologisk bakgrunn, NTH), mente at bruken av arkitektur var lite vektlagt i faget, sammenliknet med konseptet. Studentene lærer idealer om sosialt liv, men lite om sosiale mønstre, påpekte en annen lærer (også NTH).

Det er flere lærere ved NTH enn ved AHO som påpeker mangelen på undervisning om brukere og sosiale aspekter ved arkitektrollen som en svakhet ved arkitektutdanningen, uten at det dermed kan trekkes slutninger om at den solipsistiske arkitektrollen dyrkes mer ved AHO enn ved NTH, for det synes ikke som slike kunnskaper har noen større plass i undervisningen ved NTH enn ved AHO.

6.6 Utdanningens mening

Utdanningens mening er for studentene i dette materialet i stor grad med eksperimentering og utprøving av kreative evner gjennom prosjekter og øvingsoppgaver skjermet fra kompromisser og ulike rammebetingelser. Dette fremstår som en forutsetning for å tilegne seg og bli fortrolig med arkitektfaget, og skape seg sitt eget fundament som arkitekt. Utdanningens mening dreier seg også om å lære målestokker eller standarder for å vurdere arkitektur, og som gjør at en kan verdsette det en ikke nødvendigvis selv liker, men vurdere arkitektur i forhold til de intensjoner som ligger til grunn, som det ble sagt.

Videre dreier utdanningens mening seg om å bli selvstendig, finne ut hva en selv vil og sitt eget arkitektoniske uttrykk, og tørre å stå på det. Selvstendigheten dreier seg også om å utvikle tro på egne vurderingsevner. Dette har med kunnskapens og fagets autonomi å gjøre, som også regnes som en sentral profesjonsverdi.

Arkitektutdanningen består i å tilegne seg det som kan betegnes som basiskunnskaper i faget, det vil si tekniske, håndverksmessige og formale kunnskaper og ferdigheter (*påstandskunnskaper (epistème) og ferdighetskunnskaper (techne)*), og som skal gjøre arkitekter i stand til å gå fra ide- og teoristadiet til praksisfeltet, tilsvarende det som gjelder for andre profesjonsutdanninger.

Men utdanningen – ikke bare for arkitekter – dreier seg også om å lære holdninger, verdier og betraktningsmåter og som kan forstås som ikke-formalisert læring, eller *fortrolighetskunnskaper (phronesis)*. Arkitektfaget forbindes med pluralisme i synspunkter, eller med ulike «tankeskoler» (som er blitt brukt som betegnelse på denne pluralismen). Dette har blant annet sammenheng

med at det i begrenset grad er samlende paradigmer og systematisk teori i arkitektfaget. Dermed får det lærerne står for og måter å være arkitekter på en desto større plass i undervisningen. Fagets profilerte utøvere, tilhørende profesjonens anegalleri og nåtidige, og som figurerer i tidsskrifter/andre publikasjoner og i den arkitektoniske offentligheten, preger trolig også hvordan studentene ønsker å utforme arkitektrollen.

Det kan synes som at holdningspreget i undervisningen er et større problem for studenter enn for lærere, som jo har internalisert en arkitektonisk betraktningssmåte og et faglig skjønn. Skolene består av mange lærere som er bærere av ulike faglige holdninger, og som presenterer faget ut i fra *sitt* ståsted. Dette er ikke nødvendigvis noe problem, men også enkelte lærere så det problematiske i den holdningsbaserte undervisningen. Spesielt studentene etterlyste noen felles arenaer for diskusjon og refleksjon mellom lærere og studenter, og lærere imellom, for eksempel om hvilke faglige holdninger de er bærere av, og hvilke holdninger de mener studenter bør utvikle.

En vesentlig forskjell mellom utdanning og yrkesliv er at arkitekter i «det virkelige liv» i mange tilfeller må levere produkter som avviker fra hva de av faglige grunner kanskje kunne ønsket seg. Studentene kan heller ikke holde på i det uendelige, men da er det lærere og sensorer som evaluerer og setter grenser. En annen forskjell mellom utdanning og yrkesliv er at utøvende arkitekter i større grad enn det legges opp til i utdanningen må samarbeide med, og ta hensyn til, andre aktører som er involvert i byggeprosesser.

Nyoppptatte studenter synes fortsatt å ha noe av lekmannsperspektivet i seg. Det gir seg blant annet uttrykk i en større uttrykt idealisme sammenliknet med de viderekomne studentene. De viderekomne har utviklet en mer analytisk betraktningssmåte, der verket, konseptet og utprøving av egne kreative evner får mer oppmerksomhet enn hvordan arkitektur «virker» eller hva brukere måtte mene. Dette er trolig også en sosialiseringseffekt av utdanningen, hvor utvikling av en autonom designerrolle har en sentral plass i den arkitektoniske offentligheten sammenliknet med en mer sosialt orientert arkitektrolle (som kanskje også fremstår som diffus for studentene). Utviklingen av en egen arkitektonisk stemme (identitet) kombinert med en nærmest uunngåelig påvirkning av hva fagets helter og forbilder står for, bidrar til å distansere arkitektstudentene fra omverdenens ønsker, preferanser og oppfatninger. Den intensive sosialiseringssperioden som er et kjennetegn ved enhver utdanning kan betraktes som potensielt bestemmende for hvilke profesjonelle oppfatninger og verdier studentene utvikler generelt, og på det bestemte lærestedet, spesielt. Imidlertid var enkelte av lærerne og studentene kritiske til den autonome designerrollens sentrale plass i arkitektutdanningen sammenliknet med arkitektens praktiske/bruksmessige sider og kontekst- og samfunnskunnskap.

6.7 Paradokser i arkitektutdanningen

Arkitektur henvender seg til, berører, og angår langt flere enn det faglige fellesskapet og den/de som har gitt oppdraget. Brukere av arkitektur er det alminnelige publikum som passerer forbi, oppsøker, bor eller arbeider i bygningene, og det kan være dem som mister utsikt og oppholdsarealer gjennom det som bygges. Til forskjell fra annen kunstnerisk, estetisk virksomhet har altså arkitektur en utpreget brukerrelatert dimensjon, ikke bare en kunstnerisk. Men dette er ikke spesielt fremtredende i arkitektutdanningen, sammenliknet med vektleggingen av den kunstneriske dimensjonen. Dette leder frem til det som fremstår som noen paradokser i arkitektutdanningen.

Arkitektutdanningen er paradoksal som *profesjonsutdanning*, ved at arkitektur som ide, konsept og verk er det sentrale, mens brukere som berøres av verket, og deres oppfatninger og vurderinger, utover byggherren, ikke vies særlig oppmerksomhet verken i utdanningen eller i arkitektoffentligheten. Ja snarere fremstiller den arkitektoniske offentlighet, og som trolig også arkitektstudentene forholder seg til og preges av, arkitektur som selvstendig (kunst)verk.

Dette er spesielt fremtredende i arkitekturtidsskrifter, designmagasiner og liknende, samt i presentasjoner av modeller, tegninger og andre representasjoner.

Utdanningen forfekter individualisme og forbiledistanse i et fag hvor nettopp forbildeorienteringen er fremtredende:

Arkitektutdanningen legger vekt på at studentene skal utvikle sin egen arkitektoniske identitet, individuelle uttrykk og selvstendige vurderingsevne gjennom å avlæres eller renses fra tanker og ideer de brakte med seg inn i studiet (tabula rasa idealet). Men samtidig er mesterlære og forbildeorienteringen og eksempelfremvisning fremtredende innenfor arkitektfaget. Både avlæringen og mesterlæren kan innebære at studentene underlegger seg lærernes/fagets helters vurderinger, holdninger og måter å være arkitekter på, og gjør studentene lite selvstendige, snarere enn at de utvikler sin egen «arkitektoniske stemme».

Det legges vekt på at arkitekter bør være lyttende og kommuniserende. Samtidig fremstår sikkerhet – en som vet hva han/hun vil og er sikker på seg selv og sin kompetanse – som en sentral arkitektonisk verdi.

Flere (studenter, lærere, profesjonen) er opptatt av teori, og mer fra filosofi/humaniora enn fra samfunnsvitenskap, men teori (spesielt fra samfunnsvitenskap) har liten plass i undervisningen. Det akademiske underskuddet i utdanningen fremstilles som en svakhet, samtidig som det ikke oppfattes som nødvendig å fordype seg i teori og skriftlige kilder, for eksempel fra filosofi og andre humanistiske fag, for å bli en dyktig arkitekt.

Det er pluralisme i lærernes oppfatninger om hva som er fagets viktigste anliggender. Men samtidig er det lite diskusjon og refleksjon knyttet til denne pluralismen i felles fora.

Utdanningen opprettholder bildet av arkitekten som «det enslige geniet» samtidig som arkitekter gjennomgående må inngå i relasjoner preget av arbeidsdeling, samarbeid og kompromiser der også klienters oppfatninger, ønsker og budsjett har stor betydning. Den autonomi som forfektes, står i kontrast til den heteronomi som preger mye av praksisfeltet.

Kapittel 7. Arkitekters klienter og andre mennesker. Oppfatningene til fagets helter og andre arkitekter.

Any architect, pariah or paragon, must cope with the capriciousness of a clientele, not only in taste, but in when, where, what and whether to build. The First Law of architecture is «Get the job» (Muschamp 1983:66).

7.0 Innledning

Arkitekter skal – slik tilfellet også er for andre profesjonelle – tilfredsstillende klienters ønsker og krav.⁴⁸ Videre skal de ivareta faglige prinsipper og sin profesjonelle integritet og autoritet. Det forventes også at de som profesjonelle tjenesteytere utfører en faglig forsvarlig jobb og ser byggeprosjekter fra samfunnets side. Samfunnsmessige hensyn kan være å vurdere konsekvenser av bygningers utforming og plassering; som økt trafikk og støy, forringelse av eksisterende kvaliteter, som tap av utsikt, dårligere tilgang til utearealer og liknende. Det er særlig når det gjelder større prosjekter, hvor det er ønskelig med høy arealutnyttelse av hensyn til økonomien i prosjektet, at konsekvensene for naboer og andre kan være merkbare. Balanseringen mellom disse ulike hensynene kan i mange tilfeller være vanskelig. Absolutt faglig autonomi for arkitekter tilsier at klienter ikke får realisert prosjekter som arkitekten anser som dårlige, eller at de har frie tøyler i forhold til eksterne forhold. Men siden prosjekterende arkitekter lever av å bygge, skal det trolig en del til for at de gir fra seg oppdrag, og det noen sier nei til, kan andre arkitekter stå klare til å overta. Brukere og anonyme «andre» kan være til stede i arkitektens bevissthet og påminne om hensyn som burde vært ivarettatt. Johnson formulerer det slik:

[...] herein lies the dilemma of users and anonymous others; they may be the architect's conscience, but they are powerless to insist that the architect fulfil any perceived obligation (1994:138).

Det sentrale temaet i dette kapitlet er arkitekters klienter, brukere og andre mennesker. Spørsmål som belyses er blant annet hvilke oppfatninger og forestillinger fagets helter og andre arkitekter

⁴⁸ Innenfor arkitektfaget er det vanligere å bruke betegnelser som byggherre, oppdragsgiver eller kunde enn klient. Når det her velges her betegnelsen klient, er det fordi det er vanlig innenfor profesjonsstudier og fordi det gjør fremstillingen ryddigere enn å bruke ulike betegnelser (der det er nødvendig å bruke andre betegnelser, blir det redegjort for). Klient brukes til å betegne dem som har gitt arkitekten et oppdrag/etterspør arkitektens tjenester, mens brukere også omfatter andre enn klient/oppdragsgiver/byggherre.

har om brukere av arkitekttjenestene, slik det kommer til uttrykk i litteratur som omhandler arkitekter eller i andre sammenhenger hvor arkitekter presenterer seg. Dette kapitlet omhandler både arkitektens faktiske klienter (blant annet med utgangspunkt i informantintervjuer) og arkitektens imaginære og ideelle klienter; altså «arkitektens mennesker».

Et spørsmål som belyses er hva som eventuelt peker seg ut som særegent ved relasjonen mellom arkitekt og klient, sammenliknet med andre profesjoners klientrelasjoner. En viktig side ved klientrelasjonen er hvordan klienter og brukere oppfatter denne relasjonen og hvilke erfaringer de har med bruk av arkitekt. Slike spørsmål har det imidlertid ikke har vært anledning til å undersøke spesielt i dette avhandlingsprosjektet, og temaet behandles gjennom foreliggende studier. I deler av kapitlet knyttes det an til studier som har belyst relasjonen mellom arkitekt og klient og andre profesjoners klientrelasjoner.

Dette kapitlet henger nært sammen med det som er tema i neste kapittel, «arkitektens profesjonelle praksis». Praksis eller yrkesutøvelse har jo i stor grad med klienter, brukere og andre mennesker å gjøre, slik det tidligere har fremkommet. Men praksis dreier seg også om yrkesutøvernes syn på kunnskaper, kunnskapsbruk og andre aspekter ved fag og yrkesrolle, og som er tema i neste kapittel.

Uansett hva slags profesjon det er tale om, antas det at noen nyttiggjør seg dens tjenester. Klientrelasjonen er kjernen i forståelsen av hva man vanligvis oppfatter som profesjon (jf. Schön 1983, Eckhoff 1967). Klientene sikrer profesjonene så vel deres materielle grunnlag som legitimitet, makt og status. Individuer blir klienter når de overlater sine problemer til en lege, advokat, konstruksjonsingeniør eller andre profesjonelle (Torstendahl 1990:7). Arkitektens klienter kan være enkeltindivider eller ulike former for organiserte klienter. Men arkitektur angår mange andre; «arkitektens mennesker» er også allmennheten som på en eller annen måte berøres av arkitektur, arkitekturkritikere og andre som anses å ha spesiell kompetanse til å vurdere arkitektur, og de er alminnelige samfunnsborgere som engasjerer seg i debatter om arkitektur og omgivelser. Videre er «arkitektens mennesker» dem som finner glede i å betrakte arkitektur og /eller lar seg inspirere av arkitektur som presenteres i arkitektpublikasjoner, designmagasiner eller i andre sammenhenger.

Formelle og uformelle normer for samhandling

Relasjonen mellom profesjonell og klient kan oppfattes som et kontraktsmessig forhold, styrt av normer som regulerer samhandlingen (Schön 1983). Som eksempler på tradisjonelle kontraktsforhold brukes relasjonene mellom lege og pasient og mellom advokat og klient. Dette er også relasjoner hvor den profesjonelles autoritet, autonomi og status i størst grad er sikret (Schön 1983:293). Normer som forbindes med profesjonell tjenesteyting dreier seg om å levere tjenester til klienter innenfor den profesjonelles kompetanseområder, respektere den tillit klienten møter den profesjonelle med, og ikke misbruke den makten som ligger i relasjonen. Det forventes at klienten har respekt for den profesjonelles autonomi som ekspert (Schön 1983:292).

Den profesjonelles involvering kan være avhengig av klientens evne til å betale, tidligere kontakt mellom partene og annet. For profesjonelle som driver privat virksomhet – for eksempel arkitekter med egen praksis eller der det er snakk om partnerskap – kan klientens betalingssevne være avgjørende for om arkitekten påtar seg et oppdrag eller ikke. Avhengigheten av betalende klienter og målsettinger om å tjene penger – som ikke her forbindes spesielt med arkitekter – men som også gjelder dem) innebærer til en viss grad at man må tekkes kundene, hevder Storvik, med henvisning til privatpraktiserende leger (1993:81).

Prinsipal-agent teorien

Det kan trekkes paralleller mellom Schöns tilnærming til profesjoner og enkelte aspekter ved « prinsipal-agent teorien», som ble presentert i kapittel 2. I delegering av oppgaver og ansvar til agenten ligger det, med utgangspunkt i agentteorien, en risiko for at agenten vil utnytte delegeringen til sin egen fordel. Når Schön pirker i det altruistiske profesjonsperspektivet, har det likhetstrekk med agent-prinsipal-teoriens påpekning av de mer uedle sidene ved agenter handlinger. Slike beskrivelser kan være mer eller mindre treffende i forståelse av så vel profesjonelle handlinger som av enkeltindividers handlinger. Gitt at profesjonelle forfølger sine egeninteresser på bekostning av klientenes interesser, og ved hjelp av ulike former for ufine midler, vil trolig noen profesjoner ha bedre muligheter for dette enn andre. Arkitekters virksomhet er gjennomgående åpen for innsyn fra offentlige myndigheter og andre som er involvert i byggeprosesser, noe som gjør det vanskelig for arkitekter å forfølge sine egeninteresser i omfattende grad. Til forskjell fra en del av helse- og velferdsprofesjonenes klienter, har arkitektens klienter ofte ressurser og muligheter til å få sin vilje igjennom, og underlegger seg trolig i mindre grad prinsipalens vurderinger enn det som er tilfelle innenfor helse- og velferdsprofesjoners virksomhet. Et spørsmål er imidlertid om

«det lønner seg» for profesjonelle å forfølge egeninteressene gjennom ulike fordekte midler, ikke minst når tjenesteyting i stor grad knyttes til tillit mellom partene, og belønning i arbeidslivet dreier seg om mer enn penger. Agenten kan imidlertid få sine (faglige) interesser igjennom med ulike typer subtile midler, noe som berøres nærmere i andre deler av dette kapitlet.

Interaksjonistisk perspektiv

En annen tilnærming til relasjonen mellom arkitekt og klient betegnes som interaksjonistisk, det vil si at relasjonen forstås som et forhold mellom subjekter (Cuff 1991:173). Relasjonen mellom arkitekt og klient kan ifølge Cuff i første fase ha preg av en slags beiling, hvor en potensiell klient trekkes mot en bestemt arkitekt eller et arkitektkontor. Neste fase består ofte i at man bygger opp tillit til hverandre, avdekker mulige motsetninger og konfliktområder og setter opp en fremdriftsplan. Dette er ikke gjort en gang for alle, men skjer gjerne gjennom hele byggeprosessen. Jo flere avklaringer som er gjort i de innledende fasene, jo færre konfrontasjoner vil det vanligvis oppstå underveis. Samtidig fremheves den strategiske effekten av «godt timete eksplosjoner», men stort sett bare i spørsmål arkitekten oppfatter som spesielt viktige (Cuff 1991: 173).⁴⁹ I prosjekteringsarbeid har det vært vanlig å dele opp byggeprosessen i ulike sekvenser, med vekt på hvilke tjenester og objekter som produseres i ulike deler av prosessen, der objektene kan være kontrakter, tegninger og konstruksjonsdokumenter. Relasjonen utvikler seg sjelden i slike sekvenser, og forholdet mellom partene i byggeprosessen dreier seg om mye mer enn å frembringe objekter (Cuff1991:173). Cuffs tilnærming til byggeprosessen kan dermed supplere de mer tekniske, individualistiske og sekvensielle måtene å forstå byggeprosesser på.⁵⁰

⁴⁹ Denne måten å forstå sentrale sosiale aspekter ved relasjonen arkitekt–klient på er basert på feltarbeid på arkitektkontorer og det som der kom frem som viktig i relasjonen arkitekt–klient.

⁵⁰ En undersøkelse viser for eksempel at arkitekter i gjennomsnitt har en uavbrutt periode i løpet av arbeidsdagen på bare en halv time (Rutland 1972, gjengitt i Cuff 1991:173). En annen undersøkelse av arkitekters arbeidssituasjon (Symes, Eley and Seidel 1995) peker i samme retning, ved at 65 prosent av de spurte sier seg enig i utsagnet «det er vanskelig å få mer enn 30 minutter uten avbrytelser i løpet av arbeidsdagen» (1995:36). Selv om en ikke kan slutte fra disse undersøkelsene til arkitekters virksomhet i alminnelighet, indikerer de at interaksjon med andre er en vesentlig del av arbeidsprosessen for arkitekter.

7. 1 Typologisering av klientrelasjonen

Typologiseringer av klientrelasjoner kan være egnede i analyser av forholdet mellom bestemte profesjoner og deres klienter, og til å få frem forskjeller mellom ulike profesjoners klientrelasjoner; for eksempel ulikheter i normer for samhandling, maktforhold og annet. Relasjonene kan eksempelvis deles inn i omsorgsrelasjonen, behandlingsrelasjonen, servicereasjonen, demokrati-relasjonen og byråktirelasjonen (Storvik 1993; Wærness 1988, 1982).

I Storviks typologier (1993) er over-/underordnings- perspektivet sentralt, det vil si fordelingen av makt og status i forholdet, og det kan utledes av hvem som styrer samhandlingen i relasjonen mellom profesjonsutøver og klient. Rammebetingelsene for den profesjonelle virksomheten – for eksempel om den profesjonelle virksomheten finner sted innenfor offentlig eller privat virksomhet – har betydning når det gjelder form og innhold i relasjonen mellom profesjonell og klient.

Omsorgsrelasjonen er i Storviks fremstilling en asymmetrisk relasjon, hvor makten ligger hos tjenesteyteren (eller «agenten», for å relatere til prinsipal– agent- tilnærmingen).⁵¹ Omsorgen er idealistisk og verdiorientert, preget av nærhet, og tjenesteyteren definerer hva forbrukeren er best tjent med.

I *behandlingsrelasjonen* ligger også makten hos tjenesteyteren. Behandlingen er verdiorientert og preges av profesjonsverdier og yrkesverdier. Forbindelsen preges av avstand og tjenesteyteren formulerer brukerens behov. Leger fremstår som idealtypiske eksempler på tjenesteytere i denne relasjonen, mens sykepleiere er eksempler på tjenesteytere som yter omsorg (Storvik 1993:22).

Servicereasjonen fremstilles, i likhet med de to foregående relasjonene, som asymmetrisk, men makten ligger her hos den som mottar tjenesten (prinsipalen), og tjenesteyteren underlegger seg dennes ønsker og behov. Serviceyteren forventes å ha et instrumentelt forhold til arbeidet. Storvik trekker frem flyvertinner og røleggere som eksempler på typiske serviceytere.⁵²

Demokratirelasjonen fremstilles som en relasjon preget av to likeverdige parter (altså symmetri). Kommunikasjonen er orientert mot verdiene sannhet, rettferdighet og autenticitet. Demokratiidealet innebærer at partene sammen fastslår hvilke behov klienten har, og hvordan de best lar seg tilfredsstillende (Storvik 1993:23). Denne relasjonen forbinder ikke Storvik med noen bestemte yrker, men fremstår mest som et ideal for profesjonell tjenesteyting innenfor de foregående kategoriene.

⁵¹ Storvik bruker litt ulike betegnelser for klient (for eksempel bruker og forbruker, litt avhengig av hva slags relasjon det dreier seg).

⁵² Når det gjelder røleggere eller andre spesialiserte håndverkere, vil disse i mange tilfeller ha et kompetanseovertak i forhold til klienter (kunder), slik at de gjennom dette kan ha muligheter til å ha kontroll og makt i relasjonen (makten kan altså her ligge hos agenten).

Byråkratreelasjonen fremstilles som affektnøytral, og tjenesteytingen er preget av byråkratiske verdier som nøyaktighet, likebehandling og regelorientering. Relasjonen er asymmetrisk, men makten ligger ikke hos den enkelte tjenesteyteren eller hos brukeren, men hos offentlige myndigheter, som fastlegger klientenes behov (Storvik 1993:24-25).

En annen måte å nærme seg relasjonen mellom profesjonell og klient på er å ta utgangspunkt i ulike typer brukere, for eksempel brukere av arkitekttjenester. Sawyer (1983) betegner disse som *kunden*, *klienten* og *beskytteren/velgjøreren (patron)*. Disse har likhetstrekk med Erauts betegnelser *kommersielle relasjoner*, *velferdsrelasjoner* og *velgjørerrelasjoner* (1994:5). Til grunn for Erauts inndeling er en forståelse av at klientrelasjoner preges av så vel den profesjonelles ekspertise som av klientens økonomiske og sosiale status. Det må understrekes at både Storviks og Erauts typologier over klientrelasjoner og Sawyers typer av brukere må forstås som idealtyper som i liten grad finnes i rendyrkede former i virkeligheten.

7.1.1 Relasjonen mellom arkitekt og klient

Relasjonen mellom arkitekt og klient har en del likhetstrekk med «servicerelasjonen» i Storviks fremstilling, hvor det er klienten som i prinsippet formulerer sine behov (eller snarere ønsker og preferanser). Men når serviceyteren tilhører en profesjon, vil ikke makten utelukkende ligge hos klienten eller prinsipalen. Man kan anta at den profesjonelle i de fleste tilfeller vil ha mer kunnskap og kompetanse enn klienten innefor det aktuelle saksfeltet, og dette representerer en vesentlig maktfaktor. At serviceyteren har et instrumentelt forhold til arbeidet og klienten, synes heller ikke å være spesielt treffende for arkitektprofesjonen. Storviks eksempler på serviceytere (rørleggere og flyvertinner), kan heller ikke overføres direkte til arkitekter. Om servicerelasjon er en dekkende betegnelse på relasjonen mellom arkitekt og klient avhenger imidlertid av hva man legger i begrepet. Sawyers (1983) forståelse av service ligger nær opp til noe av det som forbindes med omsorgsrelasjonen hos Storvik (idealisme, verdiorientering og nærhet mellom tjenesteyter og klient), og i noen grad det Eraut legger i velferdsrelasjonen, selv om klienten i hans eksempel vil være mer «trengende» enn det arkitektens klienter vanligvis er.

Byråkratreelasjonen kan kanskje gjøre seg gjeldende i større prosjekter, for eksempel der klienten er offentlige myndigheter, men fremstår mer egnet til å belyse klientrelasjoner innenfor helse- og velferdsfeltet.

Overføres demokratimodellen til arkitektur, vil man ut fra denne modellen diskutere seg frem til hvordan en oppgave kan løses, der klienten har noen ønsker, oppfatninger og krav og arkitekter på sin side har faglige oppfatninger og forslag til hvordan oppgaven best kan løses.

Sawyers (1983) tredeling av klienttyper kan forstås som tre ulike praksisparadigmer. I den ene modellen selger arkitekten sine kunnskaper nærmest som en hvilken som helst vare på et marked, og avgjørende beslutninger er under kundens kontroll. Denne markedsmodellen har paralleller til Storviks «servicemodell» og til Erauts «kommersielle relasjon». I Sawyers klientrelasjon er arkitekten opptatt av at kunnskaper og ferdigheter skal være til beste for den/dem som mottar tjenesten. Paralleller kan trekkes til demokrati- og omsorgsrelasjonen hos Storvik (1993). I velgjører- eller mesénmodellen er arkitekturens affeksjons- og fremvisningsverdi, ikke nytteverdi, det viktigste anliggende hos kjøperen. I dette tilfellet er det vanskelig å trekke paralleller til Storviks kategorier. Både når det gjelder kunden og velgjøreren ligger det mye makt hos prinsipalen, gjennom den økonomiske – og kanskje også kulturelle – kapital denne besitter, men agenten vil trolig også i denne relasjonen ha et kunnskapsovertak som representerer en viktig maktfaktor (jf. avsnitt 7.8, klienten som mesén).

Hvorvidt relasjonen mellom arkitekt og klient får preg av symmetri eller asymmetri, og hvem som er over- og underordnet i relasjonen, om det er prinsipalen eller agenten, kan variere fra prosjekt til prosjekt, blant annet avhengig av hva slags type oppdrag og klient det dreier seg om. Arkitektens renommé, erfaring og posisjon kan videre ha betydning for maktbalansen, det vil si om det er «agenten» eller «prinsipalen» som får mulighet til å få den andre til å handle i samsvar med sine interesser.

I mange prosjekter er flere aktører enn arkitekt og klient involvert, og ansvars- og maktforholdene kan dermed være mer uklare enn når det er en en-til-en relasjon mellom profesjonell og klient. Det er derfor vanskelig å anvende de nevnte typologiene uten å ta en rekke forbehold. Til å tydeliggjøre noen hovedforskjeller mellom ulike typer klientrelasjoner, og mellom offentlige «omsorgsprofesjoner» og private «serviceprofesjoner», kan Storviks typologier og Sawyers og Erauts praksisparadigmer imidlertid å være velegnede.

I det følgende gjøres det flere sammenlikninger med andre profesjoner, hvor siktemålet er å få frem interessante likheter og forskjeller når det gjelder relasjoner mellom profesjonelle og klienter.

7.2 Klientrelasjonen og den profesjonelle tjenesten; sammenligning mellom arkitektur og andre profesjoner

Relasjonen mellom arkitekter og deres klienter har flere likhetstrekk med andre profesjoners klientrelasjoner. En idealisert profesjonsrelasjon er kanskje den private, en-til-en-relasjonen som forekommer mellom leger, jurister, prester og deres klienter. En slik relasjon er heller ikke ukjent innenfor arkitektur, men i større byggeprosjekter kan klienten(e) være et kollektiv av private og offentlige klienter, og klienten(e) kan også representeres av komiteer eller andre som ivaretar klientens eller klientenes interesser. Relasjonen vil da bli annerledes, og kanskje mindre personlig preget enn det som gjelder for en-til-en relasjonen. Videre er arkitekters klienter (forstått som oppdragsgivere) i mange tilfeller ikke brukere av den profesjonelle tjenesten, for eksempel når det dreier seg om større boligprosjekter, næringsbygg, institusjonsbygg av ulike typer og annet. Innenfor medisin finnes det også eksempler på at klienter kan representeres av andre som taler dennes sak, for eksempel når det er snakk om forebyggende helsearbeid, og andre kan fremme pasienters sak. Spesialisering og teknifisering i det medisinske feltet gjør at flere typer fagekspertise kan være involvert i behandlingen av pasienter, noe som i en del tilfeller fjerner den personlige relasjonen mellom lege og pasient. I mer kurante saker, som allmennleger kan håndtere, finner man i mest rendyrket form den «gammeldage» eller enkle klientstrukturen, mens det i mer kompliserte tilfeller kommer en ekspertelite inn i behandlingen (Olgjati, Orzack & Saks 1998).

7.2.1 «Eierskap» til verket

Et fremtredende trekk ved arkitektenes produkter er at disse i mange tilfeller forbindes med opphavspersonene, det vil si at de har en form for «eierskap» til verket, som har visse likhetstrekk med annen kreativ/kunstnerisk virksomhet. Når bygningene til toneangivende arkitekter presenteres for offentligheten eller diskuteres i fagmiljøene, fremstilles ikke disse først og fremst som en tjeneste utført for klienter/brukere, men snarere er det verket og opphavsmannen/-kvinnen som fremheves. «Alle» vet at biblioteket i Alexandria og operaprojektet i Bjørvika er Snøhetts verk. Guggenheimmuseet i Bilbao eller operaen i Sydney knyttes kanskje ikke i like stor grad til opphavsmennene Frank O. Gehry og Jørn Utzon, men alminnelig arkitekturinteresserte vil trolig koble person og verk også i disse tilfellene. Personifiseringen av verket er allikevel ikke enestående for bygninger av de nevnte typer. Også andre bygninger samt større byplanprosjekter er blitt forbundet med opphavsmannen (for eksempel Harald Hals' byplaner for Oslo fra 1920-årene, Le Corbusiers byplaner fra 1920- og 1930-tallet og Oscar Niemeyers byplan for Brasilia, bygget mel-

lom 1956 og 1960). Fortsatt er det arkitekter som lager omfattende byprosjekter, for eksempel i Kina, som er blitt marked for arkitekter av typen Rem Koolhaas (spesielt i Beijing og Shanghai), der det er mulig å bygge større og høyere enn de fleste andre steder (se Sudjic 2005). I en norsk kontekst er byplanlegging et felt der mange aktører og interesser gjør seg gjeldende, snarere enn et felt som kan tilbakeføres til enkeltpersoner. Det har foregått en demokratisering av byplanfeltet ved at flere deltar, men premissene for hvordan norske byer utvikler seg legges fortsatt i stor grad av arkitekter i samarbeid med byggherrer og andre som arkitektene er økonomisk avhengige av.

Et annet aspekt ved eierskap dreier seg om arkitektens individuelle tilknytning til verket, en realisering av dennes arkitektoniske visjoner og uttrykksform. Arkitekter kan gå forbi, eller oppsøke, bygninger og vite at det er deres verk. Dersom de ikke er fornøyd med verket kan det kanskje være en ubehagelig opplevelse. Men også andre profesjonelle kan ha en form for «eierskap» til det de produserer. I juridiske fagmiljøer forbindes bestemte saker med navngitte jurister, tilsvarende arkitektur og opphavsmannen/-kvinnen. Videre bærer ofte sykdommer navnet til den/de legene som identifiserte dem. Hvor personlig involvert den profesjonelle er i sitt produkt/tjeneste/virksomhet (nærhet versus distanse) vil for øvrig variere så vel for arkitekter som for andre profesjonelle.

7.2.2 Profesjonell og klient, ulike mål?

En dimensjon ved profesjonell virksomhet gjelder hvilke mål og verdier som knytter seg til tjenesten som utføres. Det kan i en del tilfeller tenkes at profesjonelle og klienter har ulike mål, selv om begge parter har – når det er snakk om arkitektur – et felles mål om å realisere en bygning, et byutviklingsprosjekt eller annet innenfor det arkitektoniske feltet. Siden det i små så vel som store byggeprosjekter er flere andre enn arkitekt og klient som har et ord med i laget, ligger det her en kilde til målkonflikt både mellom arkitekt og klient som i forholdet mellom arkitekt og andre medvirkende fagfolk/andre aktører når det gjelder hvordan enkeltbygninger eller større prosjekter bør utformes.

Men også når det gjelder andre profesjoner kan det tenkes at profesjonelle og klienter har ulike mål, for eksempel at den profesjonelle har noen egne mål som går ut over det å yte bestemte tjenester overfor klienter, uten at disse målene nødvendigvis er uforenlige. For legen kan pasienten være et objekt; en (interessant) sykdom som bæres av et legeme (Olgiati, Orzack og Saks 1998). Legen vil kanskje ha interesse av å prøve ut ulike behandlingsformer og medikamenter, men vanligvis er det et overordnet mål at dette skal være til beste for pasienter. Profesjoners egne mål kan imidlertid også dreie seg om penger, status, prestisje, makt, faglig anerkjennelse, om-dømme i opinionen og liknende, hvor det å yte en tjeneste kan være mer underordnet.

Arkitektens egne mål kan blant annet gå ut på å gi prosjektet en arkitektonisk uttrykksform som han/hun kan stå inne for (jf. «eierskapet» til verket). For arkitekten kan design også handle om å realisere ikke-økonomiske verdier av humanistisk og eksistensiell karakter, som for eksempel å skape orden i en antatt kaotisk verden (noe som belyses senere i kapitlet), og uttrykke seg selv gjennom det som bygges; en form for selvrealisering.

Oppfatningene om det estetiske uttrykket kan tenkes å divergere mellom arkitekt og klient, men her handler det snarere om ulikheter langs samme dimensjon (estetikk) enn om ulike mål. Men man kan anta at arkitekter har flere *nivåer* av mål enn det klienter har, det vil si at arkitekter er opptatt av flere og til dels andre aspekter ved bygninger enn ikke-arkitekter, noe som har sammenheng med at de er bærere av en arkitektonisk betraktningmåte/arkitektonisk blikk (jf. kapittel 3). Spesielt kan det tenkes at kunstnerisk orienterte arkitekter betrakter arkitektur som noe mer – og til dels noe annet – enn det å realisere en bygning.

Arkitekten Charles Gwathmey formulerte sine arkitektoniske visjoner på følgende måte, inspirert av Louis Kahn:

[...] You could not help getting [from Louis Kahn] this sense of hope that architecture was ultimately poetry and art, transcending accommodation, shelter and program (sitert i Larson 1991:143).

På tilsvarende måte hyller arkitekten Ada Huxtable arkitekter som overskrider tradisjonelle forståelser av arkitekturens mål og hensikter:

[...] moving it to places it has not been before, and achieving a «style beyond styles» (1992:29).

En slik forståelse av arkitektur mente Huxtable lekfolk var lite villige til å forholde seg til. For Mies van der Rohe var klienten primært et middel til å nå arkitektoniske mål, som var en søking etter sannhet og orden basert på en rasjonalistisk tilnærming til arkitektur (Friedman 1998:138).

Et eksempel som illustrerer at arkitektur kan handle om noe mer enn å «kun» lage en bygning eller yte en tjeneste overfor en klient er Richard Research Laboratory, ved University of Pennsylvania Medical School, designet av Louis Kahn. Dette byggverket ble nærmest kanonisert i arkitektkretser på grunn av de formale grepene Kahn hadde gjort, mens tekniske og funksjonelle svakheter ved bygningen ble skjøvet i bakgrunnen (Gutman1989). Disse svakhetene ble til gjengjeld fremhevet av instituttssjefen ved forskningssenteret, som uttalte at man i det 20. århundres arkitektur ikke kunne finne noe tydeligere eksempel på et byggverk som i utpreget grad kanoniserte opphavsmannen innenfor profesjonen og i alvorlig grad vanskeliggjorde arbeidssitua-

sjonen for de ansatte gjennom alle de tekniske/ bygningsmessige/ funksjonelle svakhetene som etter hvert åpenbarte seg (Gutman 1989: 116).

Gutman understreket imidlertid at det er urettferdig å fremstille Kahn som en som bare var opptatt av formale aspekter ved arkitektur eller ikke brydde seg om kritikken som ble rettet mot det han hadde gjort. Den omfattende kritikken førte imidlertid ikke til at det profesjonelle fellesskapet endret syn på Kahns verk. Byggverket var blitt noe større og mer enn en bygning, og et monument over opphavsmannen. Dette er i tråd med det Prak fremstiller som et av de viktigste trossystemene innenfor arkitektur og som går ut på at de kunstneriske aspektene ved arkitektur er overlegne praktiske hensyn; et trossystem som overføres fra en generasjon studenter til den neste (1984:88). Kunstens overlegenhet i forhold til praktiske hensyn gjorde seg også gjeldende i et av Frank Lloyd Wrights eneboligprosjekter, uten at det nødvendigvis representerte noen målkonflikt mellom arkitekt og klient. Da husets beboere ble spurt av en journalist i et arkitekturtidsskrift om hva de syntes om huset, fortalte disse utfyllende om kontakten de hadde hatt med Wright og med tilreisende som ville se huset, og uttalte at selv om taket og vinduene var lekk, ville de heller bo i dette enn i noe annet hus i verden (Creighton 1959). En annen av Lloyd Wrights klienter kontaktet ham og sa at taket var lekk, og at vannet rant ned der lenestolen befant seg, og spurte hva han skulle gjøre. «Move the armchair», var arkitektens svar (Antoniades 1979).

Respekten for arkitekten var/er trolig ekstra stor når det dreier seg om profesjonens fremtredende navn som Frank Lloyd Wright, Le Corbusier og Mies van der Rohe. Selv om deres klienter gjerne var ressurssterke personer som hadde klare oppfatninger om hva de ville ha, respekterte de samtidig arkitektrollen (se avsnitt 7.7, klienten som mesen). En slik klient var bankier og (senere) kunstsamler Raoul La Roche, engasjerte sin nære venn Le Corbusier til å designe Villa La Roche. I et brev til Le Corbusier skrev La Roche følgende:

By entrusting you with the construction of my house, I knew that you would produce something wonderful; my hopes have been far surpassed. My independent way of life meant that I left you alone to create this project, and given the result, I praise myself for having done so (Sbriglio 1997, gjengitt etter Friedman 1998:29).

Et annet eksempel er Edith Farnsworth, som engasjerte Mies van der Rohe til å designe et feriehus for seg. Men til forskjell fra klientene i det foregående eksemplet aksepterte hun ikke at verkets status som kunstverk overskred tekniske, bruksmessige hensyn. I begynnelsen av prosessen var Farnsworth nærmest en disippel av den store arkitekten, men etter hvert ble relasjonen mer anstrengt da det viste seg at det var mange bygningstekniske svakheter ved bygningen (Friedman 1998). Feriehuset ble etter hvert et valfartssted for arkitekter og andre, og kontrasten mellom

hennes kritikk av huset fra et beboerperspektiv, og hyllesten det fikk i fagmiljøene, ble stor. Dette eksemplet har likhetstrekk med den kritikk som Kahns laboratoriebygning ble møtt med fra brukere av bygningen. Hensikten med å trekke frem disse eksemplene er ikke å si noe om kvaliteten på Kahns, van der Rohes eller Loyd Wrights verker i alminnelighet – snarere kan disse eksemplene være enkeltstående unntak fra hva arkitektene ellers produserte – eller hevde at de ikke var opptatt av også å ivareta praktiske og funksjonelle hensyn. Poenget med disse eksemplene er å vise at praktiske hensyn i en del tilfeller underordnes formale og estetiske hensyn, og at kunstnerisk orienterte arkitekter oftere enn andre arkitekter presser praktiske og strukturelle grenser for å oppnå bestemte visuelle, kunstneriske effekter (jf. Prak 1984:125). Anerkjennelsen som arkitekter som Kahn høstet hos fagfeller skyldes i følge Prak at han satte det kunstneriske over det praktiske og pragmatiske.

Arkitektur kunne også betraktes som et sannhetssøkende, eksistensialistisk og essensialistisk prosjekt, uttrykt gjennom utsagn som «[...] what the idea is which wants to be manifested in the building» (Kahn, sitert i Gutman 1989: 119).⁵³ Kahns tilnærming gikk ut på å redefinere byggeprogrammet, slik at det ble mer i samsvar med den idealiserte versjonen, og han betraktet seg som en formidler av den ideelle formverden inn i den materielle verden (Gutman 1989), altså en platonisk tilnærming der formene og ideene er perfekte mens den virkelige verden bare er avglanser av iverdenden. Kahns tilnærming forutsatte at et hvert prosjekt måtte starte uten involvering eller forstyrrelse fra klienten, men han foretrakk klienter eller situasjoner hvor samtalen transcenderte praktiske, funksjonelle spørsmål. Innenfor den arkitektoniske diskursen ignoreres saker fra potensielle klienters hverdagsliv, hevder Wigglesworth og Till (1998:74), som mener at en større åpenhet fra arkitektenes side kunne innebære et gjensidig fruktbart møte mellom det Till betegner som klientens enkle realiteter og arkitektens høyeste drømmer, og som ikke innebærer middelmådighet eller uklare kompromisser.

Når det gjelder såkalte «signaturbygninger» kan bygningens utforming være en måte å profilere en bedrift og dens virksomhet på og som reflekterer bedriftens selvforståelse, ambisjoner og kulturelle kapital (Dean 1998:54).⁵⁴ I slike prosjekter kan arkitektens og klientens mål forenes, slik det tilfellet også kan være når det gjelder spesielle eneboligprosjekter og prestisjeprosjekter på kulturfeltet, hvor form og estetikk gjerne har en fremtredende plass i markeringen av prosjektet. I blant tegner arkitekter boliger og fritidshus for seg selv. Da burde mulighetene for utprøving av

⁵³ Dette kan relateres til et antropomorfistisk syn på arkitektur, det vil si at det ikke-menneskelige (som arkitektur) oppfattes analogt med det menneskelige, det får en selvstendig karakter. Det finnes flere eksempler på dette i arkitekturretorikken: «vegger reiser seg og runder hjørner, vinduer ser ned, tak faller, bygninger har karakter, rom former seg og glir inn i hverandre, en plans makt» (Larson 1993:148).

⁵⁴ Paralleller kan her trekkes til en av Sawyers (1983) klienttyper; velgjøreren eller mesenen, som betoner affeksjons- og fremvisningsverdien som det viktigste anliggende ved en bygning.

ideer og realisering av estetiske mål, uten andres innblanding i de faglige sidene ved prosjektet, være rimelig gode.⁵⁵ Det må imidlertid tas i betraktning at det også innenfor profesjonen er ulike oppfatninger om arkitekturens mål og hensyn og som kan komme i konflikt med hverandre; for eksempel mellom et syn på arkitektur der verket som autonomt kunst- og kulturuttrykk betones, og et mer sosialt orientert arkitektursyn der brukernes opplevelser og oppfatninger, og arkitekturens konsekvenser, har en større plass.

De fleste arkitekter må balansere mellom autonomi og heteronomi; mellom arkitektur som selvstendig verk og arkitektur som tjenesteyting overfor en oppdragsgiver. Et byggeprosjekt kan dermed betraktes som et felt der de impliserte vokter sine teiger, og der arkitekten må avfinne seg med at resultatet ikke alltid blir slik han/hun hadde tenkt seg. Kommersielle aktører, som investorer og eiendomsutviklere, betrakter kanskje design som et produkt som skal selges, det vil si som investering. Ingeniører og håndverkere ser kanskje ivaretagelse av tekniske og konstruksjonsmessige hensyn som det overordnede. Bygningsmyndighetene er satt til å ivareta samfunnets interesser og sørge for at lover og regler følges. I en ideell situasjon forenes alle disse hensynene, men det kan også tenkes at det kan oppstå målkonflikter mellom de ulike aktørene og interessene/hensynene de representerer.

7.3 Hvilke hensyn er viktigst? Noen toneangivende arkitekters syn på klienter, brukere og sin egen rolle

Heltene i faget fremstilles og fremstår – for eksempel i biografier eller i andre arkitekturpublikasjoner – ofte som sterke, sikre, enerådende og kompromissløse. Hensynet til faget og kunsten kommer først; de tekkes ikke klientene, men har heller ikke klienter de trenger å tekkes; det vil si at dette kommer lite frem når de presenterer seg selv.

Slik uttrykkes det av Frank O. Gehry:

I'm interested in architecture as a work of art, and whether it will hold up as art⁵⁶

Relasjonen mellom heltene og deres klienter fremstår som et forhold mellom likemenn, for ikke å si mellom *rike menn*, hvor arkitekt og klient ofte tilhører samme sosiale sjikt, preget av kultur og dannelse. Dette utdypes senere i kapitlet, blant annet gjennom eksempler på relasjonen mellom noen av fagets fremtredende navn og deres klienter.

⁵⁵ I arkitekturtidsskrifter eller andre publikasjoner som presenterer arkitektur (for eksempel i interiørmagasiner), er det ikke sjelden det er arkitektens bolig, hvor denne selv er byggherre, som vises frem. Det dreier seg da gjerne om boliger som skiller seg ut fra den «gemene bolighop» på en eller annen måte.

⁵⁶ Sitatet er hentet fra en samtale mellom flere fremtredende amerikanske arkitekter i forbindelse med at Michael Graves ble utpekt til jury medlem for «Progressive Architecture Awards» (Cuff 1991: 37).

Ekstremvarianten av den kompromissløse og solipsistiske rolleutformingen, finner vi i helten Howard Roark, i romanen *Fountainhead* (Rand 1943). Det solipsistiske aspektet kommer frem gjennom følgende sitat:

[...] to get things done, you have to love the doing, not the people. My purpose is to do my work, my way (sitat fra filmversjonen av *Fountainhead*).

Roark forfektet i stor grad også anerkjente profesjonsverdier som faglig integritet, autonomi og en streben etter den beste løsningen på en oppgave. Dette gav seg utslag i at han gikk til det drastiske skritt å sprengte en av sine bygninger i lufta fordi den ikke ble oppført i samsvar med hans ide. Han kunne ikke være bekjent av å se det ypperste bli erstattet av noe middelmådig. En slik, nærmest religiøs, tilnærming til arkitektur har neppe særlig oppslutning hos dagens norske arkitektstudenter, lærere eller utøvende arkitekter. Samtidig er det sider ved helte- og forbildeorienteringen som legger til rette for å fremelske noen av de egenskapene Roark ble forbundet med.⁵⁷

Den individualistiske helterollen er i hovedsak blitt båret frem og hyllet av mannlige arkitekter som Le Corbusier, Mies van der Rohe og Frank Lloyd Wright, mens kvinnelige arkitekter stort sett presenteres i samarbeid med andre (Favro 1989:190). De «kvinnelige stemmene» som i har kommet til uttrykk når det gjelder syn på profesjon og yrkesrolle, er gjennomgående mer kritiske enn mannlige arkitekter til den individualistiske heltedyrkelsen.

I sine skrifter målbar Lloyd Wright (i likhet med Rands romanskikkelse Howard Roark) idealet om arkitekten som autonom og kompromissløs; en som ikke går på akkord med sine faglige idealer for å tekkes klienten. Men også de oppdragende og pedagogiske aspektene ved arkitektrollen fremheves. I *An Autobiography* (1943) gjengis en samtale hvor Wright blir spurt om hvordan han får gjennomslag for sine ideer, om han sier til klienten at han må løse oppgaven på en bestemt måte eller om han benytter hypnose. Wright svarer:

Yes, I hypnotize him. There is nothing as hypnotic as the truth. I show him the truth about the thing he wants to do as I have prepared myself to show it to him. And he will see it. If you know, yourself, what should be done and get a scheme founded on sensible fact, the client will see it and take it, I have found.

⁵⁷ Det er blitt hevdet (blant annet av Saint 1983) at *Fountainhead* egentlig var en nøkkelfilm fra 1930-årenes arkitektmiljø i New York, og at Lloyd Wright antas å være modell for helten Howard Roark. Romanen er for øvrig filmet, med Gary Cooper og Patricia Neal i hovedrollene. I filmen kommer det klart frem at Roarks arkitektur nærmest er identisk med Lloyd Wrights' verker.

Lloyd Wright var imidlertid kritisk til måtene han var blitt fremstilt på i boka og i filmversjonen. Han ville aldri ha kommet til å sprengte en av sine bygninger i lufta fordi den ikke ble oppført i samsvar med hans ideer, slik filmskikkelsen Roark gjorde, for det var for ham utenkelig at skulle bli noe avvik mellom hans ide og det realiserte verk. Han var også kritisk til at Gary Cooper hadde rollen som Roark ettersom Cooper var mer berømt enn han selv var (Martin 2001:94).

På spørsmål om hva han vil gjøre dersom klienten ikke vil ha det på den måten, svarer Wright: «But, by God, he *would* take it».

Også blant dagens toneangivende arkitekter finner vi dem som har en image av røffhet og kompromissløs individualisme i forhold til klientene, og hvor slike egenskaper fremstilles som nødvendige for å oppnå gode resultater. Den engelske arkitekten Sir Norman Foster fremstilles som nærmest nådeløs overfor andre deltakere i byggeprosesser, inkludert klienter (Murrey 2000). En suksessrik arkitekt må ha en sterk tro på at ens egen ideer den riktige; det nytter ikke å være «Mr. Nice Guy» i større prosjekter, som gjerne går over flere år, uttaler Foster.

Det kan være nødvendig å være tøff og nådeløs for å nå opp og frem som arkitekt (eller innenfor andre profesjoner/yrker), men det kan også være en del av imagebyggingen til noen av fagets helter, slik det å fremstå som distanserte og likegyldige i forhold til brukere, klienter og allmenheten også kan være. Cuff (1991) hadde en antakelse om at celebritetene i faget var lite opptatt av arkitektens ansvar i forhold til klienter og samfunnet, og at heller ikke praktiske, funksjonelle hensyn var viktige for dem, men at de snarere arbeidet mot noen andre, mer personlige og/eller kunstneriske mål (jf. avsnitt 7.2.3 om målkonflikter). Dette fikk hun i en del tilfeller bekreftet gjennom samtaler med enkelte «stjernearkitekter» i New York. Slik formulerte for eksempel Peter Eisenman hva som var viktig for ham:

Architecture are made by architects, for themselves – I do my work for me; there are no other «people» for the architect (Cuff 1989:65).⁵⁸

Eisenman føyer seg her inn i Fountainhead-tradisjonen, hvor det å bry seg om hva andre mener er uttrykk for svakhet og middelmådighet. Eisenman ville angivelig ikke ha noen oppfatning om hva hans arkitektur betydde for beboere eller andre. Hans arkitektursyn gikk blant annet ut på at arkitektur skulle vekke ubehag og engstelse snarere enn behag. Gjennom å føle seg ubekvemme i hans bygninger kunne beboerne, slik Eisenman så det, bli bedre i stand til å møte sitt eget eksistensielle ubehag (Gelernter 1995:286).⁵⁹ Dette forbindes gjerne med en dekonstruktivistisk tilnærming, som Eisenman har vært en sentral eksponent for. Selv om Eisenman hevdet at han designet «for seg selv», synes han likevel på sin måte å være opptatt av brukerne gjennom ønsket om å provosere frem kaos- og ubehagsfølelser hos dem som ble berørt av hans arkitektur.

⁵⁸ På en skala hvor den individualistiske, solipsistiske kunstnerarkitekten utgjør det ene ytterpunktet, og det andre utgjøres av arkitekten som styres av omverdenen (inkludert klienter), befinner Eisenman seg på den individualistiske siden. De fleste arkitekter befinner seg kanskje et sted i midten på en slik skala.

⁵⁹ Dimensjoner ved arkitektur som «feels good... comfortable and in harmony» foraktes av (dekonstruktivistiske) teoretikere som Eisenman (Larson 1993:157). Larson bemerker at når den intellektuelle offentligheten er interessert i dekonstruktivismen, er det primært slik den kommer til uttrykk for eksempel innenfor filosofi og litteraturkritikk.

Eisenmans tilnærming til arkitektur er blitt karakterisert som kyniske og nihilistiske, uten modernismens og postmodernismens sosiale agenda (se blant andre Ellin 1996:190 og Dutton 1991:86). Michael Graves, som knyttes til postmodernismen, stilte seg avvisende til det han oppfattet som en elitistisk tilnærming til arkitektur, og orienterte seg mot et annet og større marked enn Eisenman (Larson 1993:152). Dette markedet besto av en type publikum preget av en «nostalgia for kultur». Det å kommunisere med «de få utvalgte» og sjokkere resten, er avantgardismens klassiske posisjon, hevder Larson.

Det peker seg ut visse likhetstrekk mellom arkitektprofesjonens kanskje fremste ikon, Le Corbusier, og Eisenman. Mens arkitekter flest forsøker å inngi tillit hos klientene og unngå konflikt, gjorde Le Corbusier det motsatte. Siktemålet var todelt. En slik strategi ville i en tidlig fase eliminere klienter som var lite villige til å akseptere ham som geni, og, viktigere, det gjorde det mulig for ham å presentere konflikt som en essensiell kvalitet ved kreativt liv (Jencks 1975: 178-179).

Arkitektens mennesker var for arkitekten Robert M. Kliment både faktiske og imaginære personer som veiledet ham i arbeidet. Han stolte primært på, og hentet inspirasjon hos, dyktige kollegaer eller andre arkitekter han beundret, som Venturi, Kahn og Aalto. Selv om de fleste arkitekter er opptatt av anerkjennelse fra fagfeller, kan det å søke anerkjennelse utelukkende i dette miljøet kunne føre til isolasjon fra og distanse til et stort antall mennesker og deres ønsker, fremholdt Kliment. Et oppmuntrende ord fra kolleger eller fra en opplyst lekmann gjør godt, og de beste bygningene mente han ble skapt gjennom samarbeid med krevende og stimulerende klienter: «[...] the ones who really make you work very hard» (Cuff 1989:78). Kliment var opptatt av at både arkitekt og klient har et ansvar overfor offentligheten eller publikum. Dette ansvaret dreier seg om en bygningens forhold til omgivelsene. Bygningen burde se ut som om noen har vist omtanke for det som omgir det. Et slikt ansvar fremheves også av utøvende arkitekter i denne avhandlingen (se kapittel 8).

Bare en av Cuffs informanter (Hugh Hardy) fremhever spesielt at arkitekter burde være mer interesserte i andre mennesker, og ikke så opptatt av seg selv og sin egen glorie. Hardy betraktet seg da heller ikke som en kunstnerarkitekt, som ser klienten som et medium for sine visjoner, men snarere som en som vet hva han/hun vil ha. For Hardy ble kunnskaper om mennesker tilegnet gjennom erfaring og nysgjerrighet. Men arkitekten må også stole på sine instinkter, for klienter forandrer stadig sine oppfatninger. Noen forstår ikke tre-dimensjonelle rom og er heller ikke i stand til å visualisere et ferdig resultat, eller forklare hva de ønsker, hevder Hardy (Cuff 1991:71). I likhet med andre av Cuffs informanter, finner heller ikke denne arkitekten noen særlig verdi i samfunnsvitenskapelige eller andre studier av sosial handling, selv om disse etter hans oppfatning *burde* vært nyttig grunnlagsmateriale i designprosesser. Han er her på linje med nor-

ske arkitekter, lærere i arkitektur og arkitektstudenter som er intervjuet i forbindelse med denne avhandlingen (se kapittel 5).

Den amerikanske arkitekten Philip Johnson formulerte seg slik om sin kunnskapstilegnelse om mennesker: «Jeg lærer gjennom å spasere i gater hvor jeg ser hva folk føler, og hva jeg selv føler» (I Cook og Clotz 1973:42). Sitatet uttrykker en oppfatning av kunnskapstilegnelse hvor intuisjon og personlige følelser, samt iakttagelser av andres følelser, anvendes som metoder i arbeidet. Det kan et stykke på vei gi innsikt i brukeres opplevelser, men er ikke tilstrekkelig som kilde til innsikt i hva ulike kategorier av befolkningen verdsetter og opplever.

En slik intuitiv tilnærming har vært gjenstand for en del kritikk, slik også mer likegyldige holdninger til hvordan arkitektur brukes og oppleves av ulike kategorier brukere har vært.

Arkitekter burde kontinuerlig observere hvordan folk bruker bygninger; deres egne bygninger, andre arkitekters bygninger og de som er frembrakt av ikke-arkitekter, og få forståelse av hvordan bruk muliggjøres eller hindres av bestemte designløsninger, og de burde snakke med brukere om hva de liker og misliker ved aktuelle bygninger og hva som burde unngås i fremtiden, påpeker Gans (1995: 310). Oppmerksomhet om sosiale implikasjoner av arkitektur er av underordnet betydning for designere, hevder Gutman (1998:106).

Deasy og Lasswell påpeker at det nærmest er ironisk at profesjoner som har hovedansvaret for å utforme omgivelser der mennesker bor, arbeider og leker ikke tilegner seg informasjon som er viktig for menneskene de designer for, men fremholder at denne kunnskapen kanskje ikke er systematisert på måter som gjør den anvendbar (1985:9). Men ifølge Deasy og Lasswell kan det også tenkes at det er en oppfatning blant designere om at kunnskaper om sosial atferd er unødvendig siden de med utgangspunkt i seg selv vet hvordan individer reagerer. Som også disse forfatterne påpeker kan det antas at det å ta utgangspunkt i seg selv og på intuitivt grunnlag anta hvordan folk i alminnelighet oppfatter omgivelsene er utilstrekkelig som grunnlag til forståelse av ulike kategorier menneskers vurderinger og opplevelser av omgivelsene. Arkitekter og andre som har ansvar for å utforme omgivelsene bør, med utgangspunkt i blant andre Deasy og Lasswell, søke mer kunnskap om «de andre» gjennom tilgjengelige samfunnsvitenskapelige og humanvitenskapelige studier, og disse disiplinene bør på sin side gjøre sine innsikter mer tilgjengelige for arkitekter og andre som har ansvar for utforming av de bygde omgivelser.

Det kan være flere forklaringer på at menneskene i arkitekters bevissthet ikke er mennesker i alminnelighet, for eksempel at profesjoner gjerne vil utvikle faglige premisser og standarder autonomt og at en form for distansering eller skjerming mot «folk flest» anses nødvendig for å ivareta en slik autonomi samt at det viktigste publikum for arkitekter er klienten, profesjonens diskursive elite og andre profesjonsmedlemmer.

7.3.1 Forestillinger om individet; «de edle» og «massen»

Flere av arkitektene som ble presentert i det foregående, er preget av en paternalistisk, oppdragende og kulturkritisk holdning. En utbredt oppfatning er at den sosiale verden preges av kaos og mangel på mening, der arkitekter kan bringe rasjonalitet, mening, orden og klarhet inn i folks liv og deres arkitektoniske omgivelser. Det (imaginære) «edle» individet streber etter samme orden og ontologiske trygghet som arkitekten, og skiller seg fra «massen» av individer, som er preget av skiftende verdier, preferanser, nykker og uforutsigbarhet. Individene arkitekten har en relasjon til oppfattes som opplyste og informerte, med kulturell forankring og bevissthet og med følelse av ansvar for og anerkjennelse av «essensen» i arkitektoniske former. Arkitektene i Cuffs undersøkelse skaper et fiktivt bilde av individet, både det «edle», sannhetssøkende enkeltindividet og individer som «masse». Dette kan kanskje forklares ved at de først og fremst tar utgangspunkt i seg selv, sine egne erfaringer og sin intuisjon.

Det å etablere ideelle forestillinger om individer er også gjort av arkitekter tidligere, for eksempel i forbindelse med verdensutstillingen i Chicago i 1893. Verdensutstillingen gav arkitekter og profesjonen muligheter til å vise seg frem i stor skala, men var også en anledning til å identifisere profesjonens klienter og å rette oppmerksomheten mot grupper den *ønsket* å tjene (befolkningen i sin alminnelighet og brukere av byens rom), snarere enn dem profesjonen *så seg nødt til* å tjene (større selskaper, som gjerne var representert gjennom byggekomiteer). Prosjektene som ble presentert på verdensutstillingen var vesentlig større byprosjekter, som blant annet hadde som formål å forskjønne de urbane omgivelsene. Bakgrunnen for dette var at den urbane offentligheten i datidens amerikanske byer etter arkitektenes oppfatninger var preget av kaos, grådighet og forsøpling (Crawford 1991:32)

Også arkitekter og arkitekturtradisjoner som forbindes med sosiale intensjoner (som funksjonalismen i mellomkrigsårene og de nære etterkrigsårene) skapte sine brukere og deres ønsker, egenskaper og behov i sitt eget bilde. For modernistiske arkitekter var arkitekturens viktigste formål, i hvert fall på det programmatisk planet, å sikre sosial velferd gjennom omfattende boligbygging. Men det var ikke snakk om å innhente kunnskaper om befolkningen (Kostof 1989: xiii). Hvorfor de ikke forsøkte å finne ut mer om menneskene de bygde for, ble oppfattet som innlysende. Brukerne var ingen enhetlig og stabil enhet; de visste ikke hva de *ønsket*, eller hva de *burde* ønske seg, ut fra arkitektenes oppfatninger. Arkitekter og de som finansierte prosjektene skulle fortolke brukeres kollektive behov, som deretter skulle nedfelles i boligprogrammer – slik det også var gjort ved bygging av sykehus, skoler, fengsler og andre institusjoner. En rådende oppfatning blant representanter for funksjonalismens arkitekter var at vaner kunne endres, og

folk ville tilpasse seg en ny boligkultur, basert på rasjonelle, «vitenskapelige» metoder («den nye saktligheten»).⁶⁰ Brukeren var for modernistiske arkitekter «den heroiske arbeider» og ble skapt – eller designet – i arkitektens bilde. Ifølge en av modernismens talsmenn, Walter Gropius (sitert i Kostof:1989:xv) ville beboerne, før eller senere, forstå logikken i arkitektens måte å gjøre ting på. Modernistiske arkitekters syn på individet og på brukerne av arkitekturen må ses i lys av datidens (det vil si 1920- og 1930-årene) tro på fremskritt, vitenskap, opplysning og rasjonalitet. Men det uttrykker også et syn på arkitekten der denne blir en demiurg som skaper det gode samfunn (jf. Johnson 1994:150).

Slike holdninger kan også betraktes som uttrykk for en elitisme som forbindes med ekspert-systemer og kunnskapsbærere innenfor ulike samfunnsområder, men som gir seg ulike utslag i forskjellige tidsperioder. Fra 1970-årene har det vært flere konkurrerende paradigmer eller retninger innenfor arkitektur i likhet med det som har vært tilfellet innenfor andre faglige disipliner, og ikke *ett* overordnet paradigme som forvalter «sannheten», «vitenskapen» og «rasjonaliteten». Dette innebar også pluralisme i oppfatningene av hvordan individet «er» og sannsynligvis også en større lydhørhet overfor brukere og deres ønsker enn det som var tilfellet i modernismens ære i årene frem til 2.verdenskrig, samt i de nære etterkrigsårenes versjoner av modernismen.

7.4 Arkitektur som autonomt konsept og kulturuttrykk

Når arkitektur presenteres i publikasjoner eller andre sammenhenger, skyves ofte brukere, og i særlig grad allmennheten, i bakgrunnen til fordel for en forståelse av arkitektur som autonomt konsept og kulturuttrykk. «I have always been amused by the photographs that architects take of their buildings. They are invariable very artistic in intent and execution but do not include people», sier Becket (1985:5). Menneskene, sier Stevens, synes å komme i veien for arkitekter og arkitekturen. Han viser til hvordan «glossy» arkitekturmagasiner viser frem talentfulle arkitekter og deres verker, men hvor menneskene er fraværende:

Whenever it is possible it seems the photographers vacate the buildings and surrounds to present the building as a pristine object d'art, uncommunicated by users, clients and inhabitants (1998:14).

⁶⁰ Beboerne i flere av Le Corbusiers boligkomplekser slo imidlertid tilbake ved å beplante arealer som arkitekten mente skulle være åpne, og bygge fellesboder uten å tenke på at disse ville forringe modernismens renhet (Boudon 1969).

Stevens knytter dette til en oppfatning av kunst som autonom og stor arkitektur som kunst frembrakt av enestående individer; en oppfatning som opprettholdes innenfor kunst- og estetikkteori (Stevens 1998:14).

Hill (1998: 139) trekker dette enda lengre ved å forklare fraværet av mennesker i arkitektoniske representasjoner som fysiske manifestasjoner av en dyp frykt innenfor arkitektprofesjonen for menneskene:

For the architect, the occupant is an intruder, analogous to dirt, in the sense defined by Mary Douglas as matter out of place.

Det er lettere å kontrollere brukerne på bilder enn i faktiske bygninger; selv den mest statiske og stereotypiske arkitektur kan bare indikere, ikke kontrollere, bruken, og bildenes hensikt er å overbevise arkitekter om at de kontrollerer arkitekturen, hevder Hill.

Bildenes hensikt kan også være å overbevise og begeistre og vise seg frem overfor kolleger og potensielle oppdragsgivere om hva arkitekten/kontoret står for, og der oppfatningen kan være at det kommer best til uttrykk uten mennesker som skaper uro og uorden i bildene. Med henvisning til arkitekturdokumentasjon hevder Almaas blant annet at livet redigeres bort, menneskelig aktivitet forsvinner og bare en nøytral materialitet er tilbake. Målet er ofte å gjenskape prosjektet slik man hadde det i tankene under prosjekteringen (2007:9).⁶¹

Informantene i denne avhandlingen kan ikke beskyldes for å betrakte brukere og andre mennesker som inntrengere, eller hva verre er, som skitt, men samtidig er menneskene nokså fraværende i forhold til verket og konseptet.

Et paradoks er spennet mellom en åpenbar klientavhengighet og heltepreget som profesjonen viser frem i flere sammenhenger, og som gir seg utslag i at arkitekter fremstår som lite interesserte i hva ulike befolkningsgjikt mener om arkitektur og omgivelser. I noen tilfeller omtales også «folks» antatte estetiske preferanser i nokså nedlatende vendinger:

Jeg skjønner ikke helt holdningen om at ting må være tømmerhytte, og sånn er det. Gjerne med en parabol på toppen. Ta dette med smårutete vinduer for eksempel. De laget vi før i tiden fordi teknikken ikke tillot å lage store flater av glass. Sånn er det ikke lenger, men folk skal ha det likevel. Det handler om image (arkitekt Gro Bonesmo i Dagens Næringsliv 4/5 januar 2003).

⁶¹ Almaas kan ikke tas til inntekt for de som er sitert i det foregående, da kritikken hennes av arkitekturdokumentasjoner primært dreier seg om at de bekrefter det velkjente og er lite provoserende som kunsteriske uttrykksformer, men hun peker likevel på det som også andre er inne på; fraværet av mennesker i arkitekters bilder og at arkitekters bygninger omfatter flere enn dem selv.

I et annet eksempel, hentet fra en debatt om hvordan nye bygg bør tilpasses eksisterende bebyggelse i områder med småhus i Oslo, betegnet presidenten i Norske arkitekters landsforbund (NAL) holdningen til moderne arkitektur som angstbitersk og konservativ (Lundgaard 2004), noe som avfødte følgende svar i et leserinnlegg:

Det passer åpenbart presidenten dårlig at folk foretrekker en annen boligarkitektur enn den arkitektene tegner. Men det behøver ikke være noe galt med folk av den grunn? Kanskje er det tegn på at arkitekter lever i sitt eget drivhus og ikke er kundeorienterte? Jeg synes faktisk det er bedre at folk liker seg i et hus, om det så er fra 1950-tallet, enn at de mistrives i en arkitekttegnet bygning (Phil, 2004).

Det er ikke vanlig at profesjonelle som psykologer, tannleger, leger eller jurister på tilsvarende måte offentlig kritiserer lekfolks oppfatninger, eller uttrykker hva de *tror* lekfolk mener innenfor profesjonenes faglige områder, selv om også andre profesjonelle trolig kan bli oppgitt over brukerne (masete pasienter, krevende klienter osv), men slike holdninger hører vanligvis mer hjemme på «bakrommet» enn på den profesjonelle scenen.

Det å inkludere publikum og andre lekfolks vurderinger i sitt beslutningsgrunnlag er ikke nødvendigvis noe profesjonelle i alminnelighet legger vekt på, og arkitekter vil i likhet med andre profesjonelle gjerne ha mandat til å vurdere hva som er bra og mindre bra, interessant eller likegyldig innenfor sine faglige områder (jf. den diskursive elitens betraktningmåter, som var tema i kapittel 3). Profesjonelle kan også, av hensyn til makt, status og prestisje, se seg tjent med å opprettholde et syn på profesjonell kunnskap som overlegen lekmannsforståelse. Dette er, som tidligere påpekt, ikke så enkelt for arkitekter, da deres virksomhet, faglige vurderinger og beslutninger gjennomgående er åpent for innsyn og innblanding fra offentlige myndigheter, fagfolk og publikum. Ivaretagelse av profesjonell autonomi kan dermed være vanskeligere for arkitekter enn det er for eksempelvis leger og jurister.

7.5 Kvinnelige arkitekters «mennesker»

I dette avhandlingsprosjektet har ikke eventuelle forskjeller mellom kvinnelige og mannlige arkitekter når det gjelder syn på fag, yrkesrolle og måter å utøve yrket på, vært noe eget tema, selv om kvinnelige «stemmer» kommer frem i ulike deler av avhandlingen. I det følgende gis det imidlertid et lite innblikk i hva som har fremstått som ulikheter mellom kvinnelige og mannlige arkitekter når det gjelder måter å utforme arkitektrollen på, og hvilke faglige nisjer de er blitt «tildelt». Går man til kvinnes inntreden i arkitektprofesjonen i De forente stater på slutten av 1800-tallet, konsentrerte kvinnelige arkitekter seg i stor grad om prosjekter der velferdsas-

pektene var sentrale (se blant andre Wright 2000, Koenigsberg 1998; Favro 1996). Det kunne for eksempel dreie seg om å skaffe boliger til fattige, bidra til bedre boforhold og levekår for arbeiderklassen og andre bolig- og velferdspolitiske oppgaver, noe deres mannlige kollegaer var mindre opptatt av. Dersom kvinnene skulle forlate hjemmet og arbeide som arkitekter, var det deres private rolle, knyttet til hjemmet, som ble bindeleddet til arbeidslivet. Kvinnene ble antatt å være særlig kompetente til å finne praktiske løsninger som kunne avhjelpe husmoren i hennes daglige gjøremål. Opplysningsarbeid om bolig- og velferdspolitiske spørsmål ble også ansett som en sosialt akseptabel nisje for kvinnelige arkitekter. Det positive med den boligsosiale forankringen var at kvinnelige arkitekter i større grad enn sine mannlige kolleger interesserte seg for «det alminnelige byggeri», og fikk en større nærhet til brukerne og deres ønsker og behov (se Wright 2000). «Småskalaprosjekter» eller sosialt reformarbeid ble imidlertid ansett som lite meritterende rent karrieremessig (der suksesskriteriene ble fastsatt av menn), sammenliknet med å ha prosjekter for store selskaper i næringslivet. På det feltet slapp kvinnene i liten grad til. Praxis fra etablerte arkitektkontorer var en vanlig måte å bygge seg opp karrieremessig på, men det var gjennomgående vanskeligere for kvinner enn for menn å få lærlingeplasser. Det ble for eksempel ansett som upassende for kvinner å forholde seg til «røffe arbeidere» og involvere seg i aggressiv forretningsvirksomhet, slik arkitektarbeid ble oppfattet. Det ble videre betraktet som litt «rart» å se kvinner lene seg over tegnebordene eller bevege seg rundt på byggeplasser i vanlige kvinneklær (Wright 2000:291). Heller fant kvinnene seg da mindre fremskutte posisjoner, eller de henga seg til opplysningsarbeid, skribentvirksomhet eller liknende. Profesjonen (som stort sett besto av menn) hadde ikke høye tanker om «lady writers» og distanserte seg fra «feminine» temaer, som gjerne orienterte seg mot et bredere publikum:

Proclaiming the autonomy of architecture as art and demonstrating an open hostility to mass culture, male architects in the early twentieth century fostered a radical separation of themselves from domestic economy, functionality, health, morals, and social reforms – all the topics of women writings (Favro 1996:303).

De kvinnelige utøvende arkitektene som er intervjuet i forbindelse med denne avhandlingen, som alle er prosjekterende arkitekter, fremstår ikke som mer opptatt av «sosiale» og velferdspolitiske temaer enn sine mannlige kolleger. Det gjør heller ikke de kvinnelige studentene som er intervjuet.

7.6 Klienters oppfatninger av arkitekter

En interessant innfallsvinkel til å belyse forholdet mellom arkitekt og klient er å ta utgangspunkt i hvordan klienter ser på relasjonen til arkitekter. Det finnes enkelte bidrag som tar opp styrke og svakheter ved måten klientrelasjonen fungerer på sett fra klienters side. Et eksempel er en studie basert på intervjuer med 10 større klienter om deres syn på klientrelasjonen (Dean 1998).⁶² Arkitektens trumfkort, slik disse klientene ser det, er at de på «magisk vis» kan transformere et blankt ark til en bygning og gi klientene noe ekstraordinært og uventet. Deans informanter mente at arkitektene burde innta «utenforståendes» perspektiv for å forsikre seg om at alle relevante hensyn blir ivaretatt. Når arkitekter slutter å lytte og tror de vet mer om hvilke praktiske, bruksmessige hensyn klienter/brukere har enn disse selv gjør, eller når de ikke tar seg tilstrekkelig tid til å gjøre seg kjent med klientenes og brukernes ønsker, kan det lett «skjære seg», ble det sagt. Sololøp fra arkitektens side var ingen klienter tilhengere av. Enkelte understreket at de foretrakk å fastsette en del premisser på forhånd, og trekke inn arkitekten «når tiden var inne». På den måten kunne de ha mer kontroll over prosessen når arkitekten kom inn i bildet. Sett fra arkitektens ståsted fremstår dette som en mindre ideell prosess, noe som berøres nærmere i forbindelse med intervjuer med utøvende arkitekter senere i dette kapitlet. Oppfordringen til arkitekter fra klientene som ble intervjuet av Dean, var at de burde rendyrke det de er best til; design og konstruksjonsmessige forhold, og ellers være åpne for ideersom ikke nødvendigvis er «siste møte» på designfeltet. Klienter med arkitektutdannelse var mest spesifikke med hensyn til svakheter ved egen yrkesgruppe; de inntok både et «innenfra»- og et «utenfra» perspektiv. De er ofte krevende klienter ved at de vet hva de vil ha og hvilke krav det er rimelig å stille til arkitekten.

7.7 Ideelle klienter⁶³

Det finnes neppe noen «ideelle» klienter, men det er allikevel noen egenskaper og forhold ved klienter som fremstilles som særlig gunstige av informantene som er intervjuet i forbindelse med denne avhandlingen.

Ideelle klienter er aktivt interesserte i å oppnå gode resultater. Helst bør klienten være en som selv skal bruke bygningen. Jo mer personlig forhold klienten har til bygget, jo mer fordelaktig anses det å være for resultatet. Klienten bør ha tillit til arkitekten og respekt for arkitektrollen.

⁶² Fire av de ti var arkitekter, men i denne sammenheng var de byggherrer for større prosjekter. Det var ingen privat, eneboligbyggherre blant disse.

⁶³ En informant mente at det mer er tale om *ideelle prosesser* enn *ideelle klienter*, men det er her ønskelig å skille disse kategoriene fra hverandre, for å tydeliggjøre forhold som har med klienten å gjøre.

Respekt kan blant annet dreie seg om å gi arkitekten ansvar for de formale og estetiske sidene ved en oppgave, og tillit dreier seg blant annet om å tiltro arkitekten profesjonell kompetanse til å utføre oppdraget på en bra måte. Ideelle klienter har ikke forutinntatte meninger, men er villige til å inngå i en kreativ prosess hvor resultatet ikke er gitt på forhånd, men kan bli forskjellig fra det de hadde sett for seg på forhånd. Det ble understreket at det er viktig at både arkitekt og klient er tilfredse med resultatet.

De foretrukne (ideelle) klientene er ikke viljeløse. Snarere stiller de krav, vet hva de vil, men er samtidig lydhøre og villige til å satse. Totalt frie hender når det gjelder designløsninger gir ikke nødvendigvis et godt resultat, ble det understreket, og hører kanskje mer hjemme i beretningene om hvordan fagets helter lager sine unike verker enn hvordan arkitekter i alminnelighet ønsker at klientrelasjonen (og arkitektrollen) skal være. Utgangspunktet for et godt samarbeid er ifølge informantene i denne avhandlingen blant annet at arkitekt og klient «snakker samme språk», det vil si at de har felles forståelses- og referanseramme. Dette betyr for eksempel at klienten bør ha kunnskaper innenfor arkitektens felt, være interessert i arkitektur og ha noen mål når det gjelder bygningens estetiske uttrykk.

Det finnes flere måter å få kunnskaper om klienters preferanser, mål og kunnskaper. Et eksempel er metoden til arkitekten Richard Neutra, som gikk ut på å be potensielle klienter om å lage en slags selvbiografi og forsyne ham med en liste over hva de likte og mislikte innenfor et utvalg av relevante temaer (som farger, overflater, lys og dufter). På denne måten kunne han bli bedre kjent med klientene (gjengitt etter Friedman 1998:174). Neutras foretrukne klient var velutdannet, kunstinteressert, opplyst og delte hans arkitektursyn.

Neutras «biografiske» metode er kanskje ikke en vanlig måte å innhente kunnskaper om potensielle klienter på, men det er ikke uvanlig at arkitekter ønsker å sile klienter og prosjekter, noe de gjør gjennom ulike former for kartlegging. Hva slags prosjekter og klienter man reserverer seg mot, varierer (se neste kapittel om hvilke klienter og prosjekter informantene i denne avhandlingen reserverer seg mot).

Profesjoner innenfor helse- og velferdsfeltet kan i mindre grad enn arkitekter velge sine klienter og reservere seg mot bestemte klienttyper. Leger har for eksempel plikt til å utføre livreddende arbeid uansett hva slags pasient det dreier seg om. Men også på dette feltet foregår det former for seleksjon av bestemte klienttyper. På det private helsefeltet er i mange tilfeller klientenes betalingsevne en premiss for behandling, og legene kan dermed velge bort pasienttyper de ikke ønsker å behandle, og foretrekke pasienter som de status- og livsstilsmessig kan identifisere seg med. Tilsvarende kan tenkes for andre profesjoner; lærere kan velge skoler basert på spesielle undervisningsopplegg, og

dermed sikre seg å få elever som passer inn i dette opplegget, psykologer kan spesialisere seg på bestemte problemområder (og dermed bestemte typer klienter), for å nevne noen eksempler.

7.8 Klienten som mesén

Klienten hadde frem til slutten av 1800-tallet preg av å være «mesén», «velgjører» (patron). Det å være under en meséns beskyttelse innebar for arkitekten muligheter til å realisere sine kunstneriske ideer, samt en materiell sikkerhet. En slik relasjon oppstår når etterspørselen etter yrkesmessige tjenester hovedsakelig kommer fra en liten, mektig og enhetlig elite med felles interesser. Dette var særlig fremtredende i Italia under renessansen (som gjerne tidfestes fra midten av 1400-tallet til midten av 1600-tallet), da aristokratiet utgjorde en slik elite (Johnson 1972:65). Renaissanceens mesén var ideelt sett en opplyst humanist som anerkjente arkitektens kunnskaper og som var i stand til å føre diskusjoner med arkitekten om de finere nyansene i faget, i tråd med arkitekten Albertis humanistiske idealer om den velutdannede klienten (Wilkinson 2000: 126).⁶⁴

Rike velgjørere, som florentinske handelsmenn (for eksempel Mediciene) og franske konger kunne holde seg med egne, faste arkitekter, noe som sikret arkitektene arbeid og sosial posisjon. Gjennom å få stadig mektigere velgjørere kunne arkitektene bevege seg oppover i statushierarkiet (Wilkinson 2000). Men det å være under en meséns «gunst» innebar samtidig sårbarhet. Dersom meséne falt fra, risikerte arkitekten å stå uten oppdrag og bli frarøvet sin sosiale posisjon. Arkitekten kunne også bli utsatt for ulike nykker og innfall fra mesénens side. Meséne kunne for eksempel kansellere prosjekter selv om de hadde pågått over en lengre periode, og han kunne stoppe arkitekten når denne etter mesénens oppfatning hadde urealistiske og dårlige ideer. Videre kunne han trekke inn andre arkitekter etter eget for godtbeholdende og redusere de finansielle rammene selv om disse hadde vært ansett som nødvendige for å fullføre prosjektet. Flere av renessansen klienter kunne ut fra faglige interesser gå inn i de minste detaljer ved et prosjekt, og hadde både tid og økonomi til å ha dette som en interessant «fritidsbeskjeftigelse». Makten i denne relasjonen lå hos prinsipalen.

Selv om mesénrelasjonen i sin mest rendyrkede form var å finne i renessansen, finnes det nyere eksempler som har visse likhetstrekk med denne relasjonen når det gjelder maktbalansen mellom

⁶⁴ Medicifamilien var et av de mektigste dynastiene i renessansen Firenze, og finansierte blant annet Brunellescis bygninger (som Uffizigalleriet). Fra 1434 til sin død i 1464 var Cosimo de' Medici den ubestridte leder i Firenze, og betegnes som en humanist som følte det som en forpliktelse å støtte lovende kunstnere, forfattere og arkitekter. Dersom det oppsto uenighet mellom mesén og arkitekt, slik det for eksempel gjorde i forhold til et av Brunellescis oppdrag, demonstrerte Medicifamilien sin makt ved å gå til en annen arkitekt. Det sies at en annen arkitekt (Michelozzo) ble valgt blant annet fordi han respekterte klientens ønsker (Tinniswood 1998: 64-68).

oppdragsgiver og arkitekt. Det er relasjoner hvor oppdragsgiveren har makt til å definere sine egne behov og til å sørge for at, og hvordan, disse blir realisert. Et eksempel på en relasjon mellom en rik velgjører og en arkitekt, og hvor makten i stor grad lå hos prinsipalen, knytter seg til byggingen av den nye operaen i København (åpnet i 2005). Byggherren, McKinney Mærsk Møller, finansierte operaen, og fikk tilnærmet full kontroll over prosjektet og byggeprosessen. Det innebar blant annet at han av arkitekter og i mediene ble anklaget for å utøve diktatorisk kontroll, og avisa Politiken betegnet ham som en gammeldags forretningsmann som oppførte seg som en konge (Grieshaber 2005). Det gav seg blant annet uttrykk i at han krevde at operaen skulle bygges på en bestemt tomt, og forlangte også at Henning Larsen skulle være arkitekten, selv om store offentlige prosjekter gjerne krever konkurranse. Kontroll over prosjektet innebar blant annet at byggherren overprøvde arkitektens forslag til utforming på måter som arkitekten var lite fornøyd med, slik det uttrykkes av arkitekten: «What we have now is a compromise that failed, and this makes me sad» (Grieshaber 2005). Arkitekten refererte til byggherrens krav om at det arkitektoniske uttrykket skulle forandres for å tilfredsstillte dennes ønsker, og som divergerte med hva arkitekten – og arkitekturkritikere og deler av opinion – mente var den beste løsningen. Operaledelsen delte ikke kritikken, og var glade for det nye bygget; vi får ikke en gave som dette hver dag, som talspersonen uttalte, og tilføyde: «all we care about is art; we stay out of politics» (Grieshaber 2005).

I den danske operasaken og andre nåtidige eksempler blir konflikter og uenighet en offentlig sak, mens disputer mellom mesen og arkitekt i renessansen i liten grad nådde offentligheten. Et av de historiske eksemplene som er dokumentert, dreier seg om arkitekten Vasari, som klaget på alle innfall han hadde blitt utsatt for og ble nødt til å sette ut i livet: «[...]Vasari complained that the villa Guglia, where he had himself worked, could hardly be called anyone's design, because Pope Julius III (klienten) every day invented some caprice of his own which the architects were obliged to carry out» (gjengitt i Kostof 2000:127). Vasaris oppgitthet over klienten kan kanskje gi assosiasjoner til hvordan klienter kan te seg også for dagens arkitekter. Enkelte av renessansens arkitekter forsøkte å etablere en slags kontraktsfestet relasjon til meséne. Dette gikk ut på at arkitekten skulle gis frihet til å realisere det verket de var blitt enige om i en tidlig fase. Det fantes også klienter som samsvarte med Albertis idealer om at klienten burde være en opplyst humanist med blant annet kunnskaper om arkitekturteori. Likevel var det ofte vanskelig å sikre seg mot at klientene intervenerte med sine egne ideer.

Arkitektens sosiale status og autonomi vis a vis meséne økte i takt med erfaring og spesialisering i spesifikke arkitektferdigheter. I renessansen Italia var det blant annet matematikk og perspektivering som gjorde kunstneren (og håndverkeren) til arkitekt (Wilkinson 2000:135). Denne prosessen – profesjonaliseringen – ble i mange tilfeller fremmet av «humanistiske mesé-

ner», som på denne måten bidro til å gjøre arkitekten mindre avhengig av nettopp sin velgjører.⁶⁵ Samfunnsmessige endringer som den industrielle revolusjon innebar endringer i klientstrukturen og rammebetingelsene for arkitektarbeid. Industrialismen medførte blant annet teknologiske innovasjoner som industriell produksjon av bygningstyper og bygningsmaterialer. Dette reduserte avhengigheten av meséner og det personlige preget på klientrelasjonen, da det ikke nødvendigvis var den eller de som finansierte byggeoppdraget som skulle bruke eller bo i bygningen.

Men fortsatt kan det følgende utsagnet fra Michelangelo ha en viss gyldighet:

A noble house in the city brings considerable honor, being more visible than all one's possessions (Goldthwaite 1980:83, 89, sitert i Larson 1993:261).

Når mesénsystemet har fungert på sitt beste – så vel i renessansen som i nyere tid – har eventuelle kamper vært noe som har utspilt seg mellom likeverdige parter, med respekt for hverandres posisjon og ferdigheter, og hvor ingen av partene har oppnådd noe mer eller mindre enn den andre, slik Johnson formulerer det:

Patronage is a form of empowerment for both the patron and the architect, and it is both adversarial and cooperative, born out of mutual respect for the calibre and talent of each (1994:123).

Relasjonen mellom Frank Lloyd Wright og Hilla Von Rebay brukes som eksempel på en slik likeverdig relasjon mellom partene. Von Rebay hadde mandat fra Solomon R. Guggenheim til å forvalte hans store kunstsamling og være byggherre for Guggenheimmuseet i New York, som Lloyd Wright fikk i oppdrag å designe. Relasjonen mellom de to beskrives som både vennlig og stridslystent, for Lloyd Wright var som vanlig (hevdes det) nedlatende, uforsonlig, ja endog intolerant, og fremsto til tider som om han var von Rebay's overordnede. Men de var begge karismatiske personer som moret og utfordret hverandre (Johnson 1994:123).⁶⁶

⁶⁵ Et eksempel er karrieren til Andrea Palladio, opprinnelig Andrea di Pietro della Gondola som var steinkutter. Han ble oppdaget av humanisten Trissino, fjernet fra sin beskjedne lærlingjobb, omskolert og om døpt til arkitekten Palladio.

⁶⁶ Det hører med til historien at etter Guggenheims død ble ansvaret for stiftelsen overdratt til James J. Sweeney, noe som angivelig endret relasjonen mellom arkitekt og byggherre fra god til dårlig. Ifølge Johnson kjempet Sweeney mot Lloyd Wright på ethvert punkt i byggeprosessen (Johnson 1994:123).

7.9 Oppdragelse av klienten

Fra arkitektens side kan byggeprosessen forstås som en oppdragende, pedagogisk oppgave, hvor klienter læres opp til å se forskjeller på gode og dårlige løsninger. Denne oppdragelsen kan foregå på flere måter, for eksempel gjennom fremvisning av eksempler som illustrerer hvordan oppgaver kan løses. Disse kan hentes fra arkitekturhistorien eller fra samtidens repertoar. Arkitekten vet når noe er bra eller dårlig, men det kan være vanskelig å forklare dette overfor en klient, påpekte informanter i denne avhandlingen. Det ble derfor ansett som en viktig pedagogisk oppgave å få klienten til å forstå intensjonene som ligger til grunn for forslag arkitekten kommer med.

Det kan tenkes situasjoner hvor arkitekt og klient har ulike forståelser av hvordan en oppgave bør løses eller hvor klienten henviser til utenforståendes oppfatninger, noe som kan undergrave arkitektens faglige autoritet. Det kan oppleves som profesjonelt lite tilfredsstillende at mange utenforstående blander seg inn i det arkitektoniske resultatet, slik det understrekes av Hubbard:

There will always arise situations in which a professional has to make decisions for the client that are judgement calls, best guesses informed by his experience. A professional can do that only if the client gives him the benefit of the doubt, and trusts his judgement above that of others (1995:30).

I mange tilfeller kan arkitekten ha slik tillit hos klienten, og innflytelse og handlingsrom kan også variere i ulike deler av designprosessen.

Gjennomslag for bestemte måter å løse oppgaver på (uansett hvilken profesjon eller yrkesgruppe det er tale om), har med profesjonell makt og autonomi å gjøre, og kan oppnås gjennom subtile midler. For eksempel kan måten arkitekten formulerer seg og presenterer løsninger på være avgjørende for å «vinne» klienten over på sin side. En slik form for oppdragelse kan være både konstruktiv og lærerik for klienten, men kan også fremstå som paternalisme og manipulering. «Oppdragelsen» bør ikke dreie seg om å få klienten til å få «bedre smak»; til å like det arkitekten liker, snarere bør siktemålet være å lære klienten til å forstå at noen løsninger er mer egnede for formålet enn andre (Hubbard 1995:29). I et intervju med arkitekten Shiguru Ban, får han spørsmålet om hva som kommer først (i tid), ideen eller klienten. «En idekommer alltid fra en klient, og ikke fra abstrakt design», understreker Ban (Heathcote 2006). Måtene arkitekter løser oppgaver på hentes imidlertid fra deres erfaringsverden/repertoar av eksempler.

Sammenliknet med leger og ingeniører har arkitekter mindre muligheter for å insistere på at noen helt bestemte løsninger må velges. Arkitekter må derfor i større grad ty til overbevisningens kraft for å få gjennomslag for sine ideer og forslag dersom disse ikke deles av klienten, eventuelt

velge klienter som fremstår som kompetente og kvalitetsbevisste, med respekt for arkitektrollen og interesse for arkitektur og estetiske spørsmål. Altså ideelle klienter.

Lifchez sammenlikner designprosesser med skjønnlitterært arbeid, hvor arkitekten i likhet med forfattere må ha et bredt persongalleri i bevisstheten for å skape noe betydningsfullt (1989:208). Men til forskjell fra forfattervirksomhet, kan utøvende arkitekter bare et lite stykke på vei dikte sine mennesker eller skape klientene i sitt bilde. De har ikke samme grad av kontroll over «teksten» som forfattere har.

7.10 Studenters og utøvende arkitekters mennesker

Med utgangspunkt i avhandlingsmaterialet og andres undersøkelser, fremstår arkitektstudenters «mennesker» til dels som imaginære, og studentene har i større grad enn utøvende arkitekter forestillinger om hvordan deres mennesker burde være og hvilke egenskaper de burde ha. For noen studenter er disse menneskene uvesentlige i forhold til verket, andre skaper dem i sitt bilde. Også praktiserende arkitekter har noen forestillinger og idealer om hvordan deres mennesker (klienter og brukere) burde være, men de har et mer pragmatisk syn på hvilke egenskaper deres mennesker bør ha enn det som gjelder for arkitektstudenter. Dette kan trolig forklares med at studenter og utøvende arkitekter har ulike erfaringer, det vil si at utøvende arkitekter i større grad enn studenter må forholde seg til reelle klienter, ulike typer oppdrag og rammebetingelser hvor de ikke alltid kan rendyrke en formal ide eller et konsept. Ideelle klienter er ikke nødvendigvis dem man har, men er en syntese av egenskaper hos ulike klienter. Den «syntetiserte klienten» til utøvende arkitekter som er intervjuet i forbindelse med denne avhandlingen er lyttende, åpen, kompetent, kunnskapsrik, krevende og betalende.

Praktiserende arkitekter må også forholde seg til brukere, forstått som publikum, allmennheten eller liknende. Utøvende arkitekter som er intervjuet i denne avhandlingen uttrykker en større opptatthet enn studentene av arkitekturens samfunnsmessige aspekter, uttrykt gjennom utsagn som at det er viktig å se en oppgave fra samfunnets side. Balanseringen mellom ulike hensyn (hensynet til klienter, andre aktører, offentlige myndigheter, tids- og kostnadsrammer og hensynet til faglig renommé), som var tema tidligere i kapitlet, kan imidlertid gjøre det vanskelig å ta allmennhetens vurderinger i betraktning i gjennomføringen av byggeprosjekter.

7.11 Sammenfatning og konklusjoner

En del sentrale representanter for arkitektprofesjonen forfekter en nærmest desinteressert holdning til andre enn seg selv og kunsten (jf. Peter Eisenmans utsagn «There are no other people for me»). Det kan det være en del av imagebyggingen snarere enn at det er uttrykk for hvordan arkitekter som Eisenman forholder seg overfor reelle klienter. Det er imidlertid hvordan sentrale representanter for profesjonen fremstår utad og definerer arkitektrollen som er interessant i denne sammenheng. Når en del av fagets toneangivende navn oppfatter og fremstiller seg mer som autonome kunstnere enn som tjenesteytere, kan slike holdninger tenkes å ha et visst gjennomslag i både blant arkitektstudenter og i arkitektmiljøer for øvrig. Det dreier seg ikke om at arkitekter er mindre opptatt av mennesker enn andre profesjonelle er, for det de produserer (bygninger) har jo definitivt med mennesker å gjøre, enten de skal bo, arbeide eller oppsøke bygningene, og mye av arkitekters arbeidstid går med til å kommunisere med klienter og andre. Snarere må det ses i sammenheng med at arkitektur er en «ting-profesjon» (med sosiale innslag) hvor produktet er bygninger, som til og med kan få status som kulturprodukt (kunst), mens eksempelvis leger, psykologer og lærere produserer ulike velferdstjenester og deres produkter kan i mindre grad isoleres fra de som er mottakere av tjenesten.

Kapittel 8. Arkitekters profesjonelle praksis-utforming og utførelse av yrkesrollen

Practice is the embodiment of professional ethos bound to circumstances (Cuff 1991)

Gjennom utdanningen forberedes studentene til yrkesrollen som arkitekt. Denne rollen eller posisjonen knytter det seg ulike rollevarianter til, som dreier seg om ulike måter å utøve yrket på. Som nevnt i kapittel 2, og som ble utdypet i kapitlene 4, 5 og 6, innebærer læring av en yrkesrolle at yrkesutøvere får en identitet som gjenkjennes av omverdenen (Biddle 1979). Temaet i dette kapitlet er hvordan yrkesrollen utformes og utvikles i praksis. Dette baserer seg blant annet på intervjuer med utøvende arkitekter og relateres til teoretiske perspektiver om profesjonell kunnskap og kunnskapsanvendelse som er presentert i kapitlene 2 og 3.

Som nevnt i kapittel 2 er rollekonflikter et aspekt ved roller, for eksempel når vi snakker om yrkesroller. Det betyr ikke at alle yrkesutøvere opplever slike konflikter, men det kan tenkes at det kan knytte seg ulike krav og forventninger til – i dette tilfellet – yrkesrollen som arkitekt. Et sentralt tema i dette kapitlet er derfor hvilke spenninger, rollekonflikter og dilemmaer utøvende arkitekter kan oppleve, og hvordan avveiningen mellom ideelle faglige overbevisninger og pragmatiske tilpasninger av yrkesrollen oppleves og håndteres. Hvilke faglige prinsipper er arkitekter villige til å renonsere på, hvilke ikke?

Et annet tema er hva som kan tenkes å begrense arkitekters handlingsrom og autonomi/integritet. Arkitekters kunnskaper utfordres og overprøves av oppdragsgivere, andre aktører i byggeprosessen og av folk flest, og det finnes i liten grad «fasiter» og entydige oppfatninger om hva som er gode og dårlige løsninger på en oppgave, utover det som dreier seg om grunnleggende konstruksjonsmessige forhold. En bygning må kunne stå oppreist. Det er også en rekke rammebetingelser arkitekter må ta hensyn til i sin virksomhet. Arkitektur kan betraktes som kunstverk, men er også en praktisk, funksjonell ramme rundt folks liv, og dette begrenser arkitekters autonomi sammenliknet med frie kunstnere (jf. Frampton 1991:18). Hvorvidt arkitekter opplever sin autonomi som begrenset, og i hvilke sammenhenger, blir belyst i dette kapitlet.

Enkelte spørsmål er stilt til både studenter, lærer og utøvende arkitekter. Det gjelder spesielt oppfatninger om hva utdanningen bør dreie seg om, og hva som oppfattes som viktig og mindre viktig å tilegne seg av kunnskaper og ferdigheter. Siktemålet var her å finne ut om oppfatninger om fag, profesjon og yrkesrolle endrer seg – og hvordan – etter hvert som avstanden til utdanningen øker.

Informantene

Arkitektene i dette avhandlingsmaterialet har det til felles at de kan knyttes til modernistiske/funksjonalistiske uttrykksformer, i en eller annen versjon. De ulike måtene en modernistisk/funksjonalistisk orientert arkitektrolle betones er presentert i følgende tabell.

Tabell 8.1: Informantene

A	Arkitekten som kunstner, vekt på autonomi.
B	Pragmatisk modernist.
C (to informanter)	Modernister.
D	Modernist.
E	Funksjonalist av den «gamle» garden.
F	Pragmatisk modernist.
G	Idealistisk modernist (betoning av arkitekten som humanist).
H	Modernist.
I	Idealistisk modernist (se G).
J	Pragmatisk modernist.

Kategorisering av typen som her er gjort, innebærer en forenkling av arkitektenes arkitektursyn, faglige holdninger og oppfatninger i en del spørsmål. Samtidig kan det bidra til å tydeliggjøre noen trekk, og få frem noen forskjeller mellom informantene når det gjelder syn på fag og yrkesrolle; om de fremstår som «samfunnets tjenere», har en pragmatisk tilnærming til yrket eller fremstår mer som autonome kunstnere, for å nevne noen yrkesrollevarianter og diskursive posisjoner. Hvordan en modernistisk forankring kommer til uttrykk i deres (kontorets/arkitektens) prosjekter varierer med flere faktorer, for eksempel med hva slags prosjekt det dreier seg om og om de er i en posisjon der de har muligheter til å rendyrke sitt arkitektoniske uttrykk. Faglig forankring tydeliggjøres blant annet gjennom de grensene som trekkes i forhold til hva de ikke kan tenke seg å gjøre og gjennom hvilke arkitekter/arkitektoniske uttrykksformer som er deres forbilder/inspirasjonskilder.

Informantene A, E og F tilhører den eldre garde av arkitekter (mellom 60 og 70 år). De andre spenner aldersmessig fra ca 30 til ca 50.

Arkitektene G og I fremstår som de tydeligste idealistene, og er nærmest det som kan betegnes som «samfunnets tjenere», men uten at de gir avkall på sin modernistiske forankring. Kategorien pragmatisk modernist innebærer tilpasningsdyktighet og fleksibilitet i forhold til hva slags typer oppdrag de påtar seg. Arkitektenes holdninger, slik de kommer til uttrykk i en del spørsmål, varierer også mellom pragmatiske modernister, idealistisk orienterte modernister og arkitektene som betegnes som kunstner og funksjonalist; arkitektene A og F. Disse fremstår mest kompromissløse, opptatt av at arkitektens makt og innflytelse har avtatt og at det resulterer i det

F betegner som «grått mjøl». Arkitekt A er den som tydeligst målbærer den autonome arkitektrollen, og som mener at kreativitet fordrer frihet fra rammer og tidspress, og at det å rette seg etter klienters ønsker er en form for prostitusjon som gjør at talenter går til grunne. Idealistiske holdninger uttrykkes i at hensynet til omgivelsene arkitekturen inngår i må ivaretas, og at det er viktig å kunne kommunisere og formidle ting til omverdenen og se oppgaver fra samfunnets side, som det ble sagt. De yngre arkitektene har noe mer innslag av anti-elitisme og idealisme, selv om også disse er opptatt av faglig integritet og autonomi. Idealistene har visse likhetstrekk med Ödmanns (1986) idealister og syntetisører, og pragmatiske modernister har også visse likhetstrekk med syntetisørene. Arkitektene A og F har noen likhetstrekk når det gjelder arvtakernes holdninger og som også målbæres av fagets sentrale utøvere; den kunstnerisk orienterte arkitektrollen med hovedvekten på verket og den kunstneriske ide.

I det følgende utdypes og tydeliggjøres de ulike arkitekttypenes holdninger og synspunkter.

8.1 Kunnskaper, ferdigheter og arbeidsmetoder

Det er vanlig å forstå profesjoners kunnskapsgrunnlag som teori- og vitenskapsbasert, og dette kunnskapsgrunnlaget tjener som legitimeringsgrunnlag overfor oppdragsgivere og omverdenen, som kan være andre fagfolk, offentlige myndigheter og «folk flest». Det er imidlertid en rekke kunnskaper og ferdigheter som kreves av prosjekterende arkitekter for å kunne håndtere ulike prosjekttyper. Ikke alle disse inngår i arkitektutdanningen men kan være mer erfaringsbaserte og personlige. Hvilke kunnskaper, ferdigheter og arbeidsmetoder informantene i denne undersøkelsen anser som mest relevante i arbeidet som arkitekt henger til dels sammen med deres oppfatninger om hva utdanningen bør prioritere. Dette kan også relateres til enkelte andre spørsmål, for eksempel hva som skal til for å overleve - eventuelt lykkes - som arkitekt (suksessfaktorer).

Tabell 8.2: Kunnskaper, ferdigheter og metoder i arbeidet

A	Man må nærme seg en oppgave ut fra et tema som man jobber grundig med. Er det et gravkapell, må alle innfallsvinkler til døden tas med (fra kunst, religion etc.), eller ta utgangspunkt i hva slags mennesker man bygger for.
B	Må kunne omsette ideer til virkelighet.
C	Det er komplekst og kontekststøt.
D	Man må kunne alt som innebærer at man får et hus opp og stå. Også viktig å beherske prosjektledelse og ha allsidig kompetanse.
E	Må kunne kjøre en byggesak gjennom det byråkratiske systemet, må ha kunnskaper om materialer (stein og tre) og om estetikk.
F	Man må kunne håndverket, og slik sett gir utdanningen føringer for arbeidet videre. I det daglige arbeidet er det mange premisser, tekniske og andre som er viktige, det bør man kunne, men det kommer vesentlig med erfaring.
G	Det å tegne og atter tegne er viktig for resultatet. Kreves også orden og struktur i prosjektene. Og man må kunne kommunisere med mange mennesker (men mange ark blir ledd av på byggeplasser fordi de ikke kan det). Det er viktig å ha respekt for andre og være fleksibel.
H	Det viktigste er å være analytiske, og jo mer input vi får, jo bedre er det å løse en oppgave. Det står ikke i veien for kreativitet. Jobber hele tiden underbevisst; prosjektet ligger der. Tror på intuisjon og magefølelse når det gjelder å komme frem til en løsning. Men i tillegg må man være rimelig logisk og analytisk. Trenger ikke å være kjempagod i noe, men litt god i mye. Må også ha evne til å fortrenge, leve i nuet og kunne takle stress. Det å være arkitekt kan sammenliknes med å være jazzmusiker, man inngår i et team, lærer spillereglene, men det er rom for improvisasjoner. Men det er en dirigent.
I	Analyser og registreringer av tomt, omgivelser mht bygningsstruktur og kontekst. Prøve og feile. Lage skisser og modeller. Ha en analytisk/pragmatisk tilnærming, prøve ut ulike løsninger. Se på historiske forbilder, men er opptatt av stedlig materialbruk som tåler klimaet, gjenkjennelighet er også viktig. Vi presenterer prosjektet skriftlig.
J	Kunnskaper om byggeprosesser og endring er viktig.

Arkitekter må kunne gjennomføre en byggeoppgave med hva det innebærer av tekniske, håndverksmessige, formale og andre aspekter, slik det formuleres av praktiserende arkitekter i denne tabellen. Helt grunnleggende er det å kunne gi en ide et formalt, estetisk uttrykk, spesifikt for prosjektet – og helst også for kontoret (sette signaturen sin på bygningen, slik en del av disse også har gjort). De skal lage design med kreativitet i seg, som det ble sagt. Blau betegner kreativitet – avgrenset til design – som en overordnet verdi innenfor profesjonen, noe som settes i sammenheng med at arkitektur i økende grad oppfattes som viktig primært som kunst og estetikk (1987: 58). Også i en undersøkelse av engelske arkitekters oppfatninger av fag og yrkesrolle (Cohen, Wilkinson, Arnold og Finn) ble kreativitet fremhevet som arkitektens legitime kjerne og definitoriske kjennetegn (2005:792). Paradoksalt nok var det få av arkitektene som hadde

kreativitet som et styrende prinsipp i arbeidet; snarere ble det «innkapslet», «presset ut» og «stilt i skyggen» i det daglige arbeidspresset. Men det var sterkt til stede i arkitektenes bevissthet (Cohen, Wilkinson og Finn 2005:792).

Formgivende, kreative egenskaper knyttes også av arkitektene i denne undersøkelsen til dyktighet, men oppfattes kanskje som så selvfølgelig at de i like stor grad fremhever andre kunnskaper og ferdigheter som særlig relevante i arbeidet som arkitekt. At de kan formgi er selve grunnlaget for den posisjonen de har oppnådd som arkitekter (de tilhører veletablerte og til dels elitedivisjonen blant norske arkitekter). Flere av dem har markert seg gjennom sitt arkitektoniske uttrykk, vunnet arkitektkonkurranser, og kan antas å ha de formgivende og andre egenskapene som skal til for å lykkes og få anerkjennelse innenfor og utenfor profesjonen.

For å kunne gjennomføre en oppgave fra begynnelse til slutt forutsettes – i tillegg til tekniske, håndverksmessige og formale kunnskaper – også kunnskaper om de sammenhenger arkitektur inngår i knyttet til tomt/situasjon, eksisterende bygningsstrukturer og annet som kan betegnes som kontekstkunnskaper. Kontekstkunnskap forbindes særlig med den analytiske fasen, der arkitekten systematiserer alle vesentlige sider ved en oppgave (jf. kapittel 3, hvor ulike faser av byggeprosesser var tema). Kontekstkunnskaper kan også omfatte kunnskaper om byggeprosesser, slik det vektlegges av informantene D, E og J.

Intuisjon eller magefølelse ble ansett som viktig for å komme frem til en løsning.

Det er særlig i ide- og skissefasen av et prosjekt at intuitive og personlige ferdigheter prøves ut, hvor phronesiske kunnskaper (fortrolighetskunnskaper) – kanskje også epistemiske kunnskaper (påstandskunnskaper) – i større grad enn techne (ferdighetskunnskaper) involveres. Det kan imidlertid være en vekselvirkning mellom det intuitive og det analytiske.⁶⁷ Arkitekt H understreker at arkitekter hele tiden jobber underbevisst; prosjektet ligger der.

Kunnskaper tilpasses det enkelte prosjekt. For de fleste arkitekter vil fundamentet være praktiske, formale og andre kunnskaper de har tilegnet seg i utdanningen, men i tillegg kommer erfaringsbaserte kunnskaper og det personlige uttrykket, og som eventuelt gjør at kontoret eller arkitekten skiller seg ut fra andre. De er blitt kyndige utøvere, eventuelt eksperter, for å referere til Dreyfus & Dreyfus' trinn i læreprosesser, hvor eksperten er på det høyeste nivået. Eksperten vet vanligvis hva som skal gjøres, basert på modning og erfart forståelse (1989:30).

De fleste kontorer må ha en stab som behersker ulike fagområder innenfor det arkitektoniske feltet:

⁶⁷ Den kyndige utøver forstår og utøver oppgaver intuitivt, men tenker stadig analytisk på hva som skal skje. Det betyr at planer og elementer som intuitivt fremtrer som viktige ut fra utøverens erfaringer, vurderes og kombineres analytisk ved hjelp av regler hvor målet er å nå frem til beslutninger om de mest hensiktsfulle handlinger. Den dype intuitive involvering i utøvelsen av ferdigheter vekselvirker dermed med analytisk beslutningsfattig (Flyvbjerg 1993:30).

Det er et stort spenn av kunnskaper og ferdigheter vi bør ha og ting vi bør vite noe om, fra gummilister i vinduer til motorveikryss (arkitekt G).

Den direkte relevansen og nytten av arkitekturteori, eller annen teori, og vitenskapelig kunnskap er begrenset i en del prosjekter (jf. de ulike rammebetingelsene som preger arkitektens virksomhet). Studenter og lærere er mer opptatt av at fagets teoretiske og vitenskapelige sider bør få mer plass i undervisningen enn utøvende arkitekter er, selv om et par av de utøvende arkitektene (B og J) mente at det hadde vært en fordel om det hadde vært mer vekt på slike aspekter ved faget. Det er en svakhet ved yrket at vi har manglende akademisk trening i kritikk, underbygging av argumenter og diskutering, påpekte arkitekt J.

Teoretiske, epistemiske kunnskaper er imidlertid mer fraværende i det daglige arbeidet:

Vi er rimelig lite vitenskapelige. Det er elementer av analyse, men rammebetingelser hindrer ofte et logisk, stringent resultat (arkitekt J).

En annen arkitekt understreket at faget er prosjektrettet og at det er målet som teller:

Arkitektur er forskjellig fra andre vitenskaper som er mer sannhetssøkende, men erfaring fra andre vitenskaper hadde vært bra (arkitekt B).

8.2 Arkitektutdanningens styrke og svakheter

Hva anser fagets praktikere som utdanningens sterke og svake sider i forhold til å kunne utøve yrket på en god måte, og hvor praktisk og nytteorientert bør utdanningen være?

Utdanningens sterke sider er, ifølge informantene, kombinasjonen av praktiske ferdighetskunnskaper (techne) og personlige, erfaringsbaserte kunnskaper (phronesis). Gjennom akkumulerte kunnskaper og erfaringer utvikles en arkitektonisk betraktningssmåte eller blikk, og som innebærer bestemte måter å se og oppfatte omgivelsene på, gjøre arkitekter i stand til å se forskjeller mellom gode og dårlige løsninger på en oppgave og kunne velge den beste/mest egnete løsningen. Ifølge arkitekt G er det viktigste man lærer å kunne se; bruke øynene og visualisere det man har tenkt. Arkitekter ser mer i et bygg enn andre og kan fastslå hvorfor ting blir som de blir, men det er ofte vanskelig å forklare overfor et bygg er bedre enn andre overfor omverdenen, påpekte arkitekt D.

Det er bare denne informanten som legger vekt på utvikling av fortrolighetskunnskaper av denne typen (det vil si betydningen av å utvikle blikket og det visuelle) i arkitektutdanningen, uten at det kan tolkes som at de andre ser på utvikling av et arkitektonisk blikk eller betraktningssmåte som uvesentlig, men at det uttrykkes på andre måter og under andre tema, for eksempel

når det gjelder hvilke egenskaper som forbindes med dyktighet. I tillegg til å lære teknisk, håndverksmessige og formale basiskunnskaper, anses det som viktig å lære arbeidsmetoder, analytisk tilnærming og få kontekstkunnskaper. Det å lære å sette sammen ulike problemstillinger, lære litt om mye og få innsikt i hvor kunnskaper kan hentes ble også påpekt som viktig å få med seg fra utdanningen. Utdanningen ble av arkitekt F betegnet som en god plattform for livslang læring.

Informantene er mest spesifikke når det gjelder mangler ved utdanningen og av hva utdanningen i større grad *burde* omfatte. Dette kan blant annet forklares med at perspektivet er utdanningen sett fra praksisfeltet. Fra dette feltet ble arkitektutdanning av flere informanter oppfattet som virkelighetsfjern, hvor studentene lærer en snever kunstnerrolle med vekt på individuelle markeringer. Det kan lett bli for mange teoretiske papirprosjekter og distansering fra det praktiske og håndverksmessige, og det er meningsløst for utøvende arkitekter, ble det fremhevet. Nyere generasjoner arkitektstudenter lærer ifølge informantene for lite om de sammenhenger arkitekturen inngår i, og skolene burde i større grad vektlegge håndverket og «hverdagsarkitektur», og i mindre grad det enestående monumentet eller det enkeltstående private huset. Spesielt de av praktikerne som hadde vært lærere eller sensorer ved arkitekt høyskolen i Oslo (AHO) mente at studentene vegret seg mot en virkelighetsnær undervisning i forhold til det mer individuelle, kunstneriske og enestående ved faget. Fem av ti var kritiske til den sterke kunstneriske vektleggingen ved (spesielt) AHO. Det ble påpekt at studentene i større grad burde lære å formidle ting til lekfolk, diskutere med ikke-arkitekter og bli bedre trent i å kommunisere med ulike aktører i byggeprosessen. Både idealistiske og mer pragmatiske arkitekter er opptatt av dette. Det ble fremstilt som en svakhet at faglige standpunkter ofte fremstår som synsing, og at arkitekter får for lite trening i å underbygge standpunkter og komme med reflektert kritikk.

På tross av at utdanningen til dels ble kritisert for å være virkelighetsfjern, var det en klar oppfatning blant praktikerne at utdanningen nødvendigvis må dekke et mindre spekter av kunnskaper og ferdigheter enn det man trenger å kunne som utøvende arkitekt. De mente at det derfor bør være et skille mellom utdanning og yrkesutøvelse, som blant annet innebærer muligheter for eksperimentering og utprøving av egne kreative evner i utdanningen. Praktikerne syntes ikke at veien til fullbereden arkitekt skulle bestå i å lære hvordan man driver arkitektkontor. Mye kan bare læres gjennom praksis. Dette synet var også i tråd med oppfatningene til studenter og lærere (jf. Kapittel 6).

Blant forskere som har undersøkt arkitektprofesjonen, er det ulike oppfatninger om hvor virkelighetsnær arkitektutdanningen bør være. Sawyer (1983) og Ghirardo (1991) er blant dem som mener at studentene i større grad burde læres opp til å betrakte seg som samfunnets tjenere, og at servicesiden ved faget bør styrkes. De er her på linje med arkitekt G som uttaler:

Arkitekter er for opptatt av å henvende seg til fagfeller, og ser mindre på seg selv som samfunnets tjenere. Det er for liten vekt på det på arkitektskolene.

Cuff (1996) mener at man snarere skal forsvare skillet mellom utdanning og praksis, men det skal ikke være lukkete skott mellom utdanning og praksis. Trening i individuelle ferdigheter, forelesninger og formidling fra praksisfeltet kan, slik Cuff ser det, skape en kreativ spenning som får studentene til å se hvordan den arkitektoniske diskursen etableres og reetableres. En prioritering i undervisningen av det «nyttige» over andre sider ved faget vil etter Cuffs mening heller ikke kunne dekke det store spekteret av kunnskaper og ferdigheter som arkitekturprosjekter etter hvert krever, eller holde tritt med forandringer i praksisfeltet.

Oppfatningene til utøvende arkitekter når det gjelder utdanningens svakheter, samsvarer på noen punkter med oppfatningene til lærerne som er intervjuet, blant annet at det individuelle uttrykket og arkitektur som kunst har en for sentral plass i utdanningen, men utøvende arkitekter understreker i større grad enn lærere og studenter at det i utdanningen er for liten vekt på de sammenhenger arkitektur inngår i.

Ingen, verken studenter, lærere eller utøvende arkitekter ønsker at arkitektutdanningen skal være en praktisk rettet «yrkesskole», men de sistnevnte ønsker seg likevel et noe større innslag av «realisme» – for eksempel i form av kontekstkunnskap – i utdanningen.

8.3 Arbeidsprosessen; inspirasjonskilder og forbilder

Dette spørsmålet fremstår som sentralt for en yrkesgruppe hvor resultater ikke bare avhenger av formaliserte kunnskaper og ferdigheter, prosedyrer og retningslinjer, men også av personlige, erfaringsbaserte egenskaper/ferdigheter/kunnskaper, skjønn og betraktningsmåter; altså mye av det som hører inn under phronesiske kunnskaper.

Tabell 8.3: Inspirasjonskilder

A	Kunst, litteratur, musikk.
B	Ubesvart.
C	I mindre grad tidsskrifter enn andre ting, som kunne være gamle hus eller gjenstander som gir dem ideer. Mer vanlig med tidsskriftinspirasjon for unge nyutdannede ark.
D	Maskiner, store byer/landskap, ingeniørting.
E	Knut Knutsen, som han hadde hatt som lærer på «krisekurset» (arkitektutdanningen på kunst og håndverks- skolen under krigen). Aalto en annen inspirasjonskilde, som han hadde hatt en del kontakt med. Representanter for den nordiske regionalismen. 30-årenes Dessau-Bauhausarkitekter, Freud og strømningene fra mellomkrigstiden. Gresk øy-arkitektur; «saftige greier».
F	Ubesvart.
G	Bøker, bilder, tidsskrifter. Se at ting kan gjøres flott med enkle midler, som er en del av modernismen.
H	God mat, og det å nyte (jo bedre jeg har det, jo bedre jobber jeg). Av mer faglige inspirasjonskilder var Falling Water (Lloyd Wright) og Villa Mairea (Aalto).
I	Kunst, litteratur, musikk. Skandinavisk arkitektur og håndverkstradisjon (Aalto). Har respekt for flere norske arkitekter og deres byggverk, for eksempel en del eldre ting. Inspireres også gjennom tidsskrifter, og holder seg på den måten orientert.
J	Vanskelig å svare på, oppgavene er styrende. Lister opp problemstillinger knyttet til den. Så kan man bli inspirert av ulike ting; romaner, kunstutstillinger. Ikke alltid bevisst hva man blir inspirert av.

Som det fremkommer i tabellen, er det både sammenfall og variasjon når det gjelder hva disse arkitektene blir inspirert av, hvor det spenner fra god mat til store byer. Et visst skille går mellom dem som blir inspirert av mer utenomarkitektoniske forhold som kunst, litteratur og musikk, store byer og maskiner (en informant) og dem som oppgir arkitekter/arkitektur som inspirasjonskilder. Sammenfallet er stort når det gjelder hva slags arkitektoniske uttrykksformer eller arkitekter som oppgis som forbilder. Her finner vi Alvar Aalto og annen nordisk og internasjonal modernisme/funksjonalisme. Mens studentene ble inspirert av tidsskrifter, fremstår ikke det som like sentralt for utøvende arkitekter:

Etter hvert er det andre ting som gir inspirasjon og ideer til eget arbeid (arkitektene C).

For disse arkitektene kommer trolig inspirasjonskilder til uttrykk gjennom måtene de arbeider på, og det kunnskapsgrunnlaget de baserer seg på, hvor for eksempel arkitekt H sier følgende:

etter den analytiske fasen er det tid for Miles Davis og rødvin hvor prosjektet «koses» frem.

Nytelse og det å ha det bra var viktige inspirasjonskilder for denne arkitekten: «jo bedre jeg har det, jo bedre jobber jeg». Å se hvordan ting kan gjøres med enkle midler gir også inspirasjon.

Selv om studenter, og særlig gjelder det nyopptatte studenter, i større grad enn utøvende arkitekter viser til kjente arkitekter som forbilder, har utøvende arkitekter noen av de samme navngitte inspirasjonskildene som studentene. Det gjelder navn som Frank Lloyd Wright, Arne Korsmo, Knut Knutsen og Alvar Aalto. Altså arkitekter som forbindes med modernistisk/funksjonalistisk arkitektur. Dette understreker at modernistiske retninger har preget utdanningen til flere generasjoner av arkitekter. Modernismens/funksjonalismens kjente arkitekter bidrar trolig til profesjonell stolthet, slik også arkitekturhistoriens ypperste verker kan antas å gjøre. Hva den modernistiske forankringen betyr for arkitekter i deres egne arbeider, viser seg trolig gjennom hva slags prosjekter (og formale uttrykk) de ikke påtar seg og hvilke grenser de setter i forhold til hva de ikke kan tenke seg å gjøre. Dette er tema senere i dette kapitlet.

8.4 Beslektede fag og yrkesgrupper

Det kan tenkes at det «yrkesmessige landskapet» arkitekter plasserer seg i endrer seg i takt med avstand til utdanningen og preges av erfaringer med andre yrkesgrupper, eller det kan tenkes at hvilke yrker man identifiserer seg med etableres en gang for alle i utdanningen.

I likhet med studenter og lærere er det spesielt kunst- og håndverksfag, tekniske fag, ingeniørfag og industridesign som oppgis som beslektede fag av utøvende arkitekter, samt musikkfag og litteraturvitenskap. De variasjoner i synspunkter som preget studenter og lærere (kunst og design versus samfunnsvitenskapelige fag) finner vi i liten grad hos de utøvende arkitektene. Skillet går primært mellom arkitekter som betrakter arkitektur som beslektet med kunst og kulturfeltet og dem som trekker frem ingeniørfag og det tekniske feltet (men gjerne i kombinasjon med kunst og kultur). Sju av informantene befinner seg i kategorien kunst og kultur (tre av dem i kombinasjon med det tekniske feltet). To av informantene betrakter samfunnsvitenskapelige fag som beslektede med arkitektur (arkitektene F og J), hvor J også trakk frem billedkunstnere og industridesignere som beslektet, mens F avgrenset slektskapet til samfunnsvitere med menneskekunnskap. De øvrige fremsto som mer fremmede overfor slike fag, og kan verken se at de har noe å hente fra disse fagene (som arkitekt A), eller betrakter dem som beslektede. Arkitekt D sier at det er vanlig å si kunsthøgskole blant arkitekter, men synes selv at forskjellene mellom arkitektur og slike fag er store:

Kan bli inspirert av enkelte kunstnere rent personlig, slik en også kan av ingeniører, litteratur og film.

Arkitekt H mente at arkitektur er beslektet med alle fag som kan bidra med menneskekunnskaper, og at kunnskaper om sosiale forhold burde vært *egenskaper* arkitekter har, mer enn noe de

trenger å *lære*. Utsagnet uttrykker en oppfatning som ikke er ukjent innenfor arkitekturfaget, og som går ut på at arkitekten med sin antatte tverrfaglighet besitter kunnskaper innenfor en rekke disipliner, uten å trenge utdanning innenfor disse. For eksempel mener arkitekten Denise Scott Brown (1990:32) at arkitekter i større grad burde inkorporere metoder og studier fra samfunnsvitenskap (spesielt sosiologi), men ikke ved å trekke disse inn i sin virksomhet, for det har de ikke forutsetninger for, mens det synes enklere for arkitekter å lære seg sosiologi.

Det er heller ikke aktuelt for arkitektene i denne avhandlingen med noe formalisert samarbeid med samfunnsvitere, for eksempel gjennom å ansette personer med samfunnsvitenskapelig bakgrunn på arkitektkontoret. Begrunnelsen var først og fremst økonomisk; man er avhengig av medarbeidere som kan arkitekturfaget, og som kan sikre nødvendig inntjening.

Utøvende arkitekter og lærere avgrenser beslektede fag mer enn studentene, men for alle tre informantkategorier avspeiler det som oppgis som beslektete fag hva man selv er interessert i og ser på som viktig.

8.5 Arkitektonisk kvalitet

Siktemålet her var blant annet å få frem informantenes oppfatninger om hvordan de mente arkitektens innflytelse i byggeprosesser burde være for at hensynet til arkitektonisk kvalitet best mulig ivaretas, og hva de oppfattet som de største hindrene for å realisere dette. Selv om arkitekter åpenbart kan være uenige seg imellom om hva som forbindes med arkitektonisk kvalitet, har man innenfor det profesjonelle fellesskapet trolig noen standarder eller kriterier for hva som er bra og verdt å anerkjenne, versus hva som er mindre bra. Dette har blant annet med felles fagbakgrunn og yrkessosialisering å gjøre, slik det fremkom i kapittel 5. Arkitekter som har andre verdsettingsstandarder, faller trolig utenfor «det gode selskap».

Uttrykket «arkitektonisk kvalitet» kan trenge en nærmere avklaring. En slik avklaring tilstreber ikke å være uttømmende, det vil si at den berører alle relevante sider ved kvalitetsbegrepet; snarere er siktemålet å få frem ulike måter å forstå arkitektonisk kvalitet på, og som støtter opp om eller varierer i forhold til informantenes oppfatninger.

En forståelse av kvalitet kan betegnes som brukerbasert (Garvin 1988). Innenfor denne forståelsen vektlegges det subjektive og idiosynkratiske; kvalitet er i øynene på den som ser. Denne forståelsen har røtter til britisk estetikkteori (blant andre filosofene Hume og Burke) og til tysk filosofi (spesielt Kant). Sentralt i Kants estetikkfilosofi var at et objekts karakter knytter seg til den som vurderer snarere enn i objektet som vurderes, altså en subjektivistisk snarere enn en objektivistisk tilnærming (Monk 1935: 4). Hume og Burke, som var opptatt av hvordan man kom frem

til en bestemmelse av skjønnhet, knyttet også dette til betrakteren snarere enn til iboende egenskaper ved objektet (for eksempel harmoni, proporsjoner, nytte, egnethet og annet). Problemet med denne oppfatningen av kvalitet knytter seg til hvordan man kan aggregere ulike forståelser av kvalitet og hvem som skal avgjøre hvilke egenskaper som skal inngå i det vi forstår som et produkts kvalitet eller «beskaffenhets», det vil si de komponenter eller egenskaper et produkt består av (Troye 1990). Dersom bestemmelse av kvalitet forutsetter en eller annen ekstern standard for å kunne vurderes, hvem skal foreta kvalitetsvurderingene, er det eksperter, brukere eller andre? spør Troye.

Mens Troye stiller spørsmålet om hvem som skal ha mandat til å foreta disse vurderingene, mener Cuff at vurderingene til så vel brukere/ publikum, deltakere i designprosessen som arkitektprofesjonen må legges til grunn når det skal foretas en bestemmelse av hva som er kvalitet eller utsøkt (1991:196). Hun kan dermed knyttes til Garvins brukerbaserte perspektiv, og betrakter ikke kvalitet som en iboende egenskap ved bygninger, uavhengig av individers vurderinger. I likhet med Garvin ser hun problemet som knytter seg til å skulle avklare hva publikum og brukere mener, da dette jo ikke er en homogen kategori individer. Videre knytter det seg noen problemer til hvem som skal forstås som brukere og publikum. Det er imidlertid mulig å få noen indikasjoner på et utvalg publikummere og brukeres vurderinger av bygninger. Intervjuer med besøkende og ansatte i bestemte bygninger er for eksempel en måte å få kunnskap om dette på, og avisdebatter og andre reaksjoner som når offentligheten kan også være en indikasjon på befolkningens oppfatninger og vurderinger (Cuff 1991:197).

Det fremstår imidlertid som enklere å undersøke oppfatningene til deltakerne i designprosesser, selv om disse også kan ha ulike oppfatninger. Når en skal nærme seg en forståelse av hva deltakerne i prosessen mener om kvalitet, er det viktig å identifisere de sentrale aktørene, for eksempel oppdragsgivere og arkitekter (Cuff 1991:197). Vurderingene til dem som taler på vegne av arkitektprofesjonen, opinionsledere, toneangivende arkitekter eller andre som representerer den diskursive eliten kan divergere i forhold til publikums og brukeres vurderinger, men også i forhold til andre deltakere i designprosesser. Vurderingene til den diskursive eliten eller andre innenfor kulturfeltet anses trolig som mest autoritative når designkvalitet skal defineres. Arkitekturpriser og positiv omtale i toneangivende tidsskrifter er indikatorer på hva profesjonen og andre som vurderer arkitektur anser som utsøkte prosjekter. Dersom disse oppfatningene deles med publikum, brukere og deltakerne i designprosessen mener Cuff prosjektene kan betegnes som utsøkte. Innenfor profesjonen er ikke nødvendigvis slik konsensus en forutsetning for at arkitektur blir vurdert som utsøkt, eller av andre grunner får positiv omtale.

Skillet Troye trekker mellom kvalitet som «beskaffenhets» og vurderinger av kvalitet, og Cuffs utvidelse av dette perspektivet gjennom å identifisere hvem (hvilke grupper) som foretar vur-

deringen, kan bidra til å tydeliggjøre hvordan man kan nærme seg spørsmål knyttet til arkitektonisk kvalitet. Beskaffenhet kan for eksempel relateres til materialers praktiske, tekniske og funksjonelle egenskaper, mens vurderinger kan dreie seg om forestillinger om hva som oppfattes som en god arkitektonisk løsning av en oppgave innenfor og utenfor arkitektmiljøer og hva slags arkitektonisk uttrykk som appellerer til ulike befolkningskategorier (og kategorier av arkitekter). Innenfor den arkitektoniske diskurs kan trolig også dimensjoner som dristighet, nytenkning og originalitet knyttes til arkitektonisk kvalitet.

I det følgende presenteres en tabell som viser hvilke oppfatninger informantene har om hva som skal til for å realisere arkitektonisk kvalitet. Svarene struktureres deretter tematisk i kategoriene *rammebetingelser*, *organisering av prosessen* og *arkitektens innflytelse og autoritet*. Disse kategoriene går i noen grad over i hverandre, hvor noen forhold kan oppfattes å ha både med rammebetingelser og med organisering å gjøre.

Enkelte beskrivelser av arkitektens innflytelse passer ikke nødvendigvis inn i noen av disse kategoriene, og gjelder mer generelt arkitekters posisjon og arkitekturens vilkår i samfunnet, men som også har relevans i spørsmål som dreier seg om kvalitet.

Tabell 8.4: *Hvordan realisere arkitektonisk kvalitet?*

A	Man må si hva som er riktig og galt, gode og dårlige løsninger. Det er som en pasient hos legen som skal ha operert en blindtarm og sier at han helst vil ha den operert gjennom ryggen. Det vil jo ikke legen gjøre, for det er galt, og vi kan heller ikke operere blindtarmen gjennom ryggen selv om oppdragsgivere ønsker det. Huset må kunne stå oppreist.
B	Direkte kommunikasjon mellom arkitekt og byggherre. Men det er arkitekten som ser helheten. Dette er et spørsmål av relevans for alle profesjonelle, hvor en profesjonell utøver er best i stand til å vurdere kvalitet og fastsette standarder.
C	Færrest mulig ledd mellom arkitekt og byggherre. Premissene må være klare.
D	Proessen bør være ryddig; det bør ikke være for mange som mener noe.
E	Bør bruke mer tid på huset og mindre på det jævla apparatet rundt.
F	Med tanke på et faglig godt resultat bør arkitekten være prosjektleder, noe som gir både faglig innflytelse og kontroll av prosjektet. Arkitekten er best i stand til å ivareta helheten i prosjektet og se de ulike sidene ved en oppgave i sammenheng (teknikk, statikk, lyssetting, ventilasjon etc.).
G	Bør ha tilstrekkelig tid, og byggherrer bør være villige til å gå inn i konstruktiv dialog.
H	Vi selger noe som ikke finnes. Positiv respons fra brukerne er kanskje det viktigste.
I	Byggherren bør se på arkitekten som en på laget og som følger prosjektet fra begynnelse til slutt.
J	Arkitekten må ha arbeidsro. Kunne ønsket et større bevissthetsnivå om arkitektur, arkitektur er kultur og kultivering.

8.5.1 Rammebetingelser

Rammebetingelser omfatter en rekke forhold, men det er spesielt tids- og kostnadsrammer som opptar informantene. De har et ambivalent syn på rammebetingelser, det vil si at det er nødvendig å ha rammebetingelser i form av tids- og kostnadsrammer for prosjekter, men disse kan samtidig oppleves som en tvangstrøye.

Arkitekt J beskrev sitt syn på rammebetingelser slik:

Rammebetingelser er viktig, for vi lager ikke prosjekter for prosjektets egen skyld. Arkitektur er en del av samfunnsprosessen, og det er ikke noe ideal å ha helt frie hender. Men det er ille at arkitekttjenester prises så lavt. Vi kan bygge nøkternt, men for lave honorarer gjør at kvaliteten ofte ikke blir bra nok. Vi må vise byggherren at vi kan gjøre et faglig brukbart arbeid, men til det trengs et minimum av tid - og dermed penger.

Andre var også inne på tidsfaktoren som et problem i forhold til å realisere arkitektonisk kvalitet; det vil si at det ofte blir for liten tid til den faglige del av oppgaven:

Kreativitet trenger romsligere rammer enn mange har i dag, og resultatet blir skjematisk modulhus. Tankens frihet stivner (arkitekt A).

Byråkrati og administrative oppgaver var for arkitekt E de største hindrene for å realisere arkitektonisk kvalitet. Disse to arkitektene tilhører som nevnt den eldre garde arkitekter; kunstnerarkitekten og funksjonalisten, og deres vurderinger av hindre i forhold til arkitektonisk kvalitet kan ses i sammenheng med deres holdninger til fag og yrkesroller.

Mangel på tid, penger og innflytelse oppfattes av informantene som hindre for å realisere arkitektonisk kvalitet, og de mente at det burde være et høyere bevissthetsnivå om arkitekturens betydning i samfunnet. I en del andre land oppfattes arkitektur i større grad som en del av samfunnsstrukturen og kulturen. Men slik er det ikke i Norge, ble det fremholdt.

8.5.2 Arkitektens innflytelse og autoritet i designprosessen

Informantene opplevde ikke nødvendigvis personlig at de hadde mangel på innflytelse i de prosjekter de var involvert i, men snakket i noen grad på vegne av arkitektbransjen.

Fleire mente at arkitektens innflytelse hadde avtatt:

Arkitektrollen er i ferd med å smuldres opp, ytelsene reduseres, og standarden går ned. Arkitektene fratras innflytelse der vi før hadde det (arkitekt G).

Mye av vårt tradisjonelle ansvarsområde er gått over til leverandørsiden, det vil si at de får ansvar for bestemte sider ved prosjektene – for eksempel knyttet til valg av materialer og bruken av disse – som før tilfalt arkitektene. Mandatet er endret, ytelsene reduseres og standarden går ned (arkitekt H).

Det ble samtidig hevdet at det er tendenser til «maktvegring» innenfor arkitektprofesjonen, det vil si manglende vilje til å påta seg en del oppgaver og ansvar, og som blant andre ingeniører har overtatt:

Arkitektens innflytelse varierer, men vi har den innflytelse vi fortjener. Prosjektledelse, beskrivelser og annet administrativt arbeid er ikke morsomt sammenliknet med å lage tegninger. Mange velger det bort, og har dermed frasagt seg ansvar. Men arkitekten burde hatt mer ansvar, antakelig for hele prosessen, men da må de også påta seg det og kvalifisere seg (arkitektene C).

Vi (kontoret) påtar oss prosjektledelse og administrative oppgaver. Byggherrer ønsker heller at vi har ansvaret for dette enn at ingeniører har det. Det er snev av tenkning blant slike som går ut på at arkitekter gir noe mer enn et produkt. Men det var mer vanlig før at arkitekten fulgte prosjektet og prosessen (arkitekt J).

Også en representant for Norske Arkitekter Landsforbund har vært inne på noe av det samme, det vil si at mange arkitekter er lite interesserte i administrative oppgaver sammenliknet med de mer kreative sidene ved prosjektene (samtale med undertegnede mars 2005).

Arkitekt G mente at arkitektene burde hatt mer innflytelse på grunn av fagets tverrfaglige karakter:

Vi er pragmatiske, analytiske, logiske og kunstneriske. Vi er de eneste som ser alle delene og helheten. Dette spennet representerer også et dilemma; vi har viten, men begrensede muligheter for å realisere det. Arkitekten bør få tilbake det overordnede ansvaret, vår tradisjonelle rolle, for å oppnå best mulig produkt. Men vi bør slutte å sutre, og heller være konstruktive.

Arkitektene burde ifølge arkitektene som er intervjuet, brukt sine posisjoner og utnyttet arkitektrollen bedre enn de i mange tilfeller gjør, eller slik en av dem formulerte seg:

Du må hele tiden stå på og vise hva du kan og argumentere for det, for det er ingen som kommer og spør, eller som er 100 prosent interessert i dine tjenester. Du må være både pågående og tåle å få kjeft (arkitekt F).

Det er imidlertid ingen som går så langt som arkitekt A i elendighetsbeskrivelse av arkitektenes kår:

Mange talenter går til grunne; prostituerer seg på de store kontorene. Lager ofte faglig sett uholdbare og tvilsomme løsninger for å rette seg etter kundens ønsker.

Om arkitektene frivillig har gitt fra seg ansvar og oppgaver til andre, det vil si at de har valgt bort å kvalifisere seg innenfor prosjektledelse, administrative oppgaver og annet innenfor det arkitektoniske feltet, eller om andre har tilranet seg faglige territorier fra arkitektene kan det trolig være ulike oppfatninger om. Uansett synes det, med utgangspunkt i hvordan informantene formulerer seg, å eksistere noen revirkamper mellom aktørene i byggeprosesser, og hvor særlig ingeniørene fremstilles som dominerende og mektige. Utøvende arkitekter gir gjennomgående uttrykk for samme ambivalens overfor ingeniører og studenter og lærere i denne undersøkelsen gjør.

Betydningen av å ha ryddige, oversiktlige linjer og klare premisser ble fremhevet av flere, blant annet at det bør være mest mulig direkte kontakt mellom arkitekt og byggherre. Dette var forhold som ble ansett som gunstige for så vel økonomien i prosjektene som for kvaliteten:

Prosessen bør være ryddig; det bør ikke være for mange som mener noe (arkitektene C).

Innflytelse ble knyttet til *tillit*. Har man tillit hos oppdragsgiver, har man heller ikke problemer med å få innflytelse, ble det understreket. De kunne imidlertid ofte ha større problemer med å få gjennomslag hos andre aktører i prosessen enn hos oppdragsgivere. Dette har også med profesjonell autonomi å gjøre, hvor innblanding i profesjoners vurderinger og faglige premisser bidrar til å begrense denne.

Arkitekt E formulerte seg på følgende vis om hvordan prosessen bør organiseres, og hva som er problemene:

Det er for mange kokker, og resultatet blir grått mjøl. Å tape mot et byråkrati er verst, mye verre enn å tape for en annen sterk vilje.

Også denne informanten mente at arkitektens innflytelse er blitt gradvis redusert, og at man burde hatt arkitekter i flere nøkkelstillinger som har med byggesaker å gjøre.

8.6 Foreløpig sammenfatning og drøfting

Informantene ønsker seg gjennomgående mer innflytelse og kontroll over byggeprosessen. Det kan imidlertid trekkes et visst skille mellom dem som mener arkitektene har seg selv å takke for at innflytelsen er mindre enn de kunne ønsket, og dem som ser på seg som del av en «skviset» yrkesgruppe, uten makt og innflytelse over sine kompetanseområder. De fleste informantene mener at mulighetene for å produsere bygninger med arkitektonisk kvalitet er best dersom arkitektene er aktive i alle deler av en byggeoppgave, og helst har det overordnede ansvaret. Videre bør det være færrest mulig ledd mellom oppdragsgiver og arkitekt, og helst bør det være direkte kontakt mellom dem. Jo flere deltakere, jo vanskeligere kan det være å få til et godt resultat, synes å være en fremherskende oppfatning. Antallet deltakere avhenger av hva slags prosjekt det dreier seg om. Store prosjekter (for eksempel offentlige institusjoner) har en kompleksitet som krever ulike typer kompetanse og deltakere. Dersom ansvarslinjer og arbeidsdelingen er klar, kan resultatene bli like bra som i mindre prosjekter der det er direkte kontakt mellom arkitekt og byggherre, mente informantene.

Informantenes oppfatninger om hvordan byggeprosesser bør organiseres for å få et godt resultat, overensstemmer i stor grad med andre studier av tilsvarende forhold. I en undersøkelse fra Norges Byggeforskningsinstitutt (1994) ble ti prosjekter gjennomgått. I prosjekter som ble karakterisert som gode både av arkitekter og byggherrer, var det direkte kontakt mellom disse to partene. I prosjekter som ble karakterisert som dårlige var det i mange tilfeller et oppdragsgiverledd mellom byggherre og arkitekt, og liten direkte kontakt mellom disse. Et slikt mellomledd, som stenger for direkte kommunikasjon og delvis tolker byggherrens krav og ønsker, kan frata arkitekt og byggherre muligheten for å utvikle gode løsninger, heter det i rapporten (1994:9). Cuff (1991) går så langt som til å hevde at man ikke kan snakke om utsøkte arkitekter eller firmaer, bare om utsøkte prosjekter, fordi utsøktthet (eller kvalitet, for å relatere til den begrepsbruk som anvendes her) kommer som et resultat av kjemien mellom sentrale deltakere i prosessen.

8.7 Hva bør arkitekten ikke fire på i et byggeprosjekt? Hvilke hensyn er særlig viktige?

For å få mer forståelse av hvor grensene går når det gjelder opprettholdelse av faglige prinsipper, ble informantene spurt om hva man som arkitekt ikke bør fire på i byggeprosjekter, og hvor deres egne grenser går. Spørsmålet er til dels hypotetisk i den forstand at det får frem informantenes oppfatninger om hvordan man *burde* ivareta faglige prinsipper og hvilke hensyn man *burde* ta, og hva man ikke *bør* renonsere på i en tenkt situasjon. I noen grad kommer det også frem hvilke

kompromisser og avveiiinger som foretas i konkrete situasjoner, noe som også kommer frem gjennom andre spørsmål.

Det er viktig å ta hensyn til de sammenhenger bygninger inngår i, mente informantene.

Arkitekt I tar utgangspunkt i stedet, i mennesket; humanistisk arkitektur:

Vi prøver å sette oss inn i hvordan mennesker lever, i funksjonelle og emosjonelle forhold. Vi er opptatt av naturmaterialer, historisk forankret arkitektur, at menneskene hører til i husene, og at husene passer til menneskene. Vi er opptatt av at arkitektur er samtidsuttrykk, og lager arkitektur av vår tid med historisk referanse.

Arkitekten var opptatt av at arkitektur skal tåle tidens tann, og være relevant og tilpasningsdyktig.

Arkitekten burde også være på samfunnets side mot byggherren, noe som ofte kan være vanskelig i praksis, da man også skal være lojal overfor byggherren. Arkitekten kommer ofte i klemme mellom ulike hensyn, ble det sagt. Hva det innebærer å se noe fra «samfunnets» side ble utdypet på følgende måte av arkitekt J:

Vi bør ikke gå inn i problemstillinger som er til alvorlig skade for brukerne. Vi må kunne stå for det vi har gjort.

Hensynet til den overordnede arkitektoniske ide er viktig for informantene. Arkitekter må kunne si hva som er gode og dårlige løsninger, både formalt, teknisk og håndverksmessig. For å klare det, må man ha autoritet, inngi respekt og ikke kompromisse for mye.

Det vil alltid være noen grenser for hva man kan gjøre i et prosjekt. Arkitekten må kunne sette foten ned når det er noe i prosjektet som strider mot faglige og moralske prinsipper. Det ble for eksempel ansett som uakseptabelt når premissene omdefineres underveis og prosjektet endrer karakter. Arkitektene mente det var viktig å ikke fire på sin faglige integritet, samtidig som det forventes at det inngås kompromisser:

Det er en barsk bransje å være fast og kompromissløs i for det kreves nettopp at vi inngår kompromisser. Det er vanskelig å være nådeløs, og vi må i mange sammenhenger utarbeide alternative løsninger (arkitekt I).

Denne arkitekten hadde truet med å gå i situasjoner der oppdragsgiver ville endre premissene underveis. En annen hadde liknende erfaringer, og mente at det er helt nødvendig å sette foten ned i enkelte situasjoner, for eksempel når byggherren vil bruke andre materialer enn de opprinnelig er blitt enige om, eller gjøre endringer som bryter med byggets overordnede ide. En slik grensesetting fremstår som viktig av hensyn til prosjektets kvalitet, men også for å bli respektert som fagperson.

Det er vanskelig å angi absolutte grenser for hva som er akseptabelt og ikke. Hvor grensene går, er personavhengig, avhengig av arkitektkontorets faglige profil og har også med økonomi og konjunkturer å gjøre. Det er lettere å sette grenser når man har nok oppdrag og er rimelig etablert som arkitekt/kontor enn når situasjonen er mer usikker. Å forvalte sin integritet blir derfor blant annet et spørsmål om man har råd til det.

Arkitektene i denne undersøkelsen mener gjennomgående at det er viktig å være åpen, lyttende og fleksibel og ha respekt for andre, men samtidig fastholde noen faglige ideer og prinsipper som man anser som vesentlige for å sikre prosjekters kvalitet. Her er de på linje med studenter og lærere som er intervjuet. Det betyr blant annet at man må si fra om hva som er gode og dårlige løsninger på en oppgave. De skal være lyttende og samtidig ivareta sin faglige integritet. Det kan være en vanskelig balansekunst.

8.8 Hva slags prosjekter vil man ikke ha – og hvorfor?

I det foregående ble det pekt på noen premisser, situasjoner og problemstillinger som arkitekter ikke bør fire på, eller at det mer generelt understrekes at arkitektrollen og arkitektens kompetanse må respekteres og at man må verne om sin faglige integritet. I det følgende vil de mer allmenne oppfatningene om hva arkitekter ikke bør fire på i en oppgave bli utdypet og konkretisert gjennom spørsmålet om hva slags type oppdrag/prosjekter/ de sier nei til, og/eller hvilke aspekter ved prosjektene de finner uakseptable. Dette har blant annet sammenheng med kontorenes arkitektoniske og faglige profil, som belyses nærmere i forbindelse med presentasjon av synspunktene.

De fleste informantene kan, som tidligere påpekt, i større eller mindre grad plasseres innenfor modernistiske/funksjonalistiske uttrykksformer. Det finnes ulike versjoner og tolkninger av disse, samt ulike måter å tilpasse sin arkitektoniske profil til de enkelte prosjekter på. Holdningsmessig er det først og fremst arkitekt A og F (altså eldre arkitekter) som målbærer et syn på fag og yrkesrolle som også kommer til uttrykk hos en del av fagets toneangivende navn. I denne «rolleforståelsen» er arkitekten tydelig og myndig, ivaretar faglige prinsipper, vet hva som er en god løsning og realiserer denne uten for mye innblanding, byråkrati og kompromisser som begrenser autonomien.

Det er ikke slik at arkitektene som er intervjuet sier nei til alt som ikke er modernisme, eller at alt dreier seg om arkitektonisk uttrykk, da man kan si nei til et prosjekt ut i fra andre kriterier enn dette. I det følgende utdypes informantens oppfatninger om dette.

Ja til det meste, men refortolker oppgaven

En arkitekt fremstilte sitt kontor som relativt altetedende og pragmatisk, samtidig som betydningen av faglig og personlig integritet igjen ble fremhevet:

Man bør ikke gjøre ting man moralsk eller faglig ikke kan stå inne for (arkitekt F).

Denne arkitekten beskrev kontorets oppdragsprofil som «leveringsdyktig i alle stilarter». Dersom det er et stort sprik mellom oppdragsgivers ønsker og denne arkitektens arkitektoniske profil, forsøker arkitekten å refortolke oppgaven og få oppdragsgiveren til å vurdere alternative løsninger til «slott i dragestil» eller annet de har sett i interiørmagasiner av typen «Schöner Wohnen». Det gjelder å gjøre det beste ut av en oppgave. Det anses som viktig å ikke distansere seg fra andres smak, men forsøke å få til et produkt som både arkitekt og oppdragsgiver er fornøyd med. Arkitekten beskrev gleden ved å avslutte et oppdrag der de har lyktes med det, og hvor de kan fleipe om feidene de har hatt underveis. Angående kontorets stil, mente informanten at man alltid kan finne noe som identifiserer arkitektkontoret og bygningene, men at de var lite puristiske og teoretisk forankret.

Særinteressene må ikke overskygge samfunnsinteressene

En informant understreket at de ikke driver og moraliserer over byggherrers ønsker, men at de for eksempel ville si nei til å bygge skyskrapere foran Rådhuset; det vil si oppdrag hvor de oppfatter at særinteressene overskygger samfunnsinteressene. Informanten sa at de har anledning til å være litt kritiske og selektive i valg av prosjekter siden oppdragsporteføljen ikke var noe problem, og de fant byggherrer med for lave ambisjoner uakseptable:

Vi må definere hva vi mener er lavmål av ambisjoner. Det verste er en udannet og arrogant byggherre, mens det er langt bedre med en som er udannet, men åpen (arkitekt J).

Oppdragsprofilen til dette kontoret ble karakterisert som «litt utprøvende», hvor prosjektene var kompliserte oppgaver i grenselandet mellom bygg og byplan, det vil si større, offentlige prosjekter; ofte boligprosjekter. Kontoret drev også med en del forsknings- og utviklingsarbeid, og var ikke et rent designkontor. Kontorets arkitektoniske stil ble betegnet som *åpen modernisme*, det vil si udogmatisk ved at de er i stand til å ta opp i seg nye ting, samtidig som det bygget på funksjonalistiske ideer.

Få eneboligprosjekter

Arkitekt H sa at det hender at de sier nei til ting, og anbefaler andre kontorer. De vil ikke ha prosjekter som innebærer smårutete vinduer og valmet tak. Kontoret hadde få eneboligprosjekter (fordi de er lite lønnsomme), men de hadde prosjekter av ulike størrelser og kompleksitet; alt fra design av interiører til større planleggingsoppgaver.

Også dette kontoret plasserte seg innenfor modernismen, [...] «et typisk produkt av NTH-ånden» (arven fra Korsmo) og «Oslo-funkis fra 1950-årene».

Det er verdt å merke seg at praktiserende arkitekter ikke har råd – eller tar seg råd – til å ta de prosjekttyper som arkitekturmagasiner og avisers boligspalter er fulle av, det vil si eneboliger. Det er også eneboligen som har vært «merkevare» for mange av profesjonens helter.

Unngår useriøse og gjerrige byggherrer

En informant sa at det var lite de sier nei til i den forstand at de går aktivt ut og avviser oppdragsgivere. De lot heller være å engasjere seg i prosjekter de ikke var interesserte i. På spørsmål om det er noen typer prosjekter de ikke kan tenke seg å ha, svarte disse informantene:

Vi unngår useriøse og gjerrige byggherrer, prosjekter hvor vi ikke får gjennomslag hos byggherren (arkitekter C)

Ansvar for andres arbeidsplasser har også betydning:

Vi sier også nei til småjobber, og risikoprojekter hvor finansiering og andre forhold er usikre. Vurderer byggherrens seriøsitet. Ansvar for andres arbeidsplasser og lønn gjør også at prosjektene siles nøye (arkitekt D).

En annen informant (E) ville ikke ha prosjekter av typen «kirker og militæranlegg», og det var av overbevisningsgrunner. Også denne arkitekten bekjente seg til modernismen/funksjonalismen, og kan betegnes som eksponent for den gamle garde av radikale (sosialistiske) funksjonalister.

Ikke «barnehage i rundkjøring» type prosjekter

Arkitekt G sa at kontoret ikke er interessert i prosjekter der andre arkitekter er for mye involvert, eller hvor man skal tegne videre på andres ideer. Kontoret unngår også prosjekter hvor betingelsene ikke er bra, for eksempel der tomtesituasjonen er uegnet til formålet («barnehage i rundkjøring»-type prosjekter). Sier også nei til rare eneboligprosjekter eller tilbygg. Også denne arkitekten karakteriserte sitt kontors profil som modernistisk.

Selv om karakteristikker av sin egen/kontorets faglige profil som «altetende», «pragmatisk», «leveringsdyktige i alle stilarter» og liknende indikerer en åpenhet overfor de fleste typer oppdrag, reserverer de seg mot prosjekter som er for mye av typen «nyrik bløtkakearkitektur» eller «katalogarkitektur». De vil heller ikke ha prosjekter som gir for liten inntjening (for eksempel eneboliger), prosjekter som oppfattes som useriøse eller som strider mot ens overbevisninger. Useriøse prosjekter er eksempelvis prosjekter der finansieringen er usikker og tomtesituasjonen uakseptabel i forhold til formålet. Når det gjelder hva slags prosjekter som strider mot ens overbevisninger, vil det variere mellom informantene. For noen går grensene ved militæranlegg, for andre ved kirker. Kontorenes funksjonalistiske/ modernistiske profil kommer frem gjennom de grenser de trekker for hvilke typer prosjekter og arkitektoniske uttrykksformer de helst vil unngå (som «bløtkakearkitektur»).

Andre arkitekter/kontorer enn dem som inngår i denne undersøkelsen kan selvfølgelig ha andre oppfatninger enn disse med hensyn til hva slags type oppdrag de helst unngår. Samtidig har modernismen/funksjonalismen hatt – og har – en nærmest hegemonisk posisjon innenfor norsk arkitekturutdanning, slik at en del av de synspunkter og oppfatninger som er kommet frem i det foregående neppe er atypiske i forhold til rådende oppfatninger innenfor arkitektmiljøet mer generelt. Arkitektmiljøene i en del andre europeiske land (som Italia, Storbritannia, Frankrike og Spania) og i De forente stater og Japan er større og dermed også mindre homogene enn arkitektmiljøet i Norge. Det innebærer blant annet at man finner mer pluralisme i arkitektoniske retninger, faglige prinsipper, forbilder og uttrykksformer. Og trolig også bedre muligheter til å rendyrke *sin* arkitektoniske stil enn arkitekter i Norge har, hvor mange arkitektkontorer må ta oppdrag som kan avvike fra de foretrukne, men som de må ta for å sikre nødvendig inntjening.

8.9 Hvordan skaffer man seg oppdrag? Hvilke faktorer er gunstige?

Det er flere måter å skaffe seg oppdrag på, og arkitektkonkurranser er *en* måte å gjøre det på. Men det er også en usikker måte, ved at det er få vinnere og mange «tapere». Flere av informantene har vunnet konkurranser, og de fremstiller dette som en strategisk viktig måte å skaffe seg nye prosjekter på, ved at man kanskje inviteres til å delta i nye konkurranser (som ikke alltid er åpne for alle). Tidligere prosjekter, enten de er kommet som resultat av konkurranser eller ikke, synes å ha positiv effekt for fremtidige oppdrag. En informant betegnet større eller mindre konkurranser som genererer andre oppdrag som ryggraden i kontorets oppdragsportefølje. Dette arkitektkontoret arbeidet med offentlige prosjekter, og hadde fått rykte på seg for å gjøre ting raskt.

Flere betegnet konkurranser som en form for etterutdanning, som ikke er bortkastet selv om man ikke vinner. Det fremkom imidlertid flere kritiske synspunkter på konkurranseformen. Det kan for eksempel være en økonomisk belastning å delta i arkitektkonkurranser da honoreringen, slik det beskrives, nærmest er symbolsk for andre enn vinnerne. Å vinne en konkurranse om oppdrag er heller ikke ensbetydende med at prosjektet faktisk blir realisert, men det er et tema som ikke følges videre her. En arkitekt sa at kontoret tar en del initiativ selv, men at de hadde bestemte typer prosjekter som de prøvde å få, og som de til dels også fikk gjennom konkurranser.

Det at et arkitektkontor er anerkjent, har en merittliste av gjennomførte prosjekter å vise til, er trolig viktig for byggherrer. Offentlige byggherrer vil trolig legge vekt på at arkitekten tidligere har hatt offentlige oppdrag, og arkitekter som har laget «signaturbygninger», for eksempel innenfor kunst- og kulturfeltet, vil trolig tiltrekke seg et vidt spekter av oppdragsgivere.⁶⁸ I Norge er det få store oppdrag av typen opera, museum eller andre typer større institusjonsbygg og de færreste får større internasjonale oppdrag. Arkitekter/kontorer som vinner konkurranser om slike oppdrag, får en flying start på karrieren og/eller befester sin posisjon. De fleste (også konkurransevinnere) må imidlertid beskjefte seg med det som betegnes som «assortert landhandel»; varierte prosjekter både når det gjelder størrelse og type. Det gjelder også de av informantene som har vunnet større eller mindre arkitektkonkurranser.

⁶⁸ Betegnelsen «signatur- eller signalbygg» er blant annet brukt i en amerikansk kontekst hvor større selskaper/enkeltpersoner manifesterer sin kulturelle dannelse ved å engasjere kjente arkitekter til prestisjeprosjekter. Bygningen kan bidra til å profilere eieren på en «riktig» måte. En del slike bygninger får omtale i tidsskrifter, og blir kjente gjennom sin originalitet eller på andre måter.

8.10 Hva skal til for å overleve – og lykkes – som arkitekt?

Hva som forstås med å «lykkes» er et personlig og normativt spørsmål, og som kan forstås på ulike måter. Det synes derfor å være enklere å angi hva som skal til for å overleve enn for å lykkes. Arkitekter kan lykkes svært bra økonomisk, men oppnår ikke dermed anerkjennelse innenfor det profesjonelle fellesskapet, og det finnes en del eksempler på den omvendte situasjonen. Og man kan oppnå både økonomisk og prestisjemessig suksess.

For å overleve som arkitekt må man være faglig dyktig, understreket arkitekt B. Dette ble utdypet til å være i stand til å kommunisere med samfunn og oppdragsgiver, i tillegg til å ha kunstneriske, kreative evner som kan omsettes til realistiske prosjekter. Det kreves at de følger med og helst kan hele spekteret av arkitektoppgaver. Det kan ofte skyldes tilfeldigheter hvem som klarer seg eller ikke, og det er ikke nødvendigvis de mest talentfulle, mente denne arkitekten. Hvorvidt det skyldes tilfeldigheter at noen lykkes (for eksempel gjennom å vinne konkurranser) kan nok diskuteres, selv om utfallet av konkurranser kanskje fremstår som litt tilfeldig – ikke minst for dem som ikke når opp.

Overlevelse og eventuell suksess baserer seg på en kombinasjon av personlige og faglige egenskaper:

Man bør ha den egenskap at man aldri gir seg; ikke lar seg dupere. Derfor må vi ha overbevisningsevne og -kraft, samt evne til å spre entusiasme og til å løfte ambisjonene (arkitekt H).

For å klare seg kreves dristighet, frekkhet og kunnskaper (arkitekt F).

Det kreves pågåenhet, utholdenhet og kreativitet. Det er mye hardt arbeid. Det er lettere å overleve enn å lykkes (arkitekt I).

Arkitekten I beskrev en hverdag preget av mye konkurranser om prosjekter, hvor fritid og inntekter ofres, og i mange tilfeller også helsen. Dette utsagnet er i tråd med situasjonsbeskrivelsen studenter i denne avhandlingen og i andre undersøkelser har gitt om hvordan de arbeider i forbindelse med prosjektinnlevering, diplomarbeid og liknende, og som kan forstås som noen former for yrkesnormer arkitektstudenter internaliserer. Det kan her relateres til Symes, Eley & Seidel som har undersøkt arkitekters arbeidsrutiner og praksis (1995:36)⁶⁹. De hevder at alle som har gjennomgått arkitektutdanningen kjenner til tradisjonen med «all-nighter», og mener svarene bekrefter at de arbeidsvanene de lærer i utdanningen fortsetter inn i arbeidslivet.

⁶⁹ Undersøkelsen omfattet 610 arkitekter som var ledere på private arkitektkontorer.

Man bør også kunne håndtere ulike typer prosjekter:

Man må være allsidig når det gjelder oppdragstype og kompetanse (arkitekt E).

For å overleve må man ha en måte å drive kontor på som kan takle svingninger (arkitekt G).

På dette kontoret hadde man håndtert dette ved ikke å ha ansatte, men bare eiere (for dermed å unngå arbeidsgiveransvar og sosiale utgifter). Arkitekten mente det var viktig å trives og at dette ble vektlagt på kontoret.

Fordelene ved å drive arkitektpraksis sammen med flere ble også fremhevet, for eksempel at man kan dra nytte av hverandres kunnskaper og kompetanse.

Videre må man kunne fange opp signaler fra omverdenen og gjennomføre prosjekter innenfor tids- og budsjettammer. Disse rammene opplever flere informanter imidlertid som en tvangstrøye, slik det fremkom tidligere i dette kapitlet.

For å klare seg i konkurransen om oppdrag må man kunne byggesakssystemet, og i tillegg være ganske tøff:

For å overleve må man kunne håndtere alt det byråkratiske, for eksempel vite hvordan man kjører en byggesak gjennom systemet. Men arkitekten må også være bulldog, lyriker og en hard negl (arkitekt E).

Kontoret til denne informanten var blitt etablert av faren (også arkitekt), noe som kan være et gunstig utgangspunkt i etableringsfasen.

Overlevelse og det å lykkes, basert på arkitektprofesjonens faglige standarder og/eller ytre suksesskriterier som ære og berømmelse, har med flere forhold å gjøre, som også har kommet frem gjennom noen av de andre spørsmålene. Først og fremst må man være en dyktig arkitekt ut fra kriterier som vektlegges innenfor profesjonen, hvor det å få anerkjennelse som formgiver i og utenfor dette miljøet fremstår som en vesentlig betingelse for suksess. I tillegg understrekes utholdenhet, evne til å jobbe beinhardt, formulere seg klart og å være i stand til å kommunisere med ulike aktører. Og man må kunne håndtere ulike typer prosjekter - ha allsidig kompetanse - og ha en variert oppdragsportefølje som tåler konjunkturmessige svingninger. Det dreier seg om en kombinasjon av faglige og personlige egenskaper, og som ikke er så enkle å skille fra hverandre. Stahet, utholdenhet, bestemhet og liknende kan oppfattes som personlige egenskaper, men kan også være egenskaper som fremelskes og utvikles gjennom utdanningen. I en studie av arkitekters vilkår svarte samtlige at arkitektarbeid innebar lange dager i et svært konkurransepreget miljø der suksess krevde at du gjorde arkitektur til det viktigste i livet ((Fowler og Wilson 2004: 109). En mannlig

arkitekt berettet om 70 timers uke, og en annen sammenfattet profesjonen som «en stor kamp» og kampen om konkurranser som en «slagmark» (Fowler og Wilson 2004:109). Kvinnelige arkitekter i undersøkelsen nevnte i større grad enn menn at mannlige arkitekter bygger monumenter over seg selv og at kampen om oppdrag var langt mer «brutal» enn de hadde forventet.

Selv om ingen eksplisitt oppgav «god helse» som suksessfaktor, fremkom det at arbeidspresset i bransjen er så hardt at man kan bli syk av det. Og man bør ha en livssituasjon som passer med et hardt arbeidstempo, med mange arbeidstimer, noe som ikke er lett å forene med barn og familie hvor begge foreldrene er yrkesaktive.

De kvinnelige informantene tok i større grad opp de familiemessige og personlige omkostningene ved å drive arkitektkontor og eventuelt oppnå suksess og anerkjennelse. Ut over det er det lite som skiller oppfatningene til kvinnelige og mannlige informanter når det gjelder hvordan de ønsker å utforme og utøve arkitektrollen.

8.11 Har arkitektyrket svart til forventningene?

Har informantene fått utforme arkitektrollen i samsvar med ideer og ønsker de eventuelt har hatt på forhånd, og hva peker seg spesielt ut som positive og negative erfaringer?

Det ble understreket at man vet lite på forhånd om hva arkitektyrket dreier seg om (med mindre man har foreldre med arkitektbakgrunn), og «tilfeldigheter», som å vinne en konkurranse, kan gjøre at man plutselig befinner seg i en situasjon man på forhånd ikke var forberedt på, for eksempel å få ansvar for flere ansatte og kunne håndtere komplekse oppgaver der mange ulike aktører medvirker. Det store tids- og kostnadspresset som preger mange prosjekter, kan ifølge informantene true kvaliteten i prosjektene. Disse aspektene ved yrkesutøvelsen var de i liten grad blitt forberedt på gjennom utdannelsen.

En av informantene (kvinne) som uttrykte seg mest forbeholden til om yrket hadde svart til forventningene, ønsket at arkitektene i større grad var «med på laget» gjennom hele byggeprosessen, og at de ble møtt med mer respekt og fikk bedre betalt enn det som ofte er tilfellet. Spesielt de kvinnelige arkitektene fremhevet problemene med å være kvinne i en mannsdominert bransje som byggebransjen. En annen kvinnelig informant fremholdt at det kan være vanskeligere for kvinnelige arkitekter enn for mannlige å følge byggeprosessen fra begynnelse til slutt – en prosess som kan strekke seg over flere år - på grunn av barnefødsler eller andre familiemessige forhold (se også Fowler og Wilson 2004: 109 om «omkostningene» om å være kvinnelig arkitekt). Av spørsmål som kunne vært interessante å forfølge videre, er hvorvidt kvinnelige arkitekter identifiserer seg med den heltedyrkingen som preger (deler av) faget, hvor forbildene i stor grad har vært og er

menn, og om kvinner må være ekstra målbevisste og sterke for å få gjennomslag og få et «navn», noe en kan få inntrykk av ved at svært få kvinnelige arkitekter nevnes blant anerkjente arkitekter (noe som gjelder så vel nasjonalt som internasjonalt). Det betyr ikke at «navn» er ensbetydende med kvalitet, men at det kan være vanskeligere for kvinner enn for menn å komme seg opp og frem og etablere seg i elitedivisjonen innenfor profesjonen, selv om de kvinnelige utøvende arkitektene som her er intervjuet har klart det.

Økonomi ble berørt av flere, og en informant spissformulerte seg slik: «Vi lager et fag for folk som kan klare seg uten inntekter». Når man ikke har noen økonomiske marginer å gå på er det for eksempel vanskelig å ta inn lærlinger, noe flere kunne tenkt seg. Ingen av disse informantene hadde fått noen store overraskelser i overgangen fra studie til yrkesliv, eller de var såpass etablerte at forventningene fra studietiden var blitt litt fjerne, og de hadde unngått å få rutinepreget og lite utfordrende arkitektarbeid (som å tegne dørhåndtak i det uendelige, som noen brukte som eksempel på dette). De var eiere/partnere på kontorer, med den frihet og variasjon i oppgaver, men også ansvar og frustrasjoner, det innebærer.

8.12 Utforming og opplevelse av yrkesrollen

Man kan ikke på bakgrunn av det som er kommet frem gjennom disse intervjuene, si hvordan arkitekter i alminnelighet utformer og opplever yrkesrollen, men det gir et innblikk i hvordan noen arkitekter anvender og tilpasser kunnskaper og ferdigheter de har lært i utdanningen til yrkeslivet, hvilke kunnskaper de anser som mest relevante i arbeidet som prosjekterende arkitekter. Det kommer også frem hva yrkesmessige dilemmaer kan dreie seg om, hvordan de håndterer disse og hva som eventuelt bidrar til å begrense deres faglige autonomi og andre aspekter ved yrkesrollen.

Hva er så de vesentligste forskjellene mellom studentenes og praktiserende arkitekters yrkesrolleidealer?

Arkitektene som er intervjuet er veietablerte og forbindes med den versjonen av yrkesrollen som ligger nærmest den som vises frem i ulike sammenhenger, som utdanningen og fagets forbilder i særlig grad vektlegger, og som også ligger nærmest arkitektstudenters preferanser, det vil si yrkesrollen som prosjekterende arkitekt (til forskjell fra for eksempel offentlig ansatte planleggingsarkitekter). Studenter og læreres faglige forbilder er nokså identiske, hvor de fleste er hentet fra modernismens/funksjonalismens anegalleri. Det er også nokså sammenfallende med forbildene til amerikanske arkitekter, hvor Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, Alvar Aalto og Lous Kahn troner på toppen (Blau 1987: 66).

Praktiserende arkitekter skiller seg fra studentene – og til dels også fra lærerne i materialet – ved at de med et par unntak fremstår som mer pragmatiske i sin forståelse og utforming av yrkesrollen enn det studentene gir uttrykk for. De skiller seg også fra hvordan fagets internasjonale helter presenterer fag og yrkesrolle, hvor autonomien sjelden settes på prøve og arkitekten har full kontroll over alle sider ved design- prosessen. Utøvende arkitekter har trolig hatt mange av de samme forventningene, men som møtet med «virkeligheten» har bidratt til å justere.

Men også utøvende arkitekter som er intervjuet i forbindelse med denne avhandlingen, er opptatt av å ivareta sin faglige og personlige integritet, og understreker at det går noen grenser for hva de kan – eller bør – akseptere. Disse grensene kan imidlertid variere fra prosjekt til prosjekt og fra arkitekt til arkitekt. De mer generelle reservasjonene rettet seg mot prosjekter hvor finansieringen er usikker, hvor tomtesituasjonen er uegnet for formålet eller hvor konsekvensene for «samfunnet» anses som uheldige, selv om det kan være et skjønsspørsmål hva som er uegnede tomtesituasjoner eller hva som anses som uheldige samfunnsmessige konsekvenser. En av informantene understreket at arkitekter ofte kommer i klemme mellom de ulike hensynene; man skal være lojal overfor byggherren, men samtidig se en oppgave fra samfunnets side. Det kan være vanskelig å sette foten ned og markere grenser når man er avhengig av oppdragsgiveres gunst og penger for å utøve yrket, og andre aktører i byggeprosessen kan blande seg inn i spørsmål som arkitektene kanskje oppfatter som sine ansvars- og kompetanseområder. Dette innebærer at konsentrasjonen om verket som læresituasjon muliggjør, og som fagets helter bygger opp under, i mindre grad kan utfoldes i det daglige arbeidet som arkitekt.

Informantene fremstiller i liten grad byggeprosessen som en prosess hvor andre aktører tiltråner seg deres faglige felt, eller hvor det pågår kontinuerlige kamper. Men det kommer samtidig frem at de må følge hele prosessen med argusøyne, og passe på at ting ikke endres som eksempelvis har med bygningers formale uttrykk og materialbruk å gjøre, noe som uttrykker at den arbeidsmessige autonomien i relasjonen til byggherrer og andre aktører på noen måter er svakere enn det som gjelder for en del andre profesjoner, som leger og jurister. En lærer og utøvende arkitekt illustrerte dette ved å hevde at byggherrer metaforisk fremstilt kan velge å «ta blindtarmen ut gjennom ryggen», og vurdere det som en bra løsning. Arkitekter går i mange tilfeller med på slike «operasjoner», hevdet informanten.

Sammenligner vi her med leger, er slike situasjoner for dem uaktuelle, det vil si at pasienter vanligvis overlater løsningen av sitt problem til legen. Hensynet til hva som er medisinsk forsvarlig vil trolig være et slagkraftig argument overfor pasienten. Derimot er hensynet til hva som er arkitektonisk forsvarlig trolig mindre virkningsfullt som argument (utover hensynet til at en bygning må kunne stå oppreist, men ansvaret deler arkitektene her med andre). Det synes særlig

viktig å ivareta autonomien innenfor det som kan oppfattes som arkitektenes faglige kjerneområder, bygningers formale uttrykk og de funksjoner de er ment å ivareta (praktiske hensyn). Det fremsto nærmest som å være av eksistensiell betydning å få til et resultat som ivaretar egne faglige kvalitetskrav på disse områdene. I mange tilfeller er det ikke gitt hva som er den beste løsningen (heller ikke når det gjelder formalt uttrykk) og da er utfordringen å finne løsninger som både arkitekt og byggherre kan akseptere.

Hva fremstår som den ideelle utførelse av arkitektrollen? Med utgangspunkt i informantene dreier det seg om å kunne håndtere kompliserte prosjekter, preget av mange aktører, ulike og ofte motstridende interesser, kunne sette foten ned når det er nødvendig, gi seg når det anses riktig, og få til et resultat som er «godt for sjelen».

Gjennom samtaler med et utvalg arkitekter har ulike aspekter ved yrkesrollen vært tema, og det fremkommer at arkitekter kan komme «i skvis» mellom ulike hensyn som begrenser deres autonomi, og dermed makt. Dette illustreres også på følgende måte av arkitekt Jack Sæterdal i et intervju i Aftenposten:

For kreative mennesker kan det være tungt å være nødt til å slåss for egne ideer hver dag. I motsetning til frie kunstnere må vi hele tiden tilfredsstille våre oppdragsgivere (Solvoll 1993).

Bortsett fra at det nok kan diskuteres hvor fri kunstneren er (også kunstnere er avhengig av inntekter), pekes det her på kjernen i det som begrenser arkitekters profesjonelle makt, avhengigheten av, snarere enn makten over mottakerne av deres tjenester. Men når lerretet om arkitekters relasjon til makt skal brettes ut, må også arkitekters muligheter til å realisere sine ideer og til å sette synlige spor etter seg tas med.

Kapittel 9. Arkitektprofesjonens makt- og legitimeringsgrunnlag: i spenningsfeltet mellom faget, kundene og opinionen

It is at the point where standards of service rest on taste that the institution of profession-alism are least convincing
(Lloyd Jones 1991:134).

Et sentralt spørsmål i studiet av profesjoner er hva som er profesjoners maktgrunnlag, og hva slags autoritet og legitimitet som knytter seg til deres skjønn og faglige vurderinger. Innslaget av fortrolighetskunnskaper og annet som faller inn under skjønnets domene kan gjøre profesjoner uangripelige fordi utenforstående vanskelig kan få innsikt i grunnlaget for vurderinger og beslutninger, men kan også medføre at vurderingene overprøves og utfordres av oppdragsgivere, andre profesjoner og lekfolk dersom grunnlaget for vurderingene oppfattes som subjektive og ikke basert på «fakta».

Grunnlaget for profesjoners makt og autoritet er som regel spesialisert, vitenskapelig kunnskap (begreper, metoder og ferdigheter), hevet over lekfolks forståelseshorisonter, og som oppfattes som nødvendige for å løse viktige samfunnsproblemer/-oppgaver. Et viktig utgangspunkt for profesjonell makt og kontroll er det å få autorisasjon til å produsere bestemte «sannhetsregimer», etablere særskilte forståelser av virkeligheten og skjønnsmessige vurderinger som gyldige og autoritative og ha muligheter til å kontrollere sine egne affærer – altså ha autonomi.

Det å kunne redusere spesielle problemer, oppgaver eller felt til sin profesjons særlige anliggender, er også et viktig utgangspunkt for profesjonell makt og kontroll vis-à-vis andre profesjoner og yrkesgrupper (jf. Abbot 1988). Slik reduisering har medisinprofesjonen i særlig grad lyktes med. Ansvar for liv og helse er grunnlaget for medisinprofesjonens sterke posisjon innenfor helsefeltet. Selv om leger ikke er unndratt omverdenens kritiske blikk, har de lovfestet rett til å diagnostisere og behandle sykdommer. En slik autorisasjon er trolig det viktigste grunnlaget for profesjonell makt. Legene har som regel også en dominerende posisjon og kontroll i arbeidsdelingen på helsefeltet og mandat til å delegerer noen oppgaver (f.eks. rutinearbeid) til andre, og til å definere andre profesjoner/yrkesgrupper som underordnet sin egen. Selv om også leger er underlagt en rekke eksterne kontrollsystemer som begrenser handlingsrommet (krav om innsparing i helseforetakene kan for eksempel innebære at sykehusleger ikke får behandle så mange pasienter og -grupper som trenger det), er det primært leger, og den medisinske profesjonen, som har autorisasjon til å vurdere om en behandling er riktig eller gal.

Makt til og makt over

Medisinprofesjonen har makt til å realisere sine intensjoner, det som betegnes som «makt til», og de har makt i relasjon til klienter og andre aktører; «makt over». Legers makt ligger blant annet i at leger vanligvis kan mer om kroppen enn klienter, og klienter tilkjenner vanligvis også legers innsikt en autoritet som er overlegen deres egne. Medisinske spørsmål er fortsatt i stor grad hva legene sier det er (jf. Illich 2000). Pasienter inngår i en form for symbiotisk relasjon til leger som også kan ha preg av allianse mellom lege og pasient mot en felles fiende, sykdommen. Målet er åpenbart; sykdomsbehandling og bedre helse. Psykiatrien er trolig den delen av det medisinske feltet hvor medisinerne utfordres fra andre fagfolk (spesielt psykologer). Diagnostisering og behandlingsformer innenfor psykiatrien fremstår heller ikke som udiskutable sannheter i opinionen, uten at det fratrar psykiatere makt og myndighet innenfor så vel det psykiatriske som andre deler av det medisinske feltet.

Juristenes makt er heller ikke truet når lov og rett skal ivaretas innenfor rettsvesenet, eller deres definisjonsmakt når juridiske spørsmål debatteres. Juriststandens omdømme i opinionen er ikke udelt fordelaktig, uten at det kan tolkes som uttrykk for en generell mistillit til advokatstanden eller til juridisk fagkunnskap som sådan.

Kontroll over liv og helse og rett og galt må derfor anses som et viktig utgangspunkt for profesjonell autonomi og makt.

Profesjoners maktbase er imidlertid ikke gitt dem en gang for alle, og varierer også mellom land. Hva som inngår i arkitekters faglige domene og ansvarsområder varierer for eksempel land imellom. Kanskje må også legeprofesjonen kjempe for å opprettholde sin maktbase i forhold til andre profesjoner som har kroppen som arbeidsfelt.

9.1 Profesjoners eksistensberettigelse – klienter

Betraktes profesjoners virksomhet som behandling av bestemte problemer – på individ- eller samfunnsnivå – antas det å være en sammenheng mellom diagnose (altså hva som oppfattes som problemet) behandling (tiltak) og virkning (resultat). Behandlingens virkning bør kunne måles av utenforstående, slik tilfellet for eksempel er innenfor medisin. En profesjon blir overflødig om det er umulig å si om behandlingen virker eller ikke, sier Stevens (1998:32). Stevens relaterer dette til arkitektprofesjonen og påpeker at selv om arkitekter kan angi argumenter for at «behandlingen» (en bygnings utforming) er vellykket, kan omverdenen ha andre oppfatninger. En

som skal bygge hus kan gå til ferdighusfirmaer eller andre som kan gi andre «behandlinger» enn det den profesjonelle arkitekten anbefaler.

En kontinuerlig tilgang av klienter som etterspør de profesjonelle tjenestene er viktig grunnlag for profesjoners eksistensberettigelse og autoritet. Helse- og velferdsprofesjonene, jurister, prester, psykologer, og til en viss grad ingeniører, kan basere store deler av sin virksomhet på offentlige penger, mens arkitekter i en norsk kontekst i stor grad må følge pengestrømmen i det private markedet, som også dreier seg om avhengighet av klienters gunst og penger. Det gjelder også for arkitektene som er intervjuet i forbindelse med denne avhandlingen. Sudjic (2005) hevder at arkitektprofesjonens historie handler om tilpasning til oppdragsgivere, og helst rike og berømte, «som er besatt av å bygge – for å vise seg frem, hevde egen overlegenhet og sikre seg u dødelighet». Forbindelsen mellom suksessrike arkitekter og økonomiske kulturelle eliter kan også bidra til å markere arkitektens sosiale tilhørighet, posisjon og makt. Brukere forstått som de «anonyme andre» kan være til stede i arkitektens bevissthet, men har liten innflytelse når det gjelder å bryte allianser mellom oppdragsgiver og arkitekt (jf. kapittel 7, der arkitekters mennesker var tema).

Konjunkturmessige svingninger påvirker markedet for arkitekters tjenester. De står svakere enn både leger og jurister når det gjelder å generere etterspørsel for sine tjenester. Tilgangen av spesielt medisinsprofesjonens klienter er nærmest kontinuerlig, og ikke betinget av konjunkturer eller andre eksterne forhold. Leger har også i alle faser av en oppgave mer kontroll over tjenesten som utøves enn det som gjelder for arkitekter. Det er for eksempel i stor grad legene som avgjør når behandling skal igangsettes, hva slags behandling som skal foretas og når behandling skal avsluttes. Overført til arkitektur er det spesielt «behandlingsformen» – det vil si hva slags arkitektonisk utforming en oppgave skal gis – arkitekter har mer betinget kontroll over.

9.2 Arkitekters særegne maktbase

Arkitektprofesjonen kan oppfattes som en profesjon med liten innflytelse over vesentlige samfunns- og problemfelter når en sammenlikner med profesjoner som jus og medisin. Ingen oppgave *må* løses på en bestemt måte, og arkitektens intensjoner og visjoner – makt til å definere og kontrollere omstendigheter (jf. Rorty 1992, Lukes 1995) – er også relativt svak sammenliknet med leger og jurister. Folk må ikke konsultere arkitekter, eller oppfatte arkitektens vurderinger som autoritative. Arkitekter har heller ikke ubetinget makt til å realisere sine intensjoner og faglige ideer når de bygger sine egne hus, selv om de i slike tilfeller har større råderett over bygningens utforming enn når de bygger for andre.

Mangelen på samlende faglige paradigmer som definerer faget kan gjøre arkitekturens maktgrunnlag svakere enn det som er tilfellet for profesjoner som oppfattes som mer enhetlige og entydige med hensyn til faglige paradigmer og grunnlaget vurderingene hviler på (se blant annet kapittel 3 og 4 om arkitekturteori, arkitektur som personlige «trossystemer» og eklektisisme som betegnelse på arkitekters teoriorientering).

Selv om arkitekters formelle og diskursive makt ikke kan sammenliknes med legenes, og arkitekter føler seg utfordret og overstyrt fra mange hold (klienter, andre aktører i byggeprosesser, offentlige myndigheter, opinionen) kan de allikevel besitte vesentlig reell og symbolsk makt som gjør seg gjeldende i ulike sammenhenger. Spesialisert utdanning representerer for arkitekter, i likhet med andre profesjonelle, en potensiell maktbase ved at deres vurderinger innenfor det arkitektoniske feltet oppfattes som mer autoritative enn alminnelige meningsytringer. Arkitektenes viktigste maktgrunnlag, som profesjon, ligger trolig i større grad i verkene, enn i verbale argumenter og begrunnelser; for disse kan, som det er blitt påpekt, bestrides. Det at arkitektur oppfattes som en gammel og etablert profesjon, med røtter tilbake til gresk og romersk førkristen tid, og har frembrakt kirker, palasser og monumenter som er blitt erklært som mesterverk, representerer også en maktbase, det vil si at det gir profesjonen en autoritet knyttet til dens status som gammel profesjon. Kostof (1989: xix) uttrykker grunnlaget for arkitekters maktbase på følgende måte:

The architected form has the power to outlast whatever restrictions may have conditioned its genesis – to become an object of universal admiration free of time, place, and circumstance.

Det ligger, i tråd med det som sies i det foregående, en maktfaktor i arkitekturens preg av synlighet og tilstedeværelse og at arkitekter kan frembringe det ypperste av byggverk, opplevelser av skjønnhet, storslagenhet, eleganse, tilhørighet og hverdagslighet. Arkitektur kan oppleves som ordinært og ekstraordinært, og påkalle begeistring og velbehag, men også irritasjon, ubehag og likegyldighet. «Et vellykket byggverk beveger våre hjerter», sier arkitekt Jan Carlsen (2004).

Arkitekters direkte makt manifesterer seg primært gjennom store bygnings- og byutviklingsprosjekter som på ulikt vis kan gripe inn i befolkningens livsverden.

Arkitekter skaper rammer rundt menneskers liv, for eksempel boliger, men hva vi gjør innenfor disse veggene er utenfor arkitekters kontroll. Michel Foucault påpekte dette gjennom en sammenlikning med leger og «folk som disse» (som han formulerte det), og formulerte følgende: «Arkitekter har ingen makt over meg. Hvis jeg ønsker å rive ned eller forandre et hus han har bygget for meg, kan jeg gjøre det». Foucault hevdet også at skal man forstå arkitektens makt og maktteknikker, må hele *ham*, mentaliteten, holdninger og prosjekter tas i betraktning (Rabinow 1997:373). Denne makten kunne ikke sammenliknes med legens, prestens, psykiaterens eller

fengselsvokterens makt. Foucault begrunner ikke hvorfor mentalitet og holdninger må tas spesielt i betraktning når det gjelder arkitekter til forskjell fra andre profesjoner eller yrkesgrupper. Men denne vurderingen kan synes å være i tråd med oppfatninger om det *personliges* særskilte betydning i arkitektfaget, hvor makt og innflytelse hos arkitekter i særlig grad er knyttet til personene i seg selv og ikke til profesjonen. Fra et maktkritisk perspektiv (som forbindes med Foucault) kan kanskje dette oppfattes som et forsonende trekk ved arkitektprofesjonen at den har mindre makt enn en del andre profesjoner og yrkesgrupper, selv om Foucaults oppfatning av hvem som har makt og ikke kan diskuteres, og også må analyseres i forhold til lokale kontekster som profesjoner og andre inngår i.

Relatert til Giddens strukturasjonsteori (1979) kan arkitektur forstås som strukturen og brukere forstås som handlende personer eller instanser (agency). Mellom disse er det en dialektisk relasjon, hvor eksempelvis personer har kapasitet til å konstruere eller rekonstruere en bygning og sine relasjoner til og i denne. Sosiale strukturer representerer både muligheter og begrensninger (Dovey 2001:38).

Siden arkitekter beskjeftiger seg med oppgaver og spørsmål der mange kan anse seg kompetente og meningsberettigete, kan det synes ekstra viktig for arkitekter å utvikle og vedlikeholde noen diskursive regioner som er hevet over lekmannsoppfatninger og markere at arkitektur er noe annet og mer enn spørsmål om smak og behag. Men ingen, heller ikke arkitekter, kan påberope seg å forvalte den ene, gyldige oppfatningen av hva som er bra formgivning eller den beste løsningen på en bygge- eller byplanoppgave, og arkitekters kunnskaper og skjønn kan utfordres og overprøves fra ulike hold. «Vakre uterom gjør oss glad i livet. Jeg har klokkertro på at omgivelsene har betydning for vår trivsel», uttaler arkitekt Thomas Thiis-Evensen (Aftenposten 12. desember 2005). Men det er ikke gitt at det eksempelvis denne arkitekten forstår som vakkert, hans oppfatninger om hvilke typer av omgivelser som fører til trivsel, eller hvordan vi berøres av omgivelsene har allmenn oppslutning blant fagfeller eller i opinionen, selv om det kan eksistere noen kollektivt overførte forståelser av hvilke omgivelser som verdsettes og hvilke som ikke blir verdsatt. Speers byplaner for Berlin i Hitlers regime, og nazismens arkitektur generelt, tilhører kollektivt overførte forståelser hva som *ikke* verdsettes, med utryddelsesleirene som ultimate eksempler på omgivelser som for de fleste trolig vil gi uhyggelige assosiasjoner.

9.3 Respekt og tillit

Respekt og tillit er to nøkkelbegreper hos arkitektene i denne avhandlingen; klienters og andres respekt for arkitektrollen og tillit til at arkitekten har en god forståelse av hva oppgaven går ut på, kompetanse til å utføre oppdraget på en bra måte og vet hva klienten ønsker og trenger. Om dette innebærer å gi klienten akkurat det denne hadde forespeilet seg eller ser muligheter som klienten ikke selv ser, vil variere. I mange tilfeller vil arkitekten besitte en argumentativ overlegenhet med basis i sine faglige kvalifikasjoner som gjør at denne har en viss kontroll over utfallet, ikke minst om han/hun kan vise til uheldige konsekvenser av klienters alternative forslag eller avvisning av arkitektens anbefalinger.

Bortsett fra noen få kanoniserte arkitekter, må de fleste arkitekter balansere mellom autonomi og heteronomi; mellom arkitektur som selvstendig (kunst)verk, der arkitekten realiserer sine visjoner og ideer, og arkitektur som tjenesteyting overfor oppdragsgivere, med alle de hensyn det innebærer. Et byggeprosjekt kan dermed betraktes som et felt hvor ulike impliserte vokter sine teiger, og hvor arkitekten må avfinne seg med at resultatet i ikke alltid blir slik han/hun hadde tenkt seg. Kommersielle klienter (som investorer og eiendomsutviklere) betrakter kanskje design primært som et produkt som skal selges, det vil si som investering. Ingeniører og håndverkere ser kanskje ivaretagelse av tekniske og konstruksjonsmessige hensyn som viktigst. Bygningsmyndighetene er satt til å ivareta fellesskapets interesser, og sørge for at lover og regler følges. Politikere har spesielt i større prosjekter også et ord med i laget, og kan overprøve både arkitektens og planmyndigheters vurderinger. I en ideell situasjon forenes alle disse hensynene, men det kan også tenkes flere potensielle målkonflikter mellom disse ulike aktørene og interessene de representerer. Det kan for eksempel gi seg utslag i at forhold arkitekter anser som viktige (som formalt uttrykk og valg av bygningsmaterialer), kan andre aktører betrakte som detaljer som kan endres uten nærmere konferering med arkitekten(e). Hvor vanlig det er å gjøre det, er vanskelig å si, men arkitekter i dette materialet brukte blant annet dette som eksempel på det de oppfattet som manglende respekt og forståelse for arkitektrollen og for arkitekters kunnskaper. Det ble understreket at det var viktig å markere noen grenser for hva de kan akseptere og ikke av overstyring og innblanding fra andre.

Praktiserende arkitekter gir uttrykk for at det i opinionen og hos en del klienter er liten forståelse og respekt for arkitektrollen og vanskelig å opprettholde den integritet og respekt som forbindes med profesjonell yrkesutøvelse. Hvor grensene går – hva som anses som akseptabel versus uakseptabel innblanding – vil variere mellom arkitekter og fra prosjekt til prosjekt, men illustrerer at arkitekter opplever en begrensning i sin profesjonelle autonomi som leger, jurister

og ingeniører i mindre grad opplever. En lege vil ikke akseptere å ta en blindtarm ut gjennom ryggen, men vi må (metaforisk) gjøre det hele tiden fordi kunden ønsker det, som en utøvende arkitekt/lærer beskrev profesjonens situasjon.

9.4 Lovverket

Endringer i lovverket i 1997 har styrket arkitektenes posisjon i byggeprosesser vis-à-vis andre aktører ved at det legges økt vekt på formelle kvalifikasjoner og faglig kompetanse hos dem som står som ansvarlig søker i et byggeprosjekt (som kommunen skal behandle) og ansvarlig utførende for byggeprosjekter. For større prosjekter, for eksempel institusjonsbygg som sykehus eller liknende, kreves blant annet arkitektkompetanse og minst seks års erfaring hos ansvarlig søker. For mindre prosjekter, som eneboliger, kan et håndverksfirma med ansatt mester eller en husleverandør vanligvis bli godkjent for å søke om tillatelse til å bygge. Ansvarlig utførende skal godkjennes av kommunen i hvert enkelt tilfelle, men foretaket må dokumentere tilstrekkelig faglig kompetanse innenfor de enkelte byggeoppdrag. Hensikten har vært å heve kvaliteten på det som bygges, og luke ut useriøse aktører.

Det er flere sider ved lovendringene som har opptatt profesjonen og utøverne, for eksempel at det innebærer økt byråkrati og papirarbeid. Lovendringen, med vekt på erfaring, krav om offentlig godkjenning for foretak som står som ansvarlig søker i bygge- og anleggsbransjen, og hvor det stilles krav når det gjelder organisering, kvalitetssystemer og tilstrekkelig kvalifisert personale hos ansvarlig søker og utførende, og er også blitt kritisert for å disfavorisere yngre arkitekter uten erfaring. Men på tross av det som kan oppfattes som uheldige sider ved lovendringen, synes lovverkets vekt på faglig kompetanse å styrke arkitektprofesjonen. Også vekten som lovverket (plan- og bygningsloven) legger på krav til estetisk kvalitet i det som bygges, kan bidra til å styrke arkitektenes posisjon i byggeprosesser. Hvordan dette fungerer i praksis, for eksempel om disse endringene begunstiger arkitekter med erfaring og omfattende merittliste på bekostning av nye og uetablerte arkitekter, eller andre konsekvenser av lovendringen, har det imidlertid ikke vært anledning til å forfølge videre i dette avhandlingsarbeidet.⁷⁰

⁷⁰ Lovverket (plan- og bygningsloven) er pr 2005 under revisjon, noe som kan komme til å få betydning når det gjelder rammebetingelsene for arkitektarbeid.

9.5 Byplanfeltet

Arkitektprofesjonen utfordres også ved at andre profesjoner eller disipliner utvider sine faglige domener til å omfatte temaer som tradisjonelt har vært forbundet med arkitektkompetanse. Byutvikling er kanskje det fremste eksempel på et felt som arkitekter i stadig mindre grad «eier», i den forstand at deres oppfatninger, metoder og strategier har hegemoni eller oppfattes som udiskutable sannheter. Det pågår da også jevnlig diskusjoner om byutvikling og estetikk i offentligheten, spesielt på avisers debattsider. Det er i stor grad byutvikling som estetisk felt som er tema, ikke minst når den diskursive eliten ytrer seg i offentligheten (for eksempel i mediene) om omgivelsesspørsmål, mens den «gamle» planleggerrollen, med vekt på blant annet sosiale/levestandardmessige temaer synes å ha liten oppslutning (jf. studentene i denne avhandlingen). Planlegging og byutvikling blir av representanter for arkitektprofesjonen i stor grad redusert til estetiske spørsmål, noe som kan bidra til å styrke arkitektenes posisjon innenfor dette feltet, men kan også markere at arkitekter primært er opptatt av form og estetikk, ikke sosiale og samfunnsmessige sider ved byutvikling; for eksempel konsekvenser av arkitekters og andres handlinger for ulike kategorier brukere (jf. kapittel 7, om arkitekters mennesker). Blau er blant dem som stiller spørsmålet om hva den ekstraordinære vektleggingen av estetikk – arkitektur som kunst – i forhold til andre dimensjoner ved byutvikling kan få av betydning for de som skal bo i og bruke byen, og for byers levedyktighet og utvikling (1987:49). Dette er også spørsmål som kan stilles i forhold til norsk byutvikling på 2000-tallet, men som ligger utenfor denne avhandlingens tema.

Den store interessen for estetikk, design og byplanspørsmål og annet som arkitekter beskjeftiger seg med, kan imidlertid markere at det arkitekter holder på med er viktig, interessant og aktuelt, men det gjør samtidig deres felt til «allemannseie». Det er trolig også ulike oppfatninger innenfor profesjonen om dette feltet burde være så åpent for innblanding og debatt som det er, eller om det snarere burde vært forbeholdt arkitekter og andre som profesjonens medlemmer anser som kompetente kritikere.

Den siste posisjonen uttrykkes på følgende måte av arkitekt Gro Bonesmo i et intervju i Aftenposten:

I mange andre land er det en profesjon å være kritiker. Når en halv sides debattinnlegg slutter med at parkeringsplasser er det beste for Vestbanen, da blir jeg oppgitt. Det er heller ikke så lett å forholde seg til den gamle damen som pleier å gå tur med hunden sin i dette området, og derfor ikke vil at det skal være noe som helst der. Er så useriøse innspill verdt spalteplass? (Grinde 2003).

Siden byutvikling angår befolkningen i alminnelighet, og enhver kan anse seg som ekspert på eget hverdagsliv og de fysiske omgivelsene – enten det dreier seg om nærområder eller byers offentlige rom – er det vanskelig å se for seg at vurderinger av spørsmål som utbyggingsform, tetthet, høyde og annet skulle forbeholdes noen få «profesjonelle kritikere». Byplanfeltet preges av ulike meninger, der arkitekter og andre «profesjonelle kritikere» kan være uenige seg i mellom og de også kan inngå i meningsallianser med lekfolk, og det vil derfor være vanskelig å fastslå hva som er å anse som useriøse innspill som ikke burde få spalteplass, versus hva som anses som seriøse og autoritative utsagn og som ikke burde nå offentligheten.

I dagens norske «byplanregime» har private aktører (eiendomsutviklere, entreprenører og andre utbyggere) stor innflytelse over valg av utbyggingsform, utbyggingstetthet, høyde med videre, uten at det fratrar arkitektprofesjonen ansvar og innflytelse over byutviklingen. For eksempel er byplansjefer som regel arkitekter, noe som representerer en institusjonell maktbase for arkitekter.⁷¹ Det betyr at de har bedre muligheter til å få gjennomslag for sine tilnærminger og forståelsesformer enn andre profesjoner og fagfolk.

9.6 Mestringsstrategier – exit, voice and loyalty

Hva slags mestringsstrategier anvender så arkitekter for å håndtere den spenningen som knytter seg til at det arkitektoniske feltet er åpent for innblanding fra klienter og utenforstående. I hvilke sammenhenger er det aktuelt med exit, voice eller loyalty? (jf. Hirschman 1970). Begrepet voice dreier seg om hvorvidt eksempelvis bedrifter, organisasjoner eller politiske partier har «klima» eller ikke for kritiske synspunkter (voice) som innebærer forandring, og i hvilke situasjoner exit er mest aktuelt. Familien brukes av Hirschman som eksempel på en institusjon preget av mer voice og lojalitet enn exit. Individuer kan være lojale overfor noe eller noen uten nødvendigvis å oppnå ønsket forandring, men hvor de likevel ikke velger exit. Det lojale partimedlemmet, som støtter sitt parti uansett om de er uenige eller ikke, er et eksempel på lojalitet, slik også medlemmer av yrkesorganisasjoner eller andre organisasjoner kan være.

Overført til det arkitektoniske feltet, kan exit, voice og lojalitet gjøre seg gjeldende i ulike situasjoner. Arkitekten kan trekke seg fra et prosjekt der eksempelvis betingelser forandres underveis mot arkitektens anbefalinger (fravær av voice). Lojaliteten kan gjelde for begge parter; de har inngått i et samarbeid som lojaliteten hindrer dem i å bryte. Lojaliteten kan knyttes til at de kjenner hverandre, klienten har respekt for arkitekten og vice versa, men det kan også fra arkitektens side dreie seg om en «strategisk» form for lojalitet, der omkostningene med å forlate

⁷¹ I en del andre europeiske land (for eksempel Storbritannia) har man egne byplanutdanninger, noe som innebærer at dette feltet i mindre grad «eies» av arkitekter enn det som er tilfellet i Norge.

prosjektet (exit) vurderes som større enn å fullføre selv om mulighetene for ønskete forandringer er små. Selv om det kan inngi respekt i arkitektkretser og i omverdenen at en arkitekt velger exit fremfor ubetinget lojalitet – kan økonomiske omkostninger, kontraktsforhold og andre forhold gjøre at arkitekten velger lojalitet fremfor exit. Bygging av ny opera i København, med en mektig oppdragsgiver som overprøvde arkitektens anbefalinger og endret ting underveis, uten at arkitekten forlot prosjektet, er et eksempel på lojalitet fra arkitektens side. Lojalitet kan også være i forhold til den arkitektoniske ide, profesjonen og sin egen faglige integritet.

Arkitekter/kontorer kan også forsøke å overbevise eller «oppdra» klienten til å velge en annen løsning enn klienten kanskje hadde tenkt seg, og som arkitekten i større grad kan stå inne for (voice).

9.7 Arkitektur et heltefag?

Det er mange måter å forstå og nærme seg en profesjon eller et yrke på, men sjelden er den profesjonelle forstått som helt noe sentralt anliggende, selv om leger og andre profesjonelle kan bli faglige helter og forbilder og oppnå anerkjennelse innenfor sine fagmiljøer, eventuelt også utenfor. Hva er det så ved arkitektur som kan bygge opp under et bilde av det som et heltefag, og hva gjør at noen arkitekter blir berømte og eventuelt oppnår heltestatus? Hva er det de har som andre ikke har? Og er det noen uheldige sider ved profesjonens heroiske dimensjon?

Heltepreget kan hovedsakelig relateres til de samme faktorene som utgjør fagets maktgrunnlag; verkenes synlighet og eventuelle «storhet», som også markerer arkitekten(e). Jo mer markante, og gjerne store, bygninger arkitekter lager, jo mer demonstreres arkitektens makt og styrke:

The buildings architects design, sometimes monumental in character, are on public display, as are the names of their designers (Freidson 2001:172).

Dette er arkitekter som besitter det Williamson betegner som designkraft (1991:55, 125), og som gjerne har frembrakt store bygninger: «that sort of structures that are particularly attractive to the architectural press and hence likely to generate fame».

Ideen om at stor arkitektur er frembrakt av det enestående individ knyttes til arven fra Platons elever, og den har i større eller mindre grad har fått prege forståelsen av arkitektur helt til vår tid, og har appellert til spesielt to grupper; arkitekter og kunst- og arkitekturkritikere, hevder Saint. Disse, hevder Saint, gjør arkitektur analog med andre kunstarter, hvor skaperen av verket har en eksklusiv posisjon (1983:6). Det heroiske ved aspektet ved arkitektur er også uttrykt av Ibsen (1981:451-451) i Byggmester Solness:

Jeg kunne ikke skjønne at der fantes en byggmester i hele verden som kunne bygge så umåtelig høyt tårn. Og så at De sto aller øverst der oppe selv! Lys levende! Og at De slett ikke ble en smule svimmel (Hilde Wangel).

Forbindelsen til kunst og estetiske og kulturelle verdier og uttrykksformer kan bygge opp under et heroisk bilde av arkitekter. Arkitekter har på grunn av forbindelsen med kunstfeltet en prestisje som langt overgår ingeniører og praktiske yrker som er involvert i byggeprosjekter, hevder Freidson (2001:172).

De fleste arkitekter anstrenger seg for å oppnå anerkjennelse i offentligheten, åpenbart av kommersielle grunner, hevder Davies og Scmiedeknecht (2005:xxviii). Selv om utgangspunktet for suksess og anerkjennelse baserer seg på arkitektoniske meritter, kan også måtene arkitekter omtales, iscenesetter og viser seg frem på være viktig for deres karriere som arkitekt. Hvis du ikke er omtalt er du død, har Oscar Wilde uttalt og det overføres til arkitekter av Charles Jencks (Chance 2001:17). Omtale og iscenesettelse kan også understreke det heroiske elementet ved arkitektur, for eksempel når arkitekten fremstår og fremstilles med frie hender til å designe omgivelsene etter sine egne ønsker, slik det formuleres av Charles Jencks med henvisning til Philip Johnson:

I sensed the definite feelings of power architects have in manipulating the environment and treating it as his personal creation (Jencks 1995:21).

I denne presentasjonen var Manhattan nærmest et sjakkbrett for Johnsons arkitektoniske spill.

Arkitektur kan, i hvert fall når det gjelder profesjonens toneangivende utøvere, oppfattes som merkevare på linje med haute couture:

Out of the mist, like Clint Eastwood, came the starchitect. Against all odds, architecture has, at the very beginning of the twenty-first century, perhaps briefly, but nonetheless certainly, become fashionable. Suddenly architects are behaving like celebrities, and attain *signatures* in a run-away construction industry (Davies og Scmiedeknecht 2005: xxx-xxxi).

Å være arkitekten(e) bak prosjekter som får offentlig oppmerksomhet og omtale (á la Gehrys Guggenheimmuseum i Bilbao) utgjør en maktbase for den enkelte arkitekt/kontor, men også for profesjonen. Internasjonale arkitekter som får helte- og stjernestatus har gjerne rike, og helst kjente, oppdragsgivere. Moteskaperen Prada valgte Koolhaas til å tegne Pradas utstillingsvindu i Soho, New York. De ønsket at det skulle bli en motebutikk verden aldri hadde sett maken til (Bulie 2002). Koolhaas beskrives i artikkelen som «skapt for en tid der arkitekter og moteskaper er blitt popkulturens stjerner slik rockestjerner og skuespillere alltid har vært det, en tid der enhver storby ønsker seg praktbygg tegnet av verdensberømte arkitekter. Han dukker like gjerne

opp i Vogue som i arkitektenes fagblader». ⁷² Koolhaas fremstår med en type heroisk arroganse som også andre av fagets helter assosieres med. I den samme artikkelen heter det for eksempel at «brutal» er hans favorittadjektiv, og at han aldri har tegnet med skjønnhet for øyet. Det kan være en del av imagebyggingen for profesjonens toneangivende utøvere å fremstå som litt uomgjengelige primadonnaer (jf. Eisenman og Le Corbusier i kapittel 7).

Arkitekter som får heltestatus er gjerne karismatiske, inspirerende personligheter, hvis arbeider, prinsipper og utsagn blir forbilder, sier Cuff (1991: 151). Det kan for eksempel være arkitekter som setter autonomi og hensynet til en grunnleggende ide/visjon, form og estetikk over andre hensyn og som fremstår som handlekraftige og kreative individualister. Williamson (1991) har undersøkt hvordan ambisiøse arkitekter går frem for å oppnå berømmelse, og hevder at den vanligste veien å gå er å jobbe i nær kontakt med/gå i lære hos en kjent arkitekt, gjerne en som arbeider med signaturbygninger som markerer arkitekten. I tillegg kan kontakter knyttet til familie, kolleger og evne til å markedsføre seg selv i de riktige omgivelsene være et gunstig utgangspunkt. *Hvorfor* arkitekter ønsker å bli berømte kan trolig knyttes til ulike motiver, for eksempel kommersielle motiver, ønske om respekt og anerkjennelse hos kolleger og andre og annet (jf. Seidel 1993:57; Davies og Schmiedeknecht 2005:xxviii).

Det er noen navn som går igjen i undersøkelser av fagets kanoniserte helter og forbilder (for eksempel Blau 1987) og hos informantene i denne avhandlingen, og hvis verker får ikonisk status. ⁷³ Det er de tre store: Le Corbusier, Frank Lloyd Wright og Mies van der Rohe. Men også Alvar Aalto, Eero Saarinen og Louis Kahn hører hjemme i profesjonens anegalleri. En av begrunnelsene for at Aalto var forbilde var hans «heroiske idealisme» (formulert av Charles Jencks i Blau 1987:73). «A giant with an eye on «the little man», er tittelen på en artikkel som blant annet omhandler Alvar Aalto og hans designfilosofi: «his ultimate goal as an architect was to promote comfort and happiness to «the little man» – to ordinary people» (Nicole Swengley i Financial Times 10/11 februar 2007).

Antihelten per se i Blaus undersøkelse var, ikke overraskende, Albert Speer. Speer beskrev sitt feilgrep som at han som arkitekt og kunstner forble en apolitisk teknokrat, og slike er ifølge Speer i stand til å arbeide for djevelen uten å stille noen vanskelige spørsmål. Han kritiserte folk som seg selv som holdt på med sitt og så lite som mulig med det som foregikk utenfor (Herf 1984:154).

⁷² Når magasinet Vogue har arkitektur som tema er det mer interessert i arkitekten som person enn i dennes bygninger, og arkitekter presenteres i en glamorøs innpakning (Scott 2001).

⁷³ For at en bygning skal få en ikonisk status, må den representere noe nytt, bør den skille seg ut i omgivelsene (både forstått som fysiske omgivelser og i offentligheten), og i og gjerne bli en «merkevarer», slik operaen i Sydney og Guggenheim i Bilbao er blitt (jf. Jencks 2005: 23). Ikoniske bygninger er, slik blant andre Jencks kan forstås, symbolladete.

⁷⁴ Selv om det kommer stadig nye arkitekter som får ikonisk eller tilnærmet status; for eksempel nevnes Zaha Hadid som *den* ikoniske arkitekt av Jencks (2005: 156), slik også Koolhaas, Ban , Herzog og Foster omtales, har Lloyd Wright, Le Corbusier og van der Rohe en tilnærmet permanent ikonisk status i arkitektkretser.

Profesjonens helter og ikoner kan bidra til å få oppmerksomhet omkring arkitektur og markere at arkitekter kan skape noe ekstraordinært. Det individualistiske «helt-geni» bildet av arkitekter kan virke tiltrekkende på arkitekter fordi det får dem til å se på seg selv som skapere og romantikere, og forespeiler dem berømmelse og gjenkjennelse, hevder Saint (1983:18). Men heltepreget kan også skygge for andre måter å utforme arkitektrollen på, og at de færreste ønsker å bli planleggere eller annet som ligger på siden av designrollen. Det kan også tenkes at måten heltene presenterer/iscenesetter seg på, som autonome kunstnere og distanse til tjenestesiden av arkitektur, blir forbilder for måtene studenter og utøvende arkitekter ønsker å utforme yrkesrollen på.

9.8 Filmens arkitekter

Heltepreget kommer også frem i film og litteratur. Forfattere som beskjeftiger seg med middelklassens liv og levnet velger ofte en arkitekt som helt, siden arkitekter bærer med seg et bilde av etablert middelklasseliv, men samtidig annerledes enn de konvensjonelle karrieremønstrene til advokater, leger eller forretningsmenn (jf. Saint 1983). Sammenliknet med leger og advokater er det imidlertid relativt få filmer der rollefigurene er arkitekter, eller der yrkesutøvelsen er det sentrale anliggende. Dette skyldes at arkitektyrket ikke forbindes med spenning og drama, liv og død, slik tilfellet er for leger og advokater, som er vanlige filmyrker, hevder Levinson (2000).

Når arkitekter vises frem på film er det fjernt fra hvordan yrkeslivet for mange arkitekter arter seg. Det dreier seg sjelden om knappe budsjetter, rutineoppgaver eller vanskelige byggherrer. Snarere er det en mytisk fremstilling av arkitektur som presenteres, preget av glamorøs livsstil og en kunstnerisk aura. Filmene bekrefter stort sett at arkitektur er en interessant aktivitet, og arkitekter interessante mennesker med kulturell kapital (Levinson 2000:26). De fleste er i tradisjonen «heroiske modernister», dyktige og sikre formgivere med solide inntekter og stilige hjem: «creative and sexy spirits pursuing enviable fettered lives»(Levinson 2000).

I en del filmer har ikke arkitektyrket i seg selv noen sentral plass, det er mer snakk om et passende og attraktivt yrke, for eksempel til å uttrykke dannelses, følsomhet og eksistensiell krise. Eksempler er filmene *Søvnløs i Seattle* og *Love Actually*. I begge tilfeller er arkitektene nylig blitt enkemenn, og i begge tilfeller har de en liten sønn å ta seg av. Arkitekter på film målbærer også

⁷⁴ Det er senere kommet frem at rustningsminister Speer nok ikke var så uvitende om hva som foregikk utenfor hans kunstneriske sfære som han gav uttrykk for.

kompromissløshet og rettferdighet på andre arenaer enn det arkitektoniske. I Woody Allens filmer er arkitekter og andre stort sett beskjeftiget med sitt problematiske følelses- og kjærlighetsliv (gjelder for eksempel i *Hanna og hennes søstre*). I filmen *Tolv edsvorne menn* er arkitekten, spilt av Henry Fonda, jurymedlem som skiller seg fra de andre jurymedlemmene gjennom sin rettferdighetssans, intelligens, verdighet og kultiverte språk og fremtoning, mens de andre fremstår som middelmådigheter, uten omtanke og interesse for den tiltalte. Helten, Fonda, klarer å overbevise en etter en om at tvilen skal komme tiltalte til gode, og han frifinnes. Arkitektyrket, slik det i dette eksemplet vises frem, borger for anstendighet, troverdighet og rettferdighet.

Bildet av en suksessrik arkitekt innebærer gjerne også et bra utseende og en dekorativ kone. Det gjelder for eksempel Albert Finney i filmen *Two for the road* (1966), som beskrives som guttaktig pen, og der kona spilles av Audrey Hepburn.

Arkitekter på film bor og lever gjerne slik det forventes at arkitekter gjør; i stilige hus og leiligheter. De kjører som regel også lekre biler. Mer uvanlig er det at arkitekter på film ikke viser seg frem gjennom «riktig innpakning» av bolig og innredning, men snarere har en mer rotete og sammenrasket type interiør (som i filmen *Tre menn og en baby*), eller at arkitekten er en skurk (som Charles Bronson i *Deathwish*). I sjangeren katastrofefilmer finner vi *Inferno i flammer* (1974). Arkitekten (spilt av Paul Newman) må se sin stolthet, verdens høyeste bygning, ende som en askehaug, mens heltene er brannmennene som redder mange, men ikke alle ut av bygningen, mens arkitekten er en slagen mann; motstykket til Howard Roark som triumferer på sin verdens høyeste bygning. «We were lucky tonight – body counts less than two hundred. You know, one of these days they`re gonna kill ten thousands in these firetraps. I`m gonna keep eating smoke and bringing out bodies, `till somebody asks us how to build `em», sier brannmannen (spilt av Steve McQueen). Filmen ble oppfattet som en kritikk mot moderne arkitekturs frembringelser, og spesielt skyskrapere, der sikkerheten ikke sto i høysetet. McQueens brannmann fremstår her nesten som en sannsiger, sett i lys av hva som senere kom til å skje.

Heltebildet i sin mest ekstreme form finner vi i filmatiseringen av Ayn Rands roman *Fountainhead*. Romanen/filmen er en uforbeholden hyllest til arkitekten som helt og geni, og bokas popularitet (målt i salgstall) tolkes av Saint (1983) som en oppslutning om Rands heltefremstilling av arkitektprofesjonen; helten som vinner over de middelmådige.

Også filmen *Strangers when we met* (1960), med Kirk Douglas i rollen som arkitekten Larry Coe, tilhører den heroiske tradisjonen, der arkitekten fremstilles som en kreativ Messiasskikkelse (Levinson 2000:33). Arkitekten, selvstendig, mektig og karismatisk, og oppslukt av sitt arbeid, står i sterk kontrast til det organiserte menneske og den vanlige lønnsarbeider i datidens USA. I filmen sleper disse seg gjennom arbeidsdagen, for deretter å synke ned i ørelappstolen, mens arki-

tekten jobber til sent på kveld for å realisere sine prosjekter: «I've got things I want to *state* as an architect. If I don't get them out, I'll burst», sier han til sin kone (sitert i Levinson 2000:33).

9.9 Sammenfatning og konklusjoner

Arkitektprofesjonens maktbase er primært knyttet til bygningene som profesjonsmedlemmene har frembrakt og til arkitekturens preg av synlighet og tilstedeværelse. Kjente byggverk, historiske eller nåtidige, er materielle symboler på profesjonens posisjon som samfunnsbyggere. Arkitektur kan berøre oss på positive eller negative måter, med fascismens arkitektur som et mye brukt eksempel på det siste. Dette har først og fremst knyttet til de assosiasjonene som forbindes med fascistiske regimene, ikke arkitekturen i seg selv, selv om det arkitektoniske formspråket kan oppfattes som aggressivt og ubehagsskapende.

Arkitekter er avhengig av betalende, og i mange tilfeller mektige klienter, noe som begrenser profesjonens autonomi og makt. I konkurransen om oppdrag må de i mange tilfeller akseptere budsjett- og tidsrammer som er mindre gunstige enn de kunne ønsket seg. «Kyniske byggherrer vet at arkitekter jobber skinnnet av seg», hevdet en arkitekt. Stramme budsjettrammer kan ramme den kreative prosessen og til slutt kvaliteten på produktet, som jo er det arkitekter viser seg frem gjennom. «Tidspress gjør at tankens frihet stivner», hevdet en annen arkitekt. Ikke alle (heller ikke informantene i denne avhandlingen) går god for en slik fremstilling, og en del av yrkessosialiseringen går også ut på lære seg å arbeide under (tids)press. Det de kanskje ikke i like stor grad blir forberedt på er avhengigheten av klienters «gunst» og penger, som er en viktig faktor når profesjonens handlingsrom og autonomi er tema. Selv om utøvende arkitekter i denne avhandlingen i stor grad tilhører elitedivisjonen i profesjonen, kom det likevel frem at de kan føle seg skviset av andre involverte i byggeprosesser, og at det kan være vanskelig å ivareta sin faglige integritet.

Kapittel 10. Sammenfatning og konklusjoner

Mitt bidrag til profesjonssosiologien, og siktemålet med avhandlingen, har vært å gi innsikt i hva det innebærer å bli og å være arkitekt, og spennvidden og paradoksene som knytter seg til en profesjon som befinner seg i spenningsfeltet mellom kunsten og kundene. Dette sammenfattes i det følgende.

Å tilhøre en profesjon innebærer at medlemmene har etablert et kollektivt grunnlag for å foreta faglige vurderinger. Gjennom utdanning og yrkessosialisering tilegnes profesjonstypiske konvensjoner, holdninger og betraktningmåter; det som betegnes som substansen i det profesjonelle trossystemet. Dette trossystemet knytter sammen profesjonsmedlemmene på tvers av ulike arbeidsmessige kontekster og bidrar til å etablere en yrkesidentitet. Egne og andres undersøkelser av arkitektprofesjonen viser at lærere i arkitektur er viktige for hvilke faglige holdninger og yrkesnormer studentene utvikler. De er ikke bare sentrale i formidlingen av fagets basiskunnskaper, men også gjennom sine forståelser av faget og måter å presentere faget og yrkesrollen på.

I tillegg til å lære grunnleggende kunnskaper og ferdigheter, utvikler studentene et faglig blikk eller en betraktningmåte som skal gjøre dem i stand til å skille mellom gode og dårlige løsninger på en oppgave og til å vurdere hvilke arkitektoniske løsninger som egner seg i ulike situasjoner. De «avlæres» fra sine lekmannsbetraktninger, som også innebærer å lære hvilke arkitektoniske retninger og uttrykksformer som verdsettes innenfor profesjonen og hvilke som ikke blir det. Utgangspunktet for betraktningmåtene er blant annet det faglige grunnlaget profesjonen hviler på, erfaringer profesjonsmedlemmene utvikler gjennom yrkeserfaring og rådende oppfatninger innenfor den profesjonelle kulturen. I tillegg til at arkitekter er bærere av et kollektivt, sosialisert blikk/betraktningmåte, må det også tas i betraktning at det er en personlig/individuell komponent i dette blikket. Viderekomne studenter i denne avhandlingen er i større grad enn nyopptatte studenter opptatt av arkitektur som primært design og form, og mindre av sosiale og samfunnsmessige dimensjoner ved arkitektfaget, som de nyopptatte på sin side i større grad er opptatt av. Disse har fortsatt noe av lekmannen i seg, og betrakter arkitektur til dels som et idealistisk prosjekt.

Noen tilsvarende forskjeller gjør seg også gjeldende blant lærere og utøvende arkitekter, der et hovedskille går mellom dem som vektlegger sosiale dimensjoner ved arkitektrollen, som blant annet dreier seg om lydhørhet overfor brukere i betydningen lekfolk eller allmennheten, versus dem som i større grad vektlegger form, design og kunstneriske dimensjoner, og betydningen av faglig autonomi for å kunne skape god arkitektur. Det finnes også en mellomkategori av arkitekter som er mer pragmatisk orienterte til fag og yrkesrolle.

10.1 Profesjonstilnærming til arkitektur

Fra kritisk orienterte profesjonsforskere har det vært rettet kritikk mot en del måter å forstå profesjoner på. Kritikken retter seg spesielt mot funksjonalistiske og trekk-orienterte tilnærminger, der forskerne var opptatt av å identifisere hvilke trekk som kjennetegnet og avgrenset profesjoner fra andre yrkesgrupper, hvilke yrkesgrupper som var verdige profesjonstittelen eller ikke, men der de samtidig undervurderte profesjonenes egeninteresser som drivkraft for profesjoners virksomhet, konkurransen mellom profesjoner om makt og hegemoni, samt så bort fra at egenskaper som ble forbundet med profesjoner like gjerne kunne passe på andre yrkesgrupper. Funksjonalistiske og beslektete tilnærminger ble også kritisert for å ignorere variasjoner i betingelser for profesjonelt arbeid land imellom og over tid. Men fortsatt er det relevant å analysere og søke innsikt i ekspert- og kunnskapsbasert arbeid og å foreta en form for avgrensning og bestemmelse av profesjoner og deres virksomhet, for eksempel når en søker forklaringer på hvilke faktorer og samfunnsmessige forhold som gir yrkesgrupper mandat til å utføre bestemte oppgaver og hva yrkesgrupper gjør for å forsvare, opprettholde og styrke sin posisjon, makt og status i markedet for profesjonelle tjenester.

Arkitektur har liten plass innenfor profesjonslitteraturen sammenliknet med helse- og velferdsprofesjoner og jus. Som det påpekes innledningsvis i denne avhandlingen betegnes arkitektur som «a hard case» innenfor profesjonsforskningen, noe som kan utlegges som at arkitektur er vanskeligere å plassere som profesjon enn for eksempel helse- og velferdsfeltets profesjoner og den juridiske profesjon. Forbindelsen til kunst- og kulturfeltet, relasjonen til og avhengigheten av velhavende oppdragsgivere, betoningen av det individuelle uttrykket i forhold til det felles og samlende, og et uklart vitenskapelig kunnskapsgrunnlag kan være noe av forklaringen på at arkitektur fremstår som en annerledes profesjon. Kanskje oppfattes dens oppgaver også som mindre samfunnsmessig viktig enn oppgavene til typiske menneskebehandling og omsorgspregete profesjoner, der noe av forklaringen kan knyttes til hvordan profesjonen og dens sentrale utøvere presenterer og vinkler arkitektur og arkitekter i offentligheten, som primært form og design og der sosiale aspekter ved arkitektrollen har liten plass.

Profesjoner som jus, medisin og i noen grad også psykologer oppnår ofte maktposisjoner innenfor politikk og samfunnsliv, mens arkitekter, i hvert fall i Norge, sjelden oppnår noe tilsvarende. Og mens medisinerne, jurister og prester uttaler seg om spørsmål utenfor sine faglige felt, og lege- psykolog- og juristtittelen kan bidra til å gi uttalelsene autoritet i omverdenen, er det mer sjelden at arkitekter uttaler seg om spørsmål og temaer som ikke direkte kan knyttes til arkitektur, form, design, byplanlegging og omgivelsesspørsmål.

Profesjoner gis av samfunnet et mandat til å utføre bestemte oppgaver, kontroll over andre yrkesgrupper og over egne affærer (autonomi) og til å definere hva som er å anse som gyldige og autoritative kunnskaper og metoder innenfor bestemte yrkesfelter, når det gjelder hvordan et problem skal forstås (diagnostisering), hvilke løsninger som skal velges (behandling) og når oppgaven (behandlingen) kan sies å være fullført. Medisinprofesjonen er det tydeligste eksempel på en profesjon som har mandat til å kontrollere alle fasene i problemløsningen. Når det gjelder arkitekter derimot kan klientene begrense den profesjonelle kontroll og autoritet både når det gjelder problemforståelse, det vil si hva oppgaven går ut på, hvordan den skal løses og når «behandlingen» bør avsluttes. Arkitekter kan ikke insistere på at bygninger må utformes på helt bestemte måter. I mange tilfeller er kanskje dette uproblematisk og oppfattes ikke som innblanding eller manglende respekt for arkitektens kompetanse, men snarere som nødvendige kompromisser og avveininger som ikke rokker ved arkitektens faglige integritet og prosjektets grunnleggende ide. Informantene i denne avhandlingen ønsket seg imidlertid gjennomgående mer innflytelse og kontroll over byggeprosesser, og mente at mulighetene for å produsere bygninger med arkitektonisk kvalitet er best dersom arkitektene er aktive i alle deler av en byggeoppgave, og helst har det overordnede ansvaret.

10.2 Skjønn

Arkitektur er et felt der det finnes få eksakte svar. Det innebærer at faglige vurderinger som arkitekter foretar, enten det gjelder valg av arkitektonisk uttrykksform eller hvordan bygninger eller fysiske omgivelser skal tolkes og forstås, i stor grad knyttes til skjønnets domene. Arkitekter kan hevde at deres skjønn og vurderingskriterier er mer faglig fundert og autoritativt enn «folk flest» sitt skjønn, men siden det i bygge- og byutviklingsprosjekter er mange mulige måter å løse oppgavene på, er det også vanskelig for arkitekter å få allmenn aksept for at en oppgave må løses på en bestemt måte, utover at bygninger må kunne stå oppreist og ivareta andre grunnleggende tekniske forhold. Arkitektenes faglige felt ligger mer åpent til for innblanding fra klienter og andre brukere enn det som gjelder for profesjoner som jus, medisin og psykologi. Arkitektens utsagn i spørsmål om hvordan enkeltbygg eller omgivelser bør utformes, kan for eksempel overprøves av klienter, bygningsmyndigheter, politikere og opinionen, noe som illustreres på avisers debattsider og i andre sammenhenger der arkitektur og byutvikling er tema. Men også juristers, psykologers og medisineres kunnskaper, metoder og faglige vurderinger blir stilt i tvil og utfordres av kunnskapssøkende og «krevende» klienter, og av en kritisk opinion. Det gjelder hovedsakelig i saker der feilbehandling eller andre former for forsømmelser påvises. Det rokker imidlertid ikke ved den makt som knyttes til legers vurderinger i medisinske spørsmål eller juristers vurderinger innenfor det juridiske feltet.

Faglige vurderinger basert på skjønn er imidlertid noe profesjonelle i alminnelighet foretar, og har mandat til å foreta, selv om rommet for individuelt skjønn i oppgave- og problemløsningen varierer mellom profesjoner og i ulike faser av profesjoners virksomhet. Mens en arkitekt som velger utradisjonelle løsninger – ut fra sitt faglige skjønn – kan oppnå heder og anerkjennelse, kan leger som gjør noe tilsvarende miste autorisasjonen til å utøve yrket.

10.3 Estetikk som profesjonens hovedanliggende

Den estetiske dimensjonen er etter hvert blitt en nøkkelkomponent i arbeidsdelingen mellom arkitekter og andre. I Vitruvius' definisjon av arkitektur, hvor nytte, styrke og skjønnhet ble ansett som likeverdige hensyn, var det bare skjønnhet som ikke også andre kunne påberope seg som sitt anliggende. Industrialismen innebar imidlertid at arkitektoniske «effekter» (ornamenter og annet) kunne masseproduseres og skillet mellom arkitektenes produkter og det andre kunne frembringe ble mer utvisket. Det ble derfor et viktig profesjonsmessig anliggende å markere et skille mellom arkitektur, knyttet til en opphavsmann, og forbundet med kunst og kulturelle verdier, og «alminnelig byggeri», utenfor kunst- og kulturfeltet, med anonyme opphavsmenn/-kvinner. Vektlegging av den estetiske komponenten er av flere profesjonsforskere som er referert i denne avhandlingen fremstilt som et strategisk valg for å beskytte det arkitektoniske feltet mot konkurrerende profesjoner og faggrupper, tydeliggjøre hva som er arkitektens spesifikke kompetansefelt og som en måte å opprettholde arkitektur som autonom diskurs på.

Først og fremst må en arkitekt, for å bli verdsatt innenfor profesjonen, være dyktig som formgiver. Dette fremstår som en overordnet verdi, som arkitektens profesjonelle identitet hviler på. Det å *skape* rangerer høyere innenfor arkitektfaget enn å *tjene* (det vil si være tjenesteyter), noe som setter kunstneren over «praktikeren» som yrkesrolleideal. De som først og fremst oppnår anerkjennelse innenfor profesjonen og får offentlig oppmerksomhet og omtale, for eksempel i toneangivende arkitekturtidsskrifter og designmagasiner, er arkitekter som har markert seg som banebrytende og dyktige formgivere (vurdert ut fra den profesjonelle elitens og tilsvarende «smakssegmenters» standarder). Det er arkitekter som gestalter den individualistiske, formorienterte arkitektrollen, og som forbindes med større prosjekter innenfor kunst- og kulturfeltet, som museer, gallerier, kirker, operaer eller med nyskapende boligprosjekter. Dette er arkitekter som arkitekter i alminnelighet kan speile seg i.

Men også arkitekter som befinner seg i grenselandet mot ingeniørfaget, og arkitekter som nærmer seg kunstfeltet og installasjonsaktige og eksperimentelle prosjekter, kan oppnå tilsvarende oppmerksomhet og beundring.

Hvorvidt forankringen av arkitektur innenfor kunst- og kulturfeltet innebærer en svekkelse av arkitektrollen, eller snarere er en tydeliggjøring av hva som er arkitekters særlige ansvars- og kompetansefelt, kan det være ulike oppfatninger om, også innenfor profesjonen. Et spørsmål som kan reises er om bildet av arkitektur som primært kunst- og kulturuttrykk gjør at andre dimensjoner ved arkitekters virksomhet skyves til side, for eksempel hvordan arkitektur og omgivelser oppfattes og oppleves av ulike kategorier brukere eller andre sosiale aspekter ved arkitekters virksomhet. Noen av informantene i denne avhandlingen mente at arkitektrollen etter hvert er blitt en snever designrolle, og at arkitektstudenter lærer for lite om bygningsteknologi og andre tekniske og håndverksmessige sider ved byggeprosesser i utdanningen. Dermed gir de fra seg arbeids-, kompetanse- og ansvarsområder til andre, og spesielt til ingeniører. Men forankringen i kunst- og kulturfeltet kan på den andre siden bidra til å markere arkitektur som noe mer og annet enn bygningskonstruksjon. Arkitekters makt- og legitimeringsgrunnlag er primært knyttet til profesjonens historiske arv som byggende profesjon, arkitekturens forbindelse med kunstfeltet og til arkitekturens synlighet og tilstedeværelse i omgivelsene, men det ligger også en kilde til makt gjennom arkitekters muligheter for å influere på menneskers bruk og opplevelser av arkitektur.

Lærere og andre av studenters generaliserte andre kan modifisere og nyansere bildet av arkitektur som primært kunst og kulturuttrykk, men det er få drømmer som spinnes av tanken på å bli reguleringsarkitekter, planleggere eller annet utenfor design- og kunstfeltet hos studentene i denne avhandlingen. Det kan også ses i sammenheng med at arkitektur er en form- og «ting-orientert» profesjon. Det å produsere bygninger er kjernen i det profesjonelle prosjektet, mens leger, psykologer og andre innenfor helsefeltet produserer ulike velferdstjenester. Deres produkter kan i mindre grad isoleres fra dem som er mottakere og berøres av tjenestene.

10.4 Det arkitektoniske blikket

I denne avhandlingen har jeg blant annet vært opptatt av hva det er som forener og splitter arkitekter som profesjonelt fellesskap. Det kan synes vanskelig å finne noe felles og samlende innenfor en profesjon der det individuelle uttrykket og enestående verket har en fremtredende plass. Det som i særlig grad synes å forene arkitektprofesjonen på tvers av ulike måter å utforme yrkesrollen på, dreier seg i hovedsak om bestemte måter å «se verden» på. Det innebærer en innforståthet når det gjelder å vurdere av arkitektur, enten det dreier seg om enkeltbygninger eller byplaner. Det er ikke det samme som enighet, men at de gjerne diskuterer langs noen felles dimensjoner når temaet er arkitektur og fysiske omgivelser. De er enige om hva de skal være uenige om.

Arkitekters måter å se verden på etableres gjennom utdanningen og videreutvikles gjennom erfaring som arkitekt. Det profesjonelle fellesskapet og den arkitektoniske offentligheten bidrar til å skjerpe dette blikket. Gjennom det profesjonstypiske blikket ser arkitekter noe mer og til dels noe annet i en bygning eller byutviklingsprosjekt enn lekfolk gjør, som det sies av informanter i denne avhandlingen. Den eventuelle underliggende logikk, sammenheng eller annet som arkitekter ser i en bygning, eller mangel på dette, ser ikke det «utrente» øye. Der det «utrente» øye «kun» ser en bygning, kan det trente arkitektblikket for eksempel se historiske referanser, epokedokumentasjon, nyskapende grep når det gjelder form, materialbruk og annet som de forbinder med arkitektonisk kvalitet og kreativ design.

Det arkitekter mener ikke fungerer (for eksempel at proporsjonene er feil, tilpasningen til tomt uheldig, materialene uegnet etc.), legger kanskje ikke andre merke til, bryr seg om eller sier seg enige i. En formorientert betraktningssmåte kan innebære at spørsmål lekfolk er opptatt av, for eksempel om en ny bygning ødelegger utsikten, kommer for nær innpå bolig/boligområde eller annet, underordnes de arkitektoniske aspektene.

Profesjonene hegner om «sitt» blikk, som også dreier seg om mandat til å uttale seg med autoritet i spørsmål innenfor bestemte fagområder. Arkitektens blikk, i betydningen betraktningssmåte, tillegges imidlertid ikke samme autoritet av utenforstående som for eksempel det medisinske blikket. Dette kan blant annet forklares med at ikke-arkitekter, med ulike forutsetninger og erfaringer, kan påberope seg et kvalifisert blikk og kompetanse på form, estetikk, byplanlegging og annet som faller innenfor det arkitektoniske feltet, og som lekfolk kanskje betegner som smaksfeltet.

Selv om arkitekter kan angi kriterier for å vurdere arkitektur, og som de kan hevde hever arkitektur over et spørsmål om smak og behag, er det vanskelig å argumentere for, eller få oppslutning om, at design og formgivning *ikke* handler om smak og subjektive vurderinger.

10.5 Paradoksal profesjon.

Profesjoners berettigelse hviler på at de løser viktige samfunnsproblemer og -oppgaver. Også arkitektur må ses i en slik sammenheng. Men selv om arkitektur henvender seg til og angår langt flere enn profesjonen og den/de som har gitt arkitekten(e) oppdraget, er ikke arkitekturens samfunnsmessige dimensjon, knyttet til menneskers bruk, opplevelser og oppfatninger av arkitektur spesielt fremtredende i arkitektutdanningen eller i den arkitektoniske offentligheten, i forhold til betoningen av arkitektur som ide, konsept, verk og selvstendig kulturuttrykk. Det betyr ikke nødvendigvis at menneskene er fraværende i arkitektenes bevissthet, eller at arkitekter ikke bryr seg om mennesker utover oppdragsgiver(e), men det kommer i liten grad til uttrykk

når arkitektur og arkitekter presenteres og er tema i arkitekturlitteraturen, arkitekturmagasiner og liknende, eller når arkitekter viser seg frem/debatterer arkitektur. Vurdert som *profesjon* og profesjonsutdanning fremstår arkitektur som paradoksal ved at service- og tjenestesiden og «de andres» oppfatninger og opplevelser har en underordnet plass.

Den autonomien som fagets helter og andre opinionsledere utviser, og som heller ikke er fraværende i andre deler av arkitektkulturen, fremstår også som paradoksal siden arkitekter i større grad enn de fleste andre profesjonelle er avhengige av, og må tilpasse seg, klienters makt, gunst og – ikke minst – penger, og må inngå i relasjoner preget av arbeidsdeling, samarbeid og kompromisser med andre yrkesgrupper og offentlige myndigheter. De har ikke, som leger, en jevn og forutsigbar tilgang på oppgaver. Arkitekter lever av å bygge, de er avhengige av oppdrag, og dette representerer også et dilemma i forhold til å ivareta faglige kvalitetskrav, profesjonell integritet og hensynet til andre enn oppdragsgivere. Ikke alle kan ta seg råd til å takke nei til prosjekter de av faglige og andre hensyn kanskje ikke står inne for, men må tilpasse seg oppdragsmarkedet, bygge der oppdragsgivere ønsker det, selv om det kanskje ikke burde vært bygget der eller på akkurat *denne* måten.

I likhet med andre profesjonelle må arkitekter balansere mellom hensynet til klienters interesser og andre hensyn. Det kan blant annet innebære en kritisk refleksjon over ansvar, oppgaver og kunnskapsgrunnlag og hensynet til sin egen autonomi og integritet. Denne balanseringen representerer et profesjonsmessig dilemma. Å fremstille arkitektur som et felt arkitekter primært har kompetanse til å uttale seg autoritativt om og distansere seg fra tjenestesiden, kan være en mestingsstrategi for å ivareta sin faglige integritet og autonomi og distansere seg fra kritikk og innblanding. Det kan imidlertid resultere i at arkitektprofesjonen får preg av å være litt «hermetisk».

Arkitektens kunnskaps- og teorigrunnlag er eklektisk og til dels personlig; det vil si i stor grad preget av den enkelte arkitekt og dennes holdninger, faglige vektlegginger og interesser. Sosialiseringen til yrket er i stor grad sosialisering til en kunstnerisk, formorientert yrkesrollevariant, med vekt på utvikling av et personlig og individuelt arkitektoniske uttrykk. Det er denne yrkesrollevarianten studenter og utøvende arkitekter i denne avhandlingen i hovedsak knytter sin identitet til.

Arkitekter utfordres fra en rekke hold i sin yrkesutøvelse, noe som innebærer at det er en svak profesjon sammenliknet med en del andre profesjoner, samtidig som det knytter seg en storhet og mektighet til arkitektprofesjonen gjennom historiske og nåtidige verker som vekker oppmerksomhet og beundring.

Referanser

- Abel, R.L. og P.S. Lewis (red.) 1988a. Lawyers in society, Bind 1: *The common law world*. Berkeley: University of California Press.
- Abel, R.L. og P.S. Lewis (red.) 1988b. Lawyers in society, Bind 2: *The civil law world*. Berkeley: University of California Press.
- Abercrombie, M.L.J., S. Hunt og P. Stringer 1969. *Selection and academic performance of students in a university school of architecture*. London: Society for Research into Higher Education.
- Abbot, A. 1988. *The system of professions: an essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Adolphe, L. 1998. La recherche sur les ambiances architecturales et urbaines. *Les cahiers de la recherche architecturale*, 42/43: 7–11. Marseille: Editions Paranthèses.
- Alberti, L.B. 1991 *On the art of building in ten books*. Oversatt av J. Rykwert, N. Leach og R. Tavernor. Cambridge: MIT Press.
- Albertsen, N. 1999. Urbane atmosfærer. *Sosiologi i dag*, (4): 5–31.
- Almaas, I.H. 2007. Bildene våre. *Byggekunst*, 89 (3): 9.
- Alvesson, M. 2001. Knowledge work: ambiguity, image and identity. *Human Relations*, 54 (7): 863–886.
- Anthony, K.H. 1991. *Design juries on trial: the renaissance of the design studio*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Antoniades, A.C. 1979. Architecture from inside lens [sic]. *Architecture + Urbanism*, juli: 8–17.
- Argyris, C. og D.A. Schön 1974. *Theory in practice: increasing professional effectiveness*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Aristoteles 1985. *Nicomachean ethics*. Oversatt av T. Irwin. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Arup, O. 1979. Arup associations. *Architectural Review: AR'30*, special issue, 166 (1993): 315–321.
- Ashwin, C. 1989. Drawing, design and semiotics. I V. Margolin (red.): *Design discourse: history, theory and criticism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Baird, D. 1996. Notes on the fate of the architectural profession in the post-structuralist era. I W. Saunders (red.): *Reflections on architectural practices in the nineties*. New York: Princeton Architectural Press.
- Barber, B. 1963. Some problems in the sociology of the profession. *Daedalus*, 92: 669–688.
- Becker, H.S. 1971. *Sociological work: method and substance*. Chicago: Aldine.

- Becket, M.G. 1985. Preface. I C.M. Deasy og T. E. Laswell, *Designing places for people: a handbook on human behavior for architects, designers and facility managers*. New York: Whitney Library of Design.
- Beckman, S. 1990. Professionalization: borderline authority and autonomy in work. I M. Burrage og R. Torstendahl (red.): *Professions in theory and history: rethinking the study of the professions*. London: Sage.
- Berg, O. 1979. Medisinens deprofesjonalisering? *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 99 (1): 37–42.
- Biddle, B.J. 1979. *Role theory: expectations, identities, and behaviors*. New York: Academic Press.
- Blau, J.R. 1979. Expertise and power in professional organizations. *Sociology of Work and Occupations*, 6 (1): 103–123.
- Blau, J.R. 1983. What buildings mean and architects say: economy and theory of architecture at a moment of crisis. Upublisert paper.
- Blau, J.R. 1987. *Architects and firms: a sociological perspective on architectural practice*. Cambridge: MIT Press.
- Blau, J.R., M. La Gory og J.S. Pipkin (red.) 1985. *Professionals and urban form*. Albany: State University of New York Press.
- Blumer, H. 1972. «Action» vs «interaction». *Society*, 9: 50–53.
- Boreham, P. 1983. Indetermination: professional knowledge, organization and control. *American Sociological Review*, 31 (4): 693–714.
- Boudon, P. 1969. *Pessac de Le Corbusier*. Paris: Dunod.
- Boudon, P. 1971. *Sur l'espace architectural: essai d'épistémologie de l'architecture*. Paris: Dunod.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a theory of practice*. Oversatt av R. Nice. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Oversatt av R. Nice. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. 1990. The scholastic point of view. *Cultural Anthropology*, 5 (4): 380–391.
- Bourdieu, P. og J.C. Passeron 1964. *Les héritiers – les étudiants et la culture*. Paris: Centre de sociologie européenne.
- Brante, T. 1988. Sociological approaches to the professions. *Acta Sociologica*, 31 (2): 119–143.
- Brante, T. 1990. Professional types as a strategy of analyses. I M. Burrage og R. Torstendahl (red.): *Professions in theory and history: rethinking the study of the professions*. London: Sage.

- Broadhead, R.S. 1983. *The private lives and professional identity of medical students*. New Brunswick: Transaction Books.
- Buchanon, P. 1989. What is wrong with architectural education? Almost everything. *Architectural Review*, juli: 24–26.
- Bulie, K. 2002. Tidens tegner. *DN Magasinet*, 9.–10. februar.
- Caplow, T. 1966. The sequence of professionalization. I H.M. Vollmer og D.L. Mills (red.): *Professionalization*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Carlsen, J. 2004. Et vellykket byggverk beveger våre hjerter. *Aftenposten*, 23. august.
- Carmon, N. og B.F. Mannheim 1979. Reference groups and professional self-image: the case of architects. *Journal of Vocational Behavior*, 14: 69–180.
- Carr-Saunders, A.M. 1928. *Professions: their organization and place in society*. Oxford: Oxford University Press.
- Carr-Saunders, A.M. og P.A. Wilson 1933. *The professions*. Oxford: Clarendon.
- Cars, G. 2001. *Charrette: tre åkturer med «den lilla kärnan»*. Stockholm: Institutionen för infrastruktur och samhällsplanering, Kungliga Tekniska Högskolan.
- Chance, J. 2001. Fame versus celebrity. *Architectural Design*, november: 12–18.
- Coffey, A. og P. Atkinson (red.) 1994. *Occupational socialization and working lives*. Aldershot: Avebury.
- Cohen, L., A. Wilkinson, J. Arnold og R. Finn 2005. Remember I'm the bloody architect! Architects, organizations and discourses of profession. *Work, Employment and Society*, 19 (4): 775–796.
- Collins, R. 1979. *The credential society: a historical sociology of education and stratification*. New York: Academic Press.
- Colnerud, C. og K. Granström 1993. *Respekt för lärera: om lärares professionella verktyg – yrkesspråk och yrkesetik*. Stockholm: HLS Förlag.
- Colquhoun, A. 1989. *Modernity and the classical tradition: architectural essays 1980–1987*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cook, J.W. og H. Klotz 1973. *Conversations with architects*. London: Lund Humphries.
- Coolican, H. 1990. *Research methods and statistics in psychology*. London: Hodder & Stoughton.
- Crawford, M. 1991. Can architecture be socially responsible? I D. Ghirardo (red.): *Out of site: a social criticism of architecture*. Seattle: Bay Press.
- Creighton, T.H. 1959. The client, poor soul. *RIBA Journal*, 5: 502–503.
- Creighton, T.H. og K.M. Ford 1961. *Contemporary houses: evaluated by their owners*. New York: Reinhold.

- Crinson, M. og J. Lubbock 1994. *Architecture: art or profession?* Manchester: Manchester University Press.
- Cuff, D. 1989. Through the looking glass: seven New York architects. I R. Ellis og D. Cuff (red.): *Architects' people*. New York: Oxford University Press.
- Cuff, D. 1991. *Architecture: the story of practice*. Cambridge: MIT Press.
- Cusick, A. 2001. Personal frames of reference in professional practice. I J. Higgs & A. Titchen (red.): *Practice, knowledge and expertise in the health professions*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Dahl, R. 1961. *Who governs? Democracy and power in an American city*. New Haven: Yale University Press.
- Davies, L.R. 1961. *The education of an architect: an inaugural lecture delivered at University College London*. London: H.K. Lewis.
- Davies, P. og T. Schmiedeknecht 2005. *An architect's guide to fame*. Amsterdam: Elsevier.
- Davis, K. og W. Moore 1945. Some principles of stratification. *American Sociological Review*, 10: 242–249.
- Dean, A.O. 1998. Listening to clients: what do they think of architects? *Architectural Record*, juli: 54.
- Descartes, R. 1931. *The philosophical work of Descartes*. Oversatt av E. Haldane og G.R.T. Ross. Cambridge: Cambridge University Press.
- Devlin, K. 1990. An examination of architectural interpretation: architects versus non-architects. *Journal of Architectural and Planning Research*, 7 (3): 235–244.
- Diamonstein, B. 1985. *American architecture now II*. New York: Rizzoli.
- Dovey, K. 2001. *Framing places: mediating power in built form*. London: Routledge.
- Doyle, W. 1990. Classroom knowledge as a foundation for teaching. *Teachers College Record*, 91 (3): 347–359.
- Dreyfus, H. udatert. Why studies of human capacities modelled on natural science can never achieve their goal. Revidert utgave av artikkel presentert ved Boston Colloquium for the philosophy of Science, oktober 1982.
- Dreyfus, H.L. og S.E. Dreyfus 1989. *Mind over machine: the power of human intuition and expertise in the era of the computer*. Oxford: Basil Blackwell.
- Dugstad, T. og O. Rønnow 1999. Arkitekter som smaksjunta. *Dagbladet*, 27. august.
- Duner, M. 1997. *Vem kan älska arkitekter? – Arkitektrollen och strukturella förändringar i bygg- och planprocess 1970–1990*. Lund: Lunds Tekniska Högskola, Institutionen för arkitektur, avdelningen för stadsbyggnad.
- Durkheim, E. 1957. *Professional ethics and civic morals*. New York: Free Press.

- Dutton, T. A. (red.) 1991. *Voices in architectural education: cultural politics and pedagogy*. New York: Bergin & Garvey.
- Dworkin, G. 1988. *The theory and practice of autonomy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckhoff, T. 1967. Vitenskaper, profesjoner og klienter. *Nordisk Forum*, 2 (5–6): 304–315.
- Eikseth, B.G. 1997. *Fra amatør til arkitekt: en studie av åtte arkitekters profesjonaliserings-prosess*. Hovedoppgave i arkitektur. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU).
- Eisenhardt, K. 1988. Agency and institutional theory explanations: the case of retail sales compensation. *Academy of Management Journal*, 31(2): 134–149.
- Ellin, N. 1996. *Postmodern urbanism*. Cambridge: Blackwell.
- Ellis, R. og D. Cuff (red.) 1989. *Architects' people*. New York: Oxford University Press.
- Engelstad, F. 1994. Er det makt i de lyttende ører? Om brutte dialoger i åpne rom. I I. Frønes og T.S. Wetlesen (red.): *Dialog, selv og samfunn*. Festskrift til Stein Bråten. Oslo: Abstrakt forlag.
- Eraut, M. 1994. *Developing professional knowledge and competence*. London: Falmer Press.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Favro, D. 1989. Ad-Architects: women professionals in magazine ads. I E.P. Berkeley og M. McQuaid (red.): *Architecture: a place for women*. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Favro, D. 1996. The pen is mightier than the building: writing on architecture 1850–1940. I D. Agrest, P. Conway og L.K. Weisman (red.): *The sex of architecture*. New York: Abrams.
- Fish, S. 1989. *Doing what comes naturally: change, rhetoric, and the practice of theory in literary and legal studies*. Oxford: Clarendon.
- Flyvbjerg, B. 1993. *Rationalitet og magt: det konkrete videnskap*, bind 1. København: Akademisk Forlag.
- Fog, J. 1998. *Med samtalen som udgangspunkt: det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk Forlag.
- Foucault, M. 1989. *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Folkesdotter, G. 1987. *Nyttans tjänare och skönhetsens riddare: hur arkitekter som författare till översiktliga planer 1947–1974 förhållit sig till professionens överordnade värden*. Gävle: Statens institut för byggnadsforskning.
- Fowler, B. og F. Wilson 2004. Women architects and their discontents. *Sociology*, 38 (1): 101–119.
- Frampton, K. 1985. Towards a critical regionalism: six points for an architecture of resistance. I H. Foster (red.): *Postmodern culture*. London: Pluto Press.

- Frampton, K. 1991. Reflections on the autonomy of architecture: a critique of contemporary production. I D. Ghirardo (red.): *Out of site: a social criticism of architecture*. Seattle: Bay Press.
- Freidson, E. 1970. *The profession of medicine*. New York: Dodd, Mead & Co.
- Freidson, E. 1983. The theory of the professions: the state of the art. I R. Dingwall og P. Lewis (red.): *The sociology of the professions*. London: Macmillan.
- Freidson, E. 1994. *Professionalism reborn: theory, prophecy, and policy*. Cambridge: Polity Press.
- Freidson, E. 2001. *Professionalism: the third logic: on the practice of knowledge*. Chicago: Chicago University Press.
- Freedman, M.H. 1990. *Understanding lawyers' ethics*. New York: Bender.
- Friedman, A. 1998. *Women and the making of the modern house: a social and architectural history*. New York: Abrams.
- Gadamer, H.G. 1975. *Truth and method*. New York: Seabury Press.
- Gans, H. 1995. Toward a human architecture. I J. Blau, M. La Gory og J.S. Pipkin (red.): *Professionals and urban form*. Albany: State University of New York Press.
- Garvin, D.A. 1988. *Managing quality: the strategic and competitive edge*. New York: Free Press.
- Gelernter, M. 1995. *Sources of architectural form: a critical history of Western design theory*. Manchester: Manchester University Press.
- Ghirardo, D. (red.) 1991. *Out of site: a social criticism of architecture*. Seattle: Bay Press.
- Ghirardo, D. 1994. Liberal education: the basis of a contestatorial terrain. Paper til konferansen Arkitektfaglig forskning i videnskabernes spejl. Kursmateriale 1. Arkitektskolen Aarhus, forskningsavdelingen, 31. oktober –7. november.
- Giddens, A. 1979. *Central problems in social theory: action, structure and contradiction in social analysis*. London: Macmillan.
- Goffman, E. 1972. *Relations in public: microstudies of the public order*. New York: Harper & Row.
- Goffman, E. 1990. *The presentation of self in everyday life*. Harmondsworth: Penguin.
- Goldthwaite, J. 1980. *The building of Renaissance Florence*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Goode, W. 1966. The librarian: from occupation to profession? I H.M. Vollmer og D.L. Mills (red.): *Professionalization*. Englewood Cliffs: Prentice–Hall.
- Granovetter, M. 1985. Economic action and social structure: the problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91 (3): 481–510.

- Greenwood, E. 1966. Social Work. I H.M. Vollmer og D.L. Mills (red.): *Professionalization*. Englewood Cliffs: Prentice–Hall.
- Griehaber, K. 2005. Drama at Danish opera house. *International Herald Tribune*, 18. januar.
- Grinde, E. 2003. Rom og Koolhaas (intervju med arkitekt Gro Bonesmo). *DN Magasinet*, 4/5. januar: 29.
- Gropius, W. 1922. Memorandum, sirkulert 3. februar. Weimar: Statsarkivet i Turingen.
- Gropius, W. 1965. *The new architecture and the Bauhaus*. London: Faber.
- Gross, E. 1958. *Work and society*. New York: Thomas Y. Crowell Company.
- Guadet, J. 1909. *Éléments et théorie de l'architecture*. Fjerde utgave. Paris: Librairie de la Construction Moderne.
- Gutman, R. 1988. *Architectural practice: a critical view*. New York: Princeton Architectural Press.
- Gutman, R. 1989. Human nature in architectural theory: the example of Louis Kahn. I R. Ellis og D. Cuff 1989 (red.): *Architects' people*. New York: Oxford University Press.
- Hafferty, F. W. og J.B. McKinley (red.) 1993. *The changing medical profession: an international perspective*. New York: Oxford University Press.
- Häggström, C. 1997. Förhållande mellan forskning och konstnärligt arbete. *Nordisk arkitekturforskning*, 4: 7–15.
- Hanlon, G. og J. Shapland 1997. Professional disintegration? The case of law. I J. Broadbent, J. M. Dietrich og J. Roberts (red.): *The end of professions? – the restructuring of professional work*. London: Routledge.
- Hanneborg, B. og K. Hanneborg 1975. *Filosofisk ordbok*. Oslo: Johan Grundt Tanum forlag.
- Heathcote, E. 2006. A pioneer in a material world (intervju med arkitekt Shigeru Ban). *Financial Times*, 1. april.
- Hegna, K. 1995. *Lykkelige byer: diskurs og ideologi i diskusjonen om boligforholdene i Kristiania 1910–1920*. Oslo: TMV-senteret.
- Hellevik, O. 1995. *Sosiologisk metode*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Herf, J. 1984. *Reactionary modernism: technology, culture, and politics in Weimar and the Third Reich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hill, J. (red.) 1998. *Occupying architecture: between the architect and the user*. London: Routledge.
- Hirschman, A.O. 1970. *Exit, voice, and loyalty: responses to decline in firms, organizations and states*. Cambridge: Harvard University Press.

- Horobin, G. 1983. Professional mystery: the maintenance of charisma in general medical practice. I R. Dingwall og P. Lewis (red.): *The sociology of professions*. Basingstoke: Macmillan.
- Houle, C.O. 1980. *Continuing learning in the professions*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Hoyle, E. og P. John 1995. *Professional knowledge and professional practice*. London: Cassell.
- Hubbard, W. 1995. *A theory for practice: architecture in three discourses*. Cambridge: MIT Press.
- Hughes, E.C. 1958. *Men and their work*. New York: Free Press.
- Hughes, E.C. 1984. *The sociological eye: selected papers*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Huxtable, A.L. 1992. Inventing American reality. *New York Review of Books*, 3. desember: 24–29.
- Hyman, H.H. 1942. The psychology of status. *Archives of Psychology*, 269: 5–38. Trykket på nytt i H.H. Hyman & E. Singer (red.): *Readings in reference group theory and research*. New York: Free Press,
- Ibsen, H. 1981. Byggmester Solness. I *Nutidsdramaer 1877–99*. Oslo: Gyldendal.
- Illich, I. 2000. *Disabling professions*. New York: Marion Boyars.
- Isaac, J. 1992. Beyond the three faces of power. I T. Warthenberg (red.): *Rethinking power*. Albany: State University of New York Press.
- Jamous, H. og B. Peloille 1970. Changes in the French university hospital system. I J.A. Jackson (red.): *Professions and professionalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Janson, U. 1998. *Vägen till verket: studier i arkitekt Jan Gezelius arbetsprocess*. Göteborg: Chalmers Daidalos.
- Jencks, C. 1975. *Le Corbusier and the tragic view of architecture*. London: Allen Lane.
- Jencks, C. 1995. Aphorisms on power. I M. Toy (red.): The power of architecture. *Architectural Design Profile*, (114): 21–23. London: Academy Group.
- Jencks, C. 2005. *The iconic building: the power of enigma*. London: Frances Lincoln.
- Jensen, K. 2001. Kunsten å lage en profesjonsutdanning. *Impuls. Tidsskrift for psykologi*, 1: 13–17.
- Johnson, T. 1972. *Professions and power*. London: Macmillan.
- Johnson, P.A. 1994. *The theory of architecture: concepts, themes & practices*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Kaijser, L. og M. Öhlander (red.) 1999. *Etnologiskt fältarbete*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Kant, I. 1952. *The critique of judgement*. Oxford: Clarendon.
- King, G., R.O. Keohane og S. Verba 1994. *Designing social inquiry: scientific inference in qualitative research*. Princeton: Princeton University Press.
- Knox, P.L. (red.) 1988. *The design professions and the built environment*. New York: Nichols.

- Koenigsberg, L. 1998. Mariana Van Rensselaer: an architectural critic. I E.P. Berkeley og M. McQuaid (red.): *Architecture: a place for women*. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Koolhaas, R. 1996. Architecture and globalization. I W.S. Saunders (red.): *Reflections on architectural practices in the nineties*. New York: Princeton Architectural Press.
- Kostof, S. 1989. Foreword. I R. Ellis og D. Cuff (red.): *Architects' people*. New York: Oxford University Press.
- Kostof, S. (red.) 2000. *The architect: chapters in the history of the profession*. Berkeley: University of California Press.
- Kuhn, T. 1970. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuhlmann, E. 2006. *Modernising health care: reinventing professions, the state and the public*. Bristol: Policy Press.
- Kvale, S. 1989. To validate is to question. I S. Kvale (red.): *Issues of validity in qualitative research*. Lund: Studentlitteratur.
- Lamster, M. (red.) 2001. *Architecture and film*. New York: Princeton University Press.
- Lang, J., C. Burnette, W. Moleski og D. Vachon (red.) 1974. *Designing for human behavior*. Stroudsburg, Pennsylvania: Dowden, Hutchinson and Ross.
- Langeland, O. 1999. *Kompensasjon og motivasjon: overskuddsdeling og medierskap i norske bedrifter*. Oslo: Fafo.
- Larson, M.S. 1977. *The rise of professionalism: a sociological analysis*. Berkeley: University of California Press.
- Larson, M.S. 1990. In the matter of experts and professionals, or how impossible it is to leave something unsaid. I T. Torstendahl og M. Burrage (red): *The formation of professions: knowledge, state and strategy*. London: Sage.
- Larson, M.S. 1993. *Behind the postmodern facade: architectural change in late twentieth-century America*. Berkeley: University of California Press.
- Lawson, B. 1990. *How designers think: the design process demystified*. Oxford: Butterworth Architecture.
- Le Corbusier 1970. *Towards a new architecture*. Oversatt av F. Etchells. London: Architectural Press.
- Levinson, N. 2000. Tall buildings, tall tales: on architects in the movies. I M. Lamster (red.): *Architecture and film*. New York: Princeton Architectural Press.
- Lewis, R.K. 1998. *Architects? A candid guide to the profession*. Cambridge: MIT Press.
- Lifchez, R. 1989. Authors and architects. I R. Ellis og D. Cuff 1989 (red.): *Architects' people*. New York: Oxford University Press.

- Light, D.W. og O.G. Aasland 2003. Den nye legerollen: kvalitet, åpenhet og tillit. *Tidsskrift for den norske Legeforening*, 123 (13–14): 1870–1873.
- Lindquist, S. 1997. Vad är teknik? I B. Sundin (red.): *I teknikens backspegel: antologi i teknikhistoria*. Malmö: Carlssons.
- Lloyd Jones, P. 1991. *Taste today: the role of appreciation in consumerism and design*. Oxford: Pergamon.
- Loos, A. 1998. Ornament og forbrydelse. *Slagmark*, nr. 27: 9–16.
- Lorentzen, H. 2005. *Skjønn versus regler: om skjønnsutøvelsens vilkår og konsekvenser*. NIBR-rapport 2005:7. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Lortie, D.C. 1966. Professional socialization: law. I H.M. Vollmer og D.L. Mills (red.): *Professionalization*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Lukes, S. 1995. Power. Paper til forelesning på seminaret POWER, oktober/november, European University Institute, Firenze.
- Lukes, S. 2005. *Power: a radical view*. Basingstoke: Palgrave.
- Lundgaard, H. 2004. Arkitektpresident Gudmund Stokke advarer: Oslo kan ikke stanse på 50-tallet. *Aftenposten*, 24. august: 4.
- Macdonald, K.M 1995. *The sociology of professions*. London: Sage.
- MacDonald, W.L. 2000. Roman architects. I S. Kostof (red.): *The architect: chapters in the history of the profession*. Berkeley: University of California Press.
- MacIntyre, A. 1966. *A short history of ethics*. New York: Collier.
- Martin, H. 2001. Fame + Frank Lloyd Wright. I J. Change og R. Schmiedeknecht (red.): Fame + architecture. *Architectural Design*, november: 90–96. Tilgjengelig fra: <http://www.inter-science.wiley.com>.
- Mayo, J.M. 1991. Dilemmas of architectural education in the academic-political academy. *Journal of Architectural Education*, 44 (2): 80–81.
- McCracken, G.D. 1988. *The long interview: qualitative research methods*. Newbury Park: Sage.
- Mead, G.H. 1978. Lek, spill og den generaliserte andre. I D. Østerberg (red.): *Handling og samfunn*. Oslo: Pax.
- Meadow, P. 1985. Cities and professionals. I J. Blau, M. La Gory og J.S. Pipkin (red.): *Professionals and urban form*. Albany: State University of New York Press.
- Millerson, G. 1964. *The qualifying associations*. New York: Humanities Press.
- Molander, B. 1993. *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos.
- Monk, S.H. 1935. *The sublime: a study of critical theories in eighteenth-century England*. New York: Modern Language Association.

- Moore, W. 1970. *Professions: roles and rules*. New York: Russel Sage Foundation.
- Murphy, R. 1988. *Social closure: the theory of monopolization and exclusion*. Oxford: Clarendon.
- Murrey, P. 2000. The man who reinvented the skyscraper. Profile: Norman Foster. *Independent Sunday*, 9. juli: 27.
- Muschamp, H. 1983. *Man about town: Frank Lloyd Wright in New York City*. Cambridge: MIT Press.
- Myrvold, T. og A. Hagen 1991. *Gråsonekonflikter mellom yrkesgrupper*. Arbeidsnotat 24. Sandvika: Handelshøyskolen BI.
- Nader, L. 1972. Up the antropologist – perspectives gained from studying up. I D. Hymes (red.): *Reinventing antropology*. New York: Random House.
- Nielsen, K. og S. Kvale (red.) 1999. *Mesterlære*. Oversatt av Gunnar Bureid. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Nordenstam, T. 1984. Ett pragmatisk perspektiv på datautviklingen. I B. Göranson (red.): *Datautvecklingens filosofi: tyst kunskap och ny teknik*. Stockholm: Carlsson & Jönsson.
- Olgianti, V., L. Orzack og M. Saks (red.) 1998. *Professions, identity, and order in comparative perspective*. Oñati Papers 4/5. Oñati: International institute for the sociology of law.
- Olsen, K.N. 1998. Rationaliteten i designprocessen. *Slagmark*, nr. 27: 101–110.
- Oxvig, H. 1998. Om arkitektur som filosofi, videnskap og kunst. *Slagmark*, nr. 27: 57–86.
- Palladio, A. 1997. *The four books of architecture*. Oversatt av R. Tavernor og R. Schofield. Cambridge: MIT Press.
- Parkin, F. 1979. *Marxism and class theory: a bourgeois critique*. London: Tavistock.
- Parry, R. 2003. Epistème and techne. *Stanford encyclopedia of philosophy*, 11. april. Tilgjengelig fra: <http://plato.stanford.edu/entries/epistème-techne/>
- Parsons, T. 1968. Professions. *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 12: 536–547. New York: Macmillan.
- Patton, M.Q. 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park: Sage.
- Paulsberg, C. 2005. Fargepaletten (intervju med arkitekt Kristin Jarmund). *Aftenposten*, 26. februar: 8–9.
- Pearson, A.T. 1989. *The teacher: theory and practice in teacher education*. New York: Routledge.
- Petersen, T. 1993. *Some simple procedures for estimating regression models with multiple indicators for latent constructs*. Berkeley: University of California Press.
- Polanyi, M. 1967. *The tacit dimension*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Phil, R. 2004. Arkitekter lever i sitt eget drivhus. *Aftenposten Aften*, 27. august.

- Pollitt, J. 1974. *The ancient view of Greek art: criticism, history and terminology*. New Haven: Yale University Press.
- Popper, K. 1969. *Conjecture and refutation: the growth of scientific knowledge*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Portwood, D. og A. Fielding 1981. Privilege and the professions. *Sociological Review*, 29: 749–773.
- Porter, T. 1997. *The Architect's Eye. Visualization and Depiction of Space in Architecture*. London: E & FN Spon
- Prak, N. 1984. *Architects, the noted and ignored*. Chichester: Wiley.
- Pressman, A. 1997. *Professional practice 101: a compendium of business and management strategies in architecture*. New York: John Wiley & Sons.
- Pugin, A.W. 1969. *Contrasts*. New York: Humanities Press.
- Rabinow, P. 1997. Space, knowledge and power. Intervju med Michel Foucault. I N. Leach (red.): *Rethinking architecture*. London: Routledge.
- Ragin, C. 1994. *Constructing social research: the unity and diversity of method*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Rand, A. 1943. *Fountainhead*. New York: New American Library.
- Rehak, M. 1999. Spatial relations: questions for David Childs. *The New York Times Magazine*, 15. august: 20.
- Rokeach, M. 1972. Attitudes. *International encyclopedia of the social sciences*, bind 1: 450. New York: Macmillan & Free Press.
- Rolf, B. 1991. *Profession, tradition och tyst kunskap: en studie i Michael Polanyis teori om den professionella kunskapens tysta dimension*. Nora: Nya Doxa.
- Root, M. 1993. *Philosophy of social science*. Oxford: Blackwell.
- Rorty, R. 1992. Power and powers. I T. Wartenberg (red.): *Rethinking power*. Albany: State University of New York Press.
- Roth, J.A. 1974. Professionalism: the sociologist's decoy. *Sociology of Work and Occupations*, (1): 6–51.
- Røyseng, S. 1999. *Nytt operahus? – En konstruksjonistisk fortolkning av debatten om bygging av et nytt operahus i Oslo*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Saint, A. 1983. *The image of the architect*. New Haven: Yale University Press.

- Sancar, F.H. og B. Eykan 1998. Studio instructors talk about skills, knowledge, and professional roles in architecture and landscape architecture. *Environment and Behavior*, 30 (3): 378–397.
- Sawyer, F.H. 1983. A service-model for architects. *International Journal of Applied Philosophy*, 1 (3): 55–67.
- Sbriglio, J. 1997. *Le Corbusier: les villas La Roche-Jeanneret*. Basel: Birkhauser med Foundation Le Corbusier.
- Schattschneider, E.E. 1960. *The semi-sovereign people: a realist's view of democracy in America*. New York: Holt, Rhinehart & Winston.
- Schön, D. 1983: *The reflective practitioner: how professionals think in action*. London: Avebury.
- Sciulli, D. 2005. Escaping without eliding an Atlantic divide, etymological and conceptual. *Current Sociology*, 53 (6): 952–958.
- Scott, J. (red.) 1994. *Power: critical concepts*, 3. London: Routledge.
- Scott, J. 2001. Architecture in Vogue. I J. Chance og T. Schmiedeknecht (red.): Fame + Architecture. *Architectural Design*, november: 75–79.
- Scott Brown, D. 1990. *Urban concepts: rise and fall of community architecture*. New York: St. Martin's.
- Seidel, A.D. 1993. Review of American architects and the mechanics of fame. *Journal of Architectural Education*, 47 (1): 56-59.
- Selander, S. (red.) 1989. *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Shaffer, T.L. og R.F. Cochran 1994. *Lawyers, clients and moral responsibility*. St. Paul, Minnesota: West Publishing.
- Solvoll, A. 2000. *Identitet, autonomi og profesjonell utvikling: psykologer i pedagogisk-psykologisk tjeneste*. Avhandling til graden Doctor rerum Politicarum. Tromsø: Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Solvoll, E. 1993. Fantasirikt firma. *Aftenposten*, 23. juli.
- Spencer, H. 1877–1897. *The principles of sociology*, bind I–III. London: Williams and Norgate.
- Stelling, J.C. og R. Butcher 1977. *Becoming professional*. Beverly Hills: Sage.
- Stevens, G. 1995. Struggle in the studio: a Bourdivin look at architectural education. *Journal of Architectural Education*, 49 (2): 105–122.
- Stevens, G. 1998. *The favored circle: the social foundations of architectural distinction*. Cambridge: MIT Press.

- Storvik, A. E. 1993. *Profesjonelle klientrelasjoner i privat og offentlig sektor*. Arbeidsrapport nr. 4. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Sudjic, D. 2005. *The edifice complex: how the rich and powerful shape the world*. London: Penguin.
- Sumner, W.G. 1940. *Folkways: a study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores and morals*. New York: Ginn.
- Svensson, L. 1990. Knowledge as a professional resource: case studies of architects and psychologists at work. I R. Torstendahl og M. Burrage (red.): *The formation of professions: knowledge, state and strategy*. London: Sage.
- Swengley, N. 2007. A giant with an eye on «the little man». *Financial Times*, 10.–11. februar.
- Symes, M., J. Eley og A.D. Seidel (red.) 1995. *Architects and their practices: a changing profession*. Oxford: Butterworth Architecture.
- Søreide, G.E. 1997. *Kan læreryrket profesjonaliseres? En teoretisk drøfting av hovedlinjene i 1990-årenes utdanningsvisjon, med hovedvekt på begrepene autonomi og kunnskapsmonopol*. Hovedoppgave i pedagogikk. Stavanger: Norsk Lærerkademi.
- Taylor, C. 1985. Interpretation and the sciences of man. I C. Taylor (red.): *Philosophy and the human sciences, Philosophical Papers*, bind 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thiis-Evensen, T. 1987. *Archetypes in architecture*. Oversatt av R. Waaler og S. Campbell. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tinniswood, A. 1998. *Visions of power: ambition and architecture from ancient Rome to modern Paris*. London: Mitchell Beazley.
- Torgersen, U. 1972. *Profesjonsosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Torstendahl, R. 1990. Introduction: promotion and strategies of knowledge based groups. I R. Torstendahl og M. Burrage (red.): *The formation of professions: knowledge, state and strategy*. London: Sage.
- Travers, M. 2001. *Qualitative research through case studies*. London: Sage.
- Troye, S.V. 1990. *Markedsføring: styring av kvalitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Van Dijk, H. og L. Janson (red.) 1995. *Architecture and legitimacy: styles and strategies*. Rotterdam: Nai Publishers.
- Vesely, D. 2004. *Architecture in the age of divided representation: the question of creativity in the shadows of production*. Cambridge: MIT Press.
- Vollmer, H.M. og D.L. Mills (red.) 1966. *Professionalization*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Vitruvius, P. 1960. *The ten books of architecture*. New York: Dover Publications.

- Wasserman, B., P. Sullivan og G. Palermo 2000. *Ethics and the practice of architecture*. New York: John Wiley & Sons.
- Watson, T. 1995. Rhetoric, discourse and argument in organizational sensemaking: a reflective tale. *Organizational Studies*, 16 (3): 805–821.
- Weber, M. 1975. *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal.
- Webster's encyclopedic unabridged dictionary. 1994. New York: Gramercy Books.
- Werne, F. 1990. Professioner, grundutbildningen och arkitekturforskningen: ett bidrag till debatten. *Tidskrift för arkitekturforskning*, (3): 134–159.
- Whitford, F. 1988. *Bauhaus*. London: Thames and Hudson.
- Wigglesworth, S. og J. Till 1998. *The everyday and architecture*. Architectural Design Profile 134. London: Academy Editions.
- Wilensky, H. 1964. The professionalization of everyone? *American Journal of Sociology*, 70: 137–58.
- Wilkinson, C. 2000. The new professionalism in the Renaissance. I S. Kostof (red.): *The architect: chapters in the history of the profession*. Berkeley: University of California Press.
- Willenbrock, L.A. 1991. An undergraduate voice in architectural education. I T.A. Dutton (red.): *Voices in architectural education: cultural politics and pedagogy*. New York: Bergin & Garvin.
- Williamson, R.K. 1991. *American architects and the mechanics of fame*. Austin: University of Texas Press.
- Wilson, M. 1996. The socialization of architectural preferences. *Journal of Environmental Psychology*, 16: 33–44.
- Winkler, J. 1987. The fly on the wall of the inner sanctum: observing company directors at work. I G. Moyser og M. Wagstaffe (red.): *Research methods for elite studies*. London: Allen & Unwin.
- Wright, F.L. 1943. *An autobiography*. New York: Duell, Sloan and Pearce.
- Wright, G. 2000. On the fringe of the profession: women in American architecture. I S. Kostof (red.): *The architect: chapters in the history of the profession*. Berkeley: University of California Press.
- Wærness, K. 1988. *Utkast til program for omsorgsforskning*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Zeldin, T. 1983. *The French*. New York: Random House.
- Ödmann, E. 1986. *Bakom fasaden: om arkitektelevers kunskaper och värderingar*. Lund: Liber.
- Ødegården, O. 2005. Arkitekten foran: arkitekt i det offentlige (intervju med arkitekt Ragnhild Aslaksen). *Arkitektmytt*, 20. oktober.
- Østerberg, D. 1994. *Sosiologiens nøkkelbegreper*. Oslo: Cappelen.
- Østerberg, D. (red.) 1978. *Handling og samfunn*. Oslo: Pax.

Östnäs, A. 1984. *Arkitekterna och deras yrkesutveckling i Sverige*. Göteborg : Chalmers tekniska högskola, Sektionen för arkitektur, Arkitekturens teori och historia.

Appendix 1: intervjuguide arkitektstudenter

Motiver for valg av utdanning:

1. Hvorfor har du valgt å utdanne deg til arkitekt?
2. Hvilken utdanning ville du alternativt valgt?
3. Har du noen gang angret på valg av utdanning?

Interessefelter i faget/syn på fag og yrkesrolle:

4. Hva er dine interessefelter og spesialiseringsområder innenfor faget?
- Hvorfor har du valgt nettopp dette/disse felt/temaer/områder?
5. Innenfor hvilke(t) yrkesfelt vil du helst jobbe som arkitekt? (og hvorfor?)
6. Hvordan ser du på mulighetene for å få arbeid innenfor dette området -og generelt på mulighetene for å få utfolde deg som arkitekt - når du er ferdig med utdanningen?
- Hvilke ønsker og ambisjoner har du når det gjelder fremtidig arbeid som arkitekt?
7. Hvor vil du helst jobbe? (På arkitektkontor, egen praksis, innenfor planlegging/annen offentlig virksomhet eller annet?)
8. Hva er dine faglige forbilder og inspirasjonskilder?
(eksempelvis historiske, nåtidige, norske eller internasjonale arkitekter/firmaer/ arkitekttoniske»retninger» e.a).
9. Hvilke yrker/fag mener du arkitektfaget er mest beslektet med?
10. Hvordan vil du karakterisere en dyktig arkitekt?
-Hvilke (faglige) egenskaper/kunnskaper bør han/hun besitte?

Syn på kunnskaper og undervisning:

11. Jeg vil gjerne ha din vurdering av undervisningsopplegg/læreform ved skolen:

- a) Hva er bra og hva er dårlig ved undervisningen?
(knyttet til forelesninger, veiledning o.a.)
- b) Er det kunnskapsfelter som burde vært mer/mindre vektlagt i undervisningen?
- c) Hva er etter din oppfatning de viktigste kunnskapsfelter i utdanningen, eller det viktigste man lærer?
- d) Blir studentene etter din oppfatning godt nok rustet for arbeidslivet?
- e) Svarer arkitektutdanningen til de forventninger du eventuelt hadde på forhånd, eller er det noe som kunne vært annerledes?

Kunnskapsinnhenting:

- f) Hva foretrekker du å lese du av litteratur fra eget fagområde (teori, forskningsrapporter, tidsskrifter)? Hvilke typer litteratur/kilder har du mest nytte av når det gjelder ditt eget arbeid?
- g) Leser du faglitteratur fra andre fag - i tilfelle hva slags og hvilke fag?
- h) Hva er ditt generelle inntrykk når det gjelder studentenes kunnskapsinnhenting - hva er de viktigste kildene?

Praksis:

- 12. Har du noen praksis fra arkitektkontor, annen arkitektvirksomhet eller annen relevant praksis?
- 13. Emne for diplom:
- 14. Bakgrunnsopplysninger:
 - Alder:
 - kjønn:
 - Annen utdanning (eller universitetsfag o.a) forut for arkitektstudiet:
 - Fars yrke:
 - Mors yrke:
- 15. Andre synspunkter/kommentarer:
- 16. Tanker og oppfatninger om «brukere»/oppdragsgivere/klienter:

Appendix 2: intervjuguide lærere

1. Hvordan vil du karakterisere en god arkitekt, og hvilke kvalifikasjoner/egenskaper bør vedk. først og fremst besitte?
2. Hva bør arkitektstudenter lære, og hvordan bør undervisningen legges opp?
Hva er det viktigste de tar med seg fra utdanningen?
3. Er det kunnskapsfelter som i større grad burde trekkes inn i arkitektutdanningen? Og er det noe som eventuelt burde vektlegges mindre?
4. Hva er det viktigste du som lærer kan formidle om fag, yrkesrolle, profesjon?
(eksempelvis verdier og holdninger versus «fakta» kunnskaper, kunnskaper om brukere o.a.)
(gå litt inn på hvordan «mester-elev» tradisjonen praktiseres ved skolen, og få synspunkter på om - og i hvilken grad - studentene preges av «mestrenes» faglige holdninger, for eksempel i prosjektarbeid, og eventuelle problematiske sider i form av «idol»-dyrking o.a.)
5. Hvilke fag og yrkesgrupper mener du arkitektur er mest beslektet med? Og hvilke fag/yrker kan tilføre arkitektfaget mest kunnskapsmessig?
6. Arkitektkunnskaper fremstilles i noen grad som personlige og individuelle. I hvilken grad preger evt. en slik kunnskapsforståelse undervisning/utdanning (f.eks. med vekt på å stimulere og utvikle studentenes kreativitet/originalitet?).
7. Hvilke forstillinger tror du studenter som rekrutteres til utdanningen har om yrket på forhånd, og hvilke idealer om yrkesutøvelse tror du er mest fremherskende blant studentene?
(dette er jo svært hypotetisk, men hvis du har noen synspunkter på det, er det av interesse å høre disse)
8. Er det samsvar mellom det man lærer om arkitektyrket i utdannelsen og utøvelsen av yrket?
Får studentene gjennom utdannelsen et «realistisk» nok bilde av yrkeslivet for arkitekter?
(og bør de få det?)
9. Er det mulig å fastsette noen generelle kriterier for «god og dårlig» arkitektur, eller vil disse alltid være individuelle og fagspesifikke? Og hvordan skiller du - og arkitekter som fagmennesker - «det utsøkte» fra «det middelmådige»?
10. Hva lærer arkitektstudenter om brukere?

Appendix 3: intervjuguide utøvende arkitekter

1. Hva skal til for å overleve - og lykkes - som arkitekt?
2. Hvordan er den «ideelle» oppdragsgiver - eller ideelle relasjon arkitekt-oppdragsgiver?
3. Kan du si noe generelt om hvordan byggeoppgaver bør organiseres med sikte på å oppnå best mulig arkitektonisk kvalitet - samt ivareta andre hensyn?
4. Har arkitekten nok innflytelse i den prosessen?
5. Hva er de største hindrene når det gjelder å realisere arkitektonisk kvalitet?

Og er det mulig å fastsette noen generelle kriterier for god og dårlig arkitektur, eller vil disse alltid være individuelle og fagspesifikke? Hvordan skiller du det utsøkte fra det middelmådige?

6. Hva bør man som arkitekt ikke fire på i en byggeoppgave (ut fra faglige vurderinger)?

Spørsmål knyttet til ditt arkitektkontor:

7. Karakteriser kontorets arkitektoniske/faglige profil; om dere forbindes med noen bestemte arkitektoniske retninger e.l. Type oppdrag (eller typiske oppdrag).
8. Hvordan skaffer dere oppdrag?
9. Er det noen type oppdrag dere sier nei til - i tilfelle hvorfor?

Yrkesutøvelse, kunnskaper, fag:

10. Hvilke kunnskaper, ferdigheter, metoder er mest relevante, og anvendes mest, i det daglige arbeidet?
11. Hva er mest relevant av det man lærer i utdanningen når det gjelder yrkesutøvelse?

Og er det noe som er mindre relevant? Eller noe som burde vært vektlagt mer?

12. I hvilken grad er det samsvar mellom det man lærer om arkitekturket i utdanningen og utøvelsen?
13. I hvilken grad synes du at du får utøve yrket i samsvar med ideer og ønsker om yrkesutøvelse som du har eller har hatt?
14. Profesjoner forbindes gjerne med systematisk teori og vitenskapelig grunnlag for yrkesutøvelse. Er det også slik når det gjelder arkitektfaget?
15. Hvilke fag og yrkesgrupper mener du arkitektfaget er mest beslektet med - hvilke kan eventuelt tilføre arkitektfaget mest kunnskapsmessig, eller supplere det i en del spørsmål?
16. Hvilke hensyn er viktigst; dine egne faglige standarder, hvordan et byggverk blir mottatt av fagfeller, eller av offentligheten/brukere?
17. Hva/hvem blir du inspirert av i ditt arbeid?